

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SİVİL TOPLUM KURUMU OLARAK TÜRKİYE'DE
DERNEKLERİN PROFİLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şaban ACAR

Enstitü Anabilim Dalı: Kamu Yönetimi

Enstitü Bilim Dalı: Siyaset ve Sosyal Bilimler

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Davut DURSUN

ŞUBAT-2010

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SİVİL TOPLUM KURUMU OLARAK TÜRKİYE'DE
DERNEKLERİN PROFİLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Şaban ACAR

Enstitü Anabilim Dalı: Kamu Yönetimi

Enstitü Bilim Dalı: Siyaset ve Sosyal Bilimler

Bu tez 02/2/2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Davut DURSUN

Jüri Başkanı

Kabul

Red

Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. İrfan HAŞLAK

Jüri Üyesi

Kabul

Red

Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. Tuncay KARDAŞ

Jüri Üyesi

Kabul

Red

Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Şaban ACAR

22.12.2009

ÖNSÖZ

Sivil Toplum ve ülkemizdeki en yaygın sivil toplum kuruluşu şekli olan Derneklerin tarihi gelişimi ve profili, sadece konuyla ilgili olanların değil, toplumu yönetenlerin ve siyasaları oluşturanların da üzerinde durması gereken ancak ülkemizde akademik çevreler dahil hak ettiği ilgiyi göremeyen bir konu olarak çalışılmaya değer bulunmuştur.

Bu çalışmanın hazırlanmasında, çok yoğun görevlerine rağmen yardımlarını esirgemeyen, yönlendirmeleriyle sürekli ufuk açıcı olan danışman hocam; Sayın Prof.Dr. Davut DURSUN'a şükranlarımı sunmak zevkli bir görevin ifasıdır. Bu çalışmanın bu aşamaya gelmesinde çok ciddi desteklerini gördüğüm, Sakarya Üniversitesi Araştırma Görevlisi Sayın Fatma YURTTAŞ'a, derneklere ilişkin verilerin toplanması ve hazırlanmasında severek yardımcı olan İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığının her düzeyde çalışanlarına en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca bu günlere ulaşmamı sağlayan aileme, kendilerine ayırmam gereken zamanın bir bölümünü bu çalışmaya ayırmama izin veren ve beni sürekli teşvik eden sevgili eşime ve çocuklarıma teşekkür ediyorum.

Şaban ACAR

12.03.2010

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	iii
TABLO LİSTESİ.....	v
ŞEKİL LİSTESİ.....	vi
ÖZET.....	vii
SUMMARY	viii

GİRİŞ..... 1

BÖLÜM 1: SİVİL TOPLUM – ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ VE TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI4

1.1. Sivil Toplum.....	4
1.1.1.Sivil Toplum Etimolojisi	4
1.1.2.Sivil Toplumun Tanımı.....	5
1.1.3.Sivil Toplum Kavramının Gelişimi	8
1.1.4.Sivil Toplum ve Demokrasi	12
1.1.5.Sivil Toplum Kuruluşları/Örgütleri (STK/STÖ)	15
1.1.5.1.Sivil Toplum Kuruluşlarının Tanımı.....	15
1.1.5.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Nitelikleri ve Çeşitleri.....	17
1.1.5.3. Sivil Toplum Kuruluşlarının İşlevleri	18
1.1.6.Örgütlenme Özgürlüğü	19
1.2. Türkiye’de Sivil Toplum	23
1.2.1. Osmanlı’da Sivil Toplum	24
1.2.1.1. Vakıflar.....	27
1.2.1.2. Loncalar-Ahîlik ve Bacıyân-ı Rûm	28
1.2.1.3. Millet Sistemi/Cemaatler.....	30
1.2.1.4.Din Kurumu ya da Tarikatlar	31
1.2.2.Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları ve Çeşitleri.....	31
1.2.2.1.Vakıflar.....	32
1.2.2.2.Sendikalar	33
1.2.2.3.Kooperatifler	34
1.2.2.4.Meslek Kuruluşları	34
1.2.2.5.Sivil İnisiyatifler.....	36
1.2.2.6.Dernekler	37

1.2.2.7. Türkiye’de Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Temel Sorunları.....	38
--	----

BÖLÜM 2 : TÜRKİYE’DE DERNEKLERİN TARİHİ GELİŞİM SÜRECİ ve PROFİLİ.....41

2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem	42
2.1.1. Tanzimat Dönemi	42
2.1.2. I.Meşrutiyet Dönemi	44
2.1.3. II. Meşrutiyet Dönemi.....	48
2.1.3.1. İttihat Ve Terakki Fırkası'nın Tek-Parti Dönemi: 1913-1918.....	53
2.1.3.2. Ulus Devlete Giden Yol ve "Siyasal Kaos": 1918-1923 (Mütareke Dönemi)	54
2.2.Türkiye Cumhuriyeti Dönemi	55
2.2.1. Tek Parti Dönemi (1923-1946).....	55
2.2.1.1. Halkevleri	59
2.2.2. Çok Partili Dönem	66
2.2.2.1. 1946-1950 Dönemi.....	71
2.2.2.2. 1950-1960 Dönemi.....	78
2.2.2.3. 1960-1970 Dönemi.....	87
2.2.2.4. 1970-1980 dönemi.....	94
2.2.2.5. 1980-1990 Dönemi.....	100
2.2.2.6. 1990-2008 Arasında 16 Kategori Üzerinden Derneklerin Tasnifi Ve Gelişme Süreçleri... ..	112
2.2.2.7. 1990-2000 Dönemi.....	124
2.2.2.8. 2000 ve Sonrası	140

SONUÇ..... 162

KAYNAKÇA 168

ÖZGEÇMİŞ 173

KISALTMALAR LİSTESİ

- A.Ü.SBF** : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
- AB** : Avrupa Birliği
- AKP** : Adalet ve Kalkınma Partisi
- ANAP** : Anavatan Partisi
- BM** : Birleşmiş Milletler
- C.Ü.** : Cumhuriyet Üniversitesi
- CHF** : Cumhuriyet Halk Fırkası
- CHP** : Cumhuriyet Halk Partisi
- DDB** : Dernekler Dairesi Başkanlığı
- İİE** : Devlet İstatistik Enstitüsü
- DK** : Dernekler Kanunu
- DP** : Demokrat Parti
- DSP** : Demokratik Sol Parti
- GAP** : Güneydoğu Anadolu Projesi
- IMF** : Uluslar arası Para Fonu
- KİT** : Kamu İktisadi Teşebbüsü
- M.B.K.** : Milli Birlik Komitesi
- M.G.K.** : Milli Güvenlik Kurulu
- MGK** : Milli Güvenlik Konseyi
- MHP** : Milliyetçi Hareket Partisi
- MP** : Millet Partisi

MÜSİAD	: Müstakil İşadamları Derneği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TMK	: Türk Medeni Kanunu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği
Vb.	: Ve benzeri
Vd.	: Ve devamı
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu

TABLO LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1: 1946 Yılında Derneklerin Nevilerine Göre Sayıları.....	71
Tablo 2: 1946 Yılı İllere Göre Dernek Nevileri.....	73
Tablo 3: 1950 Yılında Derneklerin Nevilerine Göre Dağılımı.....	75
Tablo 4: 1950 Yılı İllere Göre Dernek Nevileri.....	76
Tablo 5: 1960 Yılında Derneklerin Nevilerine Göre Dağılımı.....	81
Tablo 6: 1960 Yılı İllere Göre Dernek Nevileri.....	83
Tablo 7: 1968 Yılında Derneklerin Nevilerine Göre Dağılımı.....	89
Tablo 8: 1968 Yılı İllere Göre Dernek Nevileri.....	91
Tablo 9: 1946-1968 Yılları İtibariyle Dernek Nevileri.....	93
Tablo 10: 1990 Yılı Nevilerine Göre Aktif Dernek Sayısı.....	116
Tablo 11: 1990 Yılı İl Bazında Nevilerine Göre Dernekler.....	120
Tablo 12: 1990 Yılı Nüfus/Dernek Oranına Göre İlk 10 İl	122
Tablo 13: 1990 Yılı Dernek Sayısına Göre İlk 10 İl.....	123
Tablo 14: 2000 Yılı Nevilerine Göre Aktif Dernek Sayısı.....	128
Tablo 15: 2000 Yılı İl Bazında Nevilerine Göre Dernekler.....	132
Tablo 16: 2000 Yılı Nüfus/Dernek Oranına Göre İlk 10 İl	134
Tablo 17: 2000 Yılı Dernek Sayılarına Göre İlk 10 İl.....	135
Tablo 18: 2000 Yılı İllerin Sosyo- Ekonomik Gelişmiş Sıralamaları.....	136
Tablo 19: 2000 Yılı İllerin Sosyo -Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (İlk 10 İl).....	138
Tablo 20: 2000 Yılı İllerin Sosyo -Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (Son 10 İl)...	139
Tablo 21: Yıllara Göre Yardım Alan Dernek Sayısı ve Yardım Miktarları.....	145
Tablo 22: 2008 Yılı Nevilerine Göre Aktif Dernekler.....	151
Tablo 23: 2008 Yılı İl Bazında Nevilerine Göre Dernekler.....	155
Tablo 24: 2008 Yılı Nüfus/Dernek Oranına Göre İlk 10 İl	157
Tablo 25: 2008 Yılı Dernek Sayısına Göre İlk 10 İl.....	158
Tablo 26: 1990-2000-2008 Yılı Nevilerine Göre Dernek Sayıları.....	159

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1: Sivil Toplum Denilince İlk Akla Gelen Kuruluş Anket Sonuçları.....	38
Şekil 2: 1907 Yılındaki Derneklerin Dağılımı.....	48
Şekil 3: 1945 Yılında Derneklerin Nevilere Göre Dağılımı.....	62
Şekil 4: Türkiye Genelinde 10.000 Kişiyeye Düşen Dernek Sayısı.....	160
Şekil 5 : Yıllara Göre Faal Dernek Sayıları.....	161

Tezin Başlığı: Sivil Toplum Kurumu olarak Türkiye’de Derneklerin Profili	
Tezin Yazarı: Şaban ACAR	Danışman: Prof.Dr. Davut DURSUN
Kabul Tarihi: 19.Şubat 2010	Sayfa Sayısı: VIII (ön kısım)+173 (tez)
Anabilimdalı: Kamu Yönetimi	Bilimdalı: Siyaset ve Sosyal Bilimler
<p>Günümüzde hemen her gün, yazılı ve görsel medyada ve internet medyasında, çok değişik konular hakkında, yaptıkları eylem ve açıklamalarıyla, sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları kavramları ile karşılaşmaktayız. Bu kadar çok gündemde olan sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarının ne olduğuna dair bilim dünyasının üzerinde uzlaşmaya vardığı bir tanım yoktur.</p> <p>Yine Türkiye’de bu tanım ve kapsam belirsizliğinin yanı sıra, sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarının tarihi gelişim süreci ve profili konusunda da birkaç araştırma dışında kapsamlı bir çalışma yoktur.</p> <p>Bu çalışma kapsamında; her şeyden önce sivil toplum nedir? Sorusu kısaca cevaplandırılmaya çalışılmış, sonra Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde Türkiye’de var olan sivil toplum unsurları ve kuruluşları üzerinde durulmuştur. Daha sonra, 1800’lü yıllardan itibaren; sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarının nitelik ve nicelik olarak gelişmeleri ile bu gelişmelere dayanıklık eden siyasal, toplumsal, soysyo-ekonomik yapılar ve hukuksal çerçeve incelenmiştir. Bu çerçevede gelişen sivil toplum kuruluşlarının sayıları ve profili, üç dönem halinde (1800’lü yıllardan 1946 yılına kadar olan dönem, 1946-1968 dönemi ve 1990-2008 dönemi) incelenmiştir. 1946 yılına kadar olan gelişmeler Mehmet Ö. ALKAN başta olmak üzere değişik kaynaklardan yararlanılarak, 1946-1968 dönemi Ahmet N. YÜCEKÖK’ün yapmış olduğu tasnif üzerinden incelenmiştir. 1990-2008 dönemi ise Dernekler Dairesi Başkanlığı e-dernek kurumsal yazılımı verileri esas alınarak tarafımdan yapılan 16 kategori halinde incelenmiştir.</p> <p>Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde dernekler, siyasal ortamın demokratik ve otokratik olma niteliğine göre bir gelişme seyri göstermişlerdir. Yine, sosyo-ekonomik yapı, kültürel yapı, eğitim-öğretim düzeyi, köyden kente göç ve bu göçün getirdiği toplumsal problemler, şehirleşme gibi pek çok etken dernekleşmeyi ve derneklerin profilini etkilemiştir. Örneğin, 1950’li yıllardan itibaren köyden kente göç dalgaları sonrası, şehirlerde ibadethane probleminin çözümüne yönelik dini hizmet amaçlı derneklerin sayısında artış görülmektedir. Yine Hem şehri dernekleri bu göç olgusunun bir sonucudur. 1960’lı yılların sonlarına doğru kurulan Komünizmle Mücadele dernekleri de dönemin siyasal ortamının bir neticesi olarak ortaya çıkmaktadır.</p> <p>Türkiye’de 1980’li ve 2000’li yıllarda nitelik ve nicelik olarak hızlı bir gelişme gösteren ve varlıkları demokratik ortam ile paralellik arz eden Sivil Toplum Kuruluşları, katılımcı demokrasi ve farklılıkların temsili temelinde, her geçen gün nitelik ve nicelik olarak gelişmekte, genişlemekte, güçlenmekte ve etkinleşmektedirler.</p>	
Anahtar kelimeler: Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları, Türkiye’de Dernekler, Derneklerin Gelişimi ve Profili	

SUMMARY

Sakarya University İnstitute of Social Sciences

Abstract of Master's Thesis

Title of the Thesis: As a Civil Society Organisation Profile of Associations in Turkey	
Author: Şaban ACAR	Supervisor: Prof.Dr. Davut DURSUN
Date: 19.February 2010	Nu.of pages: VIII(pre text)+ 173 (main body)
Department: Public Administration	Subfield: Politics and Social Sciences
<p>Today almost every day, we come across the terms of civil society and non-governmental organizations in written and visual media, internet media, with their actions and declarations on a variety of issues. Yet there is not a definite definition on which scientific community has settled about civil society and non-governmental organizations which are so popular.</p> <p>Again, in addition to this vagueness of definition and scope, there are no comprehensive studies on the historical development process and profile of civil society and non-governmental organizations.</p> <p>In this paper, an attempt has been made to briefly answer the question “what is a non-governmental organization?”, emphasis laid on the civil society elements and institutions in Turkey during the Imperial and Republican eras. Then, qualitative and quantitative development of civil society and non-governmental organizations since 1800, as well as the political, social, socio-economic structures and legal framework which provided the basis for these developments have been examined. Within this regard, the number and profiles of developed non-governmental organizations have been analyzed in three periods (from 1800s to 1946, from 1946 to 1968, and from 1990 to 2008). The developments until 1946 have been studied using a number of resources, especially Mehmet Ö. ALKAN; 1946-1968 period has been analysed based on the classification made by Ahmet N. YÜCEKÖK. The period between 1990 and 2008 has been reviewed based on the 16 categories offered by the author based on association institutional software data of Presidency of Associations.</p> <p>During Ottoman and Republican eras, associations followed a development process depending on the nature of the democratic and autocratic political environment. Again, several factors including socio-economic structure, cultural structure, level of education-training, migration from rural to urban areas, along with its social consequences, and urbanization, have affected association-formation and profile of associations. For example, after the wave of migration from rural to urban areas after 1950s, associations whose purpose is to solve the problem of sanctuaries in cities have increased in number. In addition, fellow countrymen associations are a result of this migration phenomenon; associations for fighting with communism, which were founded in mid-1960s occurred as a result of the political environment of this era.</p> <p>Non-governmental organizations which displayed a fast development in 1980s and 2000s in terms of both quantity and quality, whose existence is parallel to the democratic environment, are developing, expanding, strengthening and becoming more active on a daily basis on the foundation of participatory democracy and representation of differences.</p>	
Keywords: civil society, non-governmental organizations, associations in Turkey, development and profile of associations	

GİRİŞ

Çalışmanın Önemi

Günümüzde ulusal ve uluslar arası medya organlarında sivil topluma ve/veya sivil toplum kuruluşlarına gönderme yapılmayan gün yok gibidir. Yazılı, görsel ve elektronik ortamda yayın yapan medya kuruluşları, Dünya'nın çok farklı yerlerinde en temel insan hakları ile ilgili konulardan hayvan haklarına, çevresel konulardan bağımsızlık hareketlerine, çocuklara karşı şiddet uygulanmasının önlenmesinden nükleer silahlanmaya, etnik ve dini konulardan daha özel ve dar alanlı konulara, köyünü güzelleştirmek için çalışan insanından, çeyrek asırdır ülkesinde yaşanan şiddet ve terör belasından kurtulmak için Demokratik Açılım yapmaya çalışan İçişleri Bakanına (icisleri.gov.tr) kadar, insanoğlunun ilgi alanına giren hemen her konuda sivil toplumun ve sivil toplum kuruluşlarının etkinliklerine, açıklamalarına, eylemlerine sayfalarında,haber bültenlerinde ve/veya diğer programlarında yer veriyorlar (Ryfman, 2006:9).

Bu kadar çok gündemde olan, hakkında yazılan, konuşulan, akademik araştırma ve çalışmalara konu olan Sivil Toplum nedir? Her derde deva bir ilaç mı? Ülkemiz özelinde bakıldığında 12 Eylül İhtilali'nden sonra "yapacak bir şey olmalı" diyenlerin, bir çıkış kapısı arayanların, küstükleri toplumla barışmak isteyenlerin bir keşfi mi? Sığınacak bir yer arayanların 80 Eylül'ünün fırtınalı denizinde sığındıkları emin bir liman, bir tanrı mı? (Türköne, 1997:22).

Yine, "Sivil Toplum"la birlikte kullanılan "Sivil Toplum Kuruluşları" veya kısaca STK'lar. Aynı soruları STK'lar için de sorabiliriz: Nedir Sivil Toplum Kuruluşları? Ne işe yararlar? Nitelikleri nelerdir? Türkiye'de ne zamandan bu yana vardılar? Tek tip kuruluşlar mıdır, yoksa farklı çeşitleri var mıdır? Nasıl bir ortamda var olurlar? Bu kuruluşların adı hemen her zaman demokrasi ile birlikte kullanıldığına göre demokrasi ile olan bağları nedir? Demokrasinin olmadığı ülkelerde yaşayamazlar mı? Devlete bağlı mıdırlar? Devletle olan ilişki ve etkileşimleri nelerdir?

Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları kavramı ülkemizde özellikle 1970-1980'ler sonrasında çokça kullanılır oldu. Hem akademik ortamlarda, hem de basın yayın ortamında pek çok yazar-çizer konuyla ilgili yazıyor, çiziyor, konuşuyor. İlk kullanılmaya başlandığında konuyu hafife alan, üç beş eski solcunun gönül eyleme işi, diye bakanlar da daha sonra konuyu ciddiye almaya, yazılar, makaleler, kitaplar yazmaya başlamışlardır. Ne var ki bu kadar çok kullanılan kavramların, üzerinde

uzlaşmaya varılmış bir tanımı yoktur. Sivil toplum Kuruluşlarının Türkiye’deki tarihçesi üzerine yazılmış eserlerin, çalışmaların sayısı yeterli değildir. Türkiye’de halen değişik örgütlenme biçimlerine göre oluşan yüz bine yakın Sivil Toplum Kuruluşu ve bunların milyonlarca üyesi, çalışanı vardır. Bu kadar geniş bir kesimi doğrudan, katılımcı demokrasi çerçevesinde bütün bir toplumu da çok yakından ilgilendiren bir konu gerçekten araştırmaya, incelemeye değer bir konu olmalıdır.

Çalışmanın Amacı

İşte bu çalışmada, bir Yüksek Lisans Tezi sınırları içinde yukarıda sorduğumuz ve benzeri başka soruların cevaplarını bulmaya çalışacağız. Bunu yaparken de son yıllardaki kısmî artışa rağmen sayıları çok da fazla olmayan, konuyla ilgili kitap, dergi, çalışma, tez vb. kaynaklarla birlikte internet ortamındaki kaynaklardan da yararlanmaya çalışacağız. Yine resmi kurumların verilerinden yararlanacak ve bu verilerle Türkiye’de sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarının gelişim sürecini anlamaya çalışacağız.

Çalışmamızın asıl konusu, Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşlarından “derneklerin tarihi gelişim süreci”ni açıklamak ve “nasıl bir profile sahip oldukları”nı ortaya çıkarmak. Dernekler hangi ortamlarda nasıl bir gelişme göstermiş, toplumsal ve siyasal ortamın bu gelişmenin yönü, hızı, sayısı ve niteliği üzerindeki etkisi ne olmuş? Ekonomik gelişim ve dönüşümlerin, uluslar arası ilişkilerin, eğitim ve öğretimin, nüfus ve nüfus hareketlerinin, gelir düzeyinin dernekler üzerinde ki etkileri nelerdir? Türkiye’de yaşanan askeri darbeler, sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarını nasıl etkilemektedir? Devletin yönetiminde etkin bir rolü olan asker-sivil bürokrasinin sivil toplum üzerindeki etkisi nedir? gibi soruların cevaplarını arayacağız. Bu amaçlarla, çalışma kapsamında;

Çalışmanın Yöntemi

Öncelikle sivil toplum kavramı üzerinde kısaca duracak, sivil toplumun tanımı yapılmaya çalışılacaktır. Yine kavramın kullanımı ile ilgili kısa bir tarihçe verecek ve demokrasi ile ilişkisi üzerinde duracağız. Ulusal ve Uluslar arası hukuk belgelerini esas alarak kısaca örgütlenme özgürlüğüne değinilecek ve devamında, Sivil Toplum Kuruluşlarının tanımı yapılacak, nitelikleri, çeşitleri ve işlevleri ana hatlarıyla açıklanmaya çalışılacaktır.

Daha sonra, mevcut durumu daha iyi anlayabilmek için bu kurumların tarihi kökenleri üzerinde de yine kısaca durulacaktır. Bu kapsamda Selçuklu son dönemi ve Osmanlı’da sivil toplum ve sivil toplum örgütleri veya kuruluşlarını inceleyeceğiz.

Çalışma konumuz olan derneklerin de içinde bulunduğu, Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları ve çeşitleri incelenecek, Sivil Toplumun, ete-kemiğe bürünmüş, örgütlenmiş şekli olan sivil toplum kuruluşlarının mevcut durumları, sayıları ile bunlara etki eden belli başlı hususlar üzerinde durulacaktır. Sivil toplumun karşı karşıya kaldığı sorunlar, bir başka üzerinde durulan konu olarak ele alınacaktır.

Daha sonra Osmanlı Devletinde ortaya çıkmaya başladıkları ilk zamanlardan itibaren dönemler halinde Derneklerin tarihçesi ortaya çıkarılmaya çalışılacak, aynı zamanda bu derneklerin kurulduğu hukuki, siyasal ve toplumsal ortam da üzerinde durulacaktır. Bu konuda, bu dönemle ilgili çok fazla kaynak olmamasından dolayı, daha çok Mehmet Ö. ALKAN'ın, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı tarafından yayımlanan "Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar" isimli kitapta yer alan makalelerden yararlanılacaktır.

1946-1968 arası dönemdeki dernek sayıları ve profili konularında, Ahmet N. YÜCEKÖK'ün 1970'li yılların başında, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından yayımlanan, "Türkiye'de Dernek Gelişimleri" ve "Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo –Ekonomik Tabanı" adlı eserlerinden yararlanılacaktır.

1990-2008 arasındaki dernek sayıları ve profili İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığının e-dernek kurumsal yazılımındaki verilerden yararlanarak ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda, Türkiye'deki dernekler 16 kategoriye ayrılacak ve onar yıllık periyotlar halinde incelenecektir. Bu çerçevede siyasal gelişmeler, hukuki alt yapı, ekonomik ve kültürel gelişmelerin yanı sıra Türkiye'nin Avrupa Birliğine giriş sürecinin genel olarak Türkiye'de sivil toplum ve STK'ları, özelde ise dernekleri nasıl etkilediği üzerinde durulacaktır.

Kısaca bu çalışma ile, ulaşılabilen kaynaklara göre, Türkiye'de derneklerin ilk görülmeye başladıkları dönemden (1800'lü yılların başı) günümüze kadar yaklaşık iki yüzyıllık tarihi gelişimi açıklamaya, tahkik etmeye, tarihi gelişim içinde derneklerin profilini ortaya koymaya ve bu konuda yaşanan değişimleri incelemeye çalışacağız.

I.BÖLÜM : SİVİL TOPLUM – ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ VE TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

1.1. Sivil Toplum

1.1.1.Sivil Toplum Etimolojisi

Fransızca-Latince kökenli olan “civil” kelimesinin anlamı görgü kurallarını iyi bilen demek olmakla birlikte medeni, nazik ve kibar anlamlarını da çağrıştırmaktadır (Abay,1??). Sivil kelimesi Latince civilis kelimesinden diğer dillere geçmiştir.“Civilis” uygar şehir halkı, bir başka ifadeyle “civilis” kırsal kesimde yaşayan halkın karşıtı bir anlamda kullanılmıştır. İngilizce ve Fransızca’ya “civil” Almanca’ya “civiel”olarak geçen kavram bu dillerde; ülkeyi oluşturan gruplar içinde yaşayan insan, vatandaş, silahlı kuvvetlerle(ordu) ve dinle bağlantısı olmayan birey, askeri-asker sınıftan olmayan birey manasında karşılık bulmaktadır (Korkmaz, 2008:6). Dilimizde ise batı dillerine paralel olarak askeri olmayan, asker sınıftan olmayan kimse, üniforma ya da özel bir giysi giymemiş kimse manasında kullanılmaktadır. Terimin bu kullanımı, örneğin İngiltere’de de geçerlidir. Orada civil service, askeri ya da dini ”hizmetler” den farklı olarak, devlet memurluğu=bürokrasi demektir. Ancak “sivil”, Batı düşünce geleneğinde, devlet ya da kamu karşısında, (1)özel kişileri ve (2) toplumu da niteler (Tunçay, 1998:xiii).

“Civilis” kökünden türeyen civilise(Fr), civilize(İng) kavramı ise toplumu ya da kişiyi eğiterek yaşam standartlarını geliştirmek manasında kullanılmıştır. Yine aynı kökten türeyen “civilization” ise medeniyet/uygarlık olarak dilimizde karşılığını bulur.

En genel ifadeyle “sivil” askeri ya da dini gücü barındırmayan bunların yaptırım gücüne haiz olmayan kişidir. Sivil (civil) kavramının İngiliz diline girdiği dönemde manası politik olanın yani devletin dışında “toplumla” ilişkin olan ya da halktan oluşan anlamında kullanıldığını görmekteyiz (Korkmaz, 2008:6).

İngilizcede ya da Batı dillerinde civil, civics gibi kavramlar *city* den gelir. Bizim “kent” veya “şehir” diye kullandığımız kavram. Aynı kökten gelen bir diğer kavram olan *civilisation*; Türkçedeki “uygarlık” ve “medeniyet”e karşılık gelmektedir. Bu terimler Batı medeniyeti içinde zamanla oradan çıkmıştır. Mesela *civilisation* gibi bir kavram 17.

Veya 18. yüzyılda oluşturulmuş bir kavramdır. Medeniyet ve medeni gibi kavramlar Medine'den gelir. Medîne Arapçada şehir demektir. Bu durum evrensel bir kavrayış olarak medeniyetin kentten çıkarak geliştiğini ortaya koymaktadır. Medenî kavramı Arapçadan dilimize geçen bir kavramdır (Belge, 2003:2 vd.).

Şerif Mardin, sivil toplumun karşının çoğu kere yanlış anlaşıldığı gibi askeri toplum olmadığını, etimolojik kökenine gönderme yaparak kavramın “medeni” olana, yani şehir adabına ait olan boyutuna vurgu yapar ve bunun karşının da “gayrimedeni”lik olduğunu belirtir. Buna göre “sivil toplum”daki “sivil”in kökü şehir hayatının beraberinde getirdiği hakları ve yükümlülükleri ifade eder. Bu çerçevede kavramın şehir ve şehirlilikle olan vurgusunu anlama yolunda bir başlangıç noktası olarak şehirlilik adabının-bir bakıma-sistematikleştirilmesi olan Justinien'in Corpus Juris Civilis'inin alınabileceğini belirtir. Bu hukuk kodu Roma'da ve Bizans'ta şehir ilişkileri çerçevesinde teşekkül eden bir hukuk düzeninin ifadesidir (Mardin, 2008:9).

1.1.2.Sivil Toplumun Tanımı

Kökeni, modern siyasal teorinin bir çok kavramında olduğu gibi, eski Yunan'a kadar götürülebilen sivil toplum kavramı (Aktay, 2005:9). Antik Yunandan günümüze bir çok düşünür tarafından tartışılmış fakat hala tam manasıyla üzerinde bir konsensüs oluşturulamamıştır. Böyle bir kavramın algılanışında farklılıkların olması da çok doğaldır. İşte bu algı karmaşası içinde kavramın farklı boyutlarının farklı akımlarla değerlendirilip, yorumlanmasından dolayı sivil toplum, kimi düşünürlere göre devlet karşıtı hatta yıkıcı bir rol oynarken kimilerine göre ise aşkın devlete ve medeniyete giden yolda vazgeçilmez bir unsurdur (Korkmaz, 2008:6).

Türkiye'de ve dünyada sivil toplum üzerine yapılan tartışmalara baktığımızda karşımıza çıkan temel soru şudur; acaba sivil toplum dediğimiz şey, 1980'li yıllarda Orta ve Doğu Avrupa'daki siyasal gelişmeler bağlamında yeniden gündeme gelen üzerinde yazılıp çizilmeye başlanan (Dursun, 1999:85) birdenbire popülerleşen, insanların, akademisyenlerin, siyasetçilerin, entelektüellerin çok kullandığı, fakat aynı anda enflasyonist bir nitelik de gösteren, ne anlama geldiği pek belli olmayan, o yüzden hem akademik, hem kamusal söylemde bir ara meşhur olup, şimdi yavaş yavaş kaybolan bir kavram mıdır, bir klişe midir, yoksa 21. Yüzyıla damgasını vuracak en önemli kavramlarından biri mi olacaktır? (Keyman, 2004:1).

Sivil toplum kavramıyla ilgili tartışmalar, daha çok, demokrasi, devlet-toplum, devlet-sivil toplum etkileşimi, sivil toplumun piyasa ile olan etkileşimi çerçevesinde gelişmiştir. Sivil toplum kavramının bugünkü modern dünyada kazandığı anlam itibariyle kullanımının, Batı’da 12.yüzyıl ile 19.yüzyıl arasında yaşanan değişim ve dönüşümler olduğunu söylemek mümkündür. Sivil toplum tamamen kentsel bir gelişmenin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. 17.yüzyılın sonu ve 18.yüzyılın başından itibaren Batı dünyasında yaşanan ekonomik ve sosyal gelişme ve değişimler, kısacası “sanayi toplumu”nu hazırlayan ve meydana getiren dönüşümler, sivil toplumun kavramsallaştırılmasının referans noktasını oluşturur. Yönetimin merkezileşmesi, gelişen sanayi ile birlikte iş bölümünün giderek karmaşıklaşması, Pazar ekonomisi, toprak, emek ve sermayenin ticarileşmesi vb. gibi gelişmeler aile ve devlet dışında üçüncü bir alan olarak sivil toplum kavramını gündeme getirmiştir (Duman, 2008:348). Bu yeniden gündeme geliş aynı zamanda kavramın anlamında ve kapsamında önemli bir kırılma ve farklılaşmayı da beraberinde getirmiş, D.Hume ve İskoç aydınlanması yazarlarıyla birlikte bu kavram ”modernleşmiş toplum” anlamını kazanmıştır (Dursun, 1999:86).

Tarihi gelişim içinde sivil toplum kavramı, Sivil toplum-devlet ayrıntılığı, devlete karşı sivil toplum, sivil topluma karşı devlet ve nihayet devletten bağımsız, devletin gücüne karşı çoğulcu, kendi kendini örgütleyen bir sivil topluma doğru çevrilmiştir (Dursun, 1999:87).

Sivil toplum kavramı ülkemizde, Batılı toplumlarda olduğu gibi, 1980’lerden sonra yoğun olarak tartışılan bir kavram haline gelmiştir. Kavram batıdan alındığı için oradaki tartışmalara paralel olarak bizde de çok farklı tanımlar yapılmıştır. 12 Eylül 1980 İhtilali sonrası, depolitizasyon ortamında gelişen kadın hareketi, yine Polonya’da yaşanan işçi hareketleri başta olmak üzere Orta ve Doğu Avrupa’da mevcut siyasal rejimlere muhalif siyasal hareketler kavramın yoğun olarak tartışılmasına neden olmuştur.

Atar, Sivil Toplumu; “Devlet denetimi veya baskısının ulaşmadığı veya belirleyici olmadığı alanlarda, bireylerin/grupların devletten izin almadan, kovuşturmayaya uğrama korkusu taşımadan ve ekonomik ilişkilerin baskısından da büyük ölçüde bağımsız olarak hareket ederek tutum belirleyebildikleri, sosyo-kültürel etkinliklerde bulunabildikleri, gönüllü ve rızaya dayalı ilişkilerin, etkinliklerin ve kurumların oluşturulabildiği bir toplum” olarak tanımlar (Atar, 1997:98).

Çaha'ya göre; "Sivil toplum ile devlet birbirini tamamlayan iki farklı alan olarak kabul edilmektedir. Sivil toplumun geliştiği yerde, devlet; topluma tahakküm eden devlet olmaktan çıkar. Bireylere hizmet eden, onların temel haklarını koruyan,araçsal bir kurum haline gelir.Oysa sivil toplumun sönük ve güdük kaldığı toplumlarda he türlü siyasi, iktisadi ve ideolojik güç devletin elinde toplanmakta ve devlet toplumsal yaşamın tüm titreşim noktalarına mutlak biçimde hakim olmaktadır."

Yine Çaha, sivil toplum kavramı ile:

"Bireysel özgürlüğün maksimum düzeyde hedeflendiği, katılımın yaygınlaştığı, bunun mekanizmalarının oluşturulduğu, bireylerin kendi kaderlerini tayin etme haklarının bulunduğu, demokratik bir toplumu ve hukuksal bir devleti anlar."

Farklılaşmanın, örgütlenmenin ve otonom olarak hareket edebilmenin sivil toplumun ön koşulu olarak kabul eder (Çaha, 2004:246).

Demir ve Acar, Sivil Toplum (Civil society)u;

"1-Devlet denetimi ve baskısının ulaşmadığı veya belirleyici olmadığı toplumsal etkinlikler. 2-Bireylerin devletten ya da kamu gücünden izin almadan, kovuşturmayaya uğrama korkusu taşımadan rahatlıkla ilişki geliştirebildikleri, sosyokültürel etkinliklerde bulunabildikleri toplum. 3-Devletin doğrudan denetimi altında tuttuğu alanların dışında kalan ve ekonomik ilişkilerin baskısından da görece bağımsız olarak, gönüllü ve rızaya dayalı ilişkilerle oluşturulan kurum veya etkinlikler" olarak tanımlar (Demir-Acar, 1992:323).

Benzer bir ayrıntılı tanımlamayı, Türkiye'de liberal düşüncenin yaygınlaşmasının öncülerinden, YAYLA yapar. Buna göre sivil toplum:

"1-Özel bireyler tarafından kurulan/oluşturulan, hükümetten/devletten bağımsız, otonom birlikler ve gruplar alanı. Sivil toplum içinde iş çevreleri, kulüpler, aileler vb. yer alır. Bireyler, birlikler bu alanda, devletin keyfi müdahalesi ile karşılaşmadan, özgürce ve serbestçe örgütlenebilir ve faaliyet gösterebilirler

.2-Bireyle devlet arasında yer alan ara yapılar, birlikler kompleksi. Sivil toplum etnik, dini ve diğer gönüllü birlikleri ihtiva eder. Sivil toplum ile siyasal toplum(devlet)birbirinin karşıtı olarak düşünülür. Birinin alanının genişlemesi

diğerinin alanını daraltır.3-Devletin, dar anlamda özel alanın dışında kalan ve toplumun kolektif hayatını oluşturan özerk grup, topluluk ve kurumların alanı. Bu gruplar etnik, dini, fikri veya Hayri nitelikte olabilirler. Sivil toplumun ilkesi gönüllülük ve rızadır” (Yayla, 2005:206).

Bütün bunlardan hareketle Sivil Toplumu:

Özel bireyler tarafından, gönüllülük ve rızaya dayalı olarak oluşturulan/kurulan, hükümetten/devletten bağımsız, ekonomik ilişkilerin baskısından da görece bağımsız, devletin keyfi müdahalesi ile karşılaşmadan, özgürce ve serbestçe faaliyet gösterebilen, bireyle devlet arasında yer alan; etnik, dîni, fikrî veya hayrî nitelikte ara yapılar, birlikler kompleksi olarak tanımlayabiliriz.

1.1.3.Sivil Toplum Kavramının Gelişimi

Kavramların tarihsel ve etimolojik kökenlerini izleyerek doğru anlaşılmasını sağlamanın zorluğunu ortaya koyan kavramlardan biridir sivil toplum kavramı. Bugün neredeyse belli bir mutabakat düzeyinde devlete ait olanın tam tersini,devlet inisiyatifi altında olmayan halk inisiyatiflerini ifade etmek için kullanılan sivil toplum kavramının kökeninde tam da aksi bir anlamda kullanılmıştır (Aktay, 2005:9). Günümüzde siyaset biliminde çok sık kullanılan sivil toplum kavramı Batı dünyasının toplumsal ve düşünsel gelişim süreci içinde farklı zamanlarda farklı düşünürlerce farklı biçimlerde tanımlanmıştır. İlk kez Eski Yunan’da, Aristo’da karşımıza çıkar kavram (Duman, 2008;348). Aristo sivil toplum (koinonia politike) kavramını, bireyi kuralların denetimine alan ve barışçıl ideal bir yönetimi içeren politik toplumla bir diğer deyişle site devleti (polis) anlamında kullanmıştır. Aristo ile başlayıp modern toplumdaki doğal hukukla devam eden geleneğe kadar, sivil olanla siyasal olanın ayrımının henüz olmadığı bu dönemde, sivil toplum kavramı devletle özdeş anlamda ve karşılıklı olarak kullanılmıştır (Çaha, 1996:20). Kavramı, Çiçero’da “societas civilis” olarak “devlet”le aynı anlamda kullanmıştır (Dursun, 1999:86).

Aristoteles’ten Ortaçağ sonuna kadar olan süre içerisinde devlet ve sivil toplum kavramları ayrılmaz bir birliktelik içindedir. Bununla birlikte Ortaçağ boyunca devlet ve sivil toplum kavramları birbirlerine karşıt durumda ayrılmaz bir bütün içinde yer almışlardır. Dolayısıyla da ortaçağda sivil toplumdan bahsetmemiz mümkün değildir (Korkmaz, 2008:15). 18.yüzyılın ortalarına kadar sivil toplum kavramı devletle aynı

anlamda kullanılan bir terim olmuş ve bu iki kavram birbirlerinin yerine kullanılmıştır (Dursun, 1999:86).

Sivil toplum kavramının batılı serüveni on yedi ve on sekizinci yüzyıldan itibaren “toplumsal sözleşme” kavramı etrafında teorilerini geliştiren Hobbes, Locke ve Rousseau ile çatışmacı teorinin belli başlı temsilcileri olan Hegel, Marx ve Gramsci’nin görüşlerinin sivil toplum kavramının bugüne taşınmasında önemli katkıları olmuştur (Abay, 1???)

Doğal hukukçularda dikotomi devlet ile sivil toplum arasında değil doğa durumu ile sivil ve politik toplum arasındadır. Sivil toplumun politik toplumdaki ayrı bir kuramsal statüsü yoktur. İnsanlar yaptıkları bir sözleşme ile doğa halinden, yani siyaset öncesi toplum biçiminden, sivil ve politik topluma, yani siyaset sonrası devletli topluma geçerler (Duman, 2008:349).

Siyasal iktisadın kurulmasında önemli bir isim olan Adam Smith’e göre Pazar, arz ve talep yasalarına göre görülmez bir elin kılavuzluğunda işleyen ve kendi halinde işlemesine izin verildiğinde bütün insanların yararına sonuçlar üretecek olan bir alandır. Avcı, toprağa bağlı, tarımsal ve ticari dönemlerden geçen insanlık en son olarak ticari (commercial society) ya da sivil toplum dönemini yaşar (Duman, 2008:352) Smith’te devletin müdahale etmemesi gereken ticari alan, devletin dışında farklı bir alandır.

Adam Ferguson’un 1767’de yayınlanan “Sivil Toplumun Tarihi Üstünde Bir Deneme” isimli çalışmasında sivil toplumu, barbar hareketlerin en az olduğu; düşünce, yani beyinlerin sanat ve edebiyatla münnevverleştirildiği toplum anlamında kullanılmıştır (Korkmaz, 2008:15).

Klasik ekonomi politikçiler sivil topluma, devletin dışında, onun karışmadığı bir özgürlük alanı olarak pozitif yaklaşırlar. Devlet “gece bekçisi” olarak, sivil toplumun çıkarlarının maksimize edildiği ve bu yolla toplumsal çıkarın sağlandığı varsayılan özgürlük alanı olarak tanımlanmaktadır (Duman, 2008:352).

Sivil toplumu devletten ayırarak onu ayrı bir alan olarak kullanan ilk düşünür G.W. Friedrich Hegel olmuştur. Bilindiği gibi sözleşmecî düşünürler sivil toplumu siyasal toplumla aynı anlamda kullanmışlardır (Çaha, 1996:28). Hegel ile birlikte sivil toplum ve devlet aynı şeyleri değil birbirlerinin karşıtı olguları ifade eden kavramlar haline almıştır (Dursun, 1999:86). Hegel, sivil toplum kavramını kendisinden önce doğa

durumu olarak açıklanan siyasal toplum öncesini belirtmek için kullanır. Böylece doğal hukukçulardaki doğa durumu-sivil ve siyasal toplum ikiliği yerini sivil toplum-devlet ikiliğine bırakır (Duman, 2008:352).

Sivil toplumla ilgili olarak incelenmesi gereken bir diğer düşünür Karl Marks'tır. Marks Hegel'in diyalektik yöntemini ters çevirmiştir (Çaha, 1996:32). Marks, Sivil toplum ve devletin iki ayrı birim olarak görülmesi, devlette iktisadi faaliyetlere ve bu faaliyetleri düzenleyenlere "boyun eğme" boyutunun fark edilmesini engellediğine dikkat çeker (Aktay, 2005:11). Kısaca Marks da sivil toplumu olumsuz anlamda kullanır.

Sivil toplum kavramı, İtalyan Komünist Partisi kuramcısı Antonio Gramsci'yle birlikte toplumsal gelişmenin yorumlanmasında Marksist literatürde de olumlu anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Gramsci, devlet ve sivil toplum ayrımı yapmaktadır (Yılmaz, 2001:332). Gramsci, Hegel ile Marx'ın ortasında bir yerde durarak sivil toplum ile devleti (siyasal toplumu) barıştırmayı amaç edinen bir yaklaşım sergilemektedir.

Jürgen Habermas, Liberal demokrasinin bir meşruiyet krizi yaşadığını belirterek, bunun çözümünün katılımcı demokrasiyle mümkün olacağını söyler. Bu doğrultuda, geleneksel sivil toplum-siyasal toplum ikiliğini üçlü bir modelle yeniden tanımlar: Siyasal Toplum-ekonomik toplum-sivil toplum temelinde üç boyutlu bir toplum modeli geliştirir (Duman, 2008:356-35).

Günümüzde sivil toplum kavramı ile ilgili literatür, liberal ve değerler ve katılımcı demokrasi çerçevesinde gelişmiştir. Bu yaklaşıma göre sivil toplum, devletten/hükümetten bağımsız, onun doğrudan etkisinden uzak, ekonomik ilişkilerin baskısından da görece bağımsız, iradi ve gönüllü birlikteliğe dayalı ilişkilerle oluşturulan kurum ve etkinlikler alanını tanımlar.

Bu yaklaşıma göre;

Devletle sivil toplum arasında karşıtlık ilişkisi vardır. Birinin gücü, etkinliği arttığında diğesinin azalır. Sivil toplumdaki yana tavır alanlar, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda sivil toplumun güçlendirilmesi gerektiğini savunurlar. Siyasal alanda, toplumun yönetime katılma isteğinin önündeki engeller kaldırılmalıdır. Örgütlenme hakkına müdahale edilmemelidir. Devlet, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda daha çok "hakem" rolü oynamalıdır (Yılmaz, 1997:91).

Özellikle 1990'dan sonra, sermayenin uluslar arası hareket kabiliyetinin ve akışkanlığının artması, ticaretin serbestleştirilmesi ve devletin sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik alanlarda etkisinin azaltılması, devletin küçültülmesini benimseyen neo-liberal politikalar Küreselleşme olgusunu gündeme getirmiştir. İletişim ve bilişim teknolojisinde meydana gelen akıl almaz gelişmeler, internet vasıtasıyla bilgiye kolay ulaşım ve etkileşimin artması, günümüz toplumunun bilgi toplumu haline gelmesini sağlamıştır. Bu gelişmeler, sivil toplumun yeniden güncellik ve etkinlik kazanmasına yol açmıştır (Yıldırım, 2003:232). Küreselleşme, post-modernizm, çok kültürlülük, çoğulcu kamusal alan gibi kavramlar sivil topluma kavramsal düzeyde ve pratik de katkıda bulunan kavramlardır (Çaha, 2005:17).

Küreselleşme, ulus-devlet'i yukarıya(uluslar arası alanda) ve aşağıya(yerel özerklik doğrultusunda)doğru törpüleyerek, uluslararası örgütlerin ve yerel yönetimlerin etkisini arttırmaktadır. Küreselleşmeyle ulus artık büyük problemleri çözemeyecek kadar küçük, küçük problemleri çözemeyecek kadar büyük bir birim haline gelmiştir. Bu yerel ve uluslar arası sivil topluma hem yer açmakta, hem de ona yeni görevler yüklemektedir (Giddens, 2000a;25).

Kamu yönetiminin maliyetlerinin giderek artması, bu hizmetlerin ve özellikle de sosyal güvenlik sektöründe yaşanan finansman sıkıntısı gibi nedenlerle terk edilen "refah devleti" politikalarından vazgeçilmesi, gönüllü yardımlaşma organizasyonlarının öneminin artmasını, üçüncü sektör olarak da adlandırılan sivil toplumun gündeme daha çok gelmesini sağlamıştır (Al, 2002:167-168).

Bilgi toplumunda, bilgi işçileri, geleneksel işçiler gibi bir fabrikaya bağlı çalışmadıklarından emekliliklerinde onlara göre yorgun ve bitkin düşmemektedirler. Bedenen ve ruhen dinç olan bu insanların emekli olduklarında gönüllü organizasyonlarda görev almaları da yine üçüncü sektörün, ekonomik ve sosyal yapıda öne çıkmasına ve aynı zamanda da çokça tartışılmasına yol açmıştır (Al, 2002:169). Amerika'da üçüncü sektör kaynak ve istihdam yaratma gibi pek çok konuda örnek uygulamaları gerçekleştirmiş olmaları (Drucker,1994:208-242) yine sivil topluma toplumsal ve akademik ilginin artmasını sağlamış, sivil toplumun önünün açılması için kamuoyu desteğini artırmıştır.

Bilgi teknolojilerinin gelişmesi ve dolayısıyla bilgi edinme olanaklarının artması, sivil toplum ile bürokrasi arasındaki etkileşimi artırmıştır. Bu gelişme aynı zamanda halkın değerlendirme ve şikayetlerini bürokrasiye ve siyasete aktarmasını hızlandırmış, kolaylaştırmıştır. Yine bu gelişme, hesap vermeyen, vermeye yanaşmayan, devletin, vatandaşların muhatap olduğu fiili ve fiziki görünümü olan bürokrasi, sivil toplumun taleplerine karşı daha açık ve şeffaf olmak, otoriterliği ve hantallığından vazgeçmek zorunda kalmaktadır (Eryılmaz, 2002:214).

Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler sonucu, e-mail yoluyla haberleşme ve zaman mekan farkını ortadan kaldıran karşılıklı iletişim imkanı, e-demokrasinin hem siyasal partiler açısından hem de sivil toplum ve sade vatandaşlar açısından gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu durum sivil toplumun, siyasal toplumun işleyiş ve kararlarına yeni katılım yollarının ortaya çıkması demektir. Yönetimde daha kolay ve hızlı katılım imkanlarının ortaya çıkması “yönetişim” kavramının doğmasına yol açmıştır (Duran,2005:199-202).

Yine İngiltere’de Üçüncü Yol politikalarının teorisyeni Anthony Giddens, politikalarının temel öğelerinden birinin aktif bir sivil toplumun oluşturulması olarak belirlemektedir. Giddens, toplumsal pek çok problemin çözümünde sivil toplumun yapıcı gücünden yararlanmayı öngörmektedir (Giddens, 2000b:92-99).

Toplumsal yapıda meydana gelen her türlü farklılaşmaya saygı gösterilmesi, örgütlenme ve faaliyette bulunma, siyasete katılma haklarının garanti altına alınması, bu örgütlere katılma ve faaliyetlerine katılmanın tamamen gönüllülük ve rızaya dayalı olması, bu örgütlerin devlete ve hükümete karşı otonom bir statüye sahip olmaları günümüz sivil toplumunun gelişmesi ve güçlenmesi için gerekli şartlar olarak ortaya çıkmaktadır (Duman, 2008:357-358). Sivil toplumun kendi içinde demokratik bir nitelik göstermesi önemli diğer bir şarttır

1.1.4.Sivil Toplum ve Demokrasi

Gelişmiş bir sivil toplum ve sağlıklı bir sivil toplum-devlet ilişkisi günümüzde siyasal sistemin ve onun var olduğu toplumsal yapının demokratikliğinin bir göstergesidir.

Demokratik bir yönetim her şeyden önce sivil toplumun olmazsa olmazıdır. Bireylerin ya da grupların aynı amaç etrafında bir araya gelmeleri her şeyden önce “örgütlenme özgürlüğü” nün olmasını gerektirir. Yine ifade özgürlüğü sivil toplumun ön şartlarındandır. Bundan dolayıdır ki, sivil toplum, liberal değerlere sahip demokratik

batı devletlerinde gerçek anlamda gelişip güçlenme zemini bulmuştur. Siyasal iktidarın bütün toplumsal alanlara egemen olduğu totaliter toplumlarda sivil toplumun gelişmesi hemen hemen imkânsızdır.

Buna rağmen, totaliter/otoriter siyasal rejimlerin mevcut olduğu Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde yetmişli yılların sonlarına doğru ortaya çıkan ve sonraki yıllarda rejimlerin yıkılmasına(bu arada sivil toplum kavramının tekrar tartışılmaya başlanmasına) kadar giden toplumsal muhalefetin yeşermesi ve etkin olması önlenememiştir (Dursun, 1999:94).

Robert A.Dahl, “Demokrasi Üstüne” adı ile Türkçeye tercüme edilen eserinde Demokrasinin üstün ve tercih edilmesini gerektiren özellikleri olarak şunları saymaktadır:

- “-Zalim ve kötü otokratların yönetime gelmelerini engellemeye yardımcı olması,
 - vatandaşlarına demokratik olmayan sistemlerin sağlayamadığı pek çok temel hakkı sağlaması,
 - vatandaşlarına mümkün olan alternatiflerinden daha geniş bir kişisel özgürlük alanı sağlaması,
 - insanların kendi temel çıkarlarını korumalarına yardımcı olması,
 - insanlara kendi kaderlerini kendi tayin etmeleri için azami fırsat vermesi,
 - ahlaki sorumlulukların yerine getirilmesi için azami fırsat tanınması,
 - insani gelişimi mümkün olan herhangi bir alternatifinden daha çok desteklemesi,
 - göreceli olarak daha çok politik eşitlik sağlaması,
- gibi nitelikleriyle demokrasi diğer yönetim biçimlerine göre daha iyidir.
- Modern demokrasilerin bir biriyle savaşmaması ve demokratik olan ülkelerin demokratik olmayanlara göre daha zengin olmaları da tercih nedenidir.” Bütün bu özellikler doğrudan ve/veya dolaylı olarak sivil toplumu olumlu yönde etkiler” (Dahl, 2001:49-62).

Toplumsal yapıdaki gelişmeler sonucu halkın yönetime daha çok katılma isteğine temsili demokrasinin cevap verememesi, katılımcı demokrasinin ve katılımcı demokrasiyi de kapsayan, kimlik fark ilişkisine dayalı, devlet egemenliği söylemini sorunlaştıran, siyasal alanı global/ulusal/yerel etkileşim eksenine doğru genişleten, sivil

toplumu da devlet/parti gibi bir siyasal özne olarak düşünen ve bu bağlamda katılımcı demokrasinin liberal demokrasi için önemini vurgulayan, “demokrasinin demokratikleştirilmesini” amaçlayan bir kuramsal girişim olarak Radikal Demokrasi anlayışı, demokratik bir devlet/sivil toplum ilişkisinin parametrelerini kurmaya çalışan bir proje olarak gündeme gelmiştir.(Keyman, 2000:IX).

Katılımcı demokrasi;

-Bireylere kendileri ile ilgili kararların oluşumu aşamasında söz ve eylemleriyle katılma, kararı ve karar alıcıları etkileme, yönlendirme imkanı vermesi,

-Ortak karar almak için seçimler dışında yöntem belirlenmesine ihtiyaç duyulması,

Siyasal olmayan kararlara katılımın(fikir söylemenin, eylemler yapmanın, bilgi talep etmenin) bireyleri eğitici işlev görmesi gibi içeriğiyle temsili demokrasiden farklılık gösterir (Çukurbayır, 2002:13). Yurttaşın sadece oy veren seçmenler olarak kaldığı pasif katılım düzeyinden alınarak, birlikler oluşturan, soran, danışılan ve karar veren bireyler olarak aktifleştirilmesi STK’lar sayesinde gerçekleşecektir (Tosun, 2005:141).

Burada şu soru akla gelmektedir: Acaba sivil toplumun varlığı doğrudan doğruya demokratikleştirici bir işleve sahip midir? Bazen sivil toplumdaki unsurlar kendi içyapıları ve işleyişleriyle ‘ötekine’ karşı tutumları ve siyaset yapma tarzlarıyla demokratik ve bu nedenle demokratikleştirici bir işlev görmüyor olabilirler (Duman, 2008:363).

Örneğin, Hırvatistan’da 1991-1995 yıllarında Hırvat Ordusu tarafından işlenen savaş suçlarının faillerinin etkin bir şekilde kovuşturmak isteyen hükümetin çalışmalarına karşı en büyük muhalefet sivil toplum hareketinden gelmiştir.80’lerin sonunda Yugoslavya’da sivil toplum, daha az devlet değil, daha güçlü ve daha otoriter bir devlet isteğiyle harekete geçmiştir (Erözden, 2005:178,185).

Türkiye’de de bazı sosyal ve siyasal grupların, 28 Şubat 1997 Post-Modern darbesi sürecinde sivil toplum etiketi altında militarist bir yapının yanında yer alması sivil toplum adına hazin bir tablo olmuştur. Normal şartlarda demokrasi ve insan haklarının yanında yer alması beklenen, Sivil Toplum, Üniversite ve bazı medya ve çalışanları, militarist politikalara destek vererek, Türkiye’nin, hazin bir ekonomik tabloyla ve siyasî yozlaşmayla karşı karşıya gelmelerine neden oldular (Çaha, 2005:11; Duran, 2008:249-

262). Yine bundan 5-10 yıl sonra, 2007 Cumhurbaşkanlığı sürecinde “Cumhuriyet Mitingler” adı altında yapılan, T.B.M.M.’nin sivil bir Cumhurbaşkanı seçmesini önlemeye yönelik eylemleri de sivil toplum kuruluşları organize etmiştir.

Bu dönemlerde, aydın kişiler, sivil toplumun bu tutumunu sorgulamış ve ‘Sivil toplum ne kadar sivil?’ diye yazılar yayımlanmıştır (Köker, 2007).

Sivil toplumu demokratik kılan unsurların başında, sivil toplumdaki farklılıkların ‘halk’, ‘toplum’, ‘sınıf’, ‘cemaat’, ‘yurttaşlık’ gibi farklılıkları düzleştiren bütüncül bir kimliğe bürünmemesi gelir. Farklılıkların kabulü ve korunması sivil toplumun temel niteliğidir. Sivil toplum devlete, devlet sivil topluma ve sivil toplum kendi içinde farklılıkları ortadan kaldıracak ideoloji dayatmaya kalkmamalıdır. Sivil toplumun iç işleyişi yönüyle bunun yolu iç demokrasinin tam anlamıyla işletilmesidir (Duman, 2008:363).

Toplumsal siyasal kültür değerleri de sivil toplumun demokratik değerlere sahipliğini ve bağlılığını etkilemektedir (Duman, 2008:363). “Bir Toplumun üyelerinin siyasete ilişkin tutum, inanç, duygu ve değer yargılarının oluşturduğu bütüne <siyasal kültür> denilmektedir” (Turan, 1986:461). Siyasal kültürün sahip olduğu değerler hem siyasal toplumun, hem ekonomik toplumun hem de sivil toplumun iç ve dış işleyişini doğrudan etkileyecektir. Devlet Baba, Asker Millet gibi anlayışlara sahip bir siyasal kültür ortamı içinde askeri darbelere karşı sivil toplum örgütlerinin tutumu çok da yadırgatıcı olmayabilir.

“Demokrasinin demokratikleştirilmesi” güçlü bir yurttaşlık kültürünün beslenmesine bağlıdır. Bu görevi sadece siyasal toplum(devlet-kamu) veya ekonomik toplum(özel sektör) yapamaz. Bunların arasında aileyi ve diğer ekonomik olmayan(kar amacı gütmeyen)kurumları da kapsayan sivil toplum alanı var. Bir duygular demokrasisi inşa etmek ileriye dönük bir yurttaşlık kültürünün parçasıdır (Giddens, 2000a:92).

1.1.5.Sivil Toplum Kuruluşları/Örgütleri (STK/STÖ)

1.1.5.1.Sivil Toplum Kuruluşlarının Tanımı

Sivil toplum kuruluşları ya da örgütlerinin(STK – STÖ) toplumsal ve siyasal yaşamda oynadıkları rol ve demokratik bir sistem için vazgeçilmezlikleri hususunda ciddi bir görüş birliği olmakla beraber, sivil toplumun temel aktörleri olan bu oluşumların

literatürde üstünde anlaşmaya varılan bir tanımı oluşmamıştır. Konuya yaklaşımların farklılığına göre kullanılan deyim-isim değişmektedir: Sivil Toplum Kuruluşları, Sivil Toplum Örgütleri, Sivil Toplum Kurumları, Üçüncü Sektör, Gönüllü Kuruluşlar, Yönetim/Devlet Dışı Kuruluşlar gibi terimlerle tanımlanmaktadır (Duman, 2008:365).

‘Örgüt’ kelimesinin toplumsal ve tarihi hafızamızda çok da olumlu şeyler çağrıştırmaması nedeniyle olsa gerek bu tabir çok kullanılmak istenmemiştir. Resmi kullanımda da, bilimsel dilde de daha çok Sivil Toplum Kuruluşları terimi kullanılmaktadır. Üçüncü sektör de çok sık olmamakla beraber, daha çok, sivil toplum kuruluşlarının, sosyal ve ekonomik etkinlik ve önemine vurgu yapılmak istendiğinde kullanılan bir terimdir.

Çaha, Devletin, 28 şubat sürecinde sivil topluma deyim yerindeyse “mîsak-ı millîci” bir anlam yükleyerek kavramı tahrif ettiğini, süreç bütün azametiyle yaşanırken bir anda TSK(Türk Silahlı Kuvvetleri)’yı çağrıştıran STK(Sivil Toplum Kuruluşları) tabirinin karşımıza çıktığını ve bu süreçte ne yazık ki bu kavramın 28 Şubat sürecinde tam da böyle bir misyon yüklendiğini ifade eder.

Çaha devamla;”Modern dünyada kavramı popüler hale getiren iki önemli düşünür; Hegel ve Gramsci’nin bu kavrama yükledikleri anlamın sivil toplumun, politik toplumun dışında kalan bir alana işaret etmesidir”der. Kavramın siyasal pratik içinde kazandığı anlamın ise NGO “Non-Governmental Organizations”(Hükümet Dışı Kuruluşlar)ile ifade edildiğini belirtir. NGO olarak anlam kazanan sivil toplum örgütlerinin iki boyutu söz konusudur: Hükümet dışı olmaları ve bir örgüt yapısına sahip olmaları. Bugün dünyada sivil toplum örgütü deyince akla bu türden gruplar gelmektedir. Bunların önemli bir kısmı dini gruplardır ve özellikle Amerikan örneğinde sivil toplum neredeyse dini gruplarla özdeşleşmiştir.Hatta NGO kavramı, seküler sistemin, dini gruplarla devlet arasındaki ayrımı net bir şekilde çizmesinden dolayı bu gruplar ”hükümet dışı” bir alanda yer almaktadır (Çaha, 2005:12-13). Sonuç olarak Çaha, Hükümet Dışı Kuruluş olmasa bile Sivil Toplum Örgütü deyimini tercih etmektedir (Çaha, 2004:182).

Sivil Toplum Kuruluşu terimini tercih edenler ise, STK’ların örgütlülüğünün formel olmasının gerekmediğini, esnek, süreklilik göstermeyen, yasal bir statüyle belirlenmemiş oluşumlarında sivil toplum kuruluşu olduğuna vurgu yaparlar. Sivil toplum kuruluşlarını diğer örgütlenmelerden ayırt eden özellikler, bunların toplumsal

hareketlerle yakın bağlantısından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle sivil toplum kuruluşu terimi sivil toplum örgütü terimine göre daha geniş bir içerikle tanımlanmaktadır.

‘Gönüllü Kuruluşlar’ terimi ise, gelişmiş ülkelerdeki formel, vergiden muaf, yardım ve kalkınma amacı güden, kar amacı gütmeyen ve genellikle de uluslar arası düzeyde çalışan kuruluşlara referans vermektedir (Duman, 2008:365).

Yıldırım, Sivil Toplum Kuruluşları’nı Kocacık’ tan alıntı yaparak şöyle tanımlar: “Sivil Toplum Kuruluşları: Toplum yararına çalışan ve bu yönde kamuoyu oluşturan, kâr amacı gütmeyen, sorunların çözümüne katkı sağlayarak çoğulculuk ve katılımcılık kültürünü geliştiren, demokratik işleyişe sahip, bürokratik donanımdan yoksun ve gönüllü bir araya gelen bireylerden oluşan örgütlenmeler”dir (Yıldırım, 2003:238).

Sivil Toplum kuruluşları devletin ortadan kalkmasını ya da devlet iktidarını ele geçirerek diğer gruplar üzerinde hegemonya kurmayı hedeflemezler. Devletin varlığını yok saymadan, devletin uygulamalarını değerlendirir ve kendilerine göre yanlış buldukları iş ve işlemler, politikalar ile ilgili tepkilerini değişik yol ve yöntemlerle ortaya koyarlar.

Kar amaçları yoktur. Üyelerine ekonomik bir kazanç sağlama peşinde de olmazlar, olamazlar. Ortak çıkar ve toplumsal faydayı amaçlarlar. Bu özellikleri nedeniyle piyasadaki diğer kar amaçlı kuruluşlar sivil toplumun dışında değerlendirilir

1.1.5.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Nitelikleri ve Çeşitleri

Toplumsal ve siyasal hayatta pek çok kurum, kuruluş ve oluşumların içinde sivil toplum kuruluşları bazı nitelikleriyle diğerlerinden ayrılmakta ve bu adla anılmaktadır.

Bunların başında, Devlete/Hükümete karşı bağımsız, otonom olmaları gelir. Belirli usuller çerçevesinde bir araya gelmeleri, örgütlü olmaları diğer bir önemli niteliklerindedir Sivil toplum örgütleri, yaptıkları faaliyetlerinden kar elde edip bunu üyeleri arasında paylaştırmayı amaçlayamazlar. Ancak, amaçlarına ulaşmak, faaliyetleri için kaynak bulmak için ticari faaliyet gösterebilirler.

Ortak çıkar ya da toplumsal fayda sağlamayı hedeflerler. Özel kişileri belirli bir konuma taşımak, ona siyasal bir gelecek hazırlamak için kurulan örgütler sivil toplum kuruluşu sayılamazlar. Gerçekleştirmek istedikleri belirli ve ortak amaç, kanunlarla yasaklanmamış bir amaç olmalıdır.

Gönüllülük ve rızaya dayalı olma niteliği bir diğer özellikleridir. Sivil toplum örgütleri mensupları, devlet ya da bir başka unsurun zoruyla bir araya gelmezler. Tamamen kendi rızalarıyla örgütlenirler. Gönüllülüğün ikinci bir boyutu, sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerinde, üyesi olsun olmasın çoğunlukla gönüllü kişileri çalıştırmalarıdır.

İç işleyişleri demokrasinin kurallarına uygun olmalıdır. Ayrıca kendilerinin varlık nedeni olarak demokratik bir ortamı öngörmeleri esastır.

Sivil toplum kuruluşu olarak tanımlanan örgütlerin her biri bu niteliklerin tamamını taşımayabilir. Örneğin; Mesleki kuruluşların bazılarında, mesleği icra edebilmek için üyeliğin zorunludur. Burada gönüllülük ilkesi tam anlamıyla geçerli olamamaktadır.

Genel kabul gördüğü şekilde Sivil Toplum Kuruluşlarını; Dernekler, Vakıflar, Meslekî Kuruluşlar, Sendikalar, Kooperatifler, Sivil İnisiyatifler olarak sayabiliriz.

Bu listede, sayı olarak çok az (05.12.2009 tarihi itibarıyla 48 adet) olduğu için Uluslararası Nitelikteki Teşekküllere yer verilmemiştir.

Ayrıca, tarımsal ve hayvansal ürünlerle, avcılık ve yetiştiricilik yoluyla su ürünleri ile ilgili olarak, en az ilçe düzeyinde; tarım üreticileri tarafından, ürün veya ürün grubu bazında gönüllülük esasına göre kurulmaları öngörülen, tüzel kişiliği haiz Üretici Birlikleri ile ilgili kanun 2004 yılında çıkarılmış olmasına rağmen bu konuda çok gelişme kaydedilememiştir. Dolayısıyla onlar da listemizde yer almamıştır.

1.1.5.3. Sivil Toplum Kuruluşlarının İşlevleri

Sivil toplum kuruluşlarının işlevleri, demokratik bir düzenin ve demokratik işleyiş mekanizmalarının varlığı temel veri olarak kabul edilmek suretiyle birkaç başlık altında incelenebilir.

Öncelikle, sivil toplum kuruluşları, herhangi bir konuda kamuoyu oluşturma yoluyla üyelerinin veya toplumun taleplerinin dile getirilmesine ve dikkate alınmasını sağlayabilirler.

İkinci olarak; Siyasal yönden sivil toplum kuruluşları, siyasal değişimi kolaylaştırmada ve demokrasiyi sağlamlaştırmada etkin bir rol oynarlar.

Üçüncü olarak; STK'lar, gerek örgüt içi yapıları gerekse bizatihi varlıklarıyla çoğulcu bir toplum yapısının oluşumunda etkin bir rol oynarken, demokratik iç işleyişleri ile çoğulculuk konusunda bir okul olma işlevi de görürler.

Dördüncü olarak; STK'lar, devletin uygulamalarına ve piyasa ekonomisinin bazı mekanizmalarına karşı tampon görevi görürler. Devletin uygulamaları ile ilgili iki kanaldan fonksiyon icra ederler: ilki; yönetim tarafından uygulamaya konulan politikaları STK'lar benimserse onların da yardımıyla, bu politikaların toplum tarafından benimsenmesi daha kolay ve hızlı olur. Diğer yandan ise; olumsuz politikalar STK'ların muhalefeti sonucu değiştirilebilir veya uygulanmaktan vazgeçilebilir.

Beşinci olarak; STK'lar, kamu yararına dönük projeler yapıp, kaynak oluşturarak hükümet politikalarını tamamlayıcı rol üstlenebilir, veya kendi önceliklerine göre farklı projeler uygulamaya koyabilirler. Bu yolla sosyal, kültürel, eğitsel... konularda toplum kalkınmasına katkıda bulunabilirler.

Altıncı olarak; STK'lar, kriz dönemleri ve olağanüstü dönemlerde halkın acil ihtiyaçlarının karşılanmasında, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayarak krizin etkilerini azaltabilirler,

Yedinci olarak; STK'lar, Toplumsal çatışma konularında, kendi güçlerini kullanarak ve/veya uluslar arası örgütlerle birlikte barışçıl roller üstlenebilirler. Toplumsal barışın korunmasında taraflar arasında hakem rolü üstlenebilirler. Örneğin, aileler veya aşiretler arasında kanlı çatışmaya neden olacak bir problemi, sözü dinlenir bir formel/İnformel bir toplum önderinin çözme ihtimali, bir kamu görevlisinininkinden çok daha yüksektir (Aktel, 2003:70-71).

Küreselleşme ile birlikte STK'ların fonksiyonları çeşitlenerek ve gelişerek artmaya devam etmekte, STK'ların etkinlikleri alan ve muhatap kitle açısından, etkinlik açısından güçlenmektedir. Sivil toplum'un demokratik hayatı destekler nitelikteki işlevlerinin artması ve etkinleşmesi "Katılımcı demokrasi"nin güçlenip yerleşmesi açısından büyük önemi haiz görünmektedir.

1.1.6.Örgütlenme Özgürlüğü

Çağımızın sanayileşmiş ve demokratik toplumları, birbirinden kopuk bireylerden çok, örgütlü insan topluluklarından oluşmaktadırlar. Toplumsallaşmanın bu örgütlü biçimi,

insan temel hak ve özgürlüklerinden “kollektif özgürlükleri” ön plana çıkarmıştır. Dernekler, vakıflar, toplantı ve gösteriler, meslek kuruluşları ve sendikalar, siyasal partiler vb. kollektif özgürlüklerin kullanıldığı somut mekan ve topluluklardır (Tanör, 1994:99). Toplu Eylem Özgürlükleri olarak da adlandırılan bu özgürlükler, birden çok kişinin ancak birlikte kullanabildiği, özneleri sürekli yada geçici gruplaşmalardan oluşan ve kişilerin yalnız olarak gerçekleştiremedikleri amaçları hedefleyen özgürlüklerdir. Örgütlü (dernek) ve örgütlü olmayan (toplanma, gösteri ve yürüyüş)toplu özgürlükler olarak ikiye ayrılırlar. Bu özgürlükler, bireysel hakların ilerletilmesi, geliştirilmesi ve derinleştirilmesini hedeflerler (Kaboğlu, 1998:221).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A(III) sayılı Kararıyla ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi bu konuyu 20.maddesiyle düzenlemiştir. Buna Göre; Madde 20 1. Herkesin silahsız ve saldırısız toplanma, dernek kurma ve derneğe katılma özgürlüğü vardır. 2. Hiç kimse bir derneğe girmeye zorlanamaz.www.belgenet.com

BM Kişi özgürlükleri ve Siyasal Hakları Uluslar arası Paktı, toplu eylem özgürlüklerini iki ayrı madde şeklinde düzenlemiştir. 21.maddesi ile “toplanma özgürlüğünü” düzenler: “Barışçıl bir biçimde toplanma hakkı hukukça tanınır. Bu hakkın kullanılmasına ulusal güvenliği veya kamu güvenliğini, kamu düzenini, sağlık veya ahlakı veya başkalarının hak ve özgürlüklerini koruma amacı taşıyan demokratik bir toplumda gerekli bulunan ve hukuka uygun olarak getirilen sınırlamaların dışında başka hiçbir sınırlama konulamaz.” 22.maddesi ile örgütlenme özgürlüğünü düzenler: “Herkes başkalarıyla bir araya gelerek örgütlenme özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hakkın kullanılmasına ulusal güvenliğin, kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlık ve genel ahlakın, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla hukuken öngörülmüş ve demokratik bir toplumda gerekli olan sınırlamaların dışında hiçbir sınırlama konulamaz” (Kaboğlu, 2000:135).

BM Çocuk hakları sözleşmesi de 15.maddesiyle örgütlenme ve toplanma özgürlüğünü tanımaktadır: “1. Taraf Devletler, çocuğun dernek kurma ve barış içinde toplanma özgürlüklerine ilişkin haklarını kabul ederler. 2. Bu hakların kullanılması, ancak yasayla zorunlu kılınan ve demokratik bir toplumda gerekli olan ulusal güvenlik, kamu güvenliği, kamu düzeni yararına olarak ya da kamu sağlığı ve ahlâkın ya da başkalarının

hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarıyla yapılan sınırlamalardan başkalarıyla kısıtlandırılmaz” (Kaboğlu, 2000:136).

İnsan Haklarının Ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) de bu iki özgürlüğü 11.maddesiyle düzenlemiştir:” **1.** Herkes asayişini bozmayan toplantılar yapmak, demek kurmak, ayrıca çıkarlarını korumak için başkalarıyla birlikte sendikalar kurmak ve sendikalara katılmak haklarına sahiptir. **2.** Bu hakların kullanılması, demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarıyla ve ancak yasayla sınırlanabilir. Bu madde, bu hakların kullanılmasında silahlı kuvvetler, kolluk mensupları veya devletin idare mekanizmasında görevli olanlar hakkında meşru sınırlamalar konmasına engel değildir.”

Görüldüğü gibi uluslar arası metinlerde örgütlenme özgürlüğü esas olup bazı hallerde hukukilik şartına bağlı olmak koşuluyla sınırlamalar konulması mümkün görülmüştür. Bu şartlar da yine sayılarak belirlenmiştir. Ancak kısıtlama şartlarının açık bir tanımı ve sınırı yoktur. Ulusal güvenliğin tanımı ve anlayışı ülkeden ülkeye değişebilmektedir. Yine kamu emniyeti, kamu düzeni, genel ahlak kavramının tanım ve sınırlarında ülkelere göre farklılıklar olabilmektedir. Bu farklılık ve muğlaklıklar çoğunlukla mahkeme kararlarıyla giderilmeye çalışılmaktadır. Bu konularda ülkemizdeki temel hak ve özgürlüklerin gelişmesi ve yerleşmesi, demokratik ülkelerin standartlarına ulaşılabilmesi açısından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kararları belirleyici olmaktadır. 11.Maddenin ihlaliyle ilgili olarak Türkiye zaman zaman yaptırımlarla karşılaşmaktadır. Özellikle toplantı ve gösteri yürüyüşleri, bu eylemleri önlemede orantısız güç kullanımı, Türkiye'nin mahkum olduğu hususlardandır.

Ulusal hukukumuzda Temel Hak ve Özgürlükler 1876 Anayasasında(Kanun-i Esasi) yapılan 1909 değişikliğiyle girmiştir. Yapılan bu değişiklikle Kişi özgürlüğü güvence altına alınmış, toplanma ve dernek kurma özgürlüğünün sınırları belirlenmiştir. Aynı zamanda çıkarılan Cemiyetler Kanunuyla konu düzenlenmiştir (Gözübüyük, 1991:110).

Özgürlük anlayışı Fransız İhtilali zamanlarının anlayışından pek farklı olmayan, <Hürriyetin herkes için hududu başkalarının hudud-u hürriyetidir> diyen 1924

Anayasası ekonomik ve sosyal haklardan hiç söz etmemiş,Klasik hak ve özgürlükler ise kısaca sayılmıştır (Soysal, 11987:50). 1945'e kadar tek partili, 1945'ten 27 Mayıs 1960'a kadar çok partili bir rejim içinde uygulanan Anayasa, demokratik bir ruha sahip olmakla beraber çoğulcu demokrasi değil,<çoğunlukçu> demokrasi anlayışını yansıtır (Özbudun, 1990:13). Bu dönemde çıkarılan 3512 sayılı Yeni Cemiyetler Kanunu ve genel uygulama toplumun örgütlenme özgürlüğünü hemen hemen yok etmiştir.

27 Mayıs askeri darbesinden sonra yapılan 1961 anayasasında dernek kurma ve toplantı hak ve hürriyetleri Temel Hak ve Hürriyetler ana başlığı altında düzenlenmiştir. Buna göre: "Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hak, ancak kamu düzenini veya genel ahlâkı korumak için kanunla sınırlanabilir." Görüldüğü gibi örgütlenme hakkı sadece kamu düzeni ve genel ahlâkı korumak için ve kanunla ancak sınırlanabilmektedir. Askeri bir darbeden sonra yapılan Anayasada yer alan bu hüküm on yıl sonra yine bir başka askeri müdahale sonrası değiştirilmiştir. 1971 yılında yapılan değişiklik sonrası madde:" Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hakkın kullanılmasında uygulanacak şekil ve usuller kanunda gösterilir. Kanun, Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, millî güvenliğinin, kamu düzeninin ve genel ahlâkın korunması maksadıyla sınırlar koyabilir.

Hiç kimse bir derneğe üye olmaya veya dernekte üye kalmaya zorlanamaz. Dernekler, kanunun gösterdiği hallerde hâkim kararıyla kapatılabilir. Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, millî güvenliğinin, kamu düzeninin ve genel ahlâkın korunması bakımından gecikmede sakınca bulunan hallerde de, hâkim kararına kadar kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle faaliyetten alıkonulabilir."Bu değişiklik sonrası örgütlenme özgürlüğü kısıtlandığı gibi hakim kararıyla kapatma ve kanunun açıkça yetkili kıldığı merciince faaliyetten alıkonma mümkün hale gelmiştir. Bu yetkili mercii de İl ve İlçede emniyet ve asayişten birinci derecede sorumlu olan Mülki Amirlerdir.

Bu dönemde çıkarılan 1630 sayılı Dernekler Kanunu Anayasada değişiklik yapma gerekçelerine bağlı olarak örgütlenme özgürlüğünü kısıtlayıcı hükümler içermektedir.

1982 Anayasası örgütlenme özgürlüğünü Temel Haklar ve Ödevler ana başlığı altında Kişinin Hakları ve Ödevleri bölümünde düzenlemiştir. Her şeyden önce Kısım ve Bölüm başlıkları bir hakkın hemen yanında bir ödev verme anlayışıyla hazırlanmıştır. Dernek kurma hürriyetine ilişkin kanun maddesi iki defa değiştirilmiştir. Buna rağmen

hala kısıtlayıcı pek çok hüküm içermektedir. Buna göre: Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir. Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz. Dernek kurma hürriyeti ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâk ile başkalarının hürriyetlerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabilir. Dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir. Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hâkim kararıyla kapatılabilir veya faaliyetten alıkonulabilir. Ancak, millî güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği hallerde gecikmede sakınca varsa, kanunla bir merci, derneği faaliyetten men ile yetkilendirilebilir. Bu merciin kararı, yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, bu idarî karar kendiliğinden yürürlükten kalkar. Birinci fıkra hükmü, Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensuplarına ve görevlerinin gerektirdiği ölçüde Devlet memurlarına kanunla sınırlamalar getirilmesine engel değildir. Bu madde hükümleri vakıflarla ilgili olarak da uygulanır.” Bu dönemde çıkarılan 2908 sayılı Dernekler Kanunu aynı anlayışı yansıtmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuru hakkının kabulünden sonra verilen aleyhte kararlar ve Avrupa Birliğine uyum sürecinde yapılan düzenlemeler çerçevesinde 2004 yılında 5253 sayılı Dernekler kanunu daha özgürlükçü bir anlayışla hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur.

Örgütlenme özgürlüğüyle ilgili olarak Ulusal mevzuatımız, Anayasa ve yasalar ve bunlarda yapılan değişiklikler daha sonraki bölümde daha ayrıntılı açıklanacaktır.

1.2. Türkiye’de Sivil Toplum

Türkiye’de, Cumhuriyet Dönemindeki sosyal ve siyasal oluşumları bu arada sivil toplumun ve sivil toplum kuruluşlarının durumunu anlayabilmek, doğru tahliller yapabilmek, devlet-sivil toplum ilişkisinin görünümünü anlamlandırmak, ayrıca sivil toplumun Batı dünyasında yaşadığı tarihî gelişim sürecinden farklarını kavrayabilmek için öncelikle Cumhuriyet Türkiye’sinin varisi olduğu Osmanlı Devleti’nin toplumsal ve siyasal düzenine ve kültürüne bakmak, bu konuda Osmanlı’dan alınan siyasal ve kurumsal yapıyı incelemek gerekir (Duman, 2008:367). Ağaçların kökleri ne kadar

derine inebiliyor ve derinden su alabiliyorsa, o kadar çok büyürler. Mevcut durumumuz ve geleceğimizin derinliği, geçmişimizin derinliğine bağlıdır (Kırılmaz, 2009:30).

1.2.1. Osmanlı'da Sivil Toplum

Osmanlı Devleti'nde batı tarzı feodal bir sistemden farklı olarak, soya dayalı bir aristokrasinin, kilise benzeri bağımsız bir dini hiyerarşinin, özerk kentlerin ve güçlü bir tüccar-esnaf kesiminin bulunmadığı, bir başka deyişle, devlet otoritesinin oluşturduğu 'merkez' ile halk kesiminin oluşturduğu 'çevre' arasında aracı kurumların yokluğundan kaynaklanan bir uzaklığın bulunduğu bürokratik bir devlet olduğu ifade edilmiştir. Yine, Osmanlı Toplumunun kültürel alanda Şerif Mardin'in ifadesiyle 'saray kültürü' ve 'taşra kültürü' şeklindeki ikili ayrışması, iktidar alanının da "merkez" (center) ve "çevre"(periphery) gibi iki belirgin farklı alana bölünmesinin zeminini oluşturmuştur. Bu bölünme temelinde klasik Osmanlı toplumu, yönetenler ve yönetilenler şeklinde iki ana eksenle kutuplaşmakta ve her iki eksenle kendi içinde farklı tabakaları içermektedir (Duman, 1998:367).

Askerî (Yönetenler)denen ilk eksenle, Sultan ve Sultan'ın dinî yetki ya da yürütme yetkisi verdiği kimseler bulunur (Tosun, 1998:126). Bu tabakanın yetkilerinin tek kaynağı padişahın iradesi ve onun tarafından görevlendirilmeleridir. Padişahın hizmetinde olanlar ve onun adına yetki kullananlar, halktan farklı bir statüye sahiptir (Heper, 2006:62). Reaya (yönetilenler) ise; vergisini veren ama yönetime katılmayan tüm Müslim ve gayr-ı Müslimlerden oluşur (Tosun, 1998:126). Buradan hareketle Osmanlı toplumsal ve siyasal yapısının bir yanda Sultan ve O'nun asker-sivil bürokratları, bir yanda da reaya olmak üzere bir yöneten-yönetilen ayrımına dayandığı söylenebilir. Bu yapıyı besleyen kaynak ise devşirme(kulluk) ve toprak(tımar) rejimi, sistemidir (Duman, 1998:367). Osmanlı toprak sistemi de patrimonyal bir özellik gösterir. Tımar sisteminde padişaha hizmet karşılığı yerel yöneticilere imtiyazlar bahşedilmesi, beraberinde kapsamlı siyasal ve mülkiyet hakları getirmemiştir (Heper, 2006:50-51). Devşirme sistemi ile siyasal alan sarayın denetimine alınırken, toprak (tımar) sistemi ile reaya ve onun ekonomik faaliyetleri siyasal alanın denetimine alınmıştır (Tosun, 1998:129). Kısaca Çaha'ya göre; "Osmanlı siyasal yapısı içinde merkezin ağırlığı devleti kadir-i mutlak bir kurum haline getirmiştir. Bu ise Osmanlı'da Batı Avrupa'da görülen aristokrasi ve burjuvazi gibi sivil toplumun temel unsuru olan sınıfların ortaya çıkmasına ve devleti alttan ve üstten sınırlamasına engel teşkil etmiştir" (Çaha,

1996:72). Yine Çaha; "Osmanlı siyasal kültürünün de sivil topluma zemin teşkil edecek bir nitelikte olmadığını, öteden beri muhalefet olgusuna antipatiyle yaklaştığını; toplumun, önceliği bireyselliğe değil kolloktiviteye verdiğini, Türk toplumunda herhangi bir Avrupa ülkesinde asla görülemeyecek ölçüde devlete karşı yaygın bir sevgi ve saygı olduğunu, bunun da, Türk toplumunun kültürel bilinç altında "devletin", "baba" özelliğiyle canlı bir yer edinmesinde yattığını, kısaca, Osmanlı Siyasal kültürünün değişik özelliklerinin sivil toplum unsurlarının gelişmesine engel teşkil ettiğini" belirtir (Çaha, 1996:73-74).

Genel bir yaklaşım olarak, Osmanlı'da "sivil toplum" diye nitelendirilebilecek bir yapının olmadığı söylenmekle beraber, varlıkları itibariyle, sivil topluma kaynaklık edebilecek potansiyel sivil toplum unsurlarının bulunduğu kabul edilir.

Şerif Mardin, Osmanlı toplumu ile ilgili incelemeleri sonucu Osmanlılarda "sivil toplum" öğelerinin görülüp görülemediğine ilişkin verilebilecek cevabın hem "evet" hem de "hayır" olacağını söyler. Mardin'e göre: Osmanlı İmparatorluğu'nda bir doğu despotizmi görenlerin Şeriat'ın garantilediği bir özel mülkiyet alanını gözden kaçırdıkları oranda, onların tarifine uyan bir "sivil" dinamiğin öğelerinin kısmi mevcudiyetinden bahsedilebilir. Genel özel hayatın "Örf-i sultaniden uzak, bir çeşit masuniyetle korunmuş olarak cereyan etmesi açısından, "sivil toplum"un varlığı ileri sürülebilir. Loncaların çalışmasına, devletin esnaf üzerindeki kontrolüne ve siyasi kurumlardan uzak tutulmalarına bakıldığında imaj biraz bulanıklaşmaktadır. Fakat salt Batıya bakarak bu kontrollerin "sivil toplum"u ortadan kaldıracı olduğu da ileri sürülemez." Mardin, birçok çalışmasında vakıfların, "alt tabaka" ulemasının, tasavvuf kurumlarının, tekkelerin ve diğer "din" eksenli eğilim ve hareketlenmelerin, Osmanlı toplumunda "sivil toplumu" çağrıştıracak rollerinin olduğunu göstermektedir (Çaylak, 1998:91-92).

Davut Dursun'a göre; "Tarihsel bakımdan Osmanlı'da ve genelde İslam toplumlarında sivil toplumun mevcut olmadığı şeklindeki oryantalist söylemin dayanak noktaları sağlıklı değildir ve biraz üzerine gidildiğinde bu önermenin gerçeği yansıtmaktan uzak olduğu anlaşılacaktır. Osmanlı toplumu 'monolitik' bir toplum değildir ve bu toplumda her şey devletle başlayıp devletle bitmemektedir. Osmanlı'da uygulanan iki ayrı hukuk (Şeriat hukuku ve Örfi hukuk) iki ayrı meşruiyet kaynağını oluşturur. Padişahın kanun koyma yetkisinin bir ürünü olan Örfi Hukuk, Devlet

otoritesi alanını temsil ederken, Şeriat hukuku, sivil toplum alanıyla ilgili konuları düzenlemektedir. Devlet bu alanla ilgili düzenleme yapmamaktadır.. Batıda olduğu gibi bağımsız şehirler, tüzel kişiler yoktur ama bunların işlevlerini gören farklı organizasyonların bulunduğu söylenebilir.”Ulema” sınıfı, “meşayih” ve “lonca”ların bu tür bir fonksiyon gördüğü söylenebilir. Osmanlı Devleti, toplumsal hayatın bütün alanlarını düzenleme yetkisini kendinde bulmaz. Devlet, adaleti ayakta tutmaya çalışan, ülkeyi düşmana karşı koruyan, ülke sınırlarını genişletmeye çalışan, herkesi yerinde tutmak için özel hassasiyet içinde olan bir devlettir. Devlet, sanata, kültüre, özel hayata, eğitime, kişilerin kimliğine, sosyal telakkilerine, inançlarına karışmaz. Yani, devlet karşısında geniş bir özerk alan vardır. Yine, Sivil toplum; kendi iradeleriyle örgütlenmiş sosyal hayat alanı şeklinde tanımlanacak olursa, Osmanlı’da etkin toplumsal yapıların başında gelen “tarikatler” ve onların faaliyet alanı olan “tekke” ve “zaviyeler”, devletten ayrı, özerk ve faal toplumsal kurumlardır. Kısaca, genelde İslam toplumunda, özeldense Osmanlı Devleti’nde, özerk ve ayrı toplumsal hayat alanı vardır. Bu toplumlarda kendi yapılarına özgü bir sivil toplumun mevcudiyeti kabul edilmelidir” (Dursun, 1999:98-101) .

Ali Bulaç’a göre de;

“Osmanlı’da Batı’dakine tıpatıp benzemese de, sivil toplum kavramıyla kastedilen şeylerin niteliği veya fonksiyonları bakımından “meşru bir sivil toplum geleneği” vardır. Bulaç da bu görüşünü, Osmanlı’daki Şer’i-Örfî hukuk ayırımına ve farklı alanları düzenlemelerine dayandırır. Örfî hukuk, idare hukukunu tanzim ederken Şer’i hukuk, toplumsal hayatı düzenler. Hukukçuların ittifakla öne çıkardığı gibi, devletin, kamu otoritesinin yetkisinin dışında kalan toplumsal alan, bütün ticari, sosyal ve iktisadi faaliyet ilişkileri şeriatın düzenlemesi altındadır. O halde şeriat sivil hukuktur. Osmanlı’da da sivil hayatı düzenler. Şeriat, halkı devlete, siyasal iktidara karşı koruyan bir kalkan hükmündedir” (Bulaç, 2008:92-93).

Osmanlı’da var olan veya varlıkları itibariyle sivil topluma örtük bir potansiyel teşkil eden (Çaha, 1996:78) sivil toplum unsurları olarak; Vakıfları, Loncalar ve Ahilik teşkilatını bu kapsamda Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları Teşkilatı)’u, Millet Sistemini ve Tarikatleri sayabiliriz.

1.2.1.1. Vakıflar

Vakf kelimesi, Arapçada ‘durdurmak, alıkoymak, tahsis etmek’ manasına gelmektedir. Terim olarak, vakıf, VIII. asır ortalarından XIX. asır sonlarına kadarki devrede, İslâm ülkelerinin sosyal ve ekonomik hayatında ehemmiyetli bir rol oynayan dinî, toplumsal bir müessesenin adıdır. Türk medeniyetinde çok önemli bir yeri olan, sosyal hayatta pek çok işlevi yüklenen ve devletin işini kolaylaştıran kuruluşlardır. Vakıf, Allah rızasını kazanmak için varlıklı kimselerin kurduğu ve faydasının, tamamen, ihtiyacı olanlara tahsis edildiği hayır müessesesidir. Böyle bir müesseseyi kuran, yani vakfeden kimse, daha önce sahibi bulunduğu mülkü tamamen elden çıkarıp onu diğer insanların kullanımına tahsis etmektedir (Kırılmaz, 2009:36).

Toplumsal açıdan son derece önemli bir işlev üstlenen vakıflar, kişilerden çok “mal ve para”yı bir araya getirmesinden dolayı sivil toplum unsurudur. Sivil toplum kuruluşu sayılıp sayılmayacağı tartışmalıdır. Burada öne çıkan husus; bireylerin ortak amaç etrafında bir araya gelmelerinin, devletten ve hükümetten bağımsız olmalarının veya olmamalarının varlıklarını etkilememesi; bu yapılarda bireylerin bir araya gelmeleri değil, devlet veya özel kişilerin her hangi bir mal, para veya değeri belirli bir amaca tahsis etmiş olmaları, devletten sosyal, siyasal, ekonomik, veya diğer konularda bir hak talep etmemeleri, yönetimi etkileme gibi bir hedeflerinin olmaması gibi özellikleri nedeniyle sivil Toplum Kuruluşu sayılmamaktadırlar (Alkan, 1998b:61).

Anadolu Selçukluları, fethettikleri tüm şehirlerde halkın sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını, mahallî idareleri, özellikle de vakıfları harekete geçirmek suretiyle halletmeye büyük çaba göstermişlerdir. Atalarımız kurdukları bu vakıflar yoluyla mektep ve medreseler, dâr'üşşifalar (hastane), bimarhâneler (akıl hastanesi), tabhâneler (dinlenme evi), imarethaneler (aş evi), hamamlar, su yolları, şadırvanlar, sebiller inşa ederek halkın hizmetine sunmuşlardır. Kurdukları bu müesseselerin başkalarına muhtaç olmadan idâmesi için de gelir getirici mülkler yani akarlar, arastalar, bedestenler, kervansaraylar, hanlar vakfederek, idaresini kendi neslinden veya uygun gördüğü ehil kişilere bırakmışlardır (Kırılmaz, 2009:36).

Yani sivil toplum devletin dışında kamuya yönelik pek çok hizmet yapmış eser(ler) meydana getirmiştir. Osmanlı Padişahları başta olmak üzere saray ehli ve diğer devlet adamlarının pek çok vakıf kurdukları görülür.

1.2.1.2. Loncalar-Ahîlik ve Bacıyân-ı Rûm

Osmanlı toplumsal yapısı içinde ayrı bir yeri olan Loncaların da, sivil toplum kuruluşu olarak sayılıp sayılmayacağı hususunda farklı görüşler vardır. İlk yaklaşım devletten özerk olmadıklarını, aksine devletin, ekonominin ve ticaret kesimi üzerindeki denetleme ve kontrol araçlarından biri olageldiğini savunur.

İkinci yaklaşımın öncüsü olan İnalçık'a göre; Loncalar genelde özerkliklerini korumuşlardır. Bu sistem içindeki Kethüda kurumu bu dayanışma grubunun başıdır. Eşitler arasında seçilen Kethüda, devlet karşısında grubun savunucusu ve temsilcisidir. Kethüda'nın meşruiyeti kadıdan aldığı icazetnameye bağlı ise de, bu sadece bir formalitedir.

Çaha'ya göre ise; ahilik geleneğiyle bütünleşmiş, cezaî kuralları belirleme ve uygulama yetkisine sahip, belli bir heyet tarafından yönetilen, kendi kethüdalarını seçebilen loncaları, bu özellikler baz alındığında "son derece önemli ve yaygın bir sivil kuruluş" olarak saymak mümkündür. Ancak merkezi idare ile olan hiyerarşik ilişkileri nedeniyle de, loncaların bir yüzü sivil topluma dönükken diğer yüzü devlete dönük olduğunu ileri sürer (Tosun, 1998:142-144).

Loncaların kaynağı olan ahîlik kurumuna gelince; Ahîlik: İslam dünyasında Abbasi halifesi Nâsır Li-dînillah tarafından kurumlaştırılan "fütüvvet" kurumunun, Anadolu'da XIII. Yüzyıldan itibaren millî ve yerli unsurlarla donanmış bir şeklidir. Ahîlik, Esnafın hayat anlayışına ve dünya görüşüne uygun olması sebebiyle daha çok esnaf arasında yayıldıysa da esnaf dışından da çeşitli meslek erbabını bünyesinde barındıran, Ahi Evran-ı velî önderliğinde Anadolu'da, Anadolu dışında Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkaslara kadar yayılan bir sivil yapılanmanın adıdır (Köksal, 2006:52).

Fütüvvet, ahîlik "âdâbı", yani belli ahlak ve davranış kuralları yüzyıllar boyunca Anadolu Türk halkının millî karakterini belirlemiştir. Ahî zâviyelerinde genç işçilere, alçakgönüllülük, sosyal dayanışma, özveri, ustaya itaat gibi esnaf lonca örgütünün gerektirdiği bir ahlak eğitimi verilirdi. İşçilerin ahlâki ve sosyal iş disiplini, fütüvvetnâmeler ve ahî zâviyelerince sağlanırken, şehrin üretim koşulları, esnaf teşkilatı ile devletin işbirliği sayesinde ayarlanırdı (İnalçık, 2009:40-41).

Ahîlik, ne sadece bir tarikat ne de sadece bir esnaf teşkilatıdır. Bu iki müessesenin özelliklerinin uyumlu bir bütünlüğüdür. Ahîlikte üretim rekabeti, daha fazla mal üretimi

şeklinde değil, daha mükemmel eser meydana getirme şeklinde gerçekleşmiştir (Demirpolat-Akça, 2009:14).

Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları Teşkilatı)

Burada günümüzde sivil toplum ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda yer almayan, fakat Prof.Dr. Mikail Bayram tarafından ve yazılan küçük boyutlu bir eser ile gündeme getirilen belki de Anadolu'daki ilk kadın kuruluşu olan Bacıyân-ı Rûm'dan, Anadolu Bacıları Teşkilatı'ndan kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

Kendisi de Kırşehir'li olan ve Türkmen halkı için Türkçe Garîbnâme adlı eseri yazan Âşık Paşa-zade (İnalçık. 2009:36) Târih-i Âli Osman” adlı eserinde Anadolu Selçukluları devrinde Türkmenler arasındaki sosyal zümreleri “Gaziyân-ı Rûm(Anadolu Gazileri), “Ahiyân-ı Rûm”(Anadolu Ahileri), “Abdalan-ı Rûm(Anadolu Abdalları) ve “Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları) diye dörde ayırmıştır.

İlk defa Fuad Köprülü, bu zümre hakkında Âşık Paşa-zade'nin verdiği bilgileri başka kaynaklarla te'yid ederek Anadolu Seçukluları ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Türkmen kadınların mensup oldukları böyle bir teşkilatın mevcudiyetine dikkatleri çekmiştir.

Anadolu bacıları Teşkilatı, Ahi Teşkilatı'ndan ayrı bir kuruluş olmayıp Ahî Teşkilatı'nın kadınlar koludur. Ahî Evran'ın eşi olan, Fatma Bacı, Kadın Ana veya Kadıncık Ana da bu teşkilatın lideridir. Anadolu'ya gelen Türkmenlerin göçebelikten şehir hayatına geçişini Ahi Teşkilatı sağlamaktaydı. Türkmen kadınlarda bu geçişi Ahî Teşkilatının içinde Bacı Teşkilatı ile sağlamışlardır. Bacı Teşkilatı, Türkmen genç kız ve hanımların şehirlerde iş hayatına girmelerinin tabii sonucu olarak kurulmuştur. Bunun planlayıcısı da Ahî Evran'ın hocası Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmânî olmuştur. Ahilikte olduğu gibi Bacılar da sanatlarını gelenek halinde sürdürmüşler ve geleneği nesilden nesile intikal ettirmişlerdir. Bacıların diğer bir hizmet ve faaliyet sahaları askerîdir. Moğolların Kayseri'yi muhasarası sırasında Bacı Teşkilatına mensup kadınların şehrin savunmasına fiilen katıldıkları ve savaştıkları görülür (Bayram, 2008).

Bu bölümü, Şeyh Ede-Bali yoluyla ve varlıklarıyla Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, gelişmesi ve bir imparatorluk haline gelmesinde doğrudan doğruya etkisi olan, erkeklerin yanında hanımların da belli bir disiplin içinde eğitilmesini sağlayan,

Hoy’lu,Şeyh Nâsırüddîn Mahmud(Ahî EVRAN)’un çağımıza da doğrudan hitap eden şu sözleri ile bitirelim:

Hak ile sabır dileyip bize gelen bizdendir,

Akıl-ahlâk ile çalışıp bizi geçen bizdendir.

1.2.1.3. Millet Sistemi/Cemaatler

Osmanlı Devleti, bir İmparatorluk olması nedeniyle çok dinli ve çok uluslu bir toplumsal yapıya sahiptir. İmparatorluğun “resmi” dini olan İslamiyet dışında da dinler ve mezhepler örgütlü yapılar oluşturmuşlardır. Osmanlı Devleti fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’u fethinden sonra Ortodoks kilisesine dinsel otonomi verilmiş ve İstanbul Patrikliği, Papalığa karşıt olarak bütün Ortodoks kiliselerinin üzerinde “oikumenik/evrensel” bir makam olarak düzenlenmiştir. Daha sonraki dönemlerde de diğer dini azınlık gruplarına yetkiler tanınmıştır.

Millet sistemi ile Osmanlı Devletinin milletler üzerindeki yetkilerinin yönetim, maliye ve askerlikle sınırlı kaldığını, bir anlamda “medeni/sivil hukukun” geçerli olduğu alan da, cemaatlerin aile, evlilik, doğum, ölüm, miras, haberleşme, sosyal güvenlik, din ve adalet işlerine karışmadığını görmekteyiz. Osmanlı yönetimi kendi uyuşu olan cemaat üyeleri ile olan ilişkisini cemaat örgütleri aracılığı ile yürütmüştür (Alkan a,1998:47-48). Millet sistemi içinde her dinî grubun içinden seçilmiş en yüksek rütbeli din adamı o topluluğu düzenlemek ve yönetmekle görevlendirilmiş, sultana karşı sorumlu kılınmıştır (Tosun, 1998:141).

Tanzimat’a kadar daha çok geleneksel yapı içinde devam eden bu durum daha sonrasında hukuksal temel kazanacak, Islahat Fermanı’ndan sonra 1860’lı yıllarda milletler yeniden düzenlenecektir.

Osmanlı İmparatorluğu içinde ve merkezleri İstanbul’da yer alan Cemaatler şunlardır: Rum Cemaati, Ermeni Gregoryen Cemaati, Musevi Cemaati, Ermeni Katolik Cemaati, Protestan Cemaati, Bulgar Cemaati. Büyük çoğunluğu Suriye, Irak ve Cezire taraflarında bulunan cemaatler: Rum Melkit Katolik Cemaati, Süryani Kadim Cemaati, Süryani Cemaati, Keldani Cemaati, Nasturi Cemaati, Yakubi Cemaati olarak bilinen cemaatlerdir (Alkan,1998a:48-49).

1.2.1.4.Din Kurumu ya da Tarikatlar

Dinin halk düzeyindeki örgütlenmesinin temel birimi olan tarikatler, Osmanlı'nın ilk kuruluş yıllarından başlayarak, yeni fethedilen topraklarda yaşayan ahalinin İslamla tanıştırılması ve sempatilerinin kazanılması, gazalara kitle desteğinin sağlanması açısından etkili olmuşlardır. Tarikatler İslam toplumlarının gerçek anlamda sivil toplum örgütleri olarak, en güçlü liderleri bile zaman zaman etkileyip yönlendirebilmişlerdir. Ancak sürekli olarak devletin resmî örgütlenmesinin dışında kalmışlardır (Tosun, 1998:146-147).

Tarikatlerin devlet görevlileri arasında da müntesiplerinin olması, bazı yazarlar tarafından, onların sivil toplumun bir unsuru olmaları açısından problemlili görülmüştür. Burada unutulmaması gereken husus, bir tarikatın mevcudiyetinin hiçbir zaman devlet otoritesine bağlı olmadığı ve böyle bir ihtiyaç da duymadığıdır (Dursun, 1999:100).

Tanzimat döneminden itibaren toplumsal yapının gelişmesine ve Batı etkisinin de giderek artmasına bağlı olarak yeni sivil toplum unsurları ve kuruluşları ortaya çıkmaya başlamıştır.

İşçi örgütlenmeleri, Mesleki örgütlenme içinde yer alan; Ticaret ve Sanayi Odaları, Esnaf Örgütleri, isim olarak olmasa da Baro, Ziraat Odaları ve Dernekler bunlardandır (Alkan, 1998a:59-71).

Derneklerin ilk ortaya çıkmalarından itibaren tarihi süreç içinde, sayısal ve neveleri itibariyle gelişmeleri sonraki bölümde açıklanacaktır.

1.2.2.Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları ve Çeşitleri

Sivil toplum kuruluşları, üçüncü sektör, gönüllü kuruluşlar, yurttaş örgütleri, demokratik kitle örgütleri, özel gönüllü kuruluşlar, yönetim dışı kuruluşlar, gönüllü kalkınma kuruluşları, kar amacı olmayan kuruluşlar gibi kavramlarla isimlendirilen Sivil Toplum Kuruluşları'nın, hangi tür oluşumları ifade ettiği, konuyla ilgilenen kişilerin yaptığı değerlendirmelere göre değişiklik göstermekte, yazarlara göre çok farklı kategorileştirmelerle karşılaşılabilmektedir.

Biz burada konunun teorik tartışmasına girmeden, Türkiye’de Sivil toplum Kuruluşlarını, Türk Tarih Vakfı'nın yaptığı kategorileştirmeden yararlanarak sınıflandıracamız (Duman, 2008:366).

Buna göre; Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları’nı; Dernekler, Vakıflar, Sendikalar, Kooperatifler, Meslek Kuruluşları ve Sivil İnisiyatifler olarak incelememiz mümkündür. Bu ayrımı yaparken, odalar gibi yasal olarak kurulan kuruluşları “Meslek kuruluşları” çatısı altında tek bir çeşit olarak değerlendirilmiştir. Yine, Federasyon ve Konfederasyonlar, dernekler kanununa göre kurulduklarından onları da ayrı bir kategori olarak değerlendirilmemiştir.

1.2.2.1.Vakıflar

Vakıf, hukuki bir akit olup, bununla bir kimse Allah’a yakın olma gayesiyle menkul veya gayr-i menkul mülk ve emlakini, dini, Hayri veya içtimai bir gayeye ebedi olarak tahsis etmesidir (Özdemir, 1997:309). Bu kapsamda halen ülkemizde ve dünyanın muhtelif yerlerinde yeni vakıflar tesis edilmektedir.

Türk Medeni kanunu Vakıfları; gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal toplulukları olarak tanımlamaktadır. Bir malvarlığının bütünü veya gerçekleşmiş ya da gerçekleşeceği anlaşılan her türlü geliri veya ekonomik değeri olan haklar vakfedilebilmektedir.

Osmanlı döneminde Vakıfları incelerken, vakıfların bir sivil toplum unsuru olduğunu, ancak sivil toplum kuruluşu sayılamayacağını ifade etmiştik. Bu durum, Osmanlı dönemi ve 1980’lere kadar büyük ölçüde geçerliliğini korurken bu tarihten itibaren sadece hayrî amaçlarla değil sivil toplum niteliği öne çıkan kuruluşlar olarak da vakıflar kurulmaya başlanmıştır.

Her şeyden önce, 12 Eylül döneminde MGK’nin 7 Sayılı kararı ile derneklerin faaliyetleri yasaklanmış, ancak vakıflarla ilgili bir tasarrufta bulunulmamıştır. Bunun bir sonucu olarak dernek olarak örgütlenemeyenler vakıf kurma yoluna gitmişlerdir.

Yine bu dönemden sonra, daha önceden de var olan mezun dernekleri, mesleki dayanışma dernekleri, hemşehri dernekleri ile aynı mahiyette vakıflar kurulmuştur. Örneğin; A Kurumu Vakfı veya Türk İdareciler Vakfı, Siyasal Vakfı, A İli/İlçesi Vakfı gibi vakıflar kurulmuştur.

Yerel ve uluslar arası şirketlerin sosyal sorumluluk kapsamında kurdukları vakıflar, hem doğrudan yaptıkları faaliyetler, hem diğer sivil toplum kuruluşlarının yapmış oldukları

projeleri desteklemeleri hem de basın-yayın faaliyetleri ile sivil toplumun gelişmesine önemli destek sağlamaktadır.

Yine dernek niteliğinde Sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınma ve geliştirme amaçlı, Çevre değerlerinin korunması gibi amaçlar güden vakıflar kurulmuşlardır. Bu Vakıflar, yönetim politikalarının şekillenmesini doğrudan etkilemeyi amaçlamışlardır. Örneğin TEMA Vakfı çevrenin korunması, ağaçlandırma politikaları ile ilgili kamuoyu oluşturma konusunda ciddi başarı sağlamıştır. Yine İktisadi Kalkınma Vakfı gibi vakıfların, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği konusunda Türk ve Avrupa kamuoylarında yaptığı bilgilendirme ve bilinç oluşturma faaliyetleri önemsenmesi gereken sivil toplum faaliyetleri olarak öne çıkmaktadır.

Türk Medenî Kanunu'nun, Vakıflarda üyelik olmayacağına ilişkin hükmü_Anayasa Mahkemesinin 2008 nisanında verdiği bir kararla iptal edilmiş ve karar 28.6.2008 tarihli Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Vakıflara üyelikle ilgili bu karar sonrasında vakıf statüsünde daha çok sivil toplum örgütünün kurulması sürpriz olmayacaktır. Kısacası günümüzde vakıflar sivil toplum kuruluşları olarak sayılmalıdırlar.

Türkiye'de vakıfların yönetimi ile ilgili değişik zamanlarda değişik yasal düzenlemeler yapılmıştır. Hilafet kaldırılırken Vakıflar Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Konuyla ilgili son düzenleme 20.02.2008 tarihli 5737 sayılı Vakıflar Kanunudur.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün (www.vgm.gov.tr) sayfasındaki verilere göre, 31.08.2009 tarihi itibarıyla Türkiye'de, Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre; 4427 Yeni Vakıf, 271 Mülhak Vakıf, 161 Gayr-i Müslim Vakfı olmak üzere toplam; 4859 Vakıf bulunmaktadır. Burada sayılan vakıf türlerinden başka, Osmanlı döneminden kalma, Vakıflar Genel Müdürlüğünce yönetilen 41.720 Mazbut vakıf bulunmaktadır.

1.2.2.2.Sendikalar

Sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan, çalışanlarla işverenler arasındaki güç eşitsizliğini ortadan kaldırmak için oluşturulmaya başlanılan kuruluşlardır.2821 sayılı Sendikalar Kanunu'na göre; işçilerin veya işverenlerin çalışma ilişkilerinde, ortak ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için meydana getirdikleri tüzelkişiliğe sahip kuruluşlara “sendika” denilmektedir. Yani çalışanların haklarını işverenlere ve devlete karşı korumak ve geliştirmek üzere oluşturdukları örgütlerdir.

Çeşitli iş kollarındaki sendikalar birleşerek tüzel kişiliğe sahip üst kuruluşlar şeklinde de konfederasyonları oluşturabilmektedirler (Korkmaz, 2008:25).

Son dönemde işçi sendikalarının yanı sıra memur sendikalarına da izin verilmesi sendikal yaşamın gelişmesine katkıda bulunmuştur. Ancak sendikalaşmada ideolojik tercihlerin çok baskın olması, aynı iş kolunda çok sayıda sendikanın faaliyet göstermesine neden olmaktadır. Bu durum, toplumdaki “farklılıkların” temsil edilmesi açısından olumlu değerlendirilse de güçlü bir sendikal yaşamın önünde engel olarak durmaktadır.

Yine, Sendikaların demokratik yaşamın sıkıntıya girdiği dönemlerde çoğu kez devletin yanında yer almaları varlık sebepleriyle ters düşmeleri gelişmelerini olumsuz olarak etkilemektedir.

Halen Türkiye’de 235 civarında sendika vardır (Kırılmaz, 2009:47).

1.2.2.3.Kooperatifler

Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklara denilir(Korkmaz, 2008:25). Kooperatiflerin sayıları ile ilgili olarak net bir bilgiye ulaşılamamıştır. Türkiye’de konut yapı kooperatifleri de dahil binlerce kooperatif bulunmaktadır. Ancak bunların tamamının STK niteliği taşımadığı ortadır. Ancak tarımsal üretim kooperatiflerinin (Tarım Kredi Kooperatifleri, Çukobirlik, Fiskobirlik, Antbirlik, Trakya Birlik vb.) birer çiftçi örgütü olarak bu niteliği taşıdığı söylenebilir.

1.2.2.4.Meslek Kuruluşları

Kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları, kamu meslek kuruluşları veya kısaca meslek kuruluşları olarak adlandırılan bu kuruluşlar, kamu yönetimi kitaplarında hizmet yerinden yönetim kuruluşları içinde yer alırlar (Eryılmaz, 2002:189). Bu müesseseler devletin bazı meslekleri kamu yararı ile çok ilgili görerek bu meslek sahiplerinin faaliyetlerini düzenlemesi ve denetlemesi ihtiyacından doğmuştur (Versan, 1986:260).

Anayasada; Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları olarak tanımlanan bu kuruluşlar ve üst kuruluşları:”belli bir mesleğe mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını

karşlamak, meslekî faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ile ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlâkını korumak maksadı ile kanunla kurulan ve organları kendi üyeleri tarafından kanunda gösterilen usullere göre yargı gözetimi altında, gizli oyla seçilen kamu tüzelkişilikleridir.”

Mesleği yerine getirebilmek için üyeliğin zorunlu olması, aidat zorunluluğunun bulunması, gibi nedenlerle, gönüllülük ilkesinin ihlal edildiği dolayısıyla bunların sivil toplum kuruluşu sayılamayacağı ileri sürülse de Mesleki kuruluşlar temsil ettikleri büyük kitlelerin haklarını savunmaları, iktidara talip olmamaları, yönetimlerinin seçimle belirleniyor olması gibi gerekçelerle sivil toplum kuruluşu sayılmaktadırlar.

Zaman içinde sosyo-ekonomik ve idari yapıdaki gelişmelere paralel olarak bu kurumların sayılarında farklılık oluşmaktadır. Örneğin, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 1980 sonrasında Türkiye’de kurulan ve İslami Finans Kuruluşları olarak bilinen Finans Kurumları ile ilgili olarak yapılan düzenleme ile oluşan bir kuruluştur. Yine Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları ve üst kuruluşu bu konuda çıkarılan yasada öngörülen bir kuruluştur. Zaten bu kuruluşların temel özelliği kanunla kurulmuş olmalarıdır.

Elde edebildiğimiz bilgilere göre; Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği’ne bağlı 365 Oda ve Borsaya üye yaklaşık 1.250.000, Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonuna bağlı Federasyonlar bünyesindeki 3.141 odaya üye yaklaşık 1.900.000, Ziraat Odaları Birliğine bağlı 720 odaya üye yaklaşık 4.800.000, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliğine bağlı 191 odaya üye 343.000, Türk Tabipler Birliği’ne bağlı 65 Tabip odasına üye yaklaşık 96.000 kişi olmak üzere, diğer birliklere üye oda ve kurumlar dahil edildiğinde Türkiye’de halen yaklaşık olarak toplam, 4.800 oda ve diğer kuruluşların 8.600.000 üyesi bulunmaktadır.

Türkiye Ziraat Odaları Birliği Bünyesindeki Ziraat odalarındaki üye sayısının yüksekliğinin, Tarım Bakanlığı tarafından yapılmakta olan her türlü ürün/çiftçi desteklemelerinde, desteklemeden yararlanmak isteyen kişilerden “çiftçilik belgesi” istenmesi ve bu belgenin de bu odalar tarafından tanzim edilebilir olmasının etkisi olduğu düşünülmektedir.

Türkiye’de siyasetin değişik nedenlerle sıkıntılı günler geçirdiği, şekli ve niteliği farklı askerî darbe söylentileri gündeme geldiği veya siyaset dışı kurumların toplumu ve siyaseti şekillendirme girişimlerinde bulunduğu, mensupları itibarıyla “Demokrasi” ve “sivil idare”nin yanında yer alması gereken bu kuruluşların maalesef çoğu zaman olmaları gereken tarafta olmadıkları görülmektedir.

1.2.2.5.Sivil İnisyatifler

Sivil toplum, herhangi bir kuruluşun çatısı altında yer almayan sosyal hareketler düzeyinde de varlık gösterebilir. Bu çerçevede resmî (kanunlarla belirlenen şekillere bürünmeyen) olmayan, hukuki olarak tüzel kişiliği olmayan, sosyal oluşumları da barındırmaktadır. Bu anlamda arkadaşlık grupları, her hangi bir dernek kapsamında yer almayan sosyal hareketler, protesto grupları, kilise, dini cemaat ve tarikatlar da sivil toplum grupları içinde yer alabilir (Çaha, 2004:182-183).

Bu kategoriye en iyi örneklerden biri, Genç Siviller adlı harekettir. Formel anlamda tüzel kişiliği bulunan bir örgütlenmeye sahip olmayan bu hareket son birkaç yıldır, demokrasiye ve insan haklarına karşı yapılan girişimlerin karşısında yer almaktadır. Var olan pek çok iddialı dernek, vakıf, sendika ve meslek kuruluşunun sesi çıkmazken bu sivil inisiyatif mensupları demokrasi ve insan haklarını destekleyen ve önceleyen ilginç eylemlere imza atmışlardır.

Bu kapsamda değerlendirebileceğimiz bir diğer sivil toplum unsuru Türkiye’nin bir gerçeği olan dini cemaatlerdir. Dinî cemaatler, bir topluluğun sivil toplum sayılması için taşınması gereken şartlardan; örgütlülük, devlete karşı otonom olma, iradi bir birlikteliğe dayanma şartlarını tam olarak taşımaktadırlar (Çaha, 2004:183). Ancak içyapısının demokratik olması şartına uymamaktadırlar. Zira cemaatin lideri olan kişinin seçimle gelmesi bu yapının esasına ters bir durumdur. Ancak bu yapıların içinde faşizan, despotik bir davranış da söz konusu değildir. İnsanlar inançları gereği bu birlikteliğe katılmakta ve istediği zamanda ayrılabilirler. Bu yapılar, sahip oldukları imkânları kullanarak çok geniş kitleleri etkileyebilmektedirler. Ayrıca Osmanlı’da olduğu gibi devletle iç içe olma gibi bir durum söz konusu değildir. Kaldı ki bu cemaatler faaliyetlerini büyük oranda mensuplarının kurmuş olduğu resmî örgütlenmeler (dernek, vakıf, basın yayın organı, şirket vb.) şeklinde yürütmektedirler. Yani devlet, istediği zaman bunları denetleyebilmektedir.

Geleneksel muhafazakar kesimlerin genel olarak Türkiye'nin siyasal, ekonomik, ve sosyolojik modernleşmesine ve kamusal alanın farklılaşmasına katkı sağladığını söylemek abartı olmaz. Bu kesimler kamusal yaşam alanına bir yandan bir zenginlik, bir çeşni olarak katılırken; bir yandan da bu alanda ciddi biçimde bir değişim ve dönüşüm geçirerek dünyevîleşmektedirler (Çaha, 2004:186). Yaptıkları faaliyetler çerçevesinde sadece Türkiye içinde değil bütün dünyada çok farklı kişi ve gruplarla işbirliği yapmak durumunda kalan bu kesimlerin insanları "ötekileştirmekte", kendi ortamlarının dışına çıkamayan insanlara göre daha az sorunlu olduklarını söylemek mümkündür. Demokratik araçları kullanmaya karar verenler bu araçların doğurduğu amaçlara yönelmek zorunda kalırlar. Kuzu postundan kurt olunmaz (Çaha, 2004:187).

1.2.2.6.Dernekler

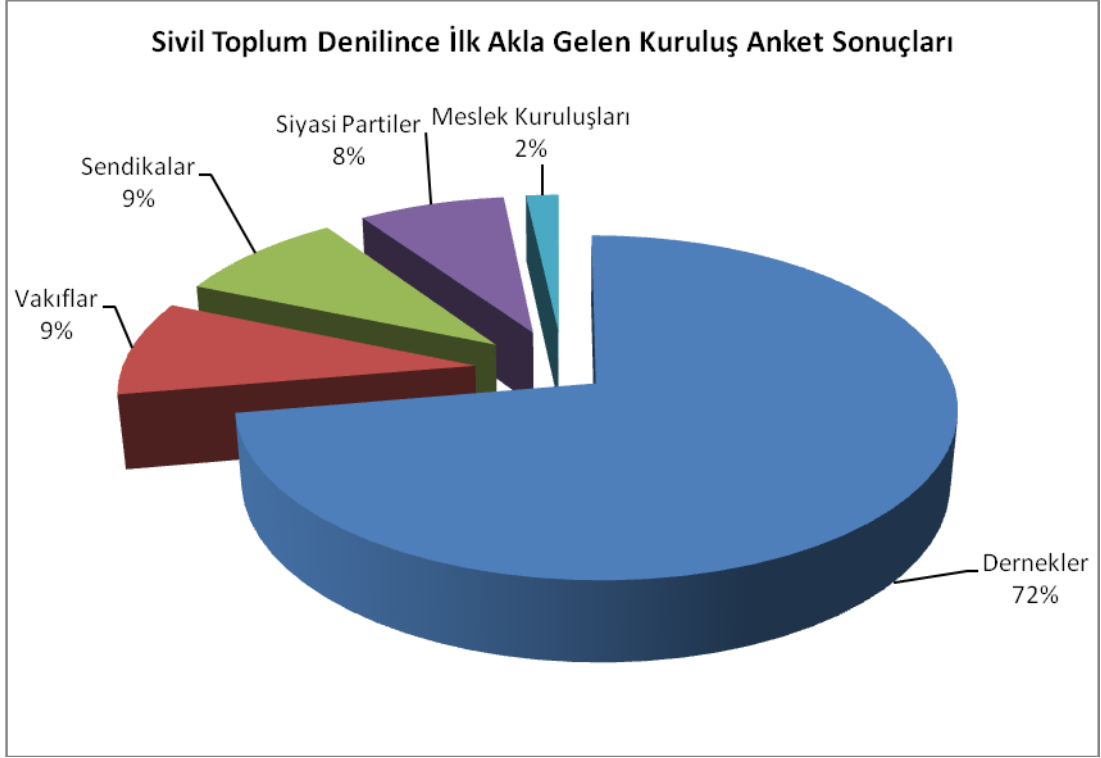
Dernekler; Kazanç paylaşma dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek veya tüzel kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişi topluluklarıdır. Türk Medeni Kanunu'na göre herkesin önceden izin almadan dernek kurma hakkı vardır. Fiil ehliyetine sahip her gerçek kişinin dernek kurma hakkı vardır. Ayrıca, hiç kimse dernek kurmaya veya derneğe üyeliğe zorlanamaz.

Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarını ele aldığımızda Vakıflar, asıl nitelikleri itibariyle hayrî amaçlar taşıması gereken kurumlardır. Yine Meslekî Kuruluşlar, üyeliğin zorunlu olması nedeniyle sorunludur. Kooperatifler Ziraî ürün kooperatifleri hariç dar kapsamlı oluşumlardır. Sendikalar önemli bir fonksiyon görebilecek olmakla birlikte yasal olarak üyelik sınırlaması vardır. Yine sivil inisiyatifler değişik açılardan tartışılmaktadır. Bütün bunlardan sonra gerçek anlamda ve tartışmasız Sivil Toplum Kuruluşu sayılabilecek şekil/form derneklerdir.

Dernekler, Türkiye'de sivil toplum kuruluşu denilince ilk akla gelen kuruluşlardır. Sayısal verilere bakıldığında da sivil toplum kuruluşları arasında en çok sayıya sahip STK şeklindedir.

İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığının İnternet sitesinde "Sivil Toplum Denilince İlk Akla Gelen Kuruluş Sizce Hangisidir?" sorusunun sorularak yapılan ankete 23 Haziran 2009 tarihi itibariyle katılan 27.856 katılımcının 20.130 adedi (%72), 'Dernekler' cevabını vermiştir.

Şekil 1: Sivil Toplum Denilince İlk Akla Gelen Kuruluş Anket Sonuçları

Kaynak: Kırılmaz (2009:59)

Dernekler, sonraki bölümde, ” Türkiye’de Derneklerin Tarihi Gelişim Süreci ve Profili” başlığı altında incelenmeye çalışılacaktır.

1.2.2.7. Türkiye’de Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Temel Sorunları

Türkiye’de sivil toplumun, dünyadaki gelişmelere de paralel olarak giderek güçlendiği, ülkenin demokratikleşmesinde çok önemli bir rol oynadığı, bundan sonraki süreçte daha önemli roller üstlenebileceği anlaşılmaktadır. Bununla beraber, sivil toplumun nitelik ve nicelik olarak güçlenmesi ve etkinleşmesinin önündeki yapısal ve toplumsal faktörleri de göz ardı etmemek gerekir (Dursun, 1999:106). Burada dikkate alınması gereken iki temel yapısal sorun kaynağından ilki; güçlü devlet-zayıf toplum yapılanmasının beraberinde getirdiği tam demokrasiye geçiş problemleri ve ordunun siyasal sistem içindeki rolü, ikincisi ise demokratik bir sivil toplumun varlığı için gerekli koşulların sağlanması, devlet-sivil toplum ilişkilerinin demokratikleştirilmesi sorunudur (Tosun, 1998:244). Bu iki dış ana faktörün yanında sivil toplumun kendi iç işleyişinden kaynaklanan bir takım sorunların varlığı da önemli bir husustur.

Demokratik siyasal yaşamın sürekliliği karşısında en büyük engellerden biri; ordunun sivil siyasette belirleyici gücü ve klasik, post-modern ve e-darbe girişimi şeklinde zaman zaman yöntem değiştiren askeri darbelerdir. Ordunun “raydan çıkan siyaseti rayına sokmak” adına yaptığı bu müdahaleler, her müdahale döneminin öncesi ve sonrasında yaşanan olumsuzluklar, mevzuatta yapılan ant-i demokratik düzenlemeler sivil toplumun ve sivil siyasetin en önemli handikapı, açmazdır.

Son dönemlerde Avrupa Birliğine uyum yasaları kapsamında yapılan yeni düzenlemeler, Devlet-sivil toplum ilişkisinin olumlu yönde gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu kapsamda başta anayasa olmak üzere pek çok yasada değişiklik yapılmış, yeni yasalar çıkarılmıştır. Ancak, yasal değişikliklerin uygulanmasında, asker ve sivil bürokrasinin gösterdiği direnç, bu değişikliklerin halka ve sivil topluma yansımaları zorlaştırmaktadır. Halka bir türlü güvenmeyen ve kendilerini onun üstünde gören elitist tavır devam etmektedir.

Yine tek parti döneminin otoriter/totaliter mantığıyla yapılmış ve devleti toplum üzerinde mutlak egemen güç haline getiren, her alanda tekil yapılaşmayı amaçlayan yasal düzenlemeler hala uygulamadadır.

Bütün iyileştirmelere rağmen resmî düzeyde devam eden eğitim ve kültür politikaları; dine ve yerel değerlere karşı sürdürülen yok sayıcı tutum toplumda dini değerlerin kabul görmesini irticaî bir gelişme olarak değerlendiren, toplumdaki farklılaşmayı tehlikeli bir gidişat olarak gören, demokratikleşme ve küreselleşen dünyada uluslar arası topluma uyum çerçevesinde yapılan düzenlemeleri ve politikaları “vatana ihanet” olarak gören, merkezîyetçi anlayış, devlet-sivil toplum ilişkilerinin ve demokratikleşmenin önünde birer engel olarak durmaktadır (Dursun, 1999:106-107).

Sivil toplumun, devletle olan ilişkisi ve kendi iç dinamikleri açısından gelişmesi ve güçlenmesinin önündeki en önemli engel “güven problemi”dir.

Güven problemi; Devletin topluma ve dolayısıyla sivil toplum kuruluşlarına güvenmemesi, toplumun devlete güvenmemesi ve nihayet toplumu oluşturan bireylerin birbirine güvenmemesi boyutlarıyla yaşanmaktadır.

Hakikaten devlet topluma güvenmemekte, onu sürekli zaptı rapt altında tutmak istemektedir. Bundan dolayıdır ki, her şeyden önce yasalarla düzenlenebilecek hususları bile çok geniş ve ayrıntılı olarak yaptığı Anayasa’ya koymaktadır. Askerî İhtilal

döneminde Kurucu Meclis tarafından yapılan, gereksiz ayrıntılar içeren, temel hak ve özgürlükleri önemli ölçüde kısıtlayan anayasanın yerine, milletin temsilcilerinin oluşturduğu T.B.M.M. tarafından yeni bir anayasa yapılması mümkün ol(a)mamaktadır. Yasal düzenlemeler yapılırken milli güvenlik, kamu yararı gibi konular marazî bir hassasiyetle ele alınmakta, öne çıkarılmaktadır.

Millet devlete karşı güven problemi yaşamaktadır. Yaşanan ihtilal ve olağanüstü dönemler, devletin ne zaman kapıyı çalacağını bilinememesi, basın-yayın kuruluşlarının günlük haberleri haline gelen fişlemeler, dinlemeler insanları ürkütmektedir. Bu korku insanların bir birlerine karşı olan güvenini de azaltmakta, herkes diğerine şüpheyle bakmaktadır.

Yine toplum içinde yaşanan güvensizlik, sivil toplumun önündeki en önemli sorunlardan biridir. Sivil toplum kuruluşlarının olmazsa olmaz ilkelerinden olan; Dürüstlük ve tutarlılık, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerine uygulamada dikkat edilmemesi, insanların bir araya gelerek bir şeyler yapmasını zorlaştırmaktadır. “Oysa, güven unsuru ve birlikte iş yapılabilir olmak, sivil toplumun ta kendisidir” (Laçiner, 2009:39). Son dönemde çok büyük mali kaynağa sahip olan, ulusal ve uluslar arası faaliyetlere imza atan sivil toplum kuruluşları hakkında ortaya atılan iddialardan sonra, bu kuruluşlara karşı olan güven problemi paranoyaya dönüşmüştür. Basın yayın kuruluşlarının bu sahada hep olumsuzlukları öne çıkarması, olumlu hiçbir örnek yokmuş gibi yayınlar yapmaları bu paranoyayı tetiklemektedir.

Buna bağlı olarak, sivil toplum kuruluşlarının yaşadığı önemli bir problem de kaynak sıkıntısıdır. Her ne kadar, uygulanan ekonomik politikalarla orta gelir grubunun gelirindeki artış, sivil toplumun gelişimini desteklese de, yeterli mali ve insan gücü kaynağının olmaması gelişimi olması gerekenin çok altında tutmaktadır. AB fonları, kısmen bu problemin çözümünde rahatlatıcı bir işlev görse de bu sefer de etki altına girme, yönlendirilme tehlikesi ortaya çıkmaktadır.

Son olarak, sivil toplumu bilen, yasal düzenlemelerden haberdar, insan ve mali kaynağı rasyonel bir şekilde sevk ve idare edebilecek profesyonel yönetici ve çalışan sıkıntısı sivil toplumun gelişmesinin, güçlenmesinin, etkinleşmesinin önünde engel olarak durmaktadır.

2.BÖLÜM : TÜRKİYE’DE DERNEKLERİN TARİHİ GELİŞİM SÜRECİ ve PROFİLİ

Ülkemizdeki Sivil Toplum Kuruluşlarının tarihi gelişim sürecini anlatmak için bir başlangıç tarihi tespit etmek sanıldığı kadar kolay değildir. Konuyu Türk-İslam kültürü çerçevesinde ele aldığımızda öncelikle Vakıf kültürü ile karşılaşırız. Yine bir nevi esnaf örgütlenmesi olarak tanımlanan Ahi, Lonca örgütlenmesi ve tarikatlar sivil toplum örgütlenmesinin başlıca şekilleridir. Ahi Evran’ın hanımı Fatıma(Fatma) bacının kurmuş olduğu Bacı teşkilatı (Bacıyan-ı Rum) Dünyadaki ilk kadın örgütlenmesi olsa gerektir. Vakıflar, Ahilik ve Bacı Teşkilatı, Tarikatlar ve Cemaatler/Milletler konuları Osmanlı’da Sivil Toplum Örgütleri başlığı altında incelendiğinden bu bölümde sadece Cemiyetler/Dernekler üzerinde durulacaktır.

Yine hukuksal çerçeve açısından da konu Tanzimat sonrası dönem esas alınarak incelenecektir. Çünkü, Osmanlı Devleti ve Toplumunu için Tanzimat sonrası her açıdan olduğu gibi, hukuk açısından da son derece önemli değişikliklerin yaşandığı bir dönemdir. Bu zamana kadar egemen olan dinsel/geleneksel (şer’i hukuk ve örf-i sultani) hukuk sisteminin yanı sıra, bu tarihten itibaren, hukuk sisteminde yeni bir hukuk (batılı/laik) kodu yer almaya başlamıştır (Alkan, 1998a:4).

Dernek (Cemiyet) nedir?

Konuya geçmeden önce “Cemiyet” ve “Dernek” kavramları üzerinde kısaca durmakta yarar var.

“Cemiyet”, arapça asıllı bir kelime olup Cem’iyyet biçiminde yazılır ve “cem” kökünden gelmektedir. Cem: toplama, toplanma, bir araya getirme, yığma gibi anlamlar taşır. Aynı kökten türeyen; Cemâat: İnsan topluluğu, Cemâât: İnsan toplulukları, Cem’iyyet: dernek, kurum, düğün dernek, Cem’iyyât: Dernekler, kurumlar anlamlarına gelmektedir (Alkan, 1998b:84). Dernek kelimesi, Zonguldak ilimiz civarında yakın zamana kadar “düğün” anlamında kullanılmaktaydı.

Dernek: Kazanç paylaşma dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek veya tüzel kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişi topluluğudur. (TMK ve DK)

Tanımından da anlaşılacağı üzere derneğin belli başlı nitelikleri;

a-Faaliyetlerden elde edilen gelirin dernek üyelerine paylaştırılmaması,

b-gerçekleştirilmek istenilen ortak amacın belirli olması, bunun dernek tüzüğünde belirtilmesi, belirlenmesi,

c-tüzükte belirtilen ortak amacın kanunlarla yasaklanmamış bir amaç olması,

d-en az yedi gerçek veya tüzel kişinin bir araya gelerek oluşturmuş olmaları,

e-bir araya gelen bu kişilerin bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmiş olmaları, buna ilişkin iradelerini açıklamış olmaları,

f-üyelerinin kişiliklerinden bağımsız bir tüzel kişiliğe sahip olması,

g-kişi topluluğu olmasıdır.

2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

Osmanlı İmparatorluğu'nda, modern anlamda Sivil Toplum Kuruluşlarının tarihini 1800'lü yılların başına kadar götürmek mümkündür. Bu şekilde örgütlenmeler, İstanbul, Selanik, Manastır, İzmir, Edirne, Ankara, Kastamonu, İskenderun, Erzincan, Erzurum, Trabzon gibi İmparatorluğun ticaret ve kültür açısından gelişmiş bölgelerinde ortaya çıkmışlardır.

Bu dönemde (1815) kurulduğu belirlenen ilk cemiyet, bilimsel/kültürel amaçlı Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi adını taşıyan topluluk olup örgütlü bir yapıya kavuşmadan hükümet tarafından dağıtılmıştır. Bu grup, devlet dışında giderlerini kendilerinin karşıladıkları bilim ve felsefeye meraklı ulemanın gönüllülük temelinde kurdukları bir topluluktu (Alkan, 1998b:85).

2.1.1. Tanzimat Dönemi

Tanzimat döneminde dernekleşme konusunu ele alırken bu dönemde ikincil kurumlar olarak tanımlanan dernekleşmeye, siyasal örgütlenmelere ve kamuoyu oluşumuna katkıda bulunan bir gelişmeye değinmek uygun olacaktır. Bu gelişme 1831 yılında resmi gazete türünde bir gazete olan Takvim-i Vekayi'nin yayımlanmaya başlamasıdır. Ardından ilk özel gazete olan Ceride-i Havadis (1838)yayımlanmaya başlanır. Yine ilk mesleki/bilimsel yayın olan Vekayi-i Tıbbiye, Mekteb-i Tıbbiye-i şahane (Tıp Fakültesi) de yayımlanmaya başlar. 1860'lı yılların ilk yarısında Tercüman-ı Ahvâl, Tasvir-i Efkâr gibi gazeteler yayın hayatına girerler (Alkan, 1998b:88).

Hukuksal düzenlemeler için II.Meşrutiyeti beklemek gerekse de sivil toplum kuruluşları Osmanlı toplum hayatında 1860'lı yıllarda fiili olarak görülmeye başlamıştır.Bu yıllar sadece dernekler açısından değil,basın, kamuoyu, siyasal muhalefet, yönetimin yeniden yapılanması gibi konular açısından da yeni bir başlangıç olacaktır.

Kırım savaşının ardından Osmanlının başkenti bir yandan “dernek” le, diğer yandan “mason locaları’yla tanışır.

15 Şubat 1856 tarihinde müttefik devletlerin hekimleri tarafından Société Médicale de Constantinople (İstanbul Tıp Derneği) adıyla kurulan dernek, daha sonra padişahın alınan irade ile Société Impériale de Médecine, Cemiyet-i Tıbbiye-i Şâhâne adını almıştır. Böylece padişah veya hükümet iznine başvurularak, örfi hukuk açısından yeni bir kural oluşmuştur. Bir süre sonra kurulan Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye adlı ilk Müslüman-Türk derneği ve Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye dernekleri kuruluşu(1861) dilekçelerini padişaha sunmuşlar ve izin almışlardır (Alkan, 1998a:45 vd.). Bunlardan Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin yayın organı olan “Mecmua-i Fünun” iktisat konulu yazıların yayınına ve iktisadi fikirlerin yayılmasına zemin hazırlamıştır. Bu yayınlar Osmanlı İktisat düşüncesinin çağdaşlaşmasına dolaylı olarak sanayinin,ticaretin ve diğer ekonomik ilişkilerin değişime ve dönüşüme uğramasına bu da toplumsal yapının farklılaşmasına yol açmıştır (Sayar, 1986:312). Kısaca bazen örgütlenmeler “şirket” biçiminde ortaya çıkmışlardır. “Şirket-i Muvahhidin” bunlardan biridir. Aynı yıllar eğitim ve bilimin kalkınmada önem kazandığı yıllardır. Eğitim ve bilim seferberliğinin bir göstergesi ve aynı zamanda sonucu olarak 1860'lı yıllarda dernekleşmenin arttığı gözlenmektedir. Doğal olarak kurulan derneklerin çoğunluğu eğitim amaçlıdır.

Ekonomik ve Sosyal değişimin bir sonucu olarak, kurulan dernekler arasına 1870'li yıllardan itibaren serbest meslek dernekleri de katılır.

Yine bu dönemde Osmanlı siyasal sisteminin “meşruti” bir rejime yönelmesinde fikrî ve fiilî katkısı olan Yeni Osmanlılar Cemiyeti karşımıza çıkmaktadır.Tanzimat döneminde ilk olarak toplumsal yardım ve kültür deneklerinin kurulduğu görülür.

Bu dönemde, Osmanlı hukukunda “serbesti-i içtimâ/ toplanma özgürlüğü” ve dernek kurma konusunda herhangi bir düzenleme olmamakla birlikte Padişahın ve yöneticilerin izni ile örgütlenebilmişlerdir. Tahmin edilebileceği gibi bu izinler kişilerin subjektif

değerlendirmelerine bağlıdır ve izni veren her zaman geri alma hakkına da sahiptir. II. Abdülhamit döneminde zaman zaman yasaklamalar getirilmiştir (Alkan, 1998a:45 vd.).

Tanzimat'ın ilanını takip eden yıllarda Osmanlı'daki Cemaatler/Milletler sosyal yardım ve kültür dernekleri kurmaya başlamışlardır. Örneğin Tanzimat döneminin hemen başlarında Ermeni Patrikhanesi'nin teşvikiyle İstanbul'da bazı semtlerde okullara yardım dernekleri kurulmuştur.

Yine aynı yıllarda, kızların eğitim görmelerini sağlama amacıyla, Müslüman olmayan cemaatler içinde kadın dernekleri kurulmaya başlanmıştır. 1879 yılında Üsküdar'da Ermeni kadınların, kızların devam edebileceği okullar açmak ve Anadolu'da yaşayan Ermeni Kadınların eğitime yardım etmek amacıyla kurdukları; Azkaniver Hayutyacı İngerutyan Derneği ile aynı yıl Ortaköy'de, Anadolu'daki okullara gönderilmek üzere öğretmenler yetiştirme amacıyla kurulan, Tibraçaser Dignanç İngerutyan Derneği bunlara örnektir (Alkan, 1998b:88).

Bu dönemde kurulduğu tespit edilebilen derneklerden 11'i sosyal yardım,7'si kültür derneğidir. Siyasal örgütlenme olarak gizli 'Yeni Osmanlılar Cemiyeti' vardır. İzleyen yıllarda din, serbest meslek, spor gibi alanlarda dernekleşme görülecektir (Alkan, 1998b:92).

2.1.2. I.Meşrutiyet Dönemi

Osmanlı Devletinin ilk Anayasası olan, 1876 Anayasası (Kanun-i Esasi) nda şirket kurma hakkına ilişkin hüküm bulunmakla birlikte cemiyetlere ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. II.Meşrutiyet dönemine kadar fiili olarak gelişen örgütlenme, Kanun-i Esasi'de bir "temel hak ve hürriyet" olarak yer almamıştır.II.Abdülhamit döneminde konu şirket/ortaklık kurma hakkı çerçevesinde değerlendirilmektedir.

1876 "Kanun-i Esasi" sinde şirket kurma hakkı 13.madde ile düzenlenmiştir:

"Madde 13- Tebaa-i Osmaniye nizam ve kanun dairesinde ticaret ve san'at ve filahât için her nev'i şirketler teşkiline mezundur."

Kanun-i Esasi'nin ilanından çok geçmeden patlak veren Osmanlı-Rus savaşının önemli neticelerinden biri, savaş sırasında ve sonrasında pek çok insanın İstanbul'a göç etmek zorunda kalmış olmasıdır. Bu göçmenlerin yaşadıkları sıkıntı ve zorlukların giderilmesi amacıyla devletin aldığı tedbirlerin yanı sıra, İstanbul halkı ve yabancılar değişik

komisyon ve dernekler kurmuşlardır (Alkan b,1998:92). Savaş alanında yaralanan ya da hastalanan askerlere hiçbir ayırım gözetmeksizin yardım etmek arzusundan doğan ve 11 Haziran 1868 tarihinde "Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti" adıyla kurulan, 1877'de "Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti", 1923'de "Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti",1935'te "Türkiye Kızılay Cemiyeti" ve 1947'de "Türkiye Kızılay Derneği" (kizilay.org.tr) adını alan Kızılay,bu dönemde önemli etkinlik göstermiştir.Bunun yanı sıra,Uluslar arası Göçmenlere Yardım Komitesi” adında üyelerinin tamamını İstanbul’da yaşayan yabancıların oluşturduğu bir dernek kurulmuştur.Yine İngiltere’ye gönderilen göçmenlere yardım etmek amacıyla kurulan “Sermaye-i Şefkat-i Osmaniye” adlı kuruluşun İstanbul’da şubesi açılmıştır.

1877-1878 Osmanlı Rus savaşını gerekçe göstererek, Anayasanın kendisine verdiği yetkiye dayanarak parlamentoyu kapatan 2.Abdülhamit dönemi otoriter bir dönem olarak nitelenir.Bu dönemde dernekleşme zayıf da olsa sürmektedir.Ancak toplumsal yaşamda etkin olamamaktadır.Dönemin özelliklerinden biri; gizli siyasal derneklerin sayılarının artmasıdır (Alkan, 1998b:94).

Daha sonraki yıllarda Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyetinin siyasal, sosyal, bilimsel ve kültürel hayatının şekillenmesinde önemli etkileri görülecek olan, “İttihad-ı Osmani Cemiyeti” ,21 Mayıs 1305(1889) tarihinde, bu dönemde kurulmuştur. Başta biyolojik materyalizm olmak üzere karmaşık düşünsel etkilerden ve ‘vatanseverlik’ fikrinden etkilenen, felsefi boyutun ağır bastığı bir öğrenci örgütü durumunda olan cemiyet daha sonra tam bir siyasal örgüt haline gelecektir. Bu cemiyetle ,”İttihad ve Terakki Cemiyeti “ arasında –özellikle 1906 senesinden sonra- üyelerin bir kısmının yeni cemiyette de çalışmaları dışında düşünsel boyutlar açısından hiçbir ilgi bulunmamaktadır (Hanioğlu,1???,25-27).

Bir diğer özelliği ise; spor, özellikle de futbol derneklerinin ortaya çıkmasıdır. Otoriter dönemlerin özelliklerinden biri olarak; siyasal açıdan zararsız bir örgütlenme tipi olarak spor derneklerinin, futbol kulüplerinin kurulmasına 2.Abdülhamit döneminin sonuna kadar devam edildiği görülür (Alkan, 1998b:96). Varlıklarını ve etkinliklerini günümüzde de sürdüren, sahip oldukları taraftar ve seyirci potansiyelleriyle ülkemizin en önemli futbol kulüplerinden; Beşiktaş 1903,Galatasaray 1905, Fenerbahçe 1907 yıllarında kurulan izinli,izinsiz derneklerin devamı olan kulüplerimizdir.

Bu dönemde; İstanbul'daki ticaret kesiminin örgütü olarak ortaya çıkan Ticaret Cemiyeti'nin kurulması farklı bir kategorideki gelişme olarak önem taşımaktadır.

2.Abdülhamit döneminin; iletişim, ulaşım, sanayi, ordu, bürokrasi vb. her alanda olduğu gibi konumuz açısından en önemli özelliği; dernekleşmenin önemli kaynaklarından olan, eğitim alanında yapılan atılımlardır. Hem bu dönemde yaşanan gizli siyasal örgütlenmelerin hem de II.Meşrutiyet Dönemi başladığında, bir anda onlarca derneğin kurulmasının ardında yatan gerçeklerden/değişkenlerden biri;modern eğitim; nicelik ve nitelik olarak artan okul ve öğrenci sayısıdır (Alkan, 1998b:94).

1876 Anayasası, Avrupa da ki pek çok ülkede bile olmayan zorunlu ilkokul eğitimini Osmanlı Devleti'ne getirmiştir. İlgili madde şöyledir: Osmanlı efrâdının kâffesince tahsil-i maarifin birinci mertebesi mecburi olacak ve bunun derecâtı ve teferruâtı nizâm-ı mahsûs ile tayin kılınacaktır. Günümüz diliyle; eğitimin birinci kademesi bütün Osmanlı fertlerine zorunlu olacak ve bunun ayrıntıları özel bir düzenleme ile belirlenecektir.Böylece sibyan mekteplerinin yanında yeni ilkokullarda açılıyordu.

1876 yılında İstanbul'da 6 olan ilkokul sayısı1886 da 50'ye ulaşmıştır.1892-1893 istatistiklerinde ise 3.057 yeni usulle kurulmuş okul vardır. Bu sayı 1905-1906 öğretim yılında 9.347'ye ulaşır. Bu okulların öğretmen ihtiyacını karşılamak için pek çok vilayet merkezinde darülmuallimînler ve kısa süreli kurslar açılır.

Tanzimat döneminde açılmaya başlanılan ve 1876' da yaklaşık 250 olan Rüştiye sayısı Abdülhamit tahttan indirildiğinde 900 adede yükselmiştir.Lise eğitimi vermek için bazıları yatılı olmak üzere ilk etapta 43 yerde İdadi açılmış,1909' da sayıları 109'a,öğrenci sayısı 20 bine çıkmıştır.

Deniz Mühendislik Okulu,Askeri Tıp Okulu,Mekteb-i Harbiyeler,Mekteb-i Mülkiye,Mekteb-i Tıbbiye gibi okullar bu dönemde kurulan,geliştirilen kurumlardır.Yine; Mekteb-i Hukuk (1880), Ziraat ve Baytar Mektebi,Hendese-i Mülkiye Mektebi,Sanayi-i Nefise Mektebi gibi pek çok yüksekokul O'nun döneminde açılmıştır.Öğretmen okulları üzerlerinde hassasiyetle durulan okullardır (Armağan, 2006:236 vd.).

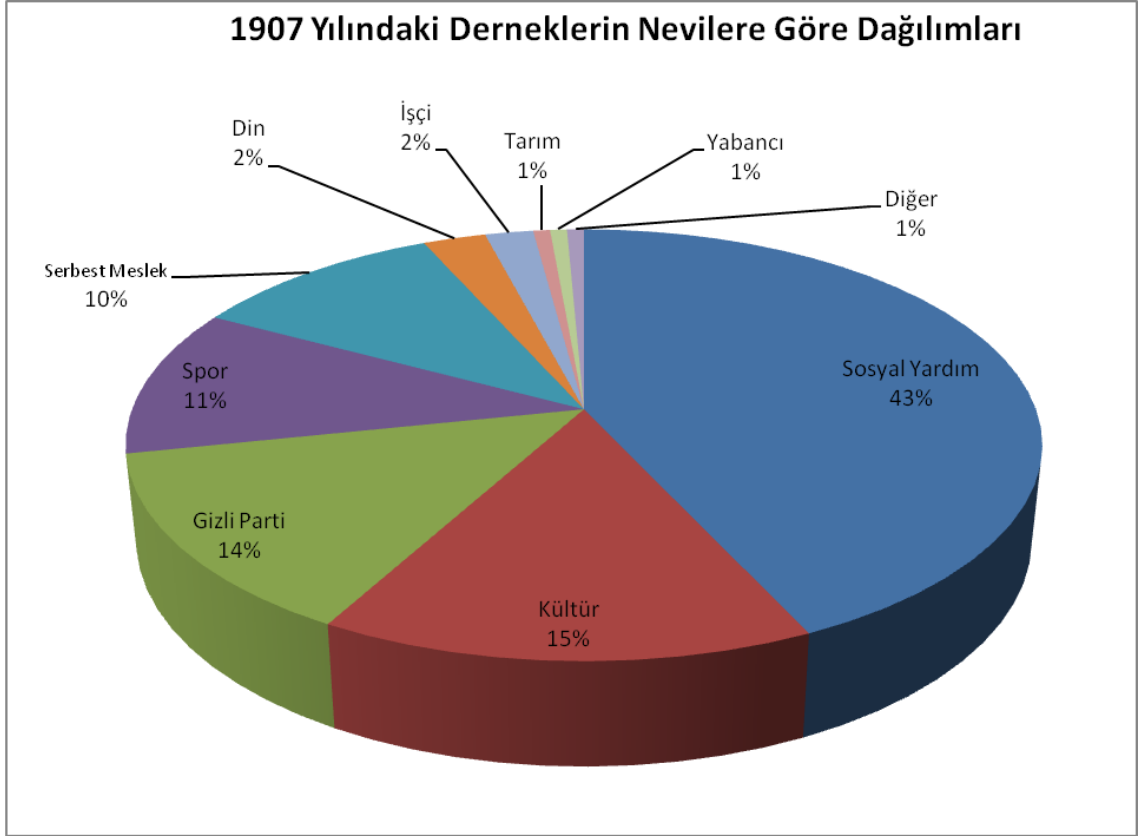
Bu dönemde dikkati çeken önemli bir bilgide şudur:1893 yılında İstanbul'da 17 Erkek Rüştiyesinde 2.753 öğrenci varken,12 Kız Rüştiyesinde 2.023 öğrenci vardır (Alkan, 1998b:97). 1905 yılına gelindiğinde kızlara eğitim veren resmi ilkokul sayısı 304,karma

eğitim veren ilkokul sayısı 3.621'e ulaşmıştır. Ayrıca 69'u taşrada,15'i İstanbulda olmak üzere 84 adet kız ortaokulu(Rüştiye) açılmıştır. Kadın eğitimi kadınlara yönelik yayınların gelişimini de beraberinde getirmiştir (Çaha, 1996:89). Bu durumun doğal bir sonucu kadın yazarların eser vermeleridir. Üç aylık Kùltür Sanat araştırma dergisi "kùltür" de; M Rüya Soydan,"eski harflerle yayınlanmış" 237 hanım muharririn eserini saymıştır (Soydan,2009). II.Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra kadın derneklerinin kurulmasının ardında,hem işbölümü ve uzmanlaşmaya bağlı olarak meydana gelen değişimin,bundan daha belirleyici olarak bu dönemde kadınların okur yazarlık oranlarında meydana gelen artışın önemli etkisi vardır.Hemřirelik,ebelik,öğretmenlik ve yazarlıkla başlayan toplumsal ve iktisadi yaşama dahil olma süreci sonraki dönemler de kadın derneklerinin kurulmasına kaynaklık etmiştir (Alkan, 1998b:99). Öyle ki, Osmanlı döneminde siyasal bilinçleri hayli yüksek olan kadınlar Kurtuluş savaşından sonra bir araya gelerek, parti kuracak kadar toplumsal ve siyasal hayatın içindedirler (Çaha, 1996:116).

Bu dönemde Osmanlı devletinde Gayr-ı Müslimlerin okullarının yanı sıra yabancı okulları da sayıca azımsanamayacak miktardadır.1903 yılında sadece İstanbul'da toplam 57 yabancı okulunda (12 idâdi,19 Rüştiye,26 İbtidâi) 2259 erkek,2426 kız olmak üzere 4685 öğrenci bulunmaktaydı.

II.Abdülhamit döneminde; gizli siyasal örgütlenmeler, spor ve sosyal yardım cemiyetleri şeklinde görùlen dernekleşme rejimin niteliğine uygun olarak artış hızı düşük bir gelişme göstermiştir.Sosyal Yardım amaçlı kurulan dernekler daha çok Müslüman olmayan Osmanlı uyruklarının kurduğu derneklerdir.

Şekil 2: 1907 Yılındaki Derneklerin Dağılımı

II. Abdülhamit Döneminin sonuna doğru 1907 yılında dernek sayısı 153'e ulaşmıştır. Bu derneklerin; %43.1'i Sosyal Yardım, %15'i Kültür, %13.7'si Gizli Parti, %11.1'i spor, %10.5'i Serbest Meslek, %2.6'sı Din, %2.0'si İşçi, %0.7'si tarım, %0.7'si yabancı, %0.7'si de Diğer kategorisindedir (Alkan, 1998b:104).

2.1.3. II. Meşrutiyet Dönemi

Ülkemizde genel olarak sivil toplum, özelde ise derneklerle ilgili çalışmalarda başlangıç tarihi olarak, çoğunlukla 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı, 1909 yılında Kanun-i Esasi'ye eklenen 120. madde ve aynı yıl çıkarılan 353 sayılı Cemiyetler Kanunu esas alınır. Oysa toplumsal hayatı düzenleyen idarî ve Kanunî düzenleyici normlar yapılırken, bu düzenlemeyi yapmakla yetkili kurum-kuruluş veya meclisler kendiliğinden; şu konuda bir düzenleme yapalım diye işe başlamazlar. Zaman içinde meydana gelen sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel vb. değişim, dönüşüm ve gelişmeler belli konularda idarî ve/veya kanunî düzenleme yapma, çözüm üretme ihtiyacını ortaya çıkarırlar.

Konumuzla ilgili olarak da benzer bir sürecin işlediği görülmektedir. Avrupa’da meydana gelen gelişmeler, bunun Osmanlı devletine ve halkına yansımalarının yanı sıra ve en az bunun kadar önemli olmak üzere; ülkede yaşanan hızlı gelişim ve değişimler özellikle de eğitim alanında, ekonomik alanda, savaşlar dolayısıyla yaşanan bitmek bilmez göçler, devletin her gün kan kaybetmesi vb. gibi gelişmeler insanlarda “bir şeyler yapma”, yaşanan kötü gidişatı durduracak çözümler üretme istek ve ihtiyacını doğurmuştur. Yeni dönemle birlikte özellikle Avrupa’daki fikrî ve felsefî akımların yanı sıra yine sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmelerden Osmanlı aydın kitlesi başta olmak üzere, “Devletin kurtuluşu için batılı bir tarzda modernizasyonunun şart olduğuna” inanan modernleştirici askerî ve sivil bürokrasi ve öğrenciler başta olmak üzere değişik kesimler Tanzimat öncesi dönemden başlayarak izinli, izinsiz cemiyetler kurmuşlardır. Yukarıda açıklanmaya çalışıldığı gibi 1800’lü yılların ilk çeyreğinden itibaren gizli veya padişah-hükümet izniyle dernekler kurulmaya başlanmıştır. Ancak, Kanun-ı Esasi de bu konuda bir hüküm yoktur.

23 Temmuz 1908 (Rumî takvimle, 10 Temmuz 1324) günü, II. Abdülhamit’in bir “irade-i seniye” çıkararak Meclis-i Mebusan için seçim yapılmasını kabul etmesiyle beraber Osmanlı İmparatorluğu’nun tarihinde son bir dönemeç olarak tarihî bir gün olmuş, İkinci Meşrutiyet Dönemi başlamıştır.

Birinci Meşrutiyet döneminde Heyet-i Mebusan tarafından görüşülüp kabul edilmekle beraber Meclis-i Ayan’da görüşülemediğinden yasalaşmayan “İntihab-ı Mebusan Kanunu Lâyihası”(Mebus Seçimleri Yasa Tasarısı) yürürlüğe sokularak seçimler yapılacaktır (Soysal, 1987:35). 1942 yılına kadar yürürlükte kalan bu kanunla seçim sisteminin çerçevesi çizilmiştir (Dursun, 2002:367). İkinci Meşrutiyet on yılının yarısını (1908-1913) çok partili, öteki yarısını (1913-1918) tek partili rejim olarak yaşamıştır. Bu süreye Mütareke döneminin 1920 yılı başında toplanan Osmanlı Parlamentosunun son dönemi de eklenebilir. Meşrutiyet parlamentosu Meclis-i Umumî olarak adlandırılmış olup iki meclisli bir yapısı vardır: Âyan (Meclis-i Âyan) ve Mebusan (Meclis-i Mebusan) (Tunaya, 1988:7).

1908 seçimleri aralık ayında yapılmış ve seçimlerde Ahrar Fırkası ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne mensup adaylar yarışmışlardır. Tarihimizin ilk sebest ve hür seçimleri olarak kabul edilen bu seçimlerde, 122 seçim çevresinde 281 mebus seçilmiş (Dursun,

2002:367), İttihat ve Terakki Cemiyeti mecliste büyük bir çoğunluğa sahip olmuştur. Bu dönemin konumuz açısından en önemli gelişmelerinden biri 27 Nisan 1909 'da II.Abdülhamit'in tahttan indirilmesidir.Bundan sonra yaşanan gelişmelerde İttihat ve Terakki daha da etkili hale gelecektir.

Adı üzerinde İttihat ve Terakki bir cemiyettir ama Osmanlının Mer'i mevzuatında Cemiyetler (dernekler)le ilgili bir düzenleme yoktur. Nihayet 1901 tarihli Fransız dernekler kanunundan esinlenerek hazırlanan ve 16 Ağustos 1909 (29 Recep 1327/3 Ağustos 1325) tarihinde kabul edilen 353 sayılı Cemiyetler Kanunu ile Cemiyetler hukuksal bir çerçeve ve meşruiyet kazanacaklardır. Bu kanundan beş gün sonra Kanun-i Esasi de yapılan değişiklikte 120.madde eklenmiş ve dernek kurma ve toplanma hakkı anayasal güvenceye kavuşturulmuştur.1909 değişikliğiyle Anayasa'ya eklenen madde şöyledir:

Madde 120-Kanun-ı mahsusuna tâbiyet şartıyla Osmanlılar hakk-ı içtimâ'a malikdir. Devlet-i Osmaniye'nin tamamîyet-i mülkiyesini ihlal ve şekl-i meşrutîyet ve hükümeti tağyir ve Kanun-i Esasi ahkâmı hilafında hareket ve anasır-ı Osmaniye'yi siyaseten tefrik etmek maksatlarından birine hadim veya ahlak ve adâb-ı umumiyeye mugayir cemiyetler teşkili memnû olduğu gibi aleliltlak hafî cemiyetler teşkili de memnûdur (Alkan, 1998a:46-52 vd.).

Buna göre cemiyet teşkilinde anayasal sınırlamalar;

- Osmanlı devletinin toprak bütünlüğünü ihlal eden,
- Meşrutîyet ve hükümeti değiştirmeye yönelik,
- Genel ahlak ve umumi adâba aykırı,
- Anayasa hükümlerine aykırı hareket etme amacı taşıyan,
- Osmanlı unsurları(halkları) arasında siyasi olarak ayrımcılık yapma amacı taşıyan dernekler kurulamaz. Yine gizli cemiyetlerin kurulması da yasaktır.

Meşrutîyet hukukunda tüm kuruluşlar Cemiyetler Kanunu'na tâbidir. Dolayısıyla parti-dernek ayrımı yoktur. Bundan dolayı parti niteliğinde ya da doğrudan doğruya siyasal programlı,fakat yapısal özelliği iktidarı ele geçirme amacıyla görünmeyen cemiyetler de kurulmuştur (Tunaya, 1988:14).

353 sayılı ilk Cemiyetler Kanununa göre: ikiden fazla kişinin, kazanç paylaşımı dışında bir maksatla, bir araya gelerek bilgi ve çalışmalarının sürekli şekilde tespiti amacıyla oluşturulan heyete "cemiyet" denileceği açıklanmıştır. İki fasıldan ve toplam 19

maddeden oluşan kanunda madde başlıkları yoktur. Konusunda ilk olan, bu kanun, daha sonra çıkan kanunlar için yol gösterici olmuştur. Cumhuriyet döneminde 1339(1923) yılında 5.maddesinde değişiklik yapılan kanun 1938 yılında yürürlüğe girecek olan 3512 sayılı yeni Cemiyetler Kanuna kadar yürürlükte kalmıştır (Ersoy, 2005:11-12,140).

Burada belirtilmesi gereken bir diğer husus 1965 yılında ayrı bir kanun çıkarılıncaya kadar Dernekler kanunu Siyasal partiler için de geçerli olmuştur.gerçekten II.Meşrutiyet dönemi, partilerden çok dernekler ortamıdır.Meşrutiyet toplumu için her kuruluş-partiler dahil- bir “cemiyettir” ve Cemiyetler kanununa tabidir (Tunaya, 1988:367 vd.). Türkiye Büyük Millet Meclisinin resmi internet sitesinde (http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html) 1923 te Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kuruluşuna kadar kurulan, 87 siyasi cemiyet,fırka ve siyasi oluşumun,kurucularını da içeren listesine ulaşmak mümkündür.

353 sayılı, Cemiyetler Kanununa göre:

1- Kanunları,umumî âdâbı,Devletin bütünlüğünü,Hükümetin Değiştirilmesini, Osmanlı ülkesindeki etnik unsurları siyasal bakımdan bozucu amaçla cemiyet Kurulamaz.

2-Gizli cemiyet kurulamaz.

3-Kavmiyet ve cinsiyet isimlerine ve ilkelerine dayanan cemiyetler de kurulamaz.

4-18 yaşından küçük,ağır cezalı suçlardan mahkûm,medeni haklardan yoksun olmamak (Tunaya,v1988:367 vd.).

Kanuna göre önceden izin almaksızın dernek kurulabilmektedir. Ancak, kuruluşun hemen ardından ve daha sonra değişiklik yapıldıysa bildirim zorunluluğu vardır. Cemiyetlere üye olma yaşı 20 dir. Cumhuriyet döneminde 353 sayılı yasa ile bu sınır 18'e indirilmiştir. Yine bu kanunla Kamuya yararlı dernek olma/sayılma hususunda düzenleme yapılmıştır (Alkan, 1998a:52 vd.). Yapılan düzenlemelerde dikkati çeken bir başka husus da, hem Kanun-i Esaside, hem de Cemiyetler Kanununda Devletin bütünlüğü, umumi ahlak, anasır arasındaki birlik gibi hususların yanında Hükümeti değiştirmeye yönelik faaliyetler de yasaklanmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti kendisinin yaptığı gibi hükümeti değiştirmek isteyenlere isteyebileceklere karşı tedbir almayı düşünmüş olabilir (Ersoy, 2005:12).

23 Temmuz 1908'de İkinci Meşrutiyetle birlikte, daha bu düzenlemeler yapılmadan dernekleşmede deyim yerindeyse patlama yaşanır. Özgürlük rejiminin içgüdüsel gereği olarak, dernekçi eylemler, hiçbir yasal koşula kulak asmaksızın şenlikler içinde oluşturulmuşlardır. Öyle ki aynı okuldan “mezun”, aynı meslek ”mensubu” birkaç müteşebbis gazete ilanlarıyla benzerlerini dernekleşmeye çağırmaktadır. Örneğin Tanin gazetesinin 23 Temmuz 1324 tarihli nüshasında şöyle bir ilan çıkmıştır: ”Bir askeri kulüp tesis ve teşkil etmek üzere, Sultan Ahmet'te Millet Bahçesinde Cuma günü saat 9'da içtima edilecektir” (Tunaya, 1988:371-372).

Yine bu dönemde örgütlenme türlerindeki çeşitlilik hemen göze çarpacak niteliktedir. Öte yandan 1907 yılında 153 olan dernek sayısı 1908 yılında 236 rakamına ulaşmıştır. Bu rakam yalnızca beş aylık bir zaman dilimi içinde kurulan dernekleri, kapsamaktadır ki, neredeyse iki günde bir dernek kurulmuştur. Öte yandan 1907 yılında yalnızca 7 dernek, kurulurken 1908 yılının son beş aylık süresinde ;sosyal yardım 24, spor 3, din 2, tarım 2, kültür 22, işçi 1, diğer 5, serbest meslek 7, kamu personeli 4, esnaf 1, siyasi parti ise 12 tane olmak üzere toplam 83 adet dernek kurulduğu görülmektedir. Ertesi yıl da bu artış sürecek ve toplam 70 dernek kurulacaktır (Alkan, 1998b:105).

1909 yılında yaşanan 31 Mart Hadisesi ve akabinde İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmesi, Kanun-i Esasi'de yapılan değişiklik ve çıkarılan Cemiyetler Kanunu ile örgütlenme hakkı ve özgürlüğünün yasal çerçevesinin belirlenmesi sonucu dernekleşme hızı düşmüştür. Bu düşüş I.Dünya savaşının bitimine kadar devam edecektir. Bu dönemde İttihat ve Terakkinin denetimi dışında dernekleşmeye pek rastlanmayacaktır. Yine aynı dönemde İttihat ve Terakkinin sivil toplumun daha geniş bir kesimine ulaşmak ve onu kontrol altında tutmak için sivil toplum kuruluşlarının kuruluşunu desteklediği ve kurulmuş olanları da etkisi altına almak için çaba gösterdiği görülmektedir. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Donanma Cemiyeti, Müdafaa-yı Milliye Cemiyeti, Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti gibi dernekler bu kapsamda değerlendirilebilir. Yine spor dernekleri kategorisinde değerlendirilen Osmanlı Genç Dernekleri, Güç Dernekleri gibi paramiliter gençlik örgütlenmelerinin doğrudan doğruya siyasi iktidar tarafından, üyelik zorunluluğu da getirilerek kurulduğu görülmektedir. Bunların yanı sıra Türk Ocakları gibi kültürel örgütlenmelerin de siyasi iktidar tarafından desteklendiği ve yönlendirildiği bilinmektedir. Örneğin bu dönemde İstanbul'un çeşitli semtlerinde açılmaya başlayan İttihat ve Terakki Kulüpleri,

sosyal yardım derneklerinden olan hayır derneklerinin kurulmasında rol üstlenecektir. Bu bağlamda Topkapı Fıkaraperver Cemiyeti'nin, Topkapı İttihat ve Terakki Kulübü içinde kurulması ve etkinlik göstermesine işaret edilebilir. Kısaca bu dönemde, kültürel amaçlı örgütlenmeler, siyasi parti örgütlenmeleri, kadın örgütlenmeleri, esnaf örgütlenmeleri, Ulusal kimliği öne çıkaran örgütlenmeler(birleştirici ve ayrılıkçı olarak),Mason örgütleri ve işçi örgütlenmeleri dikkat çekmektedir (Alkan, 1998b:104 vd.). Jön Türkler kadın konusunu memleketin ekonomik ve kültürel bir meselesi olarak telakki ediyor, onları batılılaşma idealinin taşıyıcı aktörleri olarak görüyorlar (Çaha, 1996:93) ve kadın derneklerinin kurulmasını hararetle destekliyorlardı. 1909-1923 yılları arasında; eğitim, kültür, ülke sorunlarına çözüm arayan, ülke savunmasına yönelik, siyasal amaçlı, siyasal partilerin dernekleri ve feminist dernekler olmak üzere sekiz ayrı amaçla kurulan 40'a yakın kadın derneği tespit edilebilmiştir (Çaha, 1996:99).

İkinci Meşrutiyet'in dernekleşme akımını üç grupta toplamak mümkündür.1.Mason Locaları, 2.Çeşitli sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal ve milliyetçi dernekler, 3.Ayrılıkçı dernekler (Tunaya, 1988:373).

2.1.3.1. İttihat Ve Terakki Fırkası'nın Tek-Parti Dönemi: 1913-1918

Tarihe “sopalı seçimler” olarak geçen 1912 seçimini büyük bir çoğunlukla İttihat ve Terakki Fırkası kazanmıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası sadece 6 üye ile parlamentoda temsil edilmiştir. Seçimlerde oluşan Mebusan Meclisi 4 Mayıs 1912 tarihinde çalışmalarına başlasa da ömrü sadece üç ay sürmüştür. Seçimlerin yenilenmesine karar verilmiş ve hazırlıklara başlanmışsa da patlak veren Balkan Savaşları nedeniyle seçimler nisan 1914'te yapılabilmıştır. Bu seçimlere rakipsiz giren İttihat ve Terakki'nin (Dursun, 2002:368) iktidarı tam olarak ele geçirmesinin ardından, sivil toplum kurumlarından kurtulma çabası içine girdiğine ve ayrıca siyasal iktidarın denetiminde bir dernekleşme süreci başlatılması konusunda bir ilk deneyim ile karşılaşılıyor.

II. Meşrutiyetin çoğulcu siyasal ve toplumsal yapısı Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi (12 Haziran 1913) ardından son bulmuştur. Bu tarihten sonra 1918 yılına kadar İttihat ve Terakki Fırkası'nın dernekleşmeyi, denetim altında tuttuğu ve yeni derneklerin kurulmasına oldukça az izin verdiği anlaşılmaktadır.

İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidarı ele geçirmesinden İktidarı bıraktığı savaşın bitimine kadar herhangi bir siyasal parti kurulmamıştır. Kurulan dernek sayısında da önceki yıllara, oranla ciddi bir düşüş, gözlenmektedir. Toplam olarak 1908 yılında 83, 1909 yılında 70, 1910 yılında 46, 1911 yılında 71, 1912 yılında 58, 1913 yılında 37 ve 1914 yılında yine 37 yeni dernek kurulmuştur. Dolayısıyla 1908 yılında 236 olan birikimli dernek sayısı, 1915 yılının başında 555 rakamına ulaşmıştır.

I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile dernekleşmede ciddi bir düşüş görülmüştür. Savaş süresince kurulan dernek sayılarına baktığımızda 1915 yılında 10, 1916 yılında 14 ve 1917 yılında 12 derneğin kurulduğunu görürüz. 1918 yılına gelindiğinde ise bu sayı birdenbire 61 rakamına çıkacaktır. Üstelik bu 61 derneğin birçoğu Mondoros Mütarekesi'nin imzalanması sırasında ve sonrasındaki yaklaşık iki aylık bir zaman dilimi içinde kurulmuştur (Alkan, 1998b:113 vd.).

2.1.3.2. Ulus Devlete Giden Yol ve "Siyasal Kaos": 1918-1923 (Mütareke Dönemi)

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması, ardından İttihat ve Terakki nin iktidardan ayrılması sonucu, siyasal açıdan tam anlamıyla bir belirsizliğin hüküm süreceği bu dönemde dernekleşme konusunda oldukça ciddi bir artış gözlenmektedir. Siyasal yelpazede solun, bir ideoloji ve Örgütlenme olarak ikinci kez karşımıza çıktığı bu dönemde işçi örgütlerinin etkinliklerinin de arttığı görülmektedir. Aynı artış sol siyasal partiler açısından da geçerlidir. Bu dönemde savaş, mübadele ve salgın hastalıklar nedeniyle nüfusta yaşanan azalmaya karşın dernekleşme artmıştır.

Ulusal Kurtuluş Savaşının başladığı 1919-1920 yılı, dernekleşme açısından oldukça yüksek rakamların görüldüğü yıllar olmuştur. Ancak İstanbul'un işgal edildiği 1920 yılından itibaren de dernekleşmede bir düşüş hemen göze çarpmaktadır.

1926 yılına kadar, bir diğer deyişle Cumhuriyet'in kurulması ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin tam egemenliğini kurmasına kadar sivil toplum kurumlarının etkili olduğu görülecektir. Ancak siyasal iktidarın güçlü yapısı ve nüfuz etme yeteneğine karşın, sivil toplum kurumlarının özerk alanlar yaratamamasının bir sonucu olarak denetim altına alınmaları kolay olacaktır. CHP'nin örgütlenmesini az çok tamamlaması ve ikinci kongresini yapmasının ardından sivil toplum kurumlarının gelişiminde bir duraksama ve düşme görülecek zaman zaman tek haneli rakamlara kadar inecek ve bu durum tek-parti

yönetimi boyunca da sürecektir. Yukarıda da değinildiği gibi, 1918 yılından itibaren iki dernek kategorisinde artış gözlenmektedir.

1918 yılında, Mondoros Mütarekesi'nin imzalanmasına yakın ve imzalanması ardından kısa süre içinde 60'ı aşkın dernek kurulmuştur.

Dernekleşme açısından en verimli yıllardan biri olan 1919 yılında kurulan toplam dernek sayısı 118 rakamına ulaşmıştır. Birikimli artışa göre ise bu rakam 770'e varmıştır. O yıl içinde kurulan derneklerin 24 tanesi toplumsal yardım, 6 tanesi spor, 1 tanesi din, 3 tanesi tarım, 21 tanesi kül-tür, 15 tanesi işçi, 4 tanesi diğer, 3 tanesi serbest meslek, 10 tanesi esnaf, 1 tanesi güzelleştirme, 29 tanesi siyasi parti ve 1 tanesi de gizli partidir. Fark edileceği üzere 1945 yılına kadar en çok siyasi partinin kurulduğu yıl 29 adetle 1919 yılında olmuştur.

1920 yılında kurulan dernek sayısı 148'e ulaşmıştır. 1921 yılından itibaren görülen görelî düşmeye karşılık, dernekleşme sürmektedir. 1921 yılında 62,1922 yılında 30,1923 yılında 57,1924 yılında 38 ve 1925 yılında ise 17 adet olduğunu görmekteyiz. Böylece 1925 yılına gelindiğinde birikimli artış olarak 1122 rakamı görünmektedir. Bu dönemde kurulan derneklerin başında da işçi Örgütleri gelmektedir. Öte yandan siyasi partileşme düşmektedir. Spor dernekleri ise ender olarak artan kategorilerden biridir.

1945 yılına kadar en çok derneğin kurulduğu zaman dilimi 1918-1927 yılları arasındadır. Dönem boyunca (ve 1945 yılına kadar) işveren sendikası hariç her türlü örgütlenmeye rastlanmaktadır. Siyasi iktidar boşluğunun yaşandığı bu dönemde "katılımcı siyasi kültür"ün oluşmaya başladığı da ileri sürülebilir (Alkan, 1998b:115 vd.).

2.2.Türkiye Cumhuriyeti Dönemi

2.2.1. Tek Parti Dönemi (1923-1946)

1918'de imzalanan Mondros Antlaşması sonrasında, 1919 yılının sonbahar aylarında yapılan seçimle belirlenen Meclis-i Mebusan, ilk toplantısını 12 Ocak 1920'de yapabirmiştir. Ancak 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesinin ardından çalışmanın imkansızlığını ilan ederek faaliyetlerini noktalamıştır.

Anadolu'ya geçerek İstiklâl Harbini örgütlemeye çalışan Mustafa Kemal'in tebliği ile Anadolu'da seçimler yapılmıştır. Yapılan seçimlerle belirlenen 232 temsilci ve

İstanbul'dan kaçıp gelen 106 Mebusun katılımı ile 23 Nisan 1920 günü Birinci Büyük Millet Meclisi açılmış ve çalışmalarına başlamıştır. Parlamenterlerin yarıya yakınının resmi görevli ve memur olması dikkat çekici bir özelliktir (Dursun, 2002:369). Üyelerin % 28'i memurluktan ve öğretmenlikten gelmekteydi; askerler % 15, hukukçular % 13 oranındaydı. 'Askeri ve sivil bürokrasi'den sayılabilecek bu zümreye (% 56) karşılık, üyelerin % 17'si din adamı, % 12'si tüccar, % 9'u serbest meslek sahibi, % 6'sı da çiftçiydi (% 44) (Soysal, 1987:40).

T.B.M.M.'nin ilk işlemlerinden biri, kendi bünyesinden çıkan bir yürütme kuvveti kurmak oldu (25 Nisan 1920). T.B.M.M. hükûmetinin dayandığı ilkeler, 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye kanunu ile daha açıklığa kavuşturuldu. 1876 Kanun-u Esasîsi henüz resmen ilga edilmiş sayılmadığı için, bu Anayasa sadece 24 maddelik kısa bir metin olarak kaleme alınmıştır. Anayasanın en önemli yeniliği ve en devrimci ilkesi "milli egemenlik ilkesi" dir. Meclis Hükûmeti sistemini esas alan bu anayasa İl ve nahiyelerde halk idaresi (Şura) yani yerinden yönetim ilkesini kabul etmiştir (Özbudun, 1989:6). İlk İcra Vekilleri Heyeti, T.B.M.M.'nce 3 Mayıs 1920 de seçilmiştir. Böylece, T.B.M.M. hükûmetini de seçerek millet adına yönetime el koymuştur (Gözübüyük, 1991:114).

Bu dönemde, Türk demokrasi ve kadın hareketi açısından çok önemli bir gelişme olmuştur. Osmanlı döneminde siyasal bilinci yüksek olan kadınlar Kurtuluş Savaşından hemen sonra bir araya gelerek 16 Haziran 1923'te "Kadınlar Halk Fırkası"nı kurarak Cumhuriyet döneminin ilk siyasal oluşumunu meydana getirirler. Oysa daha Cumhuriyet Halk Fırkası kurulmamıştır. Fakat tüzüğü çok sert bulunduğu için resmi izin verilmez. Bunun üzerine kurucular (Nezihe Muhittin ve arkadaşları) daha ılımlı bir tüzükle 7 Şubat 1924 tarihinde "Türk Kadınlar Birliği" adıyla derneklerini kurarlar. Bu birlik kadınların siyasi haklarının alınmasında çok önemli bir fonksiyon üstlenir (Çaha, 1996:116).

Tarihi görevini tamamlayan Birinci T.B.M.M. Nisan 1923'te yeni seçimler yapılmak üzere dağılma kararı verdi (Özbudun, 1989:9). Yeni düzenlemelere göre yapılan 1923 seçiminde, Birinci Meclisteki Birinci grup olarak anılan grup üyeleri aday gösterilmiş ve muhalif durumundaki İkinci grup üyeleri tasfiyeye uğramıştır. İkinci Büyük Millet Meclisi Birinci Grup mensuplarının yer aldığı homojen ve muhalefetin tasfiye edildiği

bir meclis olarak ortaya çıkmıştır. Türk siyasi tarihinde son derece önemli kararlara imza atan bu meclis; Lozan Antlaşmasını onaylamış, Cumhuriyeti ilan etmiş, Halifeliği kaldırmış, devrim yasalarını çıkarmış, 1924 Anayasasını kabul etmiş Tek Parti yönetiminin kurulmasına onay vermiştir (Dursun, 2002:371). 1921 ve 1924 Anayasaları Türkiye’de cumhuriyet döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yapılan ilk ve son anayasalardır (Parla, 2002:17).

20 Nisan 1924’te kabul edilen yeni Anayasa, yeni kurulan Cumhuriyet’in temel niteliklerini ve yönetim esaslarını, temel hak ve hürriyetleri içeren, kısa, basit, sağlam yapılı ve kendi içinde tutarlı bir Anayasadır (Gözübüyük, 1991:119). 1928, 1934, 1937 yıllarında değişiklikler yapılan 1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu’nun adı ve dili 1945 yılında türkçeleştirilmiş, 1946 yılına kadar Tek Partili, 1946-1960 arası dönemde çok partili siyasi hayatın Anayasası olarak yürürlükte kalmıştır (Soysal, 1987:52).

1924 Anayasası Dernek kurma hakkını, Beşinci Fasılda, Türklerin hukuku âmmesi başlığı altında 70.madde ile düzenlemiştir. Buna göre: Madde 70.- Şahsi masuniyet, vicdan, tefekkür, kelâm, neşir, seyahat, akit, sâyü amel, temellük ve tasarruf, içtima, **cemiyet**, şirket, hak ve hürriyetleri Türklerin tabii hukukundandır. (Türklerin kamu hakları Madde 70.- Kişi dokunulmazlığı, vicdan, düşünme, söz, yayım, yolculuk, bağıt, çalışma, mülk edinme, malını ve hakkını kullanma, toplanma, dernek kurma, ortaklık kurma hakları ve hürriyetleri Türklerin tabii haklarındandır.)

1920’li yıllar, ulus-devletin inşa edilmesi sürecinde çeşitli alanlarda radikal değişikliklerin gerçekleştirildiği yıllar oldu. Bu değişiklikleri yapan,yeni rejimin çekirdek kadrosunu oluşturan eliti, sosyo-ekonomik anlamda,”asker-sivil bürokratik sınıf” olarak tanımlamak mümkündür.Kurtuluş savaşından gelen prestij ve meşruiyetle birlikte,rakiplerini saf dışı etmeyi başaran asker-sivil aydın grubu,içlerinde farklılıklar olsa da,iktidarı tek parti yönetimi altında elinde tuttu (Duman, 2008:371). Osmanlı Devleti gibi bir imparatorluktan doğan Türkiye Cumhuriyeti, Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğinde toplumsal yapıyı değiştirme amaçlı köklü reformlara imza atmıştır. Bu reform çalışmaları özellikle ilk on yılda kültürel, sosyal ve eğitim alanlarında yapılmıştır. Eğitim alanında Tevhid-i tedrisat kanunu, yeni Türk harflerinin kabul ve tatbiki hakkında kanun gibi sonradan devrim kanunları olarak adlandırılacak kanun ve düzenlemeleri örnek gösterebiliriz. Yine aynı amaca yönelik, Türk Tarih

Kurumu ve Türk Dil Kurumunun kuruluşunu örnek olarak gösterebiliriz (Korkmaz, 2008:50).

17 Kasım 1924'te Halk Partisinden istifa eden milletvekilleri tarafından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve 12 Ağustos 1930'da Atatürk'ün telkiniyle Fethi Okyar başkanlığında kurulan Serbest Fırka denemelerinin başarısız olması ve kapatılmalarının sonucunda tek partili sistemin konumu güçlenmiş, yapılan tüzük değişiklikleriyle partinin genel başkanına çok geniş yetkiler verilmiş "tek parti" ve "şeflik sistemi" kurumsallaşmıştır. Bu dönemde yapılan değişikliklerle CHF başkanının cumhurbaşkanı, başkan yardımcısının başbakan, genel sekreterin içişleri bakanı, il başkanlarının da vali olmasının ardından CHF genel sekreteri olan Recep Peker tarafından Türkiye Cumhuriyetinin bir parti devlet olduğu açıklanmıştır (Korkmaz, 2008:50). Tek parti dönemi boyunca (1923-1950), özellikle 1927'den sonra, siyasi rejimin çerçevesini asıl belirleyen 1924 anayasası değil, CHP'nin tüzük ve programları olmuştur (Parla, 2002:27). Çok partili yaşama geçiş deneyimi başarısızlıkla sonuçlanınca 1930 yılına kadar bir daha yasal siyasal parti kurulmadığı görülecektir. Bütün kategorilerde kurulan dernek sayısı açısından azalmalar dönemin toplumsal gerçeğidir. 1927 yılında kurulan dernek sayısı 31, 1928 yılında 19, 1929 yılında 5, 1930 yılında ise 20 olarak tespit edilmiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra dernekleşmeyle ilgili olarak 1909 yılında çıkarılan Cemiyetler Kanununun 18.maddesi 20 Aralık 1923 tarih ve 387 sayılı yasa ile değiştirilerek dernekler, yürütme organlarının kesin denetimi altına sokulmuştur. *(Cemiyetler Kanununun 18.maddesine fıkrai âtiye tezyif edilmiştir: Hükûmet her nev'i cemiyetlerin muamelâtı idariye ve hesabiyesinii her zaman teftiş ve tetkik ettirebilir).* 1926 yılındaki Medeni Kanun hükümleri bu sert havayı ortadan kaldırmış ve yürütme organının denetimini yalnızca "kanun ve ahlaka aykırılık" durumlarına bırakmıştır. Fakat bu nisbeten özgür ortam 1938'deki 3512 sayılı cemiyetler yasası ile ortadan kaldırılmıştır (Yücekök, 1998:151).

Cumhuriyet Halk Partisi'nin yönetime hâkim olmasının ardından, dernekleşmede düşme başlamıştır (Alkan,1998b:120). Kemalist rejimin Türk milletini 'Sınıfsız, imtiyazsız ve kaynaşmış bir toplum' olarak tanımlaması ve bu varsayımdan hareketle politikaların oluşturulması, sivil toplumun temelinde var olan "farklılıklar" temelinde örgütlenme

anlayışı ile çatışmaktadır.'Ulusal egemenlik' anlayışı çerçevesinde ortaklık düşüncesi, egemenliğin toplumdaki ayağı olan ve toplumla devlet arasındaki iletişim kanallarını oluşturan farklılık temelli oluşumların bastırıldığı bir ortamda, devlet gücünü daha da pekiştirmiştir. Çünkü aracı kurumların olmadığı bir ortamda haklardan çok sorumluluklara sahip vatandaşın devlete karşı sığınacağı tek yer yine devletin kendisidir (Duman, 2008:372). Bu dönemde II. Meşrutiyet yıllarında kurulan ve Türk ulusçuluğunu savunan Türk Ocakları 1927 yılında yapılan 4. kurultayından sonra Türk Ocakları Yasası'nın "Ocak fırka siyasetiyle uğraşmaz. Hiçbir ocaklı Cemiyeti, siyasî emellerine alet edemez" biçimindeki 3.maddesi, "Türk Ocağı, C.H.P. ile devlet siyasetinde beraberdir" biçiminde değiştirilecek ve doğrudan CHP'nin denetimine girecektir. 10 Nisan 1931 tarihinde toplanan olağanüstü kurultayda ocakların CHP'ye katılması ve malvarlığını devretmesi oybirliği ile kabul edilmiştir (Alkan, 1998b:120).

2.2.1.1. Halkevleri

12 Ağustos 1930 tarihinde kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın, yaklaşık sekiz yıllık CHP iktidarına ve uygulamalarına yönelik siyasal ve toplumsal muhalefeti kendine çekmeye başlaması umulan sonucun dışında olmuş ve bunun üzerine ani bir kararla Parti kapatılmıştır. Ardında da Cumhuriyet Halk Partisi'nin öngördüğü biçimde toplumsal örgütlenmelere yönelik yeni bir ad ve düzen getirilmiştir.

Yeni düzenin en önemli Özelliği devlet ve parti denetiminde yeni bir örgütlenmenin oluşturulmasıdır. Modelin adı "Halkevi" dir. Yeni Örgüt "bunların hepsinin üstünde ve hepsinin nazımı bir cemiyet" olarak düşünülmüştür. Halkevlerinin kurulması, kırsal Türkiye'nin okuma yazma bilmeyen kesimine Cumhuriyet rejiminin değerlerinin aktarılmasına olduğu kadar ve parti direktiflerinin iletilmesi için de mesaj dağıtım merkezleri olarak hizmet görmüştür.

1930-1935 yılları arasında siyasal muhalefet potansiyeli taşıyan kurumlar birer birer, kapanmışlardır. İlk olarak yukarıda değinilen ve 1912 yılından beri faaliyette bulunan Türk Ocakları kendini feshedip malvarlığını Halkevlerine bırakmıştır. Bunun ardından yine II. Meşrutiyet döneminde başlayan ama Mütareke yıllarında örgütlenen öğretmenlerin Cumhuriyet'in hemen başlarında kurdukları, ülke çapında yaygınlık gösteren Muallimler Birliği, İstanbul Muallimler Birliği adlı dernek hariç bu talebe boyun eğmek durumunda kalmıştır. İstanbul Muallimler Birliği, Halkevlerine iltihakı yönündeki baskıya boyun eğmemiş, uzun süre direnmiştir. Ancak, aynı dönemde

öğrencilerin yaptığı bir öğrenci yürüyüşünün ardından, bir kararname yayınlanmış ve bütün öğrenci örgütlenmeleri ile beraber İstanbul Muallimler Birliği de bu kararname uyarınca 360 örgütü ile birlikte kapatılmıştır

Bütün spor dernek ve kulüpleri daha önce kurulmuş ve ülke çapında örgütlenmiş olan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı adı verilen bir merkeze bağlanmış ve buradan idare olunmaya başlamıştır.

Esnaf cemiyetleri de İstanbul Mıntıkası Ticaret Müdürlüğü'ne bağlı Esnaf Murakıplığı tarafından denetlenmekte ve yönetilmektedir.

Bunların dışında Talebe Birlikleri, Gazeteciler Cemiyeti, ihtiyar Subaylar Cemiyeti, Türk Kadınlar Birliği ve mason locaları gibi diğer örgütlenmelere oranla daha yaygın üyelik ve ideoloji açısından daha güçlü derneklerin hızlı bir biçimde kendilerini feshetmeleri ve malvarlıklarını Halkevlerine ya da CHP'ye devretmeleri konusunda öneri (zorlama) söz konusu olmuştur. Fesih kararlarındaki ortak nokta, amaçlarının CHP tarafından gerçekleştirilmiş olduğu, başkaca bir çalışmaya gerek kalmadığı, CHP içinde çalışmanın daha yararlı olacağı yönündedir (Alkan, 1998b:121-122).

Osmanlı ülkesine on sekizinci yüzyılda, matbaanın getirildiği, kağıt fabrikası ve kitaplıkların kurulduğu, Batı ile sanat ve kültür yakınlaşmasının yoğunlaştığı III.Ahmet'in saltanat döneminde (1703-1730) ilk adımlarını atan masonluk ve mason örgütleri (Tunaya, 1988:380), Türkiye'deki 27 yıllık bir faaliyet devresinden sonra 1935 yılında bizzat Atatürk'ün emri ile zorunlu bir "uyku" ya yatırılmış, bütün mallarını da Halkevlerine bağışlamak durumunda kalmıştır. Çok partili dönemine kadar da bir daha ortada görünmeyecektir (Alkan, 1998b:121 vd.).

Yukarıda da kısaca değinildiği gibi II.Meşrutiyet'ten beri oluşan feminist birikim daha CHF'ı kurulmadan Nezihe Muhittin ve arkadaşları Kadınlar Halk Fırkasını kurarlar. Buna izin verilmemesi üzerine Türk Kadınlar Birliği adı altında örgütlenirler. Kadınlar çok istemelerine rağmen 1930 seçimlerine katılamamışlardır.1935 seçimleri için var güçleriyle çalışmaktadırlar.1934 yılında düzenlenen ve ateşli konuşmaların yapıldığı bir toplantıdan sonra, kadınlar Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne kadar bir gösteri yürüyüşü yaparlar. Meclis önünde sloganlar atarlar ve Atatürk'ün gelip kendilerini dinlemelerini isterler. Atatürk gelir, kadınları dinler ve bu taleplerinde haklı olduklarını söyleyerek kendilerine talep ettikleri hakların verileceğine dair söz verir. Gerçekten de 5 Aralık 1934 tarihinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilir. Bu başarıdan sonra Kemalist liderler kadınlara, kadın erkek ayrımını bırakmalarını, yeni kurulan Halkevleri çatısı

altında devrimlere hizmet etmelerini isterler. Birlik üyeleri ikiye ayrılırlar. Kadınlar Birliği'nin 18 Nisan 1935 tarihinde İstanbul'da düzenlediği, yaklaşık 40 ülkenin katıldığı uluslar arası kongre, Birliğin kaderinin de tartışıldığı bir kongre olur (Çaha, 1996:119). Sonuçta Hükümetin de desteği ile Türk Kadınlar Birliği, Böylece Uluslararası Kadın Birliği (Dünya Feminist Kongresi) toplantısının ardından 10 Mayıs 1935 tarihinde kendisini fesheder (Alkan, 1998b:123). Artık Münevver Türk kadını, yeni kurulan Halkevlerinde, kadın erkek beraberce sosyal ve kültürel konuları ele alacak ve kadın erkek el ele vererek Ata'sının yolunda yürüyecektir (Çaha, 1996:120).

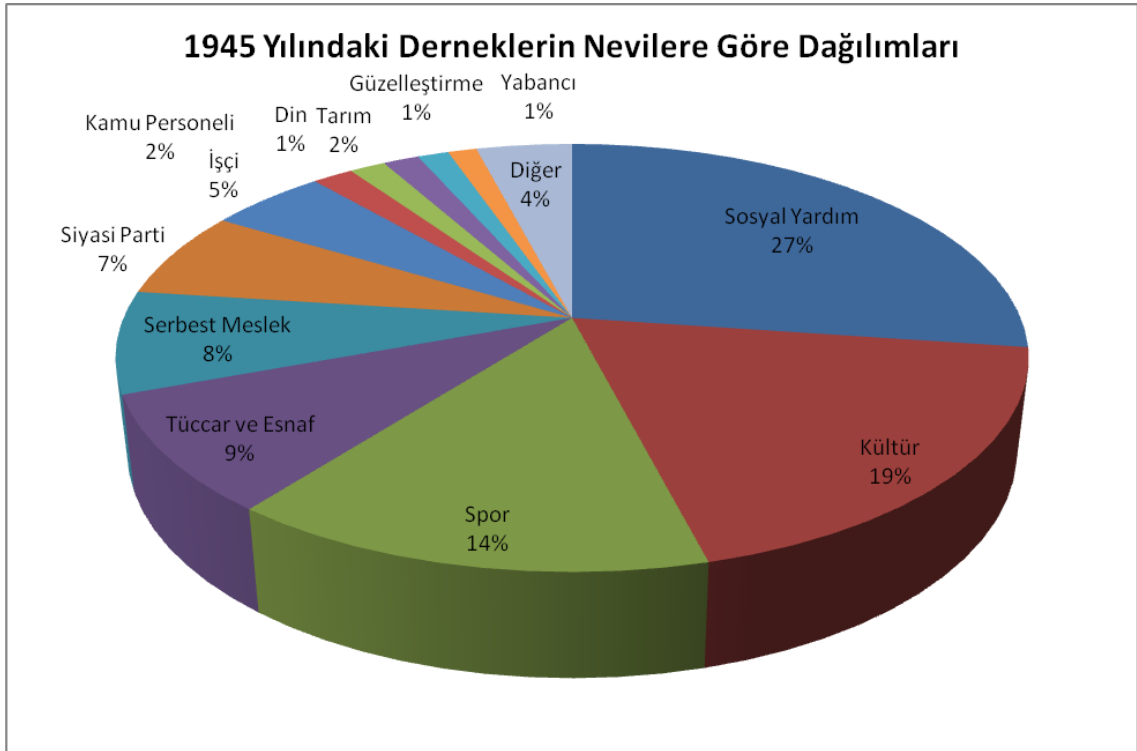
1924 yılında Ticaret ve sanayi odalarının çıkarılan bir yasa ile denetim altına alınması, Ticaret Vekâleti'nin taşra örgütü gibi bir konuma getirilmesi, etkisizleştirilmesi süreci, esnaf ve din örgütleri ile devam etmiştir. Özellikle ikinci çok partili siyasal yaşam deyiminin ardından olası toplumsal muhalefet örgütleri birer birer kapatılmış ya da kapatılmaya zorlanmıştır (Alkan, 1998b:123).

Bu dönemde faaliyette olan dernek sayısı ile ilgili net rakamlara ulaşma güçlüğü vardır. Alkan'a göre, 1931 yılında, birikimli artışa göre, 1396 olan dernek sayısı 1935 yılına gelindiğinde 1446 olarak tespit edilmiştir. Kurulan dernek sayısı; 1931 yılında 12, 1932 yılında 13, 1933 yılında 15, 1934 yılında 8 ve 1935 yılında 14 olmuştur. Bu dönemde kurulan dernekler sayısı içinde en fazla paya spor, kültür ve serbest meslek dernekleri sahip olmuştur.

Halkevlerinin devlet/parti teşviki ile bir Örgütlenme modeli olarak yaygınlaştırılması ardından özellikle üyelik ve ideolojik yapısı itibariyle toplumsal güç ve toplumsal/siyasal muhalefet potansiyeline sahip, sivil kurumların kapatılması gündeme gelmiştir. Sivil toplum kurumlarının bir yandan kapatılması, diğer yandan da denetim altına alınması sürecinde Halkevlerinin gelişimi önemli bir yer tutmaktadır. 19 Şubat 1932 yılında açılmaya başlanan Halkevlerinin sayısı hızla artmış, Türkiye genelinde 1932 yılında 14 adet olan halkevi sayısı ertesini yıl 41 ilave ile 55'e çıkmış ve 1939 yılına kadar yılda yaklaşık 25-30 arası bir ilave olmuştur. Konumuz bakımından ilginç bir gelişme 1939 yılında yaşanmış ve o yıl ilave açılan halkevlerinin sayısı 163 rakamına ulaşmıştır. Yine 1939'da halkodası denen kurumlar da açılmaya başlamış ve aynı yıl 141 adet halkodası açılmıştır. Halkevleri savaş yıllarında çok az açılmış, buna karşılık halkodalarının sayısındaki artışı sürmüştür. 1945 yılı itibari ile açılan halkodası sayısı 2.338'e ulaşmıştır (Alkan, 1998b:123).

Tek parti yönetiminin “ yeni bir ulus yaratma” politika ve projesinin bir sonucu olarak bu dönemde toplumsal muhalefet yapabilecek denetim altına alınamayan derneklerin kapatılması,kapatılmaya zorlanması veya tam denetim altına alınması politikası doğrultusunda 1935 yılından itibaren kurulan dernek sayısında düşüş devam edecektir.1936 yılında 14,1937 yılında 7,1938 yılında 12,1939 yılında 18, ve 1940 yılında 22 derneğin kurulduğu görülmektedir.Bu süreç II.Dünya Savaşı süresince de devam edecektir.Cumhuriyet Halk Partisi'nin arzu ettiği Cumhuriyet rejimini destekleyen az sayıda ama yaygın bir örgüt yapısına sahip kurumlarla,yine kendisinin kurulmasını istediği yardım dernekleri ve sandıkları dışında geriye kalanlar son derece zararsız ve etkisiz derneklerdir.1941 yılında 16,1942 yılında 15,1943 yılında 10,1944 yılında 32 ve nihayet 1945 yılında 21 derneğin kurulduğu görülmektedir.1945 yılına gelindiğinde birikimli toplam sayı 1615 tir.

Şekil 3: 1945 Yılında Derneklerin Nevilere Göre Dağılımı

Bu sayıya kuruluş tarihi tespit edilemeyenlerde dahil olunca sayı 1733'e ulaşmaktadır. 1945 yılında derneklerin neveleri itibariyle oransal dağılımı ise şöyledir: % 26.8'i Sosyal Yardım, % 18.5'i Kültür, % 14.3'ü Spor, % 8.7'si Tüccar ve Esnaf, % 7.6'sı Serbest Meslek, % 6.5'i Siyasi Parti, % 4.9'u İşçi, % 4.0'ü Diğer, % 1.7'si Kamu

Personeli, % 1.5'i Din, % 1.5'i Tarım, % 1.3'ü Güzelleştirme ve %1.2'si Yabancı (Alkan, 1998b:126 vd.).

Bu oran ve rakamlar birikimli artışa göre yapılmış olmalıdır. Çünkü nev'iler arasında % 6.5'le önemli bir yer tutan Siyasi Partiler bu dönemde faaliyette değildir. Diğer dernekler içinde durum farklı değildir. Ne kadar derneğin faal olduğu bilinemediği için bu dönemdeki dernek sayıları konusunda farklı rakamlarla karşılaşılmaktadır.1946-1968 arasında "Türkiye'de Dernek Gelişimleri"ni inceleyen YÜCEKÖK,1946 yılı için; on dört nevide toplam; 820 sayısını vermektedir (Yücekök, 1972:151), TONTA,1938 yılı için 205,1946 yılı için 733 rakamını vermektedir (Tonta, 1985:27). Rakamlar farklı da olsa bu dönemde dernekleşmenin çok az seviyede olduğu,toplumun ciddi bir denetim altında olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Sonuç olarak bu dönemde Osmanlı'daki merkez-çevre ilişkisi bir şekilde Cumhuriyet'e devredilerek devam etmiştir. Her ne kadar Kemalist kadro, bu yapıyı üst yapısal bir devrimle değiştirmeye çalıştıysa da tam anlamıyla başarılı olamamıştır. Osmanlı'daki bu yapı Cumhuriyet'e geçişle birlikte merkez-kaç hale gelememiş, tek parti döneminde mevcut anlayışın modern kurum, kavram ve kurullarla sürdürülmesi şeklinde devam etmiştir. Daha açık bir ifadeyle bu dönemde her ne kadar batılı uygar devletler örnek alınsa da batı temelli ve batıdan ithal hukuk kuralları toplum tarafından kanıksanamamış veya kanıksandığı yerlerde de CHF'nin engeliyle karşılanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında günümüz manasında bir sivil toplumdaki bahsetmek ise yine oldukça zordur (Korkmaz, 2008:53). Kısaca tek parti döneminin siyasal, ekonomik ve toplumsal alana ilişkin politikaları ve bunların yarattığı örgütlenme tarzı, devletten bağımsız bir sivil toplum alanının oluşumunu mümkün kılacak neticeler doğurmamıştır (Duman, 2008:373).

Tanzimat ile başlayan kapsamlı ve sancılı değişme süreci toplumsal, siyasal ve ekonomik boyutlarıyla, sivil toplum kuruluşlarının gelişimini yakından ilgilendirmiştir. Yönetimin merkezileşmesi ve yeniden yapılanması, devlet-toplum ilişkilerinin reorganizasyonu sivil toplum kurumları açısından da önem taşımaktadır.

Tanzimat'ın ilanından 1940'lı yıllara kadar geçen yaklaşık yüz yıllık süre yalnızca imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecini değil ve fakat aynı zamanda geleneksel tarım toplumundan modern sanayi toplumuna geçişin de zaman dilimini oluşturur. Bir

başka deyişle, Türkiye'nin 1946 yılından itibaren demokrasiye geçişinin kültürel, siyasal, ekonomik ve toplumsal birikimi bu dönemde oluşmuştur. Demokrasiye geçişin olduğu kadar demokrasi içinde yaşanan sorunların da nedenlerinin bir bölümü bu zaman diliminde yatmaktadır.

Olağanüstü siyasal veya toplumsal bunalım ve belirsizlik dönemlerinin sivil toplum kurumlarının ortaya çıkması veya sayılarının artması konusunda katkı yaptığı görülmektedir. Örneğin Kırım Savaşı, Osmanlı-Rus Savaşı, II. Meşrutiyet'in ilan edilmesini izleyen aylarda Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı ve ardından gelen siyasal belirsizlik döneminde dernekleşmenin arttığı gözlenmektedir. Benzer biçimde görece olarak siyasal sistemin demokratik özellikler gösterdiği zaman dilimlerinde de dernekleşme artmaktadır. I. Meşrutiyet öncesi ve hemen sonrası, II. Meşrutiyet döneminin ilk 4 yılı, I.Dünya Savaşı'nın bitiminden sonraki iki yıl ve Ankara Hükümeti'nin kurulduğu ilk yıllarda bunu gözlemlemek olanaklıdır (Alkan, 1998b:128).

2.2.1.2. 3512 Sayılı Cemiyetler Kanunu

Bu dönemde, Derneklerle ilgili en önemli gelişme kuşkusuz 1909'da çıkarılan ve Osmanlı Döneminde çıkarılan ve Cumhuriyet döneminde uygulanmaya devam eden pek çok kanun ve düzenleme gibi, uygulanmaya devam edilen,353 sayılı ilk Cemiyetler Kanununun yerine yeni bir kanun yapılmış olmasıdır. 3512 sayılı yeni Cemiyetler Kanunu 14/07/1938 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Umumî Hükümler, Memnu Hükümler, Umumî Heyetler ve İdare Heyetleri, Teftiş ve Murakabe, Ceza Hükümleri ve Müteferrik Hükümleri içeren altı fasıl ve 42 maddeden oluşan yeni kanun; derneklerin tüzükleri(nizamnameleri)nde bulunması gereken hususlar, tutmak zorunda oldukları defterler, Genel Kurulun toplanma şekli, toplantı zamanı, görevleri, İdare Heyetinin oluşumu, seçimi, görevleri gibi hususları ayrıntılı olarak düzenlemiştir.

Kanunda, cemiyetlerin “ikiden ziyade şahsın” kazanç paylaşmaktan başka bir maksatla bilgilerini ve faaliyetlerini devamlı bir şekilde birleştirmek suretiyle vücuda gelecekleri belirlenmiştir. Cemiyetlerin, mahallin en büyük mülkiye amirine ana nizamnamesinden iki nüshası ilişik olarak verilecek bir beyanname ile teşekkül etmiş olacakları ve teşekkül ettikten sonra hükûmî şahsiyet sahibi olacakları hüküm altına alınmıştır.

Cemiyetlere aza olacakların medenî haklara sahip ve on sekiz yaşını bitirmiş bulunmaları lâzımdır. Ancak siyasî cemiyetlere olabilmek için mebus seçmek hakkını haiz olmaları şarttır.

Siyasî cemiyetlerle birden ziyade vilâyetlerde faaliyet gösterecek cemiyetlerin ana nizamnameleri ve beyannameleri Dâhiliye Vekâletine verilir.

Kanuna göre;

a-Devletin mülkî bütünlüğünü bozmağa çalışan,

b-Teşkilâtı Esasiye Kanununun 2. maddesinde yazılı Devlet rejimine aykırı maksat ve gaye güden,

c-Emniyet ve asayişe ve umumî âdab ve ahlâka ve gayesi kanunlara uymayan,

d- Siyasal ve ulusal birliği bozan,

e-Din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan,

f-Yerlilik ve yabancılık gibi yurttaşlar arasında ayrılık uyandıran,

g-Her ne şekil ve ne nam altında olursa olsun mıntıkavî maksat güden veya unvan taşıyan,

h-Aile, cemaat, ırk, cins ve sınıf esasına veya adına dayanan,

i-Gizli tutulan gayesini saklayan, cemiyetlerin teşkili yasaktır.

Görüldüğü gibi yasaklar ayrıntılı olarak düzenlenmiş ve 353 sayılı kanuna göre daha fazladır. Bu siyasal bir organizmanın savunma refleksi olarak değerlendirilebilse de (Ersoy, 2005:14) yukarıdan bir modernleştirme projesi uygulayan ve bu uygulamada halkına çok da güvenemeyen bir siyasal elitin toplumu “zapt-u rapt” altına alma düşüncesinin de bir sonucu olsa gerektir.

33.Maddeye göre; dördüncü ve beşinci maddeler hükümlerini yerine getirmeyen cemiyetler, mahallin en büyük mülkiye âmirinin emriyle faaliyetten menolunur ve mevcut malları muhafaza altına alır. Bu madde, Cumhuriyet Halk Partisinin İl Başkanının Vali olduğu, yine Siyasi Partilerin de bu dönemde Cemiyetler kanununa tabi olarak kuruldukları, bilinerek düşünülürse uygulamanın nasıl olduğu daha iyi anlaşılabilir.

Yasa derneklerden ve onların gelişmesinden korkan bir tutum içerisindedir. Bu yasaya göre; derneklerin çalışmalarında yürütme organına geniş denetim yetkisi veriliyor ve derneğin kapatılma yetkisi bu organa bırakılıyordu (Yücekök, 1998:151).

2.2.2. Çok Partili Dönem

İkinci Dünya savaşı sonrasında, savaş yıllarında ortaya çıkan iç gelişmeler ve savaştan sonra kurulan yeni dünya düzeni Türkiye'nin Tek Parti yönetiminden çok partili demokrasiye geçmesini zorunlu hale getirmiştir. Savaştan sonra teşekkül etmekte olan dünya sisteminde Sovyetler Birliği'nden güvenlikle ilgili ciddi bir tehditle karşılaşan Türkiye rasyonel bir davranışla tercihini Batı blokundan ve çok partili demokrasiden yana yapmış ve iktidardaki CHP'nin karşısında muhalefet partilerinin önünü açmıştır. Böylece 1946 Cumhuriyet dönemi siyasal hayatımızda önemli bir dönüşüm yılı olmuş ve bu tarihten sonraki dönem çok partili dönem olarak anılmaya başlanmıştır (Dursun, 2002:373).

Aslında Tek Parti yönetimi döneminde çok partili düzene geçiş için anayasal ve yasal her hangi bir düzenleme ihtiyacı bulunmamaktadır; sadece idari bakımdan müracaatlara olumlu cevap verilmesi ve hükümetin muhalefet partisine/partilerine tahammül edeceği, onların çalışmalarına müsaade edeceği güvenini vermesi gerekiyordu. Bu dönemde siyasi partilerin kurulması Cemiyetler kanununa göre hükümete müracaatla gerçekleşmekteydi. Yasal bir engel yoktu ama idari olarak, yukarıda da belirttiğimiz gibi kolaylıkla engel çıkarılabiliyordu.

CHP ve Milli Şef neden çok partili düzene geçmeye karar vermişlerdir? Bu soruyu; tek parti rejiminin meşruluğunun gerilemesi ve başarısızlığı ile dış aktörlerin etkisi diye cevaplamak mümkündür. Gerçektende savaş yıllarının da etkisiyle halkın hoşnutsuzluğunun giderek artması ve patlama noktasına gelmesi, asker ve sivil bürokrasi ile (CHP'nin taşradaki koalisyon ortağı) yerel eşraf dışındaki varlıklı sınıfların artan baskısına cevap verme isteği, yaşanan ekonomik ve sosyal sıkıntılar,"Kurtuluş Savaşını Kazanan Kahramanlar" prestijinin sarsılmasına ve Tek Partinin meşruiyetinin gerilemesine neden olmuştur. Yine Savaşın galipleri birçok ülkeye demokrasiyi empoze etmektedirler. İkinci Demokratlaşma Dalgasında,diğer bazı ülkeler gibi Türkiye de demokrasiye yönelmişlerdir (Dursun, 1999:30,40).

Yeni örgütlenmeye başlayan muhalefetin ülke genelinde teşkilatlanmasının önünü kesmek için bir yıl erkene alınarak 21 Temmuz 1946 yapılan, tek dereceli ve çok partili ilk seçimde; “yargı denetim ve gözetimi” olmamasına, “açık oy gizli tasnif” yapılmasına, muhalefetin bütün seçim çevrelerinde aday gösterememesine rağmen CHP 397, Demokrat Parti (DP) 61 millet vekili çıkarmıştır (Dursun, 2002:375). Böylece Türkiye’de 1946 ya kadar geçen süredeki tek partili dönem yerini çok partili döneme terk etmiştir. Tek partinin baskı ve yetersizliklerinden bunalmış olan halk, yeni kurulan Demokrat Partiyi destekleyerek iktidara getiremeseler de Demokrat Partinin mecliste temsil edilmesine yetecek kadar bir oy oranına ulaştırmışlardır. DP’nin gösterdiği bu başarı muhalefetin sesini daha özgürce yükseltmesine imkan vermiş ve demokratikleşme sürecinde katkısı büyük olmuştur. Demokratikleşme ve sivil toplum arayışlarını birdenbire yepyeni boyutlara ulaştıran muhalefet, basın da nitelik ve nicelikte hızla gelişmesini sağlamıştır (Korkmaz, 2008:54).

Bu dönemde; İnsan Hakları Evrensel Bildirisi(Beyannamesi), 10 Aralık 1948’de, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun Paris’te yapılan oturumunda kabul edilmiştir. 6 Nisan 1949 tarih ve 9119 Sayılı Bakanlar Kurulu ile "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin Resmi Gazete ile yayınlanması yayımdan sonra okullarda ve diğer eğitim müesseselerinde okutulması ve yorumlanması ve bu Beyanname hakkında radyo ve gazetelerde münasip neşriyatta bulunulması" kararlaştırılmıştır. Beyannamenin 20.maddesi; Herkesin silahsız ve saldırısız toplanma, dernek kurma ve derneğe katılma özgürlüğünün olduğunu ve Hiç kimsenin bir derneğe girmeye zorlanamayacağını hüküm altına almıştır.

1938 tarihli ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu, dernekleşmeyi tamamen yönetimin kontrolü altına almayı amaçlayan, derneklerden korkan, toplumsal muhalefet kanallarını tıkayan bir siyasal ve idari tercihin ürünüydü. Bu baskıcı anlayış iç ve dış gelişme ve aktörlerin etkisiyle yerini daha liberal bir anlayışa bırakmış, toplumda sosyo-ekonomik koşulların ve savaş sonrası dünyasının siyasal konjonktürünün getirdiği gelişim çok partili plüralist bir topluma yönelmeyi gerekli kılmıştır.

Bu yöneliş sonucu,5 Haziran 1946 tarihinde 4919 sayılı yasa ile 3512 sayılı Cemiyetler Kanununda değişiklikler yapılmıştır. Yani derneklerden ve onların toplum içerisinde oynayacakları rolden korkan siyasal anlayış değişmeye başlamış ve plüralist, iktidarın paylaşılacağı bir toplumun temelleri atılmaya başlanmıştır. Yeni düzenleme ile; mali

kayıtlamalar belirli bir ölçüde hafifletilmiş, siyasi kayıtlamaların ise ağır hükümlerinden kurtarılmış olduğu görülür. En büyük yenilik ise; derneklerin kuruluşunu idareden tamamen bağımsız olarak sağlaması ve dernek kurmak için idareden hiçbir şekilde izin alma gereğini göstermemesidir. Ayrıca federasyon ve konfederasyonlar kurmak için İçişleri Bakanlığı'ndan izin alma gereği kaldırılmıştır.

Yeni düzenleme ile toplumun kendi sorunlarına bizzat kendisinin çözüm getirebileceği bir ortam hazırlanırken, toplumda kişinin siyasal ve sosyal katılma hakkı idarenin kayıtsız şartsız denetiminden de kurtarılmıştır. Böylece bürokratik, tekelci, elitist bir idare, çoğulcu ve paylaşılan bir yapıya kavuşmaya, topluma ve toplumun etki ve taleplerine siyasi partiler ve dernekler aracılığı ile açılmaya başlamıştır (Yücekök, 1971:106-110).

Ahmet YÜCEKÖK, "Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo –Ekonomik Tabanı" adlı çalışmasında Türkiye'deki dernekleri 14 üst kategoriye ayırmış ve 1946-1968 yıllarındaki gelişimlerini incelemiştir. Biz de çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde yazarın bu döneme ait verilerinden yararlanmaya çalışacağız. Hemen belirtmeliyiz ki, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, derneklere ait farklı kaynaklarda değişik veriler bulunmaktadır. Bu farklılığın sebeplerinden biri; ülkemizde istatistiki veri hazırlama ve depolama geleneğinin halen bile yeterince ciddiye alınmaması, dolayısıyla devlet organlarında sağlıklı istatistiki veri bulunmamasıdır. Farklılığın diğer bir sebebinin de faal ve münfesi dernek ayrımının sağlıklı bir şekilde yapılamıyor olmasıdır. Kurulan dernekler değişik sebeplerle faaliyetlerini sonlandırmak durumunda kalmaktadırlar. Bu ayrımı istatistiki olarak tespit etmenin şartları altında zor olsa gerektir.

YÜCEKÖK, Dernek Kategorilerinin Kendi İçlerinde Tasnifini şu şekilde yapıyor:

1946-1968 arasında her dernek kategorisi şu dernekleri içermektedir.

1) Sosyal Yardım Dernekleri:

Sıhhi Yardım Dernekleri; Resmî ve Özel Biriktirme, Yardımlaşma Sandık ve Dernekleri; Köy, Şehir, Kasaba Yardımlaşma ve Yardım Dernekleri; Hayır, Hayır Sevenler, Hayır İşleri, Hayır Yaptırma Dernekleri, Fakirlere Yardım, Dilencilerle Mücadele ve Darülaceze Dernekleri; Sağır, Dilsiz ve Körlere Ait Dernekler; Kızılay, Yeşilay, Karaay, Sarıay, Beyazay Dernekleri; Kadın ve Çocukları Kalkındırma Dernekleri.

2) Spor Dernekleri ve Kulüpleri:

Şehir Kulüpleri, Lokaller; Gençlik ve Spor Kulüpleri, Eskrim, Tenis, Boks, Golf, Atletizm, Pingpong Kulüpleri; Kış Sporları Kulüpleri; İzci Dernekleri; Güreş Kulüpleri; Atlı Spor Kulüpleri; Avcılık, Atıcılık Dernekleri; Su Sporları Kulüpleri.

3) Din Dernekleri:

Cami Yaptırma Dernekleri; Fahri Kuran Kursuna Yardım Dernekleri; İmam Hatibe Yardım Dernekleri; Din Görevlileri Yardımlaşma Dernekleri; Adı Geçen Din Derneği Türlerinin Dışında Kalan İslâmı Yüceltme ve İlahiyatla İlgili Dernekler.

4) İşveren Sendikaları:

İşveren Sendikaları: İşveren Sendikaları Birliği.

5) Yabancı ve Azınlıklara Ait Dernekler:

Yabancı ve Azınlıkların Kendi Cemaatlerini İlgilendiren Özel Dernekleri Yabancı Kurumların Türkiye'de Açtıkları Dernekler; Yurt Dışında Türkler Tarafından Açılmış Dernekler.

6) Tarım Dernekleri:

Arıcılık Dernekleri; ipekböcekçiliği ile Uğraşanlar Dernekleri; Çiftçi Dernekleri; Tütün, Fındık, Pancar, Üzüm, Zeytin, Pamuk Ziraatçıları ve Zahireci Dernekleri; Hayvan ve Tavuk Yetiştirme ve Koruma Dernekleri.

7) İşçi Sendikaları:

Lokanta, Tatlıcı, Otel ve Eğlence Yerleri İşçileri Sendikaları ve Dernekleri; Sanayi, Ulaştırma Madencilik, Hizmet ve İnşaat Sendikaları; İşçi Sendikaları Konfederasyonları ve Federasyonları.

8) Kültür Dernekleri:

İlmi Dernekler; Lise, Öğretmen Okulu Yaptırma, Öğrencilerini Koruma, Yardımlaşma ve Yetiştirme Dernekleri; Ortaokul Yaptırma, Okul ve Öğrencilerini Koruma ve Yetiştirme Dernekleri; Maarif ve Okul Sevenler Dernekleri; Okutma, Okutmaya Yardım, Eğitim ve Öğrencileri Koruma Dernekleri; Kütüphane, Kitap ve Kitapsevenler Dernekleri; İlk ve Orta Dereceli Okul ve Öğrencilerini Koruma ve bu Okulları Yaptırma Dernekleri; İlkokul Yaptırma ve Öğrencilerini Koruma Dernekleri; Yüksek Tahsil Talebelerine Ait Tahsil Dernekleri; Kız ve Erkek Sanat Enstitüleri Yaptırma ve Koruma, Mezunlarını Kalkındırma Dernekleri; Meslekî Teknik Özel Okul ve Kolej, Okul ve Öğrencilerine Ait Dernekler; Kültür, Lisan Gençlik Dernek ve Kulüpleri; Halk Eğitimi Dernekleri; Öğretmen Okulları ile İlgili Dernekler; Eğitim ve Eğitime Yardımla İlgili Gençlik Dernekleri.

9) Diğer Dernekler:

Kıracı ve Gayri Menkul Sahipleri Dernekleri; Havacılığa Ait Dernekler; Müzik,- Güzel Sanatlar, Folklor Dernekleri; Atatürk'le İlgili ve Tarihi Meşhurlarla İlgili, Anma ve Şehit Dernekleri; Koleksiyonlar Üzerine Kurulan Dernekler; Malûl Gazi, Mücahit, Muharip, Emekli Dernekleri.

10) Serbest Meslek Dernekleri:

Mühendis, İnşaatçı ve Müteahhit Dernekleri; Tüccar, İthalâtçı, İhracatçı Dernekleri; İktisat, Ticaret ve Bankacılık Dernekleri; Gazeteci ve Matbaacı Dernekleri; Çeşitli Serbest Meslek Dernekleri; Doktor, Eczacı, Dişçi, Röntgenci vb.

11) Kamu Personeli Sendikaları:

Hakemlerle İlgili Kulüp ve Dernekler; Öğretmenlere Ait Dernekler; Odacı, Hademe, Mezarlık Memurları Dernekleri; Teknisyen, Fen Memuru, Makinist Dernekleri; Memur Sendikaları, Federasyonları.

12) Esnaf Dernekleri:

Demir, Bakır, Kalaycı, Nalbant, Ayakkabıcı, Semerci, Tabak, Derici, Sanatkâr, Esnaf, Şoför, Otomobilci, Döşemeci, Keresteci, Marangoz, Berber, Kuaför, Oduncu, Kömürcü, Mahrukata, Kasap, Celep, Balıkçı, Bakkal, Bayii, Kırtasiyecisi, Kahveci, Otelci, Hamamcı, Fotoğrafçı, Manifatura, Tuhafiye, Parfümeri, iplikçi, Havlucu, Yazmacı, Çorapçı, Kumaşçı, Kuyucu, Saatçi, Mücevheratçı, Arabacı, Faytoncu, Elektrikçi, Radyocu, Eskici, Gezici, Seyyar ve Hurdacı, Ambalajcı, Nakliyecisi, Kabzımal, Manav, Fırıncı, Değirmenci, Un İmalâtçısı, Terzi, Abacı, Şapkacı, Testici, Süpürgeci, Taşçı, Yorgancı, Keçeci, Kilimci, Halıcı, Nalbur, Hırdavatçı, Tellâl, Simsar, Komisyoncu, Lastikçi, Plâstikçi, Mozaikçi, Seramikçi, Keramikçi, Dernekleri; Esnaf Birlikleri, Federasyonları ve Konfederasyonları.

13) Komünizmle Mücadele Dernekleri:

Komünizmle Mücadele Eden ve Sırf bu Gayeyle Kurulmuş Tüm Dernekler.

14) Güzelleştirme Dernekleri:

Kasaba, Köy, Şehir Kalkındırma, İmar, Güzelleştirme ve Tanıtma Dernekleri; Su, Köprü, Yol, Karakol Yaptırma, Sulama Dernekleri; Ağaç Sevenler, Ağaçlandırma Dernekleri Abide, Anıt, Heykel Yaptırma, Güzelleştirme ve Onarma Dernekleri; Şehir, Köy, Kasaba Sevenler ve Yetişenler Dernekleri; Turizm Dernekleri. (Yücekök, 1972:12-14)

Bu kategorileştirme çerçevesinde ele alındığında Çok Partili hayata geçilen 1946 yılında derneklerin nevelerine göre dağılımı şöyledir

Tablo 1: 1946 yılında derneklerin nevilerine göre sayıları:

Sosyal Yardım Dernekleri	: 72	Spor Dernekleri ve Kulüpler	: 343
Din Dernekleri	: 11	İşveren Sendikaları	: ---
Yabancı ve Azınlıklara Ait Dernekler	: 35	Tarım Dernekleri	: 20
Kültür Dernekleri	: 105	İşçi Sendikaları	: 14
Diğer Dernekler	: 13	Serbest Meslek Dernekleri	: 28
Kamu Personeli Sendika ve Dernekleri	: 42	Esnaf Dernekleri	: 103
Komünizmle Mücadele Dernekleri	: ---	Güzelleştirme Dernekleri	: 34

Kaynak: Yücekök (1972:151)

Tablodan da anlaşılacağı gibi 1946 yılında 343 dernekle Spor Dernekleri ve Kulüpler başı çekmektedir. Bu sonuç, otoriter dönemlerin özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemlerde siyasal açıdan zararsız spor kulübü ve derneklerinin sayısında artış gözlenmektedir. Hatta çoğu defa yönetim kademesi bunu teşvik etmektedir. Yine Kültür, Esnaf ve Sosyal Yardım dernekleri sayısal olarak önde gelmektedir. Daha sonraki dönemlerle karşılaştırıldığında Din derneklerinin sayısının azlığı dikkat çekecektir. Bu dönemde Laiklik ilkesinin katı olarak uygulanarak yerleştirilmeye çalışılması, Ezanın Türkçe okunmaya başlanması, Kur'an Kursları vb.din eğitiminin adeta yasaklanması toplumda bir korku havası oluşturmuştur. Cumhuriyet Halk Partisinin altı ilkesinden biri olan ve 1929 Dünya Ekonomik krizinin izlerini de taşıyan Devletçilik ilkesi sonucu neredeyse özel sektör yok gibidir. Olanlarda küçük çaplı sermaye sahipleridir. Sanayileşmenin olmadığı bu dönemde doğal bir sonuç olarak işveren örgütlenmesi de yoktur.

2.2.2.1. 1946-1950 Dönemi

Bu dönemde Türkiye, tercih ettiği Batı dünyasının gereklerine göre yeniden örgütlenmekte, çok partili demokratik hayata alışmaya çalışmaktadır (Dursun, 2002:376). Bu ortamın da etkisiyle toplumsal muhalefet ürkek ve korkarak ta olsa kendini ifade etmeye, sorunlarına çözümler aramaya başlamıştır. Dernekler ve siyasi partilerin tabii olduğu 1938 tarihli Cemiyetler kanununda değişiklik yapılmış daha da önemlisi Yönetimin, üstten bakan, elitist tavrı yumuşamaya başlamıştır. Bu gelişmelerin

ve özgürlük ortamının doğal bir sonucu olarak 1950 yılında dernek sayısında hissedilir bir artış ortaya çıkmıştır.

1946 sonrası dönem, Tanzimat, meşrutiyet ve tek partili dönemde tohumları atılan, ancak yeterince gelişemeyen demokrasinin, sivil toplumun yeni bir formasyonla biçim kazanmaya başladığı dönemdir. İç ve dış dinamiklerin yarattığı toplumsal hoşnutsuzluktan- görece özgürlük ortamının da yardımıyla- yararlanmasını bilen muhalefet, örgütlenmeye başlamıştır. Bu dönemde (1946-1949) milliyetçisinden İslamcısına, devletçisinden sosyalistine, 23 siyasi parti kurulmuştur (Tosun, 1998:186).

Unutulmaması gereken bir husus çok partili hayata geçişin bir nevi provasının yapıldığı dönemin sancılı bir dönem olduğudur.

1946 yılında, İller bazında nevelerine göre dernek sayıları **Tablo 2**'de verilmiştir.

Tablo 2. 1946 Yılı İllere Göre Dernek Nevileri

İL /NEVİ	Sosyal Yardım	Spor	İşveren	Yabancı	Din		Tarım	Kültür	İşçi	Başka	Serbest	Bürokrasi	Esnaf	Kominizmle Mücadele	Güzelleştirme	TOPLAM
					a	b										
Adana	0	4	0	0	0	0	3	2	1	0	2	1	2	0	1	16
Adıyaman	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Afyon	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Ağrı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Amasya	0	2	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	4
Ankara	10	30	0	3	3	2	3	18	1	4	6	18	1	0	1	100
Antalya	0	4	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	6
Artvin	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Aydın	0	10	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	1	13
Balıkesir	1	17	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	20
Bilecik	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Bingöl	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bitlis	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Bolu	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2
Burdur	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Bursa	1	24	0	0	0	0	1	2	2	1	0	0	7	0	4	42
Çanakkale	0	5	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	7
Çankırı	0	1	0	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	4
Çorum	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	8
Denizli	2	2	0	0	0	0	0	1	0	0	0	4	0	0	0	9
Diyarbakır	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Edirne	3	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	10
Elazığ	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2
Erzincan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Erzurum	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6	0	0	8
Eskişehir	1	3	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	5
Gaziantep	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Giresun	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	4
Gümüşhane	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Hakkari	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Hatay	1	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	10
İçel	0	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9
İsparta	0	2	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	4
İstanbul	42	51	0	29	0	1	1	53	6	5	16	5	27	0	6	242
İzmir	4	26	0	2	0	0	3	5	2	0	4	4	18	0	3	71

Tablo 2'nin Devamı...

İL/NEVİ	Sosyal Yardım	Spor	İşveren	Yabancı	Din		Tarım	Kültür	İşçi	Başka	Serbest	Bürokrasi	Esnaf	Kominizmle Mücadele	Güzelleştirme	TOPLAM
					a	b										
Kars	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Kastamonu	0	2	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2	0	0	0	5
Kayseri	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	3
Kırklareli	0	3	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	4
Kırşehir	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kocaeli	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Konya	0	12	0	0	0	0	0	4	1	0	0	0	4	0	0	21
Kütahya	0	10	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	4	0	2	18
Malatya	0	4	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	7
Manisa	1	16	0	0	0	0	2	1	0	2	0	0	7	0	2	31
Maraş	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Mardin	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5
Muğla	0	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8
Muş	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Nevşehir	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Niğde	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	2
Ordu	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Rize	1	2	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	4
Sakarya	0	6	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7
Samsun	1	8	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0	4	0	0	17
Siirt	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sinop	0	2	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	5
Sivas	0	2	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	4
Tekirdağ	0	5	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	7
Tokat	0	3	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	4
Trabzon	1	9	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	3	0	1	15
Tunceli	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Urfa	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Uşak	0	5	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	5	0	0	11
Van	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Yozgat	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zonguldak	1	4	0	0	2	0	0	2	1	0	0	2	8	0	2	22
TOPLAM	72	343	0	35	8	3	24	105	14	13	28	42	103	0	35	825

Kaynak : Yücekök, (1972)

Tablo 3: 1950 yılında derneklerin nevilerine göre dağılımı

Sosyal Yardım Dernekleri	: 208	Spor Dernekleri ve Kulüpler	: 699
Din Dernekleri	: 154	İşveren Sendikaları	: ---
Yabancı ve Azınlıklara Ait Dernekler	: 75	Tarım Dernekleri	: 49
Kültür Dernekleri	: 285	İşçi Sendikaları	: 91
Diğer Dernekler	: 36	Serbest Meslek Dernekleri	: 53
Kamu Personeli Sendika ve Dernekleri	: 166	Esnaf Dernekleri	: 253
Komünizmle Mücadele Dernekleri	: ---	Güzelleştirme Dernekleri	: 102

Kaynak: Yücekök (1972;151)

Tanzimat'tan itibaren başlayan ve bazı dönemlerde hızlı bir artış gösteren zaman zamanda duraklayan dernekleşme serüveninde 1946 yılına gelindiğinde yani yaklaşık yüz yıllık bir süre sonunda yukarıda da belirtildiği gibi Yücekök'ün tespitlerine göre 820 dernek kurulmuştur. Alkan'ın tespitlerine göre ise bu sayı 1733'tür. Aradaki farkın, derneklerin faal olup olmadıklarına dair bilgiye erişilememesinden ve özellikle Osmanlı dönemindeki gizli örgütlenmelerden kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Çok partili ve kısmen de olsa demokrasinin nimetlerinden faydalanılmaya başlanılan 1946-1950 arasındaki sadece dört yıllık dönem de dernekleşmede çok ciddi bir gelişme olmuş ve toplam sayı 2.171'e ulaşmıştır. Bu yaklaşık 2.5 katı aşkın bir artıştır. Artış derneklerin nevileri itibariyle incelendiğinde; Sosyal yardım, Din, Memur Dernekleri ve Güzelleştirme derneklerindeki artış dikkat çekmektedir. Din derneklerinde ki artış özellikle 1949 yılında büyük bir sayıya ulaşmıştır. Bu yılda 88 olan Cami derneği sayısı 1950'ye gelindiğinde 142'ye çıkmış, yine Diğer din dernekleri sayısı da 12 olmuştur. Güzelleştirme derneklerindeki artışı insanların üzerlerindeki otokratik baskının kalkmasıyla kendilerine gelmelerinin bir sonucu olarak görmek mümkündür..

1950 yılında İller bazında nevilerine göre dernek sayıları **Tablo 4**'de verilmiştir.

Tablo 4. 1950 Yılı İllere Göre Dernek Nevileri

İL /NEVİ	Sosyal Yardım	Spor	İşveren	Yabancı	Din		Tarım	Kültür	İşçi	Başka	Serbest	Bürokrasi	Esnaf	Kominizmle Mücadele	Güzelleştirme	TOPLAM
					a	b										
Adana	2	10	0	0	2	0	5	3	2	0	2	4	17	0	1	48
Adıyaman	0	1	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	5
Afyon	3	8	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	14
Ağrı	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2
Amasya	1	3	0	0	0	0	0	1	1	0	0	2	0	0	1	9
Ankara	36	54	0	4	11	2	6	54	7	7	8	24	14	0	4	231
Antalya	2	7	0	0	2	0	3	0	0	0	0	1	1	0	2	18
Artvin	0	2	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	3	7
Aydın	2	25	0	0	6	0	0	3	0	0	0	3	1	0	4	44
Balıkesir	10	25	0	0	3	1	1	4	1	2	1	5	14	0	2	69
Bilecik	0	7	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	9
Bingöl	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Bitlis	0	4	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	6
Bolu	1	7	0	0	0	0	1	4	0	1	0	2	0	0	0	16
Burdur	1	4	0	0	1	0	0	3	0	0	0	1	0	0	0	10
Bursa	2	42	0	0	2	1	3	4	6	1	1	6	10	0	5	83
Çanakkale	3	7	0	0	3	0	1	3	0	1	0	2	0	0	1	21
Çankırı	1	7	0	0	3	0	0	2	1	0	0	2	0	0	0	16
Çorum	1	5	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	8	0	0	15
Denizli	2	7	0	0	7	0	0	5	0	0	0	11	1	0	5	38
Diyarbakır	1	6	0	0	0	0	1	3	4	0	0	1	1	0	0	17
Edirne	5	11	0	0	0	0	0	2	0	0	0	3	3	0	0	24
Elazığ	1	2	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	1	6
Erzincan	1	2	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	1	6
Erzurum	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	2	0	0	6
Eskişehir	1	6	0	0	0	0	1	1	3	0	0	1	3	0	0	16
Gaziantep	1	6	0	0	1	0	0	3	1	0	0	2	1	0	0	15
Giresun	2	6	0	0	2	0	0	0	0	0	0	1	1	0	2	14
Gümüşhane	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	3
Hakkari	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Hatay	2	14	0	0	2	0	1	0	1	1	0	1	6	0	3	31
İçel	2	15	0	0	0	0	1	2	6	1	0	3	1	0	1	32
İsparta	1	6	0	0	2	0	1	0	1	0	0	2	1	0	1	15
İstanbul	74	101	0	68	14	2	3	120	36	14	30	7	50	0	17	536
İzmir	13	49	0	2	20	1	4	10	2	0	7	13	27	0	7	155

Tablo 4'ün Devamı...

İL /NEVİ	Sosyal Yardım	Spor	İşveren	Yabancı	Din		Tarım	Kültür	İşçi	Başka	Serbest	Bürokrasi	Esnaf	Kominizml e Mücadele	Güzelleştirir	TOPLAM
					a	b										
Kars	0	5	0	0	2	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	9
Kastamonu	1	9	0	0	1	0	0	1	0	0	0	5	1	0	3	21
Kayseri	0	7	0	0	1	0	1	2	0	0	0	2	0	0	0	13
Kırklareli	2	8	0	0	9	0	1	0	0	1	0	2	0	0	1	24
Kırşehir	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kocaeli	2	3	0	0	5	0	1	4	2	1	0	1	0	0	2	21
Konya	3	21	0	0	2	1	1	6	3	0	1	6	6	0	3	54
Kütahya	2	15	0	0	2	1	1	1	1	1	0	1	8	0	3	37
Malatya	1	8	0	0	1	0	0	1	2	0	0	3	1	0	2	19
Manisa	5	30	0	0	2	2	3	2	1	2	0	5	10	0	4	66
Maraş	0	5	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	7
Mardin	1	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	10
Muğla	3	11	0	0	0	1	0	2	0	0	0	2	0	0	0	19
Muş	0	1	0	0	0	0	0	2	0	0	0	1	0	0	0	4
Nevşehir	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	4
Niğde	1	2	0	0	2	0	0	3	0	0	1	3	14	0	1	27
Ordu	1	7	0	0	2	0	0	2	0	0	0	1	0	0	1	14
Rize	1	7	0	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	2	13
Sakarya	1	13	0	0	4	0	0	2	0	1	0	1	6	0	0	28
Samsun	1	11	0	0	4	0	4	2	0	0	0	1	5	0	1	29
Siirt	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	4
Sinop	0	5	0	0	1	0	1	1	0	0	0	2	0	0	1	11
Sivas	1	4	0	0	0	0	0	2	1	0	0	4	0	0	0	12
Tekirdağ	1	14	0	1	0	0	2	1	0	1	0	1	2	0	2	26
Tokat	1	8	0	0	0	0	0	2	0	0	0	5	0	0	0	16
Trabzon	1	10	0	0	3	0	2	1	0	0	0	1	4	0	1	24
Tunceli	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Urfa	3	10	0	0	1	0	0	2	0	0	0	1	2	0	3	22
Uşak	2	6	0	0	0	2	1	0	0	0	0	0	8	0	0	19
Van	1	2	0	0	1	0	1	0	0	0	0	2	1	0	1	9
Yozgat	1	0	0	0	0	1	0	2	0	0	0	1	0	0	1	6
Zonguldak	1	11	0	0	9	0	1	6	4	0	2	9	14	0	6	64
TOPLAM	209	697	0	75	140	15	55	281	90	35	53	167	247	0	102	2.171

Kaynak: Yücekök, (1972)

2.2.2.2. 1950-1960 Dönemi

1950 yılında yaşanan gelişmeler Türk siyasal hayatına yeni bir açılım getirmiştir. Bu dönemde hem siyasal yapılanma ve siyasal gücün kendisinde hem de toplumsal yapılanmada önemli değişiklik meydana gelmiştir (Çaha, 1996:123). Bu dönemin başında 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerle iktidar barışçı yolla kansasız kavgasız bir şekilde el değiştirmiştir. Her şeyden önce seçimlerin yargı denetiminde yapılması kabul edilerek Yüksek Seçim Kurulu sorumlu kuruluş olmuştur. Yine Şubat 1950'de kabul edilen yasayla seçimlerde "gizli oy açık tasnif" ilkesinin uygulanacağı hüküm altına alınmıştır. Yapılan seçimler sonucu DP: 420, CHP:69 ve 22 ilde seçime katılan MP:1 milletvekili çıkarmıştır (Dursun, 2002:376). Her ne kadar bu sonuçta seçimlerde uygulanan çoğunluk sisteminin uygulanmasının etkisi olsa da seçim sonuçları tek parti yönetiminin toplumda yarattığı hoşnutsuzluğu göz önüne sermiştir.

Bu seçimlerle Cumhuriyetin ilk yıllarında devleti ve buna paralel olarak da toplumsal kaynakları teslim alan devlet elitleri, yerlerini toplum içinden gelen ve toplumun değerlerini taşıyan siyasal elitlere bıraktılar. Konumuz açısından en büyük değişim ise toplumdaki "farklılaşma" çizgisinde ortaya çıkmıştır. DP iktidarıyla beraber merkezden bağımsız, kendi öz değerlerine sahip olan ve bunu açık açık savunan toplumsal gruplar ortaya çıkmıştır. DP, ekonomik, ideolojik veya kültürel anlamda merkeze karşı bağımsızlığı olan grupların hepsinin ortak yansımasının bir ifadesi olmuştur. İlegal Komünist Partisi de dahil olmak üzere dini gruplar, iş çevreleri, toprak sahipleri, köylü ve işçi yığınları DP'yi desteklemişlerdir. Liberal söylemleri vurgulamakla beraber DP, çoğunlukla köylü ağırlıklı olan seçmen kitlesini harekete geçiren popülist söylemleri ön plana çıkarmıştır (Çaha, 1996:124). DP, 'uyrukların çıkarlarını göz önüne alan Osmanlı Devleti'ne benzer şekilde, bir eliyle adalet öteki eliyle bolluk dağıtan koruyucu devlet düşüncesi ağır basan politikalar izlemiştir (Tosun, 1998:186).

1950'ye kadar CHP'nin tek parti, tek lider, tek kadro, tek doğru ideolojisiyle statik ve pasif duruma gelen toplum, kendisinin değişim dinamiğine hitap eden ve harekete geçiren DP'yi desteklemiş; 1954 ve 1957 seçimlerinde de DP'yi iktidara taşımıştır. İktidarın ve nimetlerinin ellerinden gittiğini gören asker ve entelektüel-bürokrat kadro 1960 ihtilali ile DP'yi iktidardan uzaklaştıracaktır.

1950 sonrası Türk toplumu, genel yararlar etrafında harmonize olmuş bir toplumdur çok, her grubun kendi çıkarları etrafında sisteme farklılık ve çatışma unsurları kattığı “farklılaşma” eğilimi gösteren bir toplum tipolojisi çizmektedir (Çaha, 1996:124).

Tek parti döneminde yeni bir ulus yaratma ideali doğrultusunda topluma şekil vermeye çalışan, modernleşmeci aydın, sivil ve asker bürokratların yeni politikalar karşısında, yeni siyasal elitlere karşı takındıkları deyim yerindeyse “siz nereden çıktınız” tavrı her sahada kendine yer açmaya çalışan yeni elitlere karşı günümüzde dahi devam etmektedir.

1950-1960 arasında dernek sayısında görülen artışın nedenleri arasında, “kapitalist sürecin hızlanması, ulaştırma, sanayileşme, tarımda modern tekniklerin kullanılmaya başlanması, eğitim-öğretim alanında yaşanan gelişmeler gibi etkenlere bağlı olarak köyden kente göç, toplumda sınıfsal yapının belirginleşmeye başlaması gibi modern toplumu oluşturan özelliklerin biçimlenmesi” yanında, 1950 seçimleriyle birlikte demokratik temsil esasına geçilmesine bağlanabilir (Tosun, 1998:188).

1950 sonrasında DP'nin büyük oranda Amerika Birleşik Devletleri'nden sağladığı yardım sayesinde tarımda mekanizasyon konusunda ilerleme kaydetmesi, küçük çiftçilerin geçimlerini sağlamada güçlük çekmeleri, ağa baskısı, kan davası vb. nedenlerle 1955'ten itibaren yeni bir dizi teknolojik, iktisadi ve siyasal etken köylüyü iktisadi ve psikolojik olarak etkiledikçe “köyden kente göç” yoğunlaşmıştır. Göçün genel istikameti doğal olarak, doğudaki ve kuzeydeki dağlık, yoksul ve az gelişmiş kesimlerden batıdaki daha gelişmiş, sanayileşen ve verimli alanlara doğrudur (Karpuz, 2003:105).

1950-1960 arasında geçen on yıl, “Türk toplumuna, istatistiklerden anlaşılması kolay olmayan bir coğrafi ve toplumsal hareketlilik zihniyeti kazandırmıştır.” Kentlerin, yaşanan iç göç sonucu, “köyün dışa açılmasını yansıtan gecekondu aracılığıyla” büyümesiyle birlikte kentlerde karşı karşıya gelen merkez ve çevre kültürünün çatışmaları Türkiye’de kendine özgü bir sivil toplum oluşumuna yol açmıştır. Bunun en belirgin örneği kentin çeperlerinde çoğu hazine arazisi üzerine inşa ettiği gecekondualarında yaşayan işçilerin, “işçi” zihniyetinden ziyade hala devletten koruma ve himaye bekleyen tipik Osmanlı köylüsü zihniyetini taşımaları, göç ettikleri kentin

elit kültürü karşısında içe kapanmacı bir tavırla kendi yerel kültürlerini üretmeye devam etmeleridir (Tosun, 1998:191).

Toplumsal farklılaşmaya bir cephe de Türkiye'deki ideolojik farklılaşmayla açılmıştır. Milliyetçilik ve sosyalizm karşı karşıya gelmiş. Cumhuriyet kadrolarının inşacı bir nitelik gösteren, toplumdan kopuk gelişen milliyetçilik anlayışından büyük bir kopuş meydana gelmiştir. Geleneksel ve dinsel değerler milliyetçilik ideolojisinin baskın rengini oluşturmuş. Sosyalist gruplarsa Türkiye'de modernleşme söylemi ve değerlerini ön plana çıkarmışlardır. Türk solu modernleşmeci elitlerin yerini almış, resmi söylemin çağdaş medeniyetler düzeyine ulaşma hedefine hizmet etmiştir (Çaha, 1996:125).

Kısacası 1950-1980 arası dönemde sivil toplumun gelişmesi açısından önemli gelişmeler yaşansa da, sivil sosyal gruplar siyasal yaşamın gerçek aktörleri (siyasi partiler) karşısında çok etkili olamadılar (Duman, 2008:373).

Bu dönemle ilgili değerlendirmelere, konumuz açısından, bütün sonraki zamanları özellikle 1990'lardan sonraki yılları etkileyen bir sözleşmeden bahsederek son verelim. Bu sözleşme Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olarak bilinen ve İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına ilişkin sözleşmedir. Türkiye, Sözleşmeyi 18 Mayıs 1954'de onaylamıştır. Sözleşme 11.maddesinde Dernek kurma ve toplantı özgürlüğünü düzenlemektedir Buna göre;

1-Herkes asayişini bozmayan toplantılar yapmak, dernek kurmak, ayrıca çıkarlarını korumak için başkalarıyla birlikte sendikalar kurmak ve sendikalara katılmak haklarına sahiptir.

2-Bu hakların kullanılması, demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarıyla ve ancak yasayla sınırlanabilir. Bu madde, bu hakların kullanılmasında silahlı kuvvetler, kolluk mensupları veya devletin idare mekanizmasında görevli olanlar hakkında meşru sınırlamalar konmasına engel değildir.

Bu dönemde yaşanan 6-7 Eylül (1955) olayları sonrasında özellikle İstanbul'daki azınlıklar ciddi tedirginlikler yaşamışlardır. Olaylar uluslar arası camiada Türkiye'yi çok zor durumda bırakmıştır. Bu olayların bastırılması için ordudan yardım istenmesi ve

sıkıyönetim ilanı sonrası uzunca süredir kışlasında duran asker kışlasından dışarı çıkmıştır.

Tablo 5: 1960 yılında derneklerin nevelerine göre dağılımı

Sosyal Yardım Dernekleri	: 635	Spor Dernekleri ve Kulüpler	: 3376
Din Dernekleri	: 5104	İşveren Sendikaları	: 23
Yabancı ve Azınlıklara Ait Dernekler	: 218	Tarım Dernekleri	: 272
Kültür Dernekleri	: 2511	İşçi Sendikaları	: 408
Diğer Dernekler	: 230	Serbest Meslek Dernekleri	: 189
Kamu Personeli Sendika ve Dernekleri	: 665	Esnaf Dernekleri	: 2745
Komünizmle Mücadele Dernekleri	: ---	Güzelleştirme Dernekleri	: 853

Kaynak: Yücekök (1972:151)

Görüldüğü gibi on yıllık süre zarfında dernek sayısı 2.171'den 17.229'a yükselmiştir. Yükselişte 1955 sonrası özellikle dikkati çekmektedir.

Hemşehri Dernekleri, bu kategorileştirmede Sosyal Yardım dernekleri içinde yer almaktadır. Bu dernekler daha çok örneğin; A İli Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği adı ile kurulmakta ve kentlere ve kent kültürüne uymakta güçlük çeken, kendini yalnız hisseden, iş bulmak için hemşehri dayanışmasına ihtiyaç duyan...insanların bir araya geldiği örgütlerdir.

Spor Derneklerinde de önemli bir artış vardır. Kentliler ve yeni gelenler bu şekilde sosyal hayata katılmakta birlikte zaman geçirmektedir.

Din Derneklerindeki artış daha çok cami derneklerindeki artıştan kaynaklanmaktadır. Cami Derneklerinin artışında önceki dönemde atıl kalan cami ve mescitlerin tekrar hizmete açılması, köylerde yeni cami inşaatlarının başlaması ve şehirlere göç eden insanların ibadethane ihtiyacının giderilmesi önemli rol oynamıştır. Örneğin Ankara'da 1950'de 11 olan Cami Derneği sayısı 1960'ta 197'ye; İstanbul'da 1950'de 14 olan Cami derneği sayısı 1960'ta 82'ye, yine İzmir'de 1950'de 20 olan Cami Derneği sayısı 1960'ta 193'e çıkmıştır (Yücekök, 1972: 27-82-84).

Tek parti döneminde din kurumu üzerindeki baskının bu dönemde hafiflemesi sonucu, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren Kur'an Kurslarının ve Fahri Kur'an Kurslarının ve İmam-Hatip Okullarının sayısında çok önemli artış gerçekleşmiştir. Bu kurs ve okulların binalarının yapımı ve diğer ihtiyaçlarının neredeyse tamamı halk tarafından karşılanmaktadır. 1951'de 7 olan İmam-Hatip Okulu sayısı 1960'ta 19'a, yine 1951'de 237 olan Fahri Kur'an Kursu sayısı 1960'ta 1117'ye ulaşmıştır (Yücekök, 1971: 146).

Bu dönemde Esnaf ve Güzelleştirme derneklerindeki artış da dikkati çekmektedir. Kent nüfusunun artması, yeni kentlilerin bir kısmının köylerinden getirdikleri az miktardaki birikimleri ile küçük esnaflığa soyunmalarının Esnaf derneklerindeki artışta rol oynadığı düşünülebilir.

1960 yılında İller bazında nevilerine göre dernek sayıları **Tablo 6**'da verilmiştir.

Tablo 6: 1960 Yılı İllere Göre Dernek Nevileri

İL /NEVİ	Sosyal Yardım	Spor	İşveren	Yabancı	Din		Tarım	Kültür	İşçi	Başka	Serbest	Bürokrasi	Esnaf	Kominizmle	Güzelleştir	TOPLAM
					a	b										
Adana	40	137	4	2	64	5	14	107	38	14	12	25	113	0	18	593
Adıyaman	1	10	0	0	2	0	2	18	0	0	1	2	14	0	4	54
Afyon	5	52	0	0	199	5	5	13	3	1	0	7	35	0	20	345
Ağrı	1	12	0	0	6	0	0	4	0	0	0	0	12	0	8	43
Amasya	3	19	0	0	21	0	1	25	1	2	0	9	30	0	1	112
Ankara	74	183	1	15	197	11	11	267	35	19	23	64	113	0	41	1.054
Antalya	19	59	0	0	65	4	9	29	2	2	1	6	56	0	12	264
Artvin	0	28	0	0	67	3	2	20	2	1	0	9	4	0	6	142
Aydın	15	70	0	1	52	1	9	66	5	4	2	10	64	0	20	319
Balıkesir	23	120	1	0	139	14	19	78	14	13	4	28	139	0	21	613
Bilecik	3	33	0	0	39	4	2	14	2	0	0	14	18	0	4	133
Bingöl	0	8	0	0	11	0	1	5	0	0	0	1	1	0	0	27
Bitlis	0	12	0	0	24	0	0	8	2	0	1	2	1	0	4	54
Bolu	9	21	0	0	48	5	6	20	1	2	2	7	42	0	10	173
Burdur	9	22	0	0	52	5	3	15	3	0	0	3	28	0	4	144
Bursa	9	154	1	1	123	9	17	81	8	7	12	12	111	0	25	570
Çanakkale	6	68	0	3	77	3	3	36	3	7	1	12	22	0	6	247
Çankırı	1	13	0	0	105	1	1	22	3	1	0	9	32	0	3	191
Çorum	1	27	0	0	61	6	3	22	1	2	0	10	46	0	6	185
Denizli	20	60	0	0	182	12	3	68	2	2	0	26	40	0	33	448
Diyarbakır	2	27	0	0	17	1	1	24	10	2	4	10	19	0	1	118
Edirne	8	36	0	0	59	1	7	46	2	6	3	13	39	0	6	226
Elazığ	1	24	0	0	19	3	0	5	7	1	0	0	19	0	4	83
Erzincan	0	22	0	0	41	2	2	13	2	2	0	5	27	0	8	124
Erzurum	2	42	0	0	56	2	3	32	4	1	3	12	41	0	3	201
Eskişehir	3	61	0	0	42	5	3	14	8	6	1	9	33	0	1	186
Gaziantep	7	31	1	0	52	2	2	28	9	4	0	4	66	0	2	208
Giresun	7	26	0	0	59	1	0	17	0	1	0	7	12	0	11	141
Gümüşhane	0	17	0	0	72	1	1	10	0	0	0	4	13	0	1	119
Hakkari	0	3	0	0	4	0	0	5	0	0	0	0	0	0	0	12
Hatay	3	81	0	0	15	1	6	28	9	2	2	3	50	0	12	212
İçel	4	57	0	0	98	4	1	31	15	4	0	9	28	0	7	258
İsparta	18	31	0	0	74	2	2	52	1	5	0	5	44	0	8	242
İstanbul	212	362	13	189	82	18	12	377	112	54	83	32	232	0	166	1.944
İzmir	24	258	1	7	193	10	26	53	10	8	9	27	130	0	29	785

Tablo 6'nın Devamı

İL/NEVİ	Sosyal Yardım	Spor	İşveren	Yabancı	Din		Tarım	Kültür	İşçi	Başka	Serbest	Bürokrasi	Esnaf	Kominizm ^e	Güzelleştin	TOPLAM
					a	b										
Kars	4	46	0	0	38	0	2	18	0	0	1	9	30	0	2	150
Kastamonu	3	52	0	0	97	3	7	35	0	2	0	24	52	0	17	292
Kayseri	3	61	0	0	159	5	2	64	1	2	2	12	33	0	12	356
Kıklareli	3	57	0	0	82	0	8	12	0	3	0	6	24	0	4	199
Kırşehir	2	11	0	0	16	0	0	8	2	0	0	0	1	0	2	42
Kocaeli	5	53	0	0	141	2	7	43	12	7	1	7	42	0	27	347
Konya	20	64	1	0	355	35	8	187	11	3	3	24	101	0	50	862
Kütahya	5	44	0	0	62	12	3	14	5	4	0	8	49	0	20	226
Malatya	3	37	0	0	66	3	6	21	7	0	0	9	31	0	11	194
Manisa	10	103	0	0	113	15	11	21	5	6	1	15	79	0	23	402
Maraş	0	34	0	0	8	5	4	15	2	1	0	3	47	0	3	122
Mardin	1	26	0	0	8	0	0	2	0	0	1	2	16	0	1	57
Muğla	6	43	0	0	41	2	5	27	0	2	0	6	7	0	8	147
Muş	1	6	0	0	10	0	1	7	0	0	0	1	3	0	0	29
Nevşehir	0	13	0	0	82	1	2	36	0	0	1	3	22	0	3	163
Niğde	3	28	0	0	84	6	3	25	0	2	1	8	31	0	5	196
Ordu	2	33	0	0	41	1	0	14	0	0	1	6	10	0	5	113
Rize	2	28	0	0	89	17	1	24	1	3	0	7	7	0	17	196
Sakarya	4	57	0	0	120	5	1	17	8	5	1	13	37	0	12	280
Samsun	2	39	0	0	158	4	6	22	11	4	2	13	71	0	4	336
Siirt	0	18	0	0	12	0	0	7	1	1	1	3	9	0	0	52
Sinop	0	13	0	0	15	0	1	7	0	0	1	6	9	0	5	57
Sivas	1	33	0	0	103	2	2	14	6	0	1	14	52	0	7	235
Tekirdağ	1	40	0	1	52	4	2	13	0	1	0	1	19	0	2	136
Tokat	2	30	0	0	34	4	4	14	1	0	0	10	47	0	1	147
Trabzon	6	44	0	0	173	4	3	24	3	1	1	10	35	0	33	337
Tunceli	0	12	0	0	9	0	0	8	0	0	0	1	5	0	0	35
Urfa	3	28	0	0	9	1	1	10	0	1	0	3	42	0	3	101
Uşak	8	31	0	0	31	2	1	21	0	0	2	6	40	0	6	148
Van	1	19	0	0	7	0	1	11	1	1	0	4	10	0	5	60
Yozgat	1	27	0	0	60	4	2	32	2	3	0	6	39	0	3	179
Zonguldak	3	60	0	0	144	4	1	85	15	1	4	29	0	0	46	392
TOPLAM	595	3.239	19	217	4.772	277	258	2.404	370	212	177	640	2.561	0	824	16.565

Kaynak : Yücekök, (1972)

2.2.2.2.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Yeni Anayasa

1950’de büyük umutlarla iktidara gelen DP, ilk yıllar ekonomik ve sosyal hayatta büyük devrimler yapmış, Amerikan yardımlarının da etkisiyle toplumda ciddi bir rahatlama yaşanmıştır. Ancak DP’nin uygulamalarından, uygulanan politikalardan rahatsız olan, ellerindeki gücü kaybetme korkuları tahrik edilen aydın, asker ve sivil bürokrasi muhalif kanattadır. Kendilerini Cumhuriyet’in asli sahipleri gören bu kadro emanetlerini geri almak istemişler ve 27 Mayıs 1960’da Türk Demokrasi Tarihinin en talihsiz günlerinden biri yaşanmıştır. Toplumun hızla değişmesi ve 1930’ların hakim ekonomik yapısının kırılarak, kalkınmacılık ve piyasa yönündeki eğilimlerin hız kazanması karşısında, devletin refleksi değişime direnme, kamu alanını yeniden tanımlama olmuş ve Ordu yönetime el koymuştur (Tosun, 1998:191-192).

1950 seçimlerinde iktidarın barışçı yolla el değiştirmesinden, bazı Ordu mensupları ve CHP kadroları memnun olmamışlardır. Ordu özellikle demokrasinin kuruluşu ve rejimin liberalleştirilmesiyle birlikte din politikalarının da gevşetilmesi ve halkın taleplerine uygun bazı restorasyonlara gidilmesinden rahatsız olmuştur. Siyasal muhalefet, aydın-entelektüel kesim ve sivil bürokrasi ile aynı çizgide buluşan ordu içindeki bir grubun yaptığı darbe sonrası, halkın oylarıyla iktidara gelen DP’ye mensup olanlarla yakın olanlar olağanüstü askerî mahkemelerde yargılanmışlardır (Dursun, 1999:63). 27 Mayıs 1960’tan ilk seçimlerin yapıldığı 15 Ekim 1961’e kadar geçen sürede bir ara rejim yaşanmış, Milli Birlik Komitesi (M.B.K.) yönetimi ele almış, Yassıada Mahkemelerinde seçilmiş siyasiler yargılanmış, biri başbakan ikisi bakan olmak üzere üçü idam edilmiştir (Tosun, 1998:192).

27 Mayıs hareketi anayasa yapımı işini bir “bilim işi” saymış, siyasal kuruluşları ve çevreleri bunun dışında tutmak istemiştir (Soysal,1987;67). M.B.K., ülkenin ihtiyaçlarına cevap verecek yeni bir anayasa taslağı hazırlamak üzere İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden oluşan bir komisyon (İstanbul Komisyonu) görevlendirilmiştir. Komisyonun hazırladığı taslağın yarattığı tepkiler karşısında M.B.K’nun, yeni Anayasanın kamu oyunu daha iyi temsil edecek bir organ tarafından hazırlanması görüşüne vararak kurulmasına karar verdiği Kurucu Meclis, M.B.K. ve Temsilciler Meclisi olmak üzere iki kanattan meydana gelmiştir (Özbudun, 1990:16). Temsilciler meclisi genel oya dayanan ve seçimle kurulan bir meclis olmamıştır. Ancak “temsil” niteliğini yaygın tutabilmek için, İllerin, siyasi partilerin ve çeşitli kuruluşların (barolar, basın, Eski Muharipler Birliği, esnaf kuruluşları, gençlik kuruluşları, işçi sendikaları, sanayi ve ticaret odaları, öğretmen kuruluşları, tarım

kuruluşları, üniversite ve yargı organları) temsilcileri aşamalı bir biçimde seçilmişlerdir. Bunlardan başka devlet başkanı ve M.B.K.'nce seçilen üyeler vardır. Temsilciler Meclisi üyelerinin seçilme yeterlilikleriyle ilgili hükme göre; "faaliyetleri, yayınları ve davranışları ile 27 Mayıs İhtilâline kadar Anayasa, insan haklarına aykırı icraat ve siyaseti desteklemekte devam etmiş olanlar, Temsilciler Meclisine üye seçilemezler"di. Yani CHP ve Osman Bölükbaşı'nın başkanlık ettiği Köylü Millet Partisinden başka partilerden üye seçilmesi söz konusu olmamıştır. Sonuçta da, Temsilciler Meclisinde CHP, gerek kendi temsilcileri, gerekse başka kuruluşlardan seçilmiş partili üyeler dolayısıyla ağırlıklı bir konum kazanmıştır (Soysal,1987;69-70). Aslında SOYSAL'a göre;

"1961 Anayasası, daha çok, askeri ya da sivil kökenli bürokrasiden gelen ve çoğu zaman, Türkiye'ye özgü bir deyimle <aydınlar> diye adlandırılan bir tabakanın ürünüdür. Amaç, bu tabakanın kendi özlemlerini ve değerlerini yine onun getirdiği kurumlar ve kurallar yoluyla gerçekleştirmek olmuştur. Özde bu belge, sanayileşen ve değişen bir Türkiye'de toplum yapısının yarattığı yeni burjuvazi ile 27 Mayıs hareketinin yeniden ön plana getirdiği bürokratik kökenli bir seçkinler tabakası arasında geçici bir uzlaşma niteliği taşımaktadır" (Soysal,1987;11).

Bu anlayışın sonucu olarak, önceki dönemde egemenliği, millet adına sadece T.B.M.M. kullandığı halde 1961 anayasası, egemenliğin kullanımında; "Ulus, egemenliğini, anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır" diyerek, T.B.M.M.'ni egemenliği kullanan tek organ olmaktan çıkarmıştır.

Kurucu Meclis tarafından hazırlanan Anayasa, 9 Temmuz 1961'de halkoylamasına sunulmuş ve kayıtlı seçmenlerin % 81'inin katıldıkları oylamada, geçerli oyların %61,5'iyile Anayasaya "evet" denilmiştir (Soysal, 1987;73).

Yeni anayasa temel hak ve özgürlükler alanında geniş bir düzenlemeye gitmiştir. Temel hak ve özgürlükleri; kişi hakları, sosyal ve iktisadi haklar ve siyasi haklar olmak üzere üç kümede, ortak kuralları da genel hükümler adı altında toplamıştır (Gözübüyük, 1991:131-132).

Dernek kurma hakkı, Temel Haklar Ve Ödevler bölümünde, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı ile birlikte düzenlenmiştir. Buna göre; "Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hak ancak kamu düzenini veya genel ahlâkı korumak için kanunla sınırlanabilir."

Yeni anayasada, Üniversiteler ve kitle iletişim kuruluşlarına özerklik sağlanması ve özgürlüklerin alanının genişletilmesi ve anayasal güvenceye kavuşturulması devlet ve

sivil toplum arasındaki ilişkinin demokratik bir temele oturtulması açısından önemli bir gelişme olmakla birlikte, aynı anayasa ile oluşturulan Milli Güvenlik Kurulu, ordunun yüksek rütbeli subaylarına hükümette adeta danışmanlık ve koordinasyon yetkisi verir hale getirilmiş, adeta sivil siyasetin üstünde askerî bir vesayet kurulmuştur. Mart 1962’de M.G.K’nın yetki ve nüfuzunu artıracak bir kanun tasarısıyla Ordu, Türkiye’yi yöneten çevrelerce, kurulmasına yardımcı olduğu yeni düzenin bekçisi ve ortağı olarak kabul edilen özerk bir kurum haline gelmiştir (Tosun, 1998:193). Türk Silahlı Kuvvetleri daha sonraki dönemlerde Demokrasiye yaptığı müdahaleleri bu bekçiliğine dayandırmıştır. Böylece aslında Soysal’ın 1961 anayasası için yaptığı tanımlamanın doğruluğu daha iyi anlaşılmaktadır. 27 Mayıs darbesi Türk Silahlı Kuvvetlerini politikaya sokmuş, sık sık sivil idareye müdahale arzu ve geleneği oluşmuş, Türk siyasi hayatında darbe geleneği başlatmıştır (Neziroğlu, 1997:304).

2.2.2.3. 1960-1970 Dönemi

Yeni anayasa çift meclis sistemini getirmiştir. Parlamento; Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan oluşmaktadır. Millet Meclisi 450, Cumhuriyet Senatosu genel oyla seçilen 150, Cumhurbaşkanıca seçilen 15 üye ve “tabii üyeler” den meydana gelmektedir.

15 Ekim 1961 seçimlerinin sonuçları darbeciler ve destekçileri için sürpriz olmuştur. Zira yapılan karalamalara, özel mahkemelerde yargılamalara, idamlara rağmen DP kitesinin dimdik ayakta olduğu anlaşılmıştır. Seçim sonucunda DP nin devamı niteliğindeki Adalet Partisi % 34.8 oy oranıyla 158 milletvekili çıkarmış, aynı yıl yapılan Cumhuriyet senatosu seçimlerinde ise % 35.3 oy oranıyla 71 Senatör kazanmıştır (Dursun, 2002:382).

27 Mayıs ihtilâli sonrasında, yapılan bu seçimlerde ortaya çıkan sonuçlar kimseyi memnun etmemiş, Demokratik yönetime geçilmemesi yönündeki eğilimler artmıştır. Meclisin açılması öncesinde yaşanan gerilimler ve orduda oluşan Silahlı Kuvvetler Birliği’nin tehdit ve hedefleri yeni dönemin sancılı olacağını göstermekteydi. Daha 1962 yılının Şubat ve Mayıs aylarında bazı ordu mensuplarınca darbe girişimlerinde bulunulmuştur.

1961-1965 arasında dört ayrı koalisyon hükümeti kurulmuştur. 27 Mayıs mağdurlarına af tartışmaları gerilimi artırmış. 1965 seçimleri, AP’nin mutlak başarısı ve Türkiye İşçi Partisinin 15 Milletvekili ile meclise girmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır.

1965-1969 arasında istikrarı yakalayan Türkiye sosyal ve Ekonomik alanda önemli dinamizm içine girmiştir. Ancak 1969'da hem ekonomik hem de siyasi buhranın işaretleri gelmeye başlamıştır. Enflasyon yükselirken ücretler düşmekte, işçi grevleri yaygınlaşmaktadır. Artan dış borç miktarı, ödemeler dengesindeki açıklar tehlikeli boyutlara varmaktadır.

DP'lilere af konusu hem AP'nin içinde hem de Ordu yönetimi-İktidar-Muhalefet arasında tartışmalara neden olmaktadır. 1969 seçimlerinin galibi, oyları gerilemesine rağmen, yine AP'dir. Bu seçimlerde CHP ve TIP'in başarısız oluşu, parlamento dışı radikal solun ve muhalefetin güçlenmesine imkân verir. Toplum içinde; asker, aydınlar ve ilerici örgütlerin (Zinde Güçler) devrimle iktidara gelerek anayasada belirtilen reformların yapılması gerektiğine inananlar vardır. Bu görüşler, gazete ve dergiler etrafında oluşan oluşumlarca benimsenmekte ve basın darbe hazırlığı için kullanılmaktadır. 1970'lerin başında Milli Demokratik devrim çerçevesinde daha radikal ve iktidar için silahlı eyleme yönelen yeni gruplar belirmeye başlamıştır. "Sokaklar yürümeyle aşınmaz" sözü Başbakanın her geçen gün artan öğrenci olaylarına tepkisidir. Meclis dışı muhalefete işçi sendikaları ve öğrenci örgütleri de katılmaya başlamış, 1968 yılında Fransa'da başlayan öğrenci olayları, hızla artmaya ve saf öğrenci taleplerinden ABD unsurlarına saldırıya ve gençlik örgütleri arasında çatışmaya dönüşmeye başlamıştır.

Olaylar karşısında aciz kalan, görevlilere görevini yaptırılmayan hükümet, devamlı yasalardan, anayasadan, yetkisizlikten şikâyet etmektedir.

Silahlı Kuvvetler içinde hiç bitmeyen darbe hazırlıklarına yenileri ekleniyor, olaylar nedeniyle istifa etmeyi düşünmeyen hükümet böyle bir gelişme beklememekle beraber, olaylar bir darbe ortamını hazırlarken iktidar ve muhalefet arasındaki karşılıklı eleştiriler bitmek bilmemiştir.

Daha sonraki dönemlerde demokrasi ve özgürlük kahramanı olarak ün yapan pek çok bilim adamı ve gazeteci darbe hazırlığı yapan cuntaların içinde aktif olarak bulunmuşlardır.

Sonuçta 12 Mart 1971 günü saat; 13:00'de Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının imzalarını taşıyan üç maddelik "muhtıra", TRT radyolarından okunmuş,27 Mayıs'tan sonra bir kez daha Demokrasi kesintiye uğramıştır.

Muhtıra üzerine hükümet istifa etmiştir. Parlamento ise açıktır. Daha sonra İdareci ve teknokratlardan bir "Beyin Hükümeti" kurulmuş ve bu hükümet programında her alanda

reform vaat etmiştir. Sol kesimlerin gelen muhtıranın kendi muhtıraları olmadığını anlamaları üzerine desteklerini çekmeleri ve anarşi fitilini ateşlemeleri üzerine, on ilde sıkıyönetim ilan edilmiş, gençlik örgütleri kapatılmış, sendikaların toplantıları yasaklanmış ve gazetelerin yayınları durdurulmuştur (Dursun, 2000:97-162).

1960'larda, plânlı kalkınma dönemiyle gelişen sosyo-ekonomik şartlar ve 1961 anayasasının getirdiği yeni özgürlükler sonucu toplumda yeni bir dinamizm belirmiş, üretim ilişkilerinin değişimi topluma yeni sosyal güçler kazandırırken iktisadi büyüme ve kapitalist birikim, toplum sorunlarına yeni boyutlar getirmiştir. Meydana gelen hareketlilik ve gelişmenin doğurduğu farklılaşma, siyasal ve sosyal katılmada da kendini göstermiş, değişen sorunlara göre toplumda yeni örgütlenmelere gidilmiştir (Yücekök, 1971:134).

Sanayileşme, 1963'ten sonra yapısal değişimler yaratan ve kırsal göçü daha da kamçılıyıp ona yeni bir yön veren temel etken olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin safi ulusal üretimi, 1960'ta yaklaşık 16 milyon TL'den 1965'te neredeyse 21 milyon TL'ye yükselmiş 1972'de ise bu rakam ikiye katlanmıştır (Karpaz, 2003:107).

Tablo 7: 1968 yılında derneklerin nevelerine göre dağılımı

Sosyal Yardım Dernekleri	: 1520	Spor Dernekleri ve Kulüpler	: 5334
Din Dernekleri	: 10730	İşveren Sendikaları	: 190
Yabancı ve Azınlıklara Ait Dernekler	: 290	Tarım Dernekleri	: 683
Kültür Dernekleri	: 6327	İşçi Sendikaları	: 995
Diğer Dernekler	: 668	Serbest Meslek Dernekleri	: 259
Kamu Personeli Sendika ve Dernekleri	: 2355	Esnaf Dernekleri	: 3670
Komünizmle Mücadele Dernekleri	: 141	Güzelleştirme Dernekleri	: 4644

Kaynak: Yücekök, (1972:151)

Bu dönemde bir önceki dönemin tersine, Din Dernekleri arasında Cami Derneklerinin sayısal artışında % 100'lük bir artış gerçekleşirken, Diğer Din Derneklerinde artış özellikle 1965'ten sonra dikkat çekicidir. Burada artış oranı % 700'ü aşmıştır. 1965'te 863 olan sayı 1968'e gelindiğinde 2311'e çıkmıştır. Bu derneklerindeki artışın din eğitimi kurumlarındaki artışla paralel olduğu gözlenmektedir. 1960'ta 19 olan İmam-

hatip okulu sayısı 1968’de 69’a; 1960’da 1117 olan Fahri Kur’an Kursu sayısı, 1968’de 2510’a çıkmıştır. Yine 1968’de 994 Resmî Kur’an Kursu vardır (Yücekök, 1971:147).

1960 yılıyla karşılaştırıldığında işveren derneklerinde ki artış dikkat çekmektedir.1955’ten itibaren (2), kurulmaya başlanan bu derneklerin sayısı 1960’ta; 23’e, 1968’de ise 190’a ulaşmıştır.

Benzer artış yine Kültür derneklerinde ve Memur Sendika ve derneklerinde görülmektedir.

Bu dönemde şüphesiz en dikkat çekici gelişme, 1963 yılından itibaren kurulmaya başlanan Komünizmle Mücadele Dernekleridir. Sayı 1965’te 61’e, 1968’de 141’e ulaşmıştır.

Yukarıda, 1960’tan itibaren geleneksel ve dinsel değerlerin milliyetçilik ideolojisinin baskın rengini oluşturduğu, Sosyalist gruplarınsa Türkiye’de modernleşme söylemi ve değerlerini ön plana çıkardığı belirtilmişti. Sosyalist grupların, modernleştirici merkez elitlerinin desteğiyle toplumda hızla gelişen Sol-Marksist fikirlerin gelişmesine karşı Milliyetçi-Muhafazakar kesimler, bu dernekler vasıtası ile bu durumu engellemeye çalışmışlardır.

Bu döneme damgasını vuran gelişmelerden birisi de Fransa’da başlayıp bütün dünyaya yayılan gençlik hareketleridir. Bu hareket, özellikle Üniversitede geniş bir kabul görmüştür.

Gençlik hareketi şeklinde başlayan bu olaylar sonrasında, gidişattan memnun olmayan kitleleri de içine alarak yaygınlaşacaktır. Ayrıca, siyasal sistemi değiştirmek isteyenler tarafından öğrenci olayları tahrik edilecek yönlendirilecektir. Tek Amaçları askeri kışkırtarak, darbe sürecini hızlandırmak isteyen, asker, gazeteci, aydınları içinde barındıran cunta yapılanmaları, toplumsal olayları, cenazeleri bile provake etmekten çekinmemişlerdir. Bazı gazete ve dergiler etrafında örgütlenen bu grupların amacı, askeri darbeye birlikte “devrim”i gerçekleştirmektir (Cemal, 1999).

Üniversite, asker, aydınlar ve basının askeri darbe yapmak ve/veya yaptırmak için yaptıkları bu birliktelikler nedense hiç bitmemiştir, bitmemektedir.

1968 yılında İller bazında nevilerine göre dernek sayıları **Tablo 8**’de verilmiştir.

Ayrıca 1946 -1968 yılları itibariyle nevilerine göre dernek sayıları **Tablo 9** ‘da verilmiştir.

Tablo 8: 1968 Yılı İllere Göre Dernek Nevileri

NEVİ İL	Sosyal Yardım	Spor	İşveren	Yabancı	Din		Tarım	Kültür	İşçi	Başka	Serbest	Bürokrasi	Esnaf	Kominizmle Mücadele	Güzelleştirme	TOPLAM
					a	b										
Adana	81	180	16	3	143	50	21	214	42	17	14	59	145	4	77	1.066
Adıyaman	2	16	0	0	11	11	1	16	0	4	2	11	19	0	3	96
Afyon	18	66	0	0	242	51	11	93	10	6	0	15	58	3	103	676
Ağrı	4	28	0	0	69	3	6	25	1	5	4	7	24	1	10	187
Amasya	9	26	0	0	62	24	6	52	3	7	1	18	40	1	18	267
Ankara	196	346	24	33	382	91	17	809	141	73	35	340	185	4	316	2.992
Antalya	75	67	1	0	89	72	11	75	4	8	1	35	65	2	74	579
Artvin	5	27	0	0	89	19	4	50	1	23	14	16	13	0	69	330
Aydın	60	149	1	3	82	35	17	170	10	13	2	56	78	4	124	804
Balıkesir	55	160	1	2	222	103	37	190	22	28	8	58	172	2	147	1.207
Bilecik	8	41	0	0	38	21	3	36	1	9	0	24	27	2	24	234
Bingöl	7	13	0	0	19	6	1	14	2	1	0	5	3	0	8	79
Bitlis	7	27	0	0	44	7	2	22	3	2	2	5	4	0	9	134
Bolu	31	51	0	1	123	63	11	72	9	7	2	23	51	3	68	515
Burdur	20	26	0	0	26	39	9	34	3	4	0	10	33	1	54	259
Bursa	33	269	8	4	222	56	36	193	29	38	11	49	147	1	160	1.256
Çanakkale	15	120	1	6	102	47	9	77	6	13	3	33	44	2	42	520
Çankırı	11	24	1	0	162	29	2	51	3	3	0	27	37	1	64	415
Çorum	13	42	0	0	121	33	5	57	5	6	1	11	48	2	41	385
Denizli	46	103	0	0	215	54	32	143	2	7	2	58	47	4	131	844
Diyarbakır	18	41	1	0	37	10	7	51	11	10	2	37	33	1	24	283
Edirne	18	73	0	0	86	24	11	106	7	12	6	29	63	0	32	467
Elazığ	4	39	1	0	49	17	2	47	12	3	0	21	21	1	23	240
Erzincan	7	21	0	0	71	16	3	32	3	8	1	22	30	1	47	262
Erzurum	8	57	0	2	186	29	12	119	16	16	4	30	46	1	23	549
Eskişehir	13	68	0	0	127	32	5	72	16	17	3	30	55	1	48	487
Gaziantep	14	42	6	0	86	14	5	50	16	10	0	25	85	3	10	366
Giresun	21	47	1	0	59	28	2	63	1	8	0	31	14	2	56	333
Gümüşhane	2	24	0	0	98	19	6	26	0	2	0	16	21	0	38	252
Hakkari	0	11	0	0	5	1	0	6	0	0	0	1	1	0	3	28
Hatay	12	125	0	0	23	19	9	82	18	7	2	32	84	2	35	450
İçel	9	105	0	0	108	62	14	122	23	12	0	40	50	5	76	626
Isparta	41	47	0	0	110	38	7	92	1	7	0	23	49	0	64	479
İstanbul	314	524	51	208	110	46	17	548	261	86	83	112	286	13	315	2.974
İzmir	37	446	40	12	271	84	70	163	44	16	15	89	213	19	104	1.623

Tablo 8'in Devamı

NEVİ İL	Sosyal Yardım	Spor	İşveren	Yabancı	Din		Tarım	Kültür	İşçi	Başka	Serbest	Bürokrasi	Esnaf	Kominizmle Mücadele	Güzelleştirme	TOPLAM
					a	b										
Kars	11	84	1	0	169	21	4	64	2	4	2	30	34	2	32	460
Kastamonu	3	49	0	0	200	29	12	78	0	7	0	61	62	2	68	571
Kayseri	13	94	1	1	263	49	8	151	9	10	3	46	51	2	80	781
Kıklareli	5	82	0	0	105	15	11	76	0	7	1	20	38	2	31	393
Kırşehir	8	21	0	0	40	46	0	35	2	3	5	0	4	0	37	201
Kocaeli	15	109	2	2	175	47	8	112	25	17	3	52	56	0	110	733
Konya	53	101	7	0	658	176	22	414	31	19	4	79	120	4	328	2.016
Kütahya	10	36	0	0	98	46	9	82	10	11	0	47	68	0	115	532
Malatya	8	49	0	0	116	28	8	59	16	3	3	37	41	1	45	414
Manisa	19	169	7	1	286	57	44	51	10	12	6	53	117	8	100	940
Maraş	10	61	0	0	64	30	9	41	5	2	0	16	51	1	39	329
Mardin	2	32	1	0	10	4	1	13	0	2	1	10	17	0	9	102
Muğla	9	61	0	0	78	41	11	97	3	6	0	23	15	4	53	401
Muş	1	11	0	0	29	7	1	20	1	3	0	5	9	0	7	94
Nevşehir	3	15	0	0	143	26	3	99	0	4	1	14	27	0	43	378
Niğde	8	61	0	0	145	41	15	99	0	5	2	13	47	1	64	501
Ordu	7	56	0	0	116	41	3	61	3	4	1	19	36	3	53	403
Rize	10	49	0	0	198	62	3	58	2	5	0	11	13	3	130	544
Sakarya	13	99	4	1	172	41	3	66	16	10	5	38	55	2	88	613
Samsun	17	63	9	3	251	47	14	82	29	16	3	77	87	2	60	760
Siirt	3	27	0	0	19	5	1	21	2	3	2	10	10	1	7	111
Sinop	3	17	0	0	74	22	3	33	2	0	1	21	19	2	29	226
Sivas	4	73	0	1	158	25	10	44	25	4	1	45	58	2	36	486
Tekirdağ	1	41	0	1	55	31	5	64	1	6	1	8	33	1	50	298
Tokat	4	54	0	1	65	24	23	67	2	5	1	38	50	1	44	379
Trabzon	15	63	0	1	291	52	24	132	10	11	2	37	41	1	217	897
Tunceli	0	25	0	0	31	5	2	32	5	2	0	14	6	1	16	139
Urfa	5	44	0	1	32	10	2	36	1	2	0	11	50	1	15	210
Uşak	16	39	0	0	46	11	5	55	0	1	2	18	43	2	35	273
Van	6	32	0	0	25	9	1	18	3	2	0	15	14	1	9	135
Yozgat	3	49	0	0	154	28	6	58	4	6	0	16	47	2	24	397
Zonguldak	14	106	0	0	231	24	1	178	48	6	4	63	81	2	210	968
TOPLAM	1.432	5.143	169	284	8.243	2.303	662	6.254	951	669	258	2.286	3.546	136	4.547	37.806

Kaynak : Yücekök, (1972)

Tablo 9: 1946-1968 Yılları İtibariyle Dernek Nevileri

Yıl	Sosyal Yardım	Spor	Din		İşveren	Yabancı-Azınlık Dernekleri	Tarım	Kültür	İşçi	Diğer Dernekler	Serbest Meslek	Memur Sendikaları	Esnaf	Kom. Mücadele (2)	Güzelleştirme	TOPLAM
			(a)	(b)(1)												
1946	72	343	8	3	0	35	20	105	14	13	28	42	103	0	34	820
1947	111	435	23	4	0	43	26	130	25	18	30	58	116	0	49	1.068
1948	141	521	53	5	0	44	32	192	40	25	40	100	146	0	63	1.402
1949	178	608	88	7	0	57	42	242	55	29	45	130	201	0	76	1.758
1950	208	699	142	12	0	75	49	285	91	36	53	166	253	0	102	2.171
1951	221	800	226	25	0	84	71	322	112	39	60	206	304	0	123	2.593
1952	258	909	361	45	0	91	83	513	154	44	69	233	416	0	171	3.347
1953	291	1.040	538	60	0	97	102	728	204	58	78	273	647	0	214	4.330
1954	259	1.209	740	69	0	104	117	901	237	73	97	311	910	0	261	5.288
1955	408	1.374	1.003	85	2	115	145	1.098	275	82	119	349	1.460	0	330	6.845
1956	446	2.099	2.199	98	13	207	165	1.396	320	132	125	392	1.854	0	452	9.898
1957	478	2.415	2.803	122	14	212	189	1.637	336	149	159	439	2.145	0	534	11.632
1958	510	2.790	3.483	156	16	206	218	1.894	360	173	176	503	2.487	0	630	13.602
1959	584	3.069	4.098	236	18	215	253	2.242	390	195	177	588	2.651	0	751	15.467
1960	635	3.376	4.821	283	23	218	272	2.511	408	230	189	665	2.745	0	853	17.229
1961	656	3.668	4.993	305	31	223	308	2.776	443	263	195	751	2.843	0	1.011	18.466
1962	719	3.815	5.220	384	36	199	385	3.150	490	301	207	881	2.992	0	1.290	20.069
1963	806	3.994	5.677	533	61	209	445	3.445	539	345	210	995	3.133	9	1.637	22.038
1964	886	4.136	6.133	668	76	223	501	3.842	601	407	220	1.090	3.236	20	2.142	24.181
1965	1.102	4.237	6.370	863	106	244	570	4.353	649	534	260	1.448	3.578	61	2.677	27.052
1966	1.262	4.662	7.259	1.328	132	280	603	5.069	738	583	244	1.759	3.555	91	3.480	31.045
1967	1.393	5.009	7.856	1.889	157	281	638	5.774	853	626	281	2.074	3.635	118	3.995	34.579
1968	1.520	5.334	8.419	2.311	190	290	683	6.327	995	668	259	2.355	3.670	141	4.644	37.806
(1) a) Cami Yaptırma Dernekleri			b) Diğer Din Dernekleri Toplamı													

Kaynak : Yücekök, (1971)

2.2.2.4. 1970-1980 dönemi

Anayasa’da Yapılan Değişiklikler

Bu dönemin konumuz açısından önemi her şeyden önce Anayasada yapılan “tepkisel” değişiklikler ve yeni bir Dernekler Kanununun yapılmasıdır. 12 Mart döneminde 1961 anayasasında 2 Temmuz 1971, 22 Eylül 1971 ve 20 Mart 1973 tarihli Resmi Gazetelerde yayınlanarak yürürlüğe giren üç değişiklik yapılmıştır. İlki çok önemli olmamakla beraber diğer iki değişiklikle Anayasanın maddelerinin dörtte birine ilişilmiş ve 11 geçici hüküm getirilmiştir (Soysal, 1987:117). Ordu 1971 Muhtırası ile birlikte ideolojik kamplaşmadan dernekleri de sorumlu tutmuştur. Bu nedenle Anayasanın 29. maddesinde dernek kurma hakkı sınırlandırılmıştır (Doğan, 2007).

Buna göre, önceden madde hükmü :”Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hak ancak kamu düzenini veya genel ahlâkı korumak için kanunla sınırlanabilir” şeklindeyken, 20.9.1971 tarih ve 1488 sayılı Kanunla aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

“Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hakkın kullanılmasında uygulanacak şekil ve usuller kanunda gösterilir. Kanun, Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, millî güvenliğinin, kamu düzeninin ve genel ahlâkın korunması maksadıyla sınırlar koyabilir.

Hiç kimse bir derneğe üye olmaya veya dernekte üye kalmaya zorlanamaz.

Dernekler, kanunun gösterdiği hallerde hâkim kararıyla kapatılabilir. Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, millî güvenliğinin, kamu düzeninin ve genel ahlâkın korunması bakımından gecikmede sakınca bulunan hallerde de, hâkim kararına kadar kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle faaliyetten alıkonulabilir.”

2.2.2.4.1. 1630 Sayılı Dernekler Kanunu

Anayasada yapılan değişiklikten yaklaşık bir yıl sonra 22.11.1972 tarihli, 1946 değişikliğiyle yürürlükte olan 3512 sayılı Cemiyetler Kanununun yerine, yeni bir Dernekler Kanunu yapılmıştır. Kanunun Genel gerekçesinde; öğrenci derneklerinin amaçları dışında kullanılmaları, bazı derneklerin anayasal hak ve özgürlükleri kötüye kullanarak toplum düzenini bozucu ortam hazırlamaları, 3512 sayılı yasada derneklerin çalışmalarında yaşanan olumsuzlukların önlenmesi gibi nedenler sayılmaktadır. Alelacele hazırlanan ve bir “teпки kanunu” olan 1630 sayılı “Dernekler Kanunu”, Genel

gerekçesinde de belirtildiği gibi, dernek kurma hak ve özgürlüğünü olabildiğince sınırlandırmayı amaçlamaktadır. Ancak, kanunun yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra, açılan iptal davası sonucu, Anayasa mahkemesinin 20 Aralık 1973 tarihli kararıyla, yasanın çeşitli hükümlerini Anayasaya aykırı bularak iptal etmesi sonucu, bir ölçüde de olsa, yasa özgürlükçü bir niteliğe yeniden kavuşabilmiştir (Yücekök, 1998:156).

Kanun;

- Dernek kurabilmek için en az yedi gerçek kişinin bir araya gelmesini öngörmüştür
- Bazı ad ve işaretlerin derneklerce kullanılamayacağı hükmü hukukumuzda girmiştir.
- Kurulması yasak olan dernekleri çok uzun ve ayrıntılı olarak saymıştır.
- Üyelerin verecekleri aidatların üst sınırını belirlemiştir.
- Yasaklanan amaçlarla kurulan dernekler ilgili valiliğin veya dernek merkezinin bulunduğu yer valisinin kararıyla faaliyetten alıkonulur.
- Derneklere uluslar arası faaliyetleri izne bağlanmıştır.
- Yasak faaliyetler bölümünde sayılan maddeler, kanunun tamamen önceki dönemde yaşananlara karşı reaksiyoner bir anlayışla hazırlandığı (Ersoy, 2005:15) düşüncesini pekiştirmektedir.
- Çok geniş bir denetim öngörülmüştür.
- Geçici 1. maddesiyle, Bu kanunun yayımı tarihinde mevcut olan dernek, federasyon, birlik ve konfederasyonların en çok altı ay içinde durumlarını bu kanun hükümlerine uydurmaya ve yeniden düzenlenecek dernek tüzüklerinden dört nüshasını, merkezlerinin bulunduğu yerin en büyük mülkiye amirine vermeye mecbur oldukları, bu mecburiyeti süresi içinde yerine getirmeyen derneklerin infisah etmiş sayılacakları hüküm altına alınmıştır.

2.2.2.4.2.12 Eylül 1980'e Doğru

Toplumsal hareketliliği denetleyemediği ve modernleş(tir)me projesinin tehlikeye girdiğini hissettiği, ya da ekonominin kendi iç dinamikleriyle gelişme zemini bulamadığı kriz zamanlarında, devlet-toplum ilişkilerinin yeniden belirlendiği askeri darbeler devreye girmiş ve kamu alanı yeniden düzenlenmiştir. Toplum hizaya sokulmuştur. Devlet ile sivil toplum arasındaki gel-gitler 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül darbeleriyle de durmamış, her darbe döneminde kamusal alanı ilgilendiren siyasal partiler, basın (radyo-televizyon) , dernekler ve sendikalar hakkında yeni hukuki

düzenlemeler yapılarak toplum yukarıdan aşağıya yeniden dizayn edilmeye çalışılmıştır (Tosun, 1998:199).

Bölünmüşlük ve parçalanmışlığın daha da derinleştiği yetmişli yıllarda iki genel seçim yapılmıştır. 12 Mart olağanüstü yönetimini sonlandıran 14 Ekim 1973 genel seçimlerine sekiz parti katılmıştır. Toplumdaki yeni siyasal oluşumların karşılığı olan partiler siyasi arenada yerlerini almışlardır. Bu seçimlerde hiçbir parti hükümeti tek başına kuracak salt çoğunluğu elde edememiştir (Dursun, 2002:387).

Türkiye’de 1970’li yıllar siyasi istikrarsızlığın, artan ekonomik sorunların yarattığı kaosun, giderek tırmanan terörün, her geçen gün yığılan çözümsüz problemlerin, bölünmüşlüğün, tatminsizliğin hasılı tam bir karmaşanın hakim olduğu yıllardır.

Daha başta, 12 Mart Dönemini sonlandıran seçimlerden güçlü bir iktidar çıkmamış, uzun süren müzakereler sonucu CHP-MSP koalisyonu kurulabilmiştir. Bu koalisyonun iç politikadaki tartışmaları sürerken Kıbrıs’ta yaşanan gelişmeler sonucu Türkiye, 20-22 Temmuz ve 14-16 Ağustos 1974 tarihlerinde Barış Harekatı’nı gerçekleştirmek zorunda kalmıştır. Harekat’ın iç ve dış politikada ciddi etkileri olmuş, içerde; başarıyı oya tahvil etme düşüncesi hükümet kurma krizlerine, dışta ise uluslar arası askeri ve ekonomik ambargolara muhatap olunmuştur.

Yaşanan kriz sonrası Türkiye’de, 1975 yılının ilk yarısında Milliyetçi Cephe Hükümetleri dönemi başlamıştır. Bu aynı zamanda toplumda sağ-sol kutuplaşmasının belirginleşmeye ve katılaşmaya başladığı dönemin de başlangıcıdır.

1974 petrol krizinin ve Barış Harekatının ve Harekat sonrası ABD’nin uyguladığı silah ambargosunun ekonomiye olumsuz etkileri hissedilmektedir.

Bir yanda, ülkücüler ve devrimciler şeklinde bölünmüş gençlik ve öğrenciler, diğer yanda örgütlü işçi kuruluşları sağ-sol ayrımının aktif unsurları haline gelmiştir. 1977 yılının 1 Mayısı tarihi “Kanlı 1 Mayıs” olarak geçecektir. Kanlı terörün nereye kadar gideceği bilinmemektedir.

Bu ortamda yapılan Haziran 1977 erken Genel seçiminden de istikrarlı bir hükümet çıkmamış, CHP, bu seçimde % 41,3’le Çok Partili Dönemin en yüksek oy oranını yakalamasına rağmen hükümeti kuramamış, İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulmuştur. 1978 başına kadar iktidarda kalan hükümet, ne ekonomik ve sosyal sorunların çözümünde, ne de yükselen terörün önlenmesinde başarı sağlayabilmiştir.

Gensoru ile düşürülen hükümetten sonra gelen hükümet de sorunların çözümünde başarısız oluyor, akaryakıt ve gıda maddeleri kuyrukları, yükselen enflasyon, düşen üretim, grevler – lokavtlar, karaborsa, yokluk, kıtlık yani ekonomik buhran, bir karabasan gibi toplumun üzerine çökmektedir.

Alevi ve Sünni vatandaşların birlikte yaşadıkları bazı illerde yaşanan olaylarda onlarca insan canını kaybetmiş, düşmanlık körüklenmiş, toplum iç savaş tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Terör, zamanla, toplumda tanınmış, akademisyen, gazeteci, siyasetçi, sendikacıları hedef almış. Türkiye’de sağ ve sol adına “Kurtarılmış Bölgeler” adeta oluşturulmuş, sıkıyönetime rağmen olayların önüne geçilememiştir. “Asker gelse de kurtulsak” sözü halkın arasında dolaşmaya başlamıştır.

Olayların, ölümlerin, kuyrukların, sıkıntıların devam ettiği, ülkenin “yetmiş sente muhtaç” halde bulunduğu ortamda siyasi parti liderleri “tencere dibin kara seninki benden kara” tarzı çatışmalara devam etmişler, 1970’li yıllar Türkiye’nin en şanssız ve istikrarsız yılları olarak tarihe geçmiştir.

Hükümet, ekonomik sorunları çözebilmek, bunalımın önünü açabilmek ve köklü yapısal reformu gerçekleştirebilmek için 24 Ocak 1980’de, IMF’nin telkin ettiği İstikrar programını ilan eder. 24 Ocak Kararları olarak adlandırılan İstikrar programı ile Türk lirası devalüe edilmiş, ihracat kredi ve teşviklerle teşvik edilmiş, fiyatların oluşumu piyasanın kendi işleyişine bırakılmış, sübvansiyonlar azaltılmış, faiz oranları yükseltilmiş, ekonomide kamu ağırlığının düşürülmesi hedeflenmiş, taban fiyatlarının ve ücretlerin düşük tutulması gibi tedbirler alınmıştır. 24 Ocak kararları ile Türk ekonomisinde ciddi bir makas değişikliği öngörülmüştür.

Kapalı, korumacı, tam anlamıyla duvara toslamış bir ekonomi için son şans olan kararları muhalefet çok sert eleştirmiş, ana muhalefet lideri, ”getirilen yeni ekonomik modelin demokrasi yok edilmeden uygulanamayacağını” söylemiştir. Kararların uygulanmaya başlaması ile birlikte piyasadaki mal darlığı ve karaborsacılık kısmen çözülmüştür.

Ancak terör olaylarını durduracak irade bir türlü gösteril(e)memektedir. Terör sıkıyönetim sistemiyle askerlere havale edilmiştir. Türk sivil siyasetçilerinin terör olaylarını sürekli askerlere havale etmek gibi bir tutumu vardır ve bu her dönemde böyledir.

Bütün bunlara bir de mart ayında görev süresi biten Fahri Korutürk'ün yerine seçilecek cumhurbaşkanı sorunu eklenmiş, yapılan turlara rağmen yeni cumhurbaşkanı bir türlü seçilememiştir.

Mayıs ayında Gün Sazak'ın, Temmuz ayında eski başbakanlardan Nihat Erim'in, kısa süre sonra sendikacı Kemal Türkler'in öldürülmesi toplumda korku ve tedirginliği artırmış, "sıra kimde?" sorusu sorulmaya başlamıştır. Basın-yayın kuruluşları her gün hava raporu verir gibi çatışma ve ölü sayısı raporu veriyorlar, bütün bunlara rağmen parti liderleri bir araya gelemiyor, tam tersine sen ben kavgası ile günler geçmektedir. Bütün bu sıkıntıların yanına 6 Eylül günü Konya'da "Kudüs'ü Kurtarma Mitingi" düzenlenmiş, miting istiklal marşı okunurken ayağa kalkılmadığı iddiaları ile irticaî ayaklanma gibi lanse edilmiştir. İrtica tehdidi söylemi Osmanlıdan buyana darbelerin olmazsa olmazıdır.

Hasılı askerlerin 27 Mayıs döneminde yasal hale getirilen "Cumhuriyet ve demokrasinin bekçiliği" adına yönetime müdahalesi için uygun ortam oluş(turul)muştur.

Beklenen müdahale 12 Eylül Cuma günü sabah saat 04.00'te gelir. Bu saatten sonra radyolardan Milli Güvenlik Konseyi'nin 1 numaralı bildirisi okunmuş, kahramanlık türküleri eşliğinde çok partili Türk Demokrasisi otuz yıl içinde üçüncü defa inkıtaya uğra(tıl)mıştır.

12 Eylül Türkiye için yeni bir milat olmuştur. Bundan sonra Türkiye için 12 Eylül öncesi ve sonrası vardır. Türkiye'nin mevcut siyasi, ekonomik, sosyal, hukuki düzeninin üzerine sünger çekilecektir (Dursun, 2000:165-233).

1970'li yıllar, toplumsal hayatta meydana gelen kırılmaların yanı sıra yaşanan olaylarda binlerce gencin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Gençler arasındaki bölünmeler liselere, hatta ortaokullara kadar inmiştir. Üniversitelerde-Lise ve ortaokullarda yaşanan boykotlar, çatışmalar, protestolar... nedeniyle eğitim yapılamaz hale gelmiştir. Öğretmenler arasındaki bölünmenin de sonucu olarak eğitim-öğretim tam bir faciaya dönüşmüş, pek çok öğrenci eğitimini sonlandırmak veya ara vermek zorunda kalmıştır. Bu dönemde muhafazakâr kesimler, çocuklarını, hem terör olaylarının daha az olması, hem de 'biraz dinini diyanetini öğretilsin' kaygısıyla daha çok İmam-Hatip okullarına yönlendirmişlerdir. Bu okulların sayısı da talebe bağlı olarak artmıştır. Yaşanan sıkıntılara rağmen, ülkede eğitim-öğretim düzeyi yükselmeye devam etmiştir.

Bu dönemin sonlarına doğru, bazı küçük dini oluşumlar toplumsal hayatta görülmeye başlamıştır. Bu gruplar daha sonraki dönemde toplumsal hayatta önemli rol oynayacaklardır.

Bu yıllar, yeni bir göç dalgasının da başladığı ve devam ettiği yıllardır. 1950’li yıllarda başlayan köyden kente göç bu dönemde hızlanarak devam ederken, özellikle Avrupa ülkelerine de dış göç başlamıştır. İç göç kentlerin kenarlarına yeni gecekondu bölgeleri demektir. Dış göçle, köyünden kalkıp Almanya başta olmak üzere yabancı ülkelere giden işçiler bol para kazanmaya, kazandıkları ile ülkemizde özellikle gayr-ı menkule yatırım yapmaya başlamışlardır. Gittikleri ülkelerde gördüklerini yıllık izin için geldikleri köylerinde kasabalarında anlatıyor, ‘bizde niye yok’ sorusunun sorulmasına vesile oluyordular. Bu toplumun devletten beklentilerinin artması demektir. Talebi artan toplum, bir şekilde bunu devlete iletmenin, siyasetten başka yolları olduğunu da zamanla keşfedecekti. Aynı durum daha dar anlamda iç göçle şehirlere göçen insanlar içinde geçerli olacaktır.

Bu yıllarda kurulan dernek sayısı ile ilgili sağlıklı verilere ulaşılamamıştır. 1972 yılında yürürlüğe giren dernekler kanununun dernek kurmayı nasıl zorlaştırdığını, dernekler ve denekleşme üzerindeki kontrolü artırdığını kanunun açıklanmasında görmüştük. Bütün bunlara rağmen yaşanan sosyal ve ekonomik gelişmeler, toplumdaki ideolojik farklılaşmanın bir sonucu olarak legal veya illegal örgütlenmelerin olması kaçınılmazdır. Kaldı ki öğretmeninden, polis memuruna, oradan diğer kamu görevlilerine kadar bölünme ve çatışmalar sonuçta ülkeyi darbe ortamına sürüklemiştir.

1980 öncesi dernek ve sendika gibi gönüllü kuruluşların önceki dönemlerle karşılaştırıldığında daha özerk hale geldikleri gözlemlenmektedir. Bu özerkleşmede ekonomik gelişme sayesinde toplumun devlete ve sivil örgütlenmeye bakışının değişmesi etkili olmuştur. Daha önce devlet kalkınmayı geliştirecek ve sosyal refahı sağlayacak bir kurum olarak algılandığından 1980 öncesi kurulan dernekler daha çok devletten beklenen hizmetlere katkı amaçlıdır. Hatta çoğu zaman bu tür derneklerin kurulması devlet yetkililerince teşvik edilmektedir. Gönüllü bireysel girişimle kurulan kültürel, ekonomik ve siyasi dernek ve benzeri organizasyonların sayısında olağanüstü bir artış olmuş, siyasi otoritelerin almış olduğu kararları etkilemek üzere, bireysel gönüllü girişimde bulunmanın örnekleri hızlı artış çizgisine girmiştir. Bu dönemde, Türkiye’de bir tür “siyasal katılım yoğunlaşması” olduğu da ifade edilebilir. Her tür

siyasal katılım, oy vermek gibi, olağan biçimde iştirak eylemlerinden, izinsiz yürüyüş, grev ve boykota kadar varan bir çeşitlilik içinde tezahür etmeye başlamıştır. Bunlara ilave olarak, her tür siyasal eyleme katılanların sayısı askeri dönem hariç, fark edilir derecede yükselmiştir (Doğan, 2007).

1980 yılındaki toplam dernek sayısı ile ilgili net bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak 12 Eylül'de 23.700 derneğin faaliyetlerinin durdurulduğuna dair bilgiler vardır (Güldiken ve Kaya, 2004). Bu sayı aktif dernek sayısı olmalıdır. Önceki dönemleri incelerken Yücekök'ün verilerine göre, 1968 yılı dernek sayısını; 37.806 olarak vermiştik. Bu birikimli toplam dernek sayısıdır. Ancak kurulan bütün dernekler sürekli faaliyet gösterecekler, aktif halde kalacaklar diye bir durum söz konusu değildir. 05.12.2009 günü itibariyle Dernekler Dairesi Başkanlığı (DDB) Web sayfasındaki bilgilere göre; Ülkemizde Kurulan Toplam Dernek Sayısı : 210.748, Faal Dernek Sayısı : 83.374, Müfesihi(Feshedilen) Dernek Sayısı: 127.374'tür. (<http://dernekler.icisleri.gov.tr/Dernekler/Kurum/FaalFesihSayilari.aspx>)05.12.2009

Bu şu demektir: Türkiye'de kurulan her 100 dernekten ortalama 60'ı zaman içinde muhtelif nedenlerle ve değişik şekillerde faaliyetlerini sonlandırmaktadırlar. Tabii ki bu oranlara 1950'den sonra her on yılda bir yaşanan olağanüstü yönetim dönemlerinde yaşananlar önemli ölçüde tesir etmektedir.1990 yılına ait faal dernek sayısını 35.106 olduğunu düşündüğümüzde sayıların doğruluğuna olan inanç artmaktadır.

2.2.2.5. 1980-1990 Dönemi

Ordunun emir komuta zinciri içinde yönetime el koyduğu 1 nolu MGK Bildirisi ile halka duyurulmuştur. Aynı gün yayınlanan 7 nolu MGK bildirisinin 1.maddesiyle; Siyasi parti faaliyetleri yasaklanmıştır. Parti bina ve tesisleri sıkıyönetim ve garnizon komutanlıklarınca emniyet ve kontrol altına alınacaktır. 2.maddesiyle; Kamu düzeni ve genel asayiş gereği olarak DİSK, MİSK ve bunlara bağlı sendikaların faaliyetleri durdurulmuştur. Nihayet 3.maddesiyle; Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay hariç diğer bütün derneklerin faaliyetleri durdurulmuştur. www.belgenet.com 05.12.2009

12 Eylül döneminde çıkarılan 27 Ekim 1980 ve 2324 sayılı "Anayasa Düzeni Hakkında Kanun", "Geçici Anayasa" niteliği taşımaktadır. Yasa, 1961 Anayasası'nın kimi maddelerini değiştiriyor ve TBMM'nin yetkilerini Milli Güvenlik Konseyi'nin (MGK), Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini Konsey Başkanı'nın kullanacağını, MGK'nın karar,

bildiri ve yasalarının anayasaya aykırılığının öne sürülemeyeceğini hükme bağlamaktadır.

2.2.2.5.1. Yeni Anayasa

Milli Güvenlik Konseyi Başkanı tarafından 16 Eylül 1980 günü yapılan basın toplantısında darbenin amaçları belirtilmiş ve nihai amacın, makul bir sürede yasal düzenlemeleri yaptıktan sonra sivil idareyi yeniden tesis etmek olduğu ifade edilmiştir.

Milli Güvenlik Konseyince 29 Haziran 1981’de yayınlanan <Kurucu Meclis Hakkında Kanun>,Konsey ve Danışma Meclisinden oluşan iki kanatlı bir “Kurucu Meclis” oluşturmuştur. Kurucu Meclis’in görevleri şunlardır:

- Yeni bir anayasa yapmak, bu anayasanın halkoyuna sunulmasına ilişkin yasayı yapmak,
- Yeni anayasaya uygun “Siyasi Partiler Kanunu” hazırlamak,
- Yeni anayasaya uygun “Seçim Yasası” hazırlamak
- Konseyce kararlaştırılacak bir tarihte yapılacak olan seçimlere kadar yasama görevini yapmak.

Danışma Meclisi, her ilden valilerce belirlenip önerilmiş adaylar arasından MGK tarafından seçilecek 120 üye ile MGK’nın doğrudan seçeceği 40 üye olmak üzere 160 üyeden oluşacaktır.

Üyelik şartları arasında normal sayılabilecek hükümler arasında, 11 Eylül 1980 tarihinde herhangi bir partinin üyesi olmamak’ hükmü dikkat çekmektedir (Soysal, 1987:149-151).

Danışma Meclisinin kendi üyeleri arasından seçtiği 15 kişiden oluşan Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanan yeni Anayasa Tasarısı, Danışma Meclisince kabul edildikten sonra Milli Güvenlik Konseyinde de görüşülerek son şekli verilmiş ve 7 Kasım 1982’de Halkoyuna sunulmuştur. % 91.37 katılımın olduğu oylamada yeni Anayasa, % 91.37 kabul oyu ile kabul edilmiş ve 9 Kasım 1982’de Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Gözübüyük, 1991:140).

Klasik liberal (batılı) demokrasi bağlamı içinde, başlıca iki demokrasi anlayışı etkili olmuştur. Bu iki anlayış, siyasal katılma, çoğulculuk ve devlet iktidarının sınırlandırılması konusunda birbirinden hayli farklı görüşlere sahiptirler. Birinci anlayışa göre; Milli irade, halkın belli dönemlerde kendisini yönetecek olanları

seçmesinden sonra devletin seçilmiş organlar eliyle yürütülmesini, halkın veya çeşitli grupların bu aşamada siyasal kararları etkilemeye çalışmamasını en azından bu etkinin mümkün olan en düşük düzeyde tutulmasını öngörür. İkinci anlayış ise; halkın siyasete (seçimlerde oy verme dışındaki yollardan da) aktif ve sürekli katılmasını, karar alma mekanizmalarında daha çok çoğulculuğu esas alır. 1982 anayasası tam anlamıyla olmasa bile, daha az <katılımcı> (participatory) bir demokrasi modelini benimsemiş görünmektedir (Gözübüyük, 1990:52-53). Bu anlayış ve yaklaşım konumuz açısından oldukça önemlidir.

1982 anayasasında 17 Mayıs 1987'den 9 Şubat 2008 tarihine kadar, başlangıç kısmı dahil on altı kez değişiklik yapılmıştır. Son değişiklik Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.

Anayasa ile 1961 anayasasının yarı-resmi organlar olarak düzenlediği meslek kuruluşları, Kamu Kurumu niteliğinde meslek kuruluşları olarak ifade edilmiş ve kuruluş amaçları dışında faaliyet gösteremeyecekleri, siyasi partiler, sendikalar ve derneklerle ortak hareket edemeyecekleri, siyasetle uğraşamayacakları hükme bağlanmıştır (Tosun, 1998:213). Bu toplumun siyaset yapma, yönetime katılma yollarını tıkayan bir yaklaşımın sonucudur. Bu tür yasaklarla, örgütlü kitlelerin işbirliği yapmaları, ülke yönetiminde etkin hale gelmeleri önlenmeye çalışılmıştır. Çok masumane düşünülmesi durumunda ise bu kuruluşların adeta kamu kurum ve kuruluşları olarak öngörüldüğü, bu öngörü doğrultusunda üyelerinin devlet memuru gibi davranması sağlanmaya çalışılmıştır. Oysa meslek kuruluşlarının üyeleri; üniversite eğitimi almış, meslek sahibi, çoğu zaman düzenli ve yüksek gelir sahibi kişilerdir. Bu kitlenin meslekî kuruluşlarının siyasetle uğraşamayacaklarını hüküm altına almak, her şeyden önce siyaseti kısırlaştırmaktır ve örgütlenme özgürlüğünü ortadan kaldıran bir yaklaşımın sonucudur.

12 Eylül öncesinin kargaşa ortamına tepki olarak ortaya çıkan Anayasa, o kargaşayı yarattığı varsayılan bütün hak ve özgürlükleri ayrıntılı ve aşırı bir biçimde düzenlemeyi amaçlamıştır. Dernekçilik ve dernekler de, Milli Güvenlik Konseyinin gözündeki bu kargaşa ve çatışma ortamının baş müsebbiplerindendirler. Dolayısıyla, dernek kurma hak ve özgürlüğü anayasada ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Dernekler 13. Maddede belirtilen genel sınırlamalara aykırı hareket edemeyeceği gibi özel birtakım sınırlamalar da getirilir (Soysal, 1987:226). Anayasanın, dernek kurma hakkına getirdiği

sınırlamalarla, derneklerin toplumdaki diğer bütün örgütlü grup ve topluluklarla ilişkisi kesilmiş; dernekler toplumsal-siyasal yaşamdan yalıtılmak istenmiştir (Parla, 2002:53).

1980 Anayasasının Dernek Kurma Hürriyetini düzenleyen 33.maddesi; 1995 ve 2001 yıllarında iki kez değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliklerle dernek kurma özgürlüğünde ki bazı kısıtlamalar kaldırılmıştır. Yapılan değişiklikler sonrası madde şu şekildedir:

“Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir.

Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz.

Dernek kurma hürriyeti ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâk ile başkalarının hürriyetlerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabilir.

Dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hâkim kararıyla kapatılabilir veya faaliyetten alıkonulabilir. Ancak, millî güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği hallerde gecikmede sakınca varsa, kanunla bir merci, derneği faaliyetten men ile yetkilendirilebilir. Bu merciin kararı, yirmi dört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını kırk sekiz saat içinde açıklar; aksi halde, bu idarî karar kendiliğinden yürürlükten kalkar.

Birinci fıkra hükmü, Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensuplarına ve görevlerinin gerektirdiği ölçüde Devlet memurlarına kanunla sınırlamalar getirilmesine engel değildir. Bu madde hükümleri vakıflarla ilgili olarak da uygulanır.”

Görüldüğü gibi, 1982 Anayasasını yapanlar (MGK), siyasi mekanizmalara o kadar güvensizdirler ki, kanun maddesi gibi anayasa maddesi düzenlemişlerdir. 1960 anayasasında, 1970 değişikliğinden önceki, dernek kurma hakkı ile ilgili maddesi: “Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hak ancak kamu düzenini veya genel ahlâkı korumak için kanunla sınırlanabilir.” şeklinde sadece iki cümleden ibaretken, 1980 deki hüküm bütün değişikliklere rağmen hala paragraf uzunluğundadır. Bunda, ihtilal öncesi dönemde yaşanan kaos ve kargaşadan suçlanan kurumların başında derneklerin gelmesinin etkisi olsa gerektir. Dernekler, Osmanlı döneminden bu yana hep asayiş, düzeni bozacak, güvenliği tehlikeye düşürecek,

kontrol altında tutulması, denetlenmesi, gözetilmesi gereken kurumlar, örgütler olarak algılanmışlardır.

1982 Anayasasının öngördüğü kısıtlı özgürlük ve kumanda edilebilir demokrasi anlayışı 1995'te gerçekleştirilen anayasa değişiklikleriyle önemli ölçüde gevşetilmiştir. Anayasada gerçekleştirilen değişiklikler siyasal katılım yollarını genişletici ve sivil toplum örgütlerinin güçlenmesini kolaylaştırıcı niteliktedir. Anayasanın 33. maddesinin 4. ve 5. fıkraları kaldırılmıştır. Böylece derneklerin siyasetle ilgilenme yasağı kaldırılmıştır. Bu maddedeki değişiklik vakıfların da siyasetle ilgilenme yasağına son verilmiştir. 52. maddedeki değişiklik sendikaların siyasetle uğraşma yasağı artık söz konusu değildir. 53. maddeye eklenen III. fıkra ile "kamu görevlilerinin" sendika kurmalarına izin verilmiştir. Ancak kamu görevlileri grev hakkına sahip değildir. 67. Maddedeki değişiklik seçmen yaşı 21'den 18'e indirilmiştir. 68. maddedeki değişiklikler üniversite öğretim elemanlarının ve öğrencilerin siyasal partilere üye olmaları akademisyenlere tanınan siyasi partilere üyelik hakkı diğer memurlara henüz verilmemiştir (Doğan, 2007:91).

2.2.2.5.2. 2908 Sayılı Dernekler Kanunu

12 Eylül Yönetiminin toplumu ve siyasal hayatı baştan aşağı yeniden düzenleme, belirleme anlayışının bir sonucu olarak yeni Dernekler kanunu yapılmıştır. 04.01.1983 tarih ve 2908 sayılı yasa da, aşırı bir dernekleşme korkusunun egemen olduğu görülmektedir (Yücekök,1998:157).

Yasa, Derneği; "kazanç paylaşma dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir gayeyi gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmeleri suretiyle oluşturdukları kuruluş" olarak tanımlamıştır.

2003 yılı başında yapılan değişiklikle buradaki on sekiz yaş şart kaldırılarak yerine fiil ehliyetine sahip olma şartı getirilmiştir. Yine aynı değişiklikle tüzel kişilere de derneklere üye olma hakkı getirilmiştir.

Medeni hakları kullanma ehliyetine sahip ve on sekiz yaşını bitirmiş olan herkesin, önceden izin almaksızın dernek kurabileceği belirtildikten sonra, *Ancak*, denilerek, dernek kuramayacaklar maddeler halinde sıralanmıştır. Dönemin hassasiyetleri burada da açıkça görülmektedir. Buna göre; diğer yasaklamalar yanında; Kurulması yasaklanmış dernekleri kuranlar ve yönetenler ile dernekler için yasaklanmış

faaliyetlerde bulunmaları sebebiyle mahkemece kapatılmasına karar verilen derneklerin yöneticileri, kapatma kararının kesinleştiği tarihten 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 101 inci maddesinin (d) bendi gereğince bir siyasi partiden kesin olarak çıkarılan veya fiilleriyle bir siyasi partinin kapatılmasına sebep olan parti üyeleri de çıkarma kararının veya Anayasa Mahkemesinin kapatma kararının yazı ile bildirilmesinden itibaren beş yıl süre ile dernek kuramazlar.

Hangi amaçlarla dernek kurulamayacağı yine maddeler halinde sıralanmıştır. Burada da kanunun tepkisel bir anlayışla hazırlandığını görmek mümkündür. Daha sonra, 2003 yılı başında değiştirilen madde hükmüne göre;

Anayasanın başlangıç kısmında belirtilen temel ilkelere aykırı olarak dernek kurulamaz;

1. Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak,
2. Dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayrımına dayanılarak nitelikleri Anayasa da belirtilen Türkiye Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmek veya ortadan kaldırmak,
3. Anayasadaki temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmak,
4. Kanunlara, milli egemenliğe, milli güvenliğe, kamu düzenine ve genel asayişe, kamu yararına, genel ahlaka ve genel sağlığın korunmasına aykırı faaliyette bulunmak,
5. Bölge, ırk, sosyal sınıf, din ve mezhep esasına veya adına dayanarak faaliyette bulunmak,
6. Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde, ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek veya Türk Dilinden veya kültüründen ayrı dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak suretiyle azınlık yaratmak veya herhangi bir bölgenin veya ırkın veya sınıfın veya belli bir din veya mezhepten olanların diğerlerine hakim veya diğerlerinden imtiyazlı olmasını sağlamak.
7. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasınının 174 üncü maddesinde sayılan inkılap kanunlarını kaldırmak, değiştirmek veya bu kanunlarla yasaklanan hususları yeniden canlandırmak,
8. Atatürk'ün kişiliğini, ilkelerini, çalışmalarını veya anılarını kötülemek veya küçük düşürmek,
9. Türkiye Devletinin manevi şahsiyetini kötülemek veya küçültmek,
10. Suç işlemek veya suç işlemeyi teşvik veya telkin etmek,
amacıyla dernek kurulması yasaklanmıştır. Ayrıca, Yükseköğretim kurumlarında birden fazla öğrenci derneği kurulması yasaklanmıştır.

2003 yılı başındaki değişiklikle yasaklar oldukça azaltılmıştır. Buna göre; Anayasada belirtilen Cumhuriyetin temel nitelikleri ile 174 üncü maddesinde belirtilen inkılp kanunlarının korunması hükümlerine, millî güvenliğe ve kamu düzenine, genel sağlık ve genel ahlâka aykırı olarak; Türkiye Cumhuriyetinde ırk, din, mezhep ve bölge farklılığı veya bunlara dayanarak azınlık yaratmak ve Türkiye Cumhuriyeti'nin üniter devlet yapısını bozmak; Atatürk'ün kişiliğini, ilkelerini, çalışmalarını veya anılarını ktlemek veya küçük düşürmek ya da başkalarının hürriyetlerini kısıtlamak amacıyla, dernek kurulması yasaktır. Görüldüğü gibi değişiklik yasak kapsamını oldukça daraltmıştır.

Derneklerin denetimi de ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Buna göre;

“Derneklerin yönetim yerleri, müesseseleri ve her çeşit eklentileri, defterleri, hesap ve işlemleri, İçişleri Bakanlığı veya buldukları yerin en büyük mülki amiri tarafından her zaman denetlenebilir. İçişleri Bakanlığı bu denetlemeyi, Bakanlık Teftiş Kurulu, Emniyet Genel Müdürlüğü Teftiş Kurulu, Dernekler zel Denetleme Grubu elemanları veya Bakanlık ve Emniyet Genel Müdürlüğü merkez teşkilatında görevli diğer memurlar aracılığıyla, en büyük mülki amirler bizzat veya görevlendirecekleri memur veya memurlar aracılığıyla yaptırır.

Dernekler, amaç ve faaliyetleriyle ilgili bulunan bakanlıklar tarafından ve ayrıca ğrenci dernekleri ilgili yükseköğretim kurumunca; dini konulu dernekler, Diyanet İşleri Başkanlığınca; spor dernek ve kulüpleri de Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğünce denetlenir.”

Görüldüğü gibi, derneklerin İçişleri Bakanlığı birimleri ve Mahalli Mülki Amirler dışında, amaç ve faaliyetleriyle ilgili bulunan kurumlar tarafından da denetlenmesi öngörülmüştür. Bu hüküm, derneklere olan bakış açısını bize daha iyi anlatmaktadır. Dini dernekler açısından benzer zorlamalar 28 Şubat Post-Modern darbesi döneminde de yaşanacaktır.

Kolluk kuvvetleri, derneklerin yönetim yerleri, müesseseleri ve tesisleri ile her çeşit eklentilerine, mahallin en büyük mülki amirinin yazılı emriyle her zaman girebilme yetkisini haizdirler.

Bir derneğin veya Şubesinin faaliyetleri bakımından Devletin lkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel ahlakın, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği ve

gecikmesinde sakınca bulunan hallerde o derneğin merkezinin veya şubesinin bulunduğu ilin valiliği, gerekçeli bir kararla derneği veya şubeyi faaliyetten alıkoyabilir. Mahkeme, valiliğin kararını onama veya kaldırma şeklindeki kararını kırk sekiz saat içinde verir. Aksi halde, idari karar kendiliğinden yürürlükten kalkar.

Yasaya aykırı faaliyette bulunan dernek ve yöneticileri için çok ağır para ve hapis cezaları öngörülmüştür.

Kanunun pek çok hükmünün özel kanunlarında hüküm bulunmamak kaydıyla kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile işçi ve işveren sendikaları ve üst kuruluşları için de ceza hükümleriyle birlikte uygulanacağı hüküm altına alınarak dernekler dışındaki diğer sivil toplum örgütleri de zapt-u rapt altına alınmıştır.

Kanun da yıllar içinde pek çok değişiklik yapılmıştır. Anayasa yaparken dahi çok geniş düzenlemeler yapan, bir yönetim anlayışı doğal olarak kanun yaparken daha ayrıntılı olarak özgürlükleri kısıtlayıcı davranmıştır. 12 Eylül ürünü hemen bütün yasalarda bu durum söz konusudur. Kanun bütün eleştirilere rağmen 2004 yılında yeni Dernekler Kanunu yapıncaya kadar yaklaşık 21 yıl yürürlükte kalmıştır.

2.2.2.5.3. Demokratik Hayata geçiş

Yeni dönemin ilk genel seçimlerine üç siyasi parti katılmıştır. Partilerin seçime girmeleri ve adayları onaylama yetkisini elinde tutan MGK, yeni kurulan partilerden sadece Anavatan Partisi, Halkçı Parti ve Milliyetçi Demokrasi Partisinin seçimlere girişine izin vermiştir. Yine, partilerin adaylarının beşte biri, bağımsız adayların % 90'ı MGK tarafından veto edilmiştir. Oy kullanmanın zorunlu olduğu seçimlere katılım % 92.3 gibi yüksek bir seviyede gerçekleşmiş. Seçim sonuçları Türkiye'de istikrarlı ve yeni bir dönemin başlangıcıdır. 24 Ocak Kararlarının uygulayıcısı, Demokrat Parti ve Adalet Partisi tabanına daha yakın ama dört eğilimi kucaklama söylemiyle halktan oy isteyen Turgut ÖZAL'ın lideri olduğu Anavatan Partisi mecliste çoğunluğu sağlamıştır. Bu dönemde yapılan ikinci genel seçimde de oyları düşmekle birlikte yine Anavatan Partisi salt çoğunluğu kazanmıştır. 1983'ten 1991 yılı sonuna kadar Türkiye koalisyonuz bir istikrarlı dönem geçirmiştir.

2.2.2.5.4. 24 Ocak Kararları ve Yeni Ekonomik Düzen

12 Eylül öncesinde yaşanan ekonomik çıkmazdan kurtulmak için uygulamaya konulan 24 Ocak 1980 tarihli istikrar paketi, serbest piyasa sisteminin genişletilmesi ve dışa açılmayla ilgili köklü reformlar içermektedir.

Bu kararlar Türkiye'nin sadece ekonomik değil, siyasal ve toplumsal hayatında da önemli alt-üst oluşları beraberinde getirmiştir. Önceki dönemin ithal ikameci politikalarının başarısızlığının teyidi ve buna yönelik tepki olarak yorumlanabilecek olan kararlar, sermaye birikim sürecine devletin müdahalesi olup, neo-liberal bir yapısal uyum sürecinde uluslar arası ekonomiye uyum sağlamak amacıyla ihracata yönelik kalkınma modelini öneriyordu. Bu modelde, yerli hammaddeye ve ucuz işgücüne dayalı sektörler öne çıkarılıyor, dışa açılmayı başaramayan küçük firmalar ise dışlanıyordu. İthalat rejiminde gerçekleştirilen liberasyon, sübvansiyonların kaldırılması, kamu kesimi ücret artışının kontrol altına alınması, zarar eden KİT'lerin istihdam deposu olmaktan çıkarılması gibi hedefler ekonomide önemli kırılma noktaları olduğu gibi, siyaset için de zorlayıcı kararlardı.

Söz konusu politikaların, ilk uygulandığı ve olumsuz etkilerinin daha çok görüleceği ilk zamanlarda, zarar gören kesimlerden gelecek siyasi baskılar karşısında ödün vermeden uygulanabilmesi açısından 12 Eylül dönemi uygun bir ortam yaratmıştır. Zaten ilk ilan edildiğinde, dönemin ana muhalefet lideri bu politikaların demokratik bir dönemde uygulanmasının mümkün olmayacağını ifade etmişti.

Uygulanan politikalar sonuç olarak, dış ticaretin gelişmesini, yatırımların ve istihdamın artmasını sağlamıştır. Hem sanayi ve ticaret, hem de hizmet sektöründe özel girişimlerin artması, ekonomide devletin etkisini azaltmaya başlamıştır. Bu gelişme bir yandan iş dünyasının kamu hayatındaki yerlerini değiştirmiş, diğer yandan da nispeten yüksek gelir elde eden profesyonel bir sınıfın ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Ekonomik liberalleşmenin sivil toplum alanındaki gelişime etkisine bakıldığında; sermayenin siyasetten özerkliğini kazanması, iş yaşamının genişlemesi ve çeşitlenmesi, orta sınıfın gelirindeki iyileşme, ortaya çıkan yeni meslek grupları, gönüllü örgütlerin ve kuruluşların sayısını artırarak sivil toplumu genişletici bir etki yaratmıştır. Devletin ekonomik yaşamdaki misyonu azaltılırken, siyasal alandaki ağırlığı da tartışılmaya başlanmış, sivil toplum, liberalizm, özgürlük kavramları gündeme gelmiştir. Bu gelişmelerin sivil toplumun gelişmesi ve genişlemesine üç yönlü etkisi olmuştur: İlk

olarak; ekonomik olarak genişleyen örgütler, halkla ilişkilere önem vermiş ve bazı dernekleri destekleyecek sosyal yardım faaliyetlerine katılmaya başlamışlardır. İkinci olarak; profesyonel yönetici sınıfın oluşması, sivil toplum örgütlerinin ihtiyaç duyduğu liderlik vasfına sahip, kaliteli insan kaynağını sağlamıştır. Üçüncü olarak; kişi başına düşen yıllık gelirin artması çok sayıda kişinin gelirlerinin bir kısmını sivil toplum faaliyetlerine ayırmasını kolaylaştırmıştır.

1990 yılına gelindiğinde, kişi başına düşen gayr-ı safi milli hasıla 2682 Amerikan Dolarıdır.

Ekonomik yapıdaki gelişmeye paralel olarak, toplumsal hareketlilik hızlanarak artmaya devam etmektedir. Kentlerin etrafında yoğunlaşan gecekonduların kent içinde yeni kentler oluşturmaları, daha öncede açıkladığımız nedenlere de bağlı olarak, toplumsal dayanışmaya dayalı hemşehrilik derneklerinin sayılarının artmasına, “kendileri ile aynı ilgi ya da merakı paylaşan ve örgütlenmek isteyen başka insanlar bulmaları ihtimalinin yükselmesine” ,böylece aynı amaç etrafında birleşebilecek insanların örgütlenebilmesi için doğal ortamın oluşmasına yol açmıştır. Kararların uygulanmasından zarar gören kesimlerin de, haklarını aramak ve politikaları lehlerine çevirebilmek için örgütlenmelerine yol açmıştır (Tosun, 1998:201-206).

Ekonominin dışa açılması çalışmalarını çerçevesinde, iş ve teknoloji dünyasının ihtiyaç duyduğu örgütlenmeleri gerçekleştirmesini sağlamak amacıyla, dernekler kanunundaki kısıtlamalar nedeniyle, Uluslar arası teşekküllerin Kurulması konusu 1987 yılında bir kanunla düzenlenmiştir. Buna göre;

Uluslararası alanda beraberlik ve işbirliği yapılmasında fayda görülen hallerde, Türk ve yabancı hakiki veya hükmi şahısların veya yalnız hükmi şahısların, kazanç paylaşma amacı dışında ve kanunlarla yasaklanmamış olmak kaydıyla ekonomik ve teknik alanlarda işbirliğini geliştirmek, bu konularda bilgi, görgü ve karşılıklı teknolojilerinden yararlanmak maksadıyla Türkiye'de veya yurt dışında:

- a) En az yedisinin; uluslararası nitelikte birlik, federasyon veya benzeri teşekküller kurmaları veya kurulmuş bu gibi teşekküllerin şubelerini açmaları,
- b) Uluslararası faaliyette bulunmaları,
- c) Mevcut kuruluş ve benzeri derneklere katılmaları veya bunlarla işbirliğinde bulunmalarına, Dışişleri Bakanlığının görüşü alınmak suretiyle İçişleri Bakanlığının

teklifi üzerine, Bakanlar Kurulunun iznine tabi kılınmıştır. Yeni yeni dışa açılan, bu konuda bilgi ve birikimi olmayan Türk özel sektörünün, bu tür birlikliklere ve oluşumlara ihtiyaç duyacağı açıktır. Bu kanun çerçevesinde 05.12.2009 itibarıyla 48 birlik faaliyet göstermektedir.

1970'lerde başlayan toplumsal hareketliliğin 1980'lerde artarak devam etmesi, özellikle büyük ve büyüyen kentlerde birbirinden çok farklı kesimlerin bir araya gelerek, "toplumsal akışkanlığı yüksek yeni sosyo-politik gruplaşmalar"ı ortaya çıkarmıştır. Kentsel alanda "dinin yeniden keşfi"nin temelinde gözlenen örgütlenmeler artmıştır (Tosun, 1998:219).

Bu yıllarda, toplumsal hareketlilik ve değişim sonucu şehirlere yeni gelen ve muhafazakar değerlerini koruyan kentlilerin sayısında görülen artışla, "ülke genelinde dini yaşantının daha görünür ve yaygın bir hal almasına paralel olarak, 80'li yıllar her türden islâmî çevre, grup, ekol, cemaat vb. faaliyetlerini daha açık, yaygın ve etkili bir şekilde yürüttüğü" bir dönem oldu (Tosun, 1998:221).

Bu dönem devletin verdiği teşviklerden de yararlanarak başta, Anadolu'da ki bazı şehirler olmak üzere muhafazakar kesimlerin sanayi ve ticarete başarı sağladığı, yeni bir sermaye grubunun doğmaya başladığı yıllardır. Meydana gelen yeni muhafazakar zenginlerin sayılarının ve etkinliklerinin artması, dernek ve vakıfların sayılarında da artışı getirmiştir. Örneğin, daha çok İstanbul sermayesini (siyasal merkezi) temsil eden TÜSİAD'ın yanında, Anadolu sermayesini (çevre) temsil eden MÜSİAD kurulmuştur. Bu dernek ve vakıf örgütlenmeleri daha sonra çeşitlenerek ve artarak devam etmiştir.

Bu dönem yine, muhafazakar kesimlerin, eğitim ve öğrenime daha çok kaynak aktarmaya başladıkları, hem kendi çocuklarının eğitimi hem de köyünde kasabasında eğitim imkanı bulamayan çocukların eğitimlerine destek verdikleri bir dönem olmuştur. Devlet okulları ve az sayıdaki özel okul, kurs ve dersanelere yenileri eklenmiş, yeni bir eğitilmiş-muhafazakar kitle oluşmaya başlamıştır.

Dönemin sonlarına doğru 12 Eylül Yönetiminin Üniversiteleri düzene koymak için oluşturduğu Yüksek Öğretim Kurulu'nun neye dayanarak aldığı hala tartışılan, Üniversitelere "Başörtüsü-Türban" ile girmeyi yasaklayan kararı, günümüze kadar gelen ve hala çözülemeyen bir problemin doğmasına neden olmuştur. Öyle ki, konu sonraki dönemde yaşanacak 28 Şubat Post Modern Darbesinin önemli nedenlerinden biri olarak ileri sürülmüştür.

1980’li yıllar, Türkiye’de basın-yayın alanında da çok ciddi değişikliklerin yaşanmaya başladığı yıllardır. Televizyon yayınlarında TRT tekelinin kaldırılması üzerine özel televizyonlar toplum hayatına girmeye başlamıştır. Bu “farklı tercihlerin” televizyon yayınlarıyla da toplumla paylaşılmasını sağlamıştır. Haber ve eğlence programları farklılaşmış, halk sadece devletin verdiği haberlerden başka haber ve gelişmelerden haberdar olmaya başlamıştır. Sektörün gelişmesi, insanların kendi dünyaları dışında neler olup bittiğini öğrenmelerine, bu gelişmelere ilgi duymalarına, etkilenmelerine yol açmıştır. 80’li yılların sonuna doğru özel televizyonların yanı sıra özel radyolarda yayına başlamış, yaşanan hukuki sıkıntılar daha sonra yapılan seçimlerin en önemli konularından olmuştur. Maliyet olarak daha az para gerektiren radyo yayıncılığı yine toplumdaki “farklı seslerin, düşüncelerin geniş kitlelere yayılmasında çok önemli roller üstlenmiştir.

Bu yıllar, bilişim-iletişim sektöründe yaşanan gelişmeler sonucu, toplumun bilgisayarla tanıştığı yıllar olacaktır.

1980’li yılların ortalarından itibaren Türkiye, ihtilal öncesinde yaşanan terör ve anarşinin izleri daha zihinlerde tazeliğini korurken, yıllarca sürecek, toplumun tüm dengelerini alt üst edecek, başka bir kanlı terörle karşı karşıya kalacaktır: PKK Terörü

2.2.2.5.5. Dış ilişkiler

1980’li yıllarda Türkiye’de, Özal Hükümetleri, neo-liberal politikalar izlerken, benzer politikaları, İngiltere’de Başbakan Margaret Thatcher, ABD’de de Başkan, Ronald Reagan izliyordu. Özal işadamlarını yanına alarak yaptığı dış gezilerle hem onların ufuklarını açıyor, hem de dış ticareti geliştirmeye, ihracatı artırmaya, dış dünya ile bütünleşmeye çalışıyordu.

Türkiye, 22 Ocak 1987’de Bakanlar Kurulu kararıyla, Avrupa İnsan hakları Sözleşmesinin uygulanması konusunda, 25. Maddede öngörülen kişisel başvuru hakkını kabul etmiştir. Aynı şekilde, Bakanlar Kurulunun 25 Eylül 1989 tarihli kararıyla, Türkiye Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yargı yetkisini de kabul etmiştir.(www.tbmm.gov.tr)06.12.2009 Bireysel başvuru hakkı ve yargı yetkisinin tanınması sonraki yıllarda Türkiye’de İnsan Haklarının korunması ve geliştirilmesinde çok önemli rol oynayacaktır

2.2.2.6.1990-2008 Arasında 16 Kategori Üzerinden Derneklerin Tasnifi Ve Gelişme Süreçleri

Yaşanan bu sosyal, ekonomik ve kültürel gelişim, değişim ve dönüşümler sivil toplum kuruluşlarının profilini de doğrudan etkilemiştir. Darbenin ilk dönemlerinde derneklerin faaliyetlerinin durdurulması ancak vakıflarla ilgili bir kısıtlama getirilmemesi, yeni vakıf sayısında az da olsa artışa yol açmıştır. Dernek faaliyetlerinin zaman içinde serbest bırakılmasıyla birlikte, yeni yasanın zorlaştırıcı etkilerine rağmen dernekler faaliyetlerine devam etmişler ve yeni dernekler kurulmaya başlanmıştır.

Çalışmamızın 1946-1968 dönemini kapsayan bölümünde, Ahmet YÜCEKÖK'ün yaptığı kategorizasyon kapsamında 1946, 1950, 1960 ve 1968 yıllarındaki derneklerin sayı ve profillerini vermiştik. Burada verilen sayıların, yıllar itibariyle birikimli dernek sayıları olduğunu ifade etmiştik. Ancak yeterli veriye ulaşamadığı için, 1980 yılındaki toplam dernek sayısını verememiş, ulaşabildiğimiz birkaç kaynaktan yer alan ve darbe yönetiminin faaliyetlerini durduğu faal dernek sayısının 23.700 civarında olduğunu, bu rakamın mevcut faal-münfesih dernek karşılaştırmasıyla, doğru bir rakam olma ihtimalinin yüksekliğini vurgulamıştık.

Çalışmamız kapsamında; 1990, 2000, 2008 yıllarında derneklerin profili incelenirken, derneklerin sayılarında ve profilinde yaşanan gelişmeler ve verilerin alındığı İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı'nın e-dernek kurumsal yazılımının içeriği dikkate alınarak; Dernekler neveleri itibariyle 16 Ana Kategoriyeye ayrılmışlardır.

Kategorilerle ilgili rakamlar verilirken konunun çok dağılmaması ve çalışmanın tablolarla, sayılarla boğulmaması için, Derneklerin profilini anlamamızda bir farklılığa yol açmayacağı da düşünülerek Federasyon ve Konfederasyonlara ayrıca yer verilmeyecektir. Yine derneklerin şubeleri de rakamların içindedir. Burada da aynı kaygılar güdülmüş olup, tüzel kişilikleri bulunmasa da, Genel Kurulları ve Yönetim – denetim kurulları ile dernek şubeleri ülkemizde bağımsız dernek gibi çalışmaktadırlar.

Derneklerin neveleri itibariyle ayrıldıkları Kategoriler ve bu kategoriler içerisinde yer alan alt dernek çeşitleri şöyledir:

16 Kategoride Derneklerin Nevileri:

1--Eğitim-Öğretim/Araştırma Ve Geliştirme Dernekleri

- -ilk ve orta öğretim dernekleri
- -Yüksek öğrenim dernekleri
- -Diğer eğitim-öğretim dernekleri
- -Araştırma ve Geliştirme dernekleri(Fen ve Teknik, Felsefe ve Sosyal)
- -İlmî dernekler

2- Sağlık Dernekleri

- -Hastane, Sağlık Ocağı vb. Yaptırma ve Yaşatma dernekleri
- -Engelli dernekleri
- -Verem savaş dernekleri
- -Toplum Sağlığı dernekleri (Alkol, sigara, uyuşturucu vb. kötü alışkanlıklarla mücadele gibi)

3-Dini Hizmet Dernekleri

- -Cami –Mescit Yaptırma ve Yaşatma dernekleri
- -Kur'an Kursu-dini hizmet amaçlı bina-tesis yapma ve yaşatma dernekleri
- -Diğer Dini Hizmet Dernekleri

4- Hayır İşleri, Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Dernekleri

- Kızılay derneği
- Yeşilay derneği,
- Sosyal Hizmet dernekleri
- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma dernekleri
- Gıda Bankacılığı Yapan dernekler

5-Uluslar Arası Etkinlik Dernekleri

- Uluslar arası faaliyet gösteren birlik ve dernekler

6-Gençlik ve Çocuk Dernekleri

- Gençlik Dernekleri
- Çocuk dernekleri
- Sokak çocuklarını koruma dernekleri

- Okuma çağındaki genç ve çocukları koruma –okutma dernekleri

7-Hukuk, Siyaset, Sivil Haklar ve Savunu Dernekleri

- İnsan Hakları Dernekleri
- Kadın Hakları Dernekleri
- Çocuk Hakları Dernekleri
- Hasta Hakları Dernekleri
- Tüketici Hakları Dernekleri
- Belirli bir kişinin fikirlerini, İdeolojiyi yayma ve yaşatma amaçlı dernekler
- diğerleri

8-Spor Dernekleri

- Bütün branşlar itibariyle spor amaçlı dernekler.
- Engelli spor dernekleri

9-Kültür – Sanat ve Boş Zamanları Değerlendirme Dernekleri

- Kültür ve Sanat Dernekleri
- Medya ve Kültür Hizmetleri
- Görsel sanatlar, mimari ve seramik sanatlar
- Tarihi, edebi ve insanla ilgili faaliyetler
- Kitap, kütüphane dernekleri
- Havacılık dernekleri
- Eğlence boş zamanları değerlendirme dernekleri ve sosyal kulüpler
- Dostluk ve kültür dernekleri

10-Mesleki Yardımlaşma ve Dayanışma Dernekleri

- İşçi , memur , meslek mensupları dernekleri
- işveren – işadamları, üreticiler, imalatçılar dernekleri
- Emekli işçi, memur, esnaf yardımlaşma ve dayanışma dernekleri
- Mezunlar yardımlaşma ve dayanışma dernekleri
- Muhtarlar yardımlaşma ve dayanışma dernekleri
- Esnaf ve sanatkârlar yardımlaşma ve dayanışma dernekleri
- Üyeler arası dayanışma dernekleri (Mason, Lions , Rotary, leo vb.)
- İşbirliği dernekleri

11-Hemşehri Dernekleri

- Hem şehri dernekleri
- Soydaş dernekleri
- Diğerleri

12-Tarım, Hayvancılık/Gıda ve Gıda Sağlığı Dernekleri

- Tarım, hayvancılık, balıkçılık, arıcılık, meyvecilik vb. dernekleri
- Katı ve sıvı gıda ve gıda sağlığı dernekleri
- Diğerleri

13-Çevre, Ormancılık ve Doğal Hayatı Koruma Dernekleri

- Çevre ve Doğal Hayatı Koruma Dernekleri
- Hayvan Hakları Dernekleri
- Ormancılık ve Ağaçlandırma Dernekleri
- Diğerleri

14-Sanayi, İmalat, Madencilik Dernekleri

- İmalat dernekleri
- Sanayi dernekleri
- Madencilik dernekleri

15-İmar, Konut, Şehircilik, Ekonomik ve Sosyal Kalkınma ve Gelişme Dernekleri

- Ekonomik, sosyal ve toplumsal gelişme dernekleri
- Kalkındırma, geliştirme ve güzelleştirme dernekleri
- Turizm dernekleri
- İmar dernekleri
- Konut dernekleri
- Kamu binaları yaptırma, yaşatma ve kamu hizmetlerini destekleme dernekleri
- Diğerleri

16-Diğer Dernekler

1990 Yılında Nevilerine göre dernekler:

Tablo 10. 1990 Yılı Nevilerine Göre Aktif Dernek Sayısı

	NEVİ	DERNEK SAYISI	ORAN
1	EĞİTİM-ÖĞRETİM/ARAŞTIRMA ve GELİŞTİRME DERNEKLERİ	7532	21,46%
2	SAĞLIK DERNEKLERİ	1060	3,02%
3	HAYIR İŞLERİ, SOSYAL YARDIMLAŞMA ve DAYANIŞMA DERNEKLERİ	2592	7,38%
4	DİNİ HİZMET DERNEKLERİ	9040	25,75%
	Cami –Mescit Yaptırma ve Yaşatma dernekleri	8027	22,87%
	Kur'an Kursu-dini hizmet amaçlı bina-tesis yapma ve yaşatma dernekleri	913	2,60%
	Diğer Dini Hizmet Dernekleri	100	0,28%
5	HUKUK,SİYASET,SİVİL HAKLAR ve SAVUNU DERNEKLERİ	200	0,57%
6	MESLEKİ YARDIMLAŞMA ve DAYANIŞMA DERNEKLERİ	2500	7,12%
7	HEMŞEHRİ DERNEKLERİ	1064	3,03%
8	GENÇLİK ve ÇOCUK DERNEKLERİ	139	0,40%
9	SPOR DERNEKLERİ	5789	16,49%
10	KÜLTÜR – SANAT ve BOŞ ZAMANLARI DEĞERLENDİRME DERNEKLERİ	1511	4,30%
11	İMAR,KONUT, ŞEHİRCİLİK, EKONOMİK ve SOSYAL KALKINMA ve GELİŞME DERNEKLERİ	727	2,07%
12	ÇEVRE,ORMANCILIK VE DOĞAL HAYATI KORUMA DERNEKLERİ	114	0,32%
13	SANAYİ,İMALAT,MADENCİLİK DERNEKLERİ	105	0,30%
14	TARIM, HAYVANCILIK/GIDA ve GIDA SAĞLIĞI DERNEKLERİ	212	0,60%
15	ULUSLAR ARASI ETKİNLİK DERNEKLERİ	12	0,03%
16	DİĞER	2509	7,15%
	TOPLAM	35106	100,00%

Kaynak: DDB, e-dernek kurumsal yazılımı

Tablo oluşturulurken dernek neveleri arasında en çok sayıya sahip Dini Hizmet Dernekleri üç alt kategoride verilmiştir. Bundan amaç; cami dernekleri ile diğer dini amaçlı dernekleri ayırmaktır. Burada açıklanması gereken bir diğer husus; derneklerin oranları hesaplanırken dini hizmet derneklerinin alt kategorilerine ait oranların toplam rakamdan çıkarılması gerektiğidir.

Tabloda yer alan sayılarla 1968 yılına ait Yücekök'ün verdiği sayılar çok farklı görülmektedir. Yücekök'e göre 1968 yılında 8419'u Cami Derneği, 2311'i Diğer Din Dernekleri olmak üzere toplam;10.730 Dini Amaçlı Dernek varken, bizim verdiğimiz

rakam 9.040'tır. Aradan geçen 22 yıla rağmen, bu azalmanın nedenlerini irdelediğimizde;

-Her şeyden önce, daha öncede ifade ettiğimiz gibi; Yücekök'ün verileri 1946'dan itibaren birikimli verilerdir. Yani aktif, münfesiher dernek ayrımı yapılmamıştır.

-Kayıtlarından Yararlandığımız DDB'nın verilerine göre, yine daha önce belirttiğimiz gibi, Türkiye'de kurulan her 100 dernekten 60'ı değişik yollarla (Kendiliğinden dağılma, Mahkeme kararıyla fesih, Genel Kurul Kararıyla Fesih vb.) feshedilmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan Bilgi edinme Kanununa göre alınan verilere göre Türkiye'de 1991 yılında 66.674 cami bulunmaktadır. Yine aynı verilere göre 1990 yılındaki Kur'an Kursu Sayısı: 4.998'dir. Dini Hizmet Derneklerinin, diğer derneklere olduğu gibi, birkaç amacı birden hedeflemeleri de mümkündür.

Dini Hizmet Derneklerinden sonra en çok dernek, 7.532 ile Eğitim-Öğretim Araştırma ve Geliştirme Derneklerindedir.

Sırasıyla; Spor Dernekleri(5.789), Hayır İşleri, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Dernekleri(2592), Mesleki Yardımlaşma ve Dayanışma Dernekleri (2500) gelmektedir.

Derneklerin sayısal ağırlık olarak dağılımı daha önceki yıllardan çok büyük farklılık arz etmemektedir.

Bu yılda en az dernek ise, sadece 12 dernekle, Uluslar arası Etkinlik Dernekleri kategorisindedir. Zira 2908 sayılı dernekler kanununa göre ; Türkiye'de kurulan derneklerin yurt dışındaki faaliyetleri ve Yurt dışında kurulan derneklerin Türkiye'deki faaliyetleri belirli şartlara ve Bakanlar Kurulu iznine tabi kılınmıştır.Kanunda madde madde sayılan bu şartları ve amaçları taşıyanlar dışında;

1. Uluslararası faaliyette bulunmak amacıyla dernek kurulamaz.
2. Türkiye'de kurulan dernekler, yurt dışında kurulmuş ulusal veya uluslararası dernek veya kuruluşlara katılamaz.
3. Merkezi yurt dışında bulunan derneklerin Türkiye'de şubesi açılamaz.

Hiçbir şey olmasa dahi, 600 yıl dünyaya hâkim olmuş bir imparatorluğun (kendisi pek kabul etmek istemese de) varisi olmuş bir devletin ve milletin uluslar arası alana bu kadar duyarsız kalması kabul edilmesi zor bir durumdur. Dünyadaki uluslar arası dernekler, her yerde, pek çok alanda faaliyet gösterirken, Türkiye halkı kendi iç

problemleri ile uğraşmaktan olsa gerek, dış dünyayla çok ilgilenememektedir. Neyse ki derneklerin yurtdışı faaliyet yasağı 2003 yılı başındaki değişiklikle kaldırılmış ve yeni dernekler yasasında bu doğrultuda bir hüküm yer almamıştır.

Yine Çevre, Ormancılık ve Doğal Hayatı koruma derneklerinin sayısı sadece; 114'tür. Çevre konusu, Türkiye'nin gündemine, şehirler bina yığınlarına, ırmaklar kanalizasyona, denizler çöplüğe döndükten sonra, ülkenin en büyük şehrinin çöplüğü bomba olup patladıktan, insanlar öldükten sonra gelmeye başlamıştır.

1980'li yıllarda nitelik ve nicelik olarak ön planda olan ve Türkiye'de sivil toplum kavramının sıklıkla kullanılmasını sağlayan en önemli toplumsal hareket, feminist harekettir. O dönemde daha çok yazar Duygu Asena ile gündeme gelen bu hareketin sivil toplumun önünü açıcı bir etkisi olmuştur. Her şeyden önce bu hareket önce temel ilke olarak "eşitlik" ilkesini öne çıkarmıştır. Her konuda erkeklerle eşit olduklarını savunan kadınlar toplumdaki eşitlik söyleminin ve taleplerinin artmasına vesile olmuşlardır. Feminist hareket zamanla "farklılıklarıyla kabul edilme" talebini öne çıkarmışlardır. Bu söylem de yine toplumda kendini farklı hisseden kesimlerin bu taleplerini dillendirilmelerinde yol gösterici olmuştur. Feminist hareketin son olarak geldiği nokta, farklılıklarıyla kabul ve kendilerine pozitif ayrımcılık yapılmasıdır. Bu doğrultuda siyasi partiler kadın kotaları uygulamaya başlamıştır.

Farklılıkların temsil edilmesi sivil toplumun önemli bir niteliğidir. Kadın hareketinin bu politikası daha sonra toplumdaki pek çok grubun bu talebini dile getirebilmesinin ve örgütlenebilmesinin yolunu açmıştır.

İller bazında tabloları incelediğimizde;

-En çok derneğin; 4729 ile İstanbul'da olduğu görülmektedir. Onu sırasıyla, Ankara (2797), İzmir (2228), Bursa (1651), Balıkesir (1125) gelmektedir.

-En az derneğin ise; 5 ile Şırnak'ta olduğu görülmektedir. Onu azdan çoğa sırasıyla, Hakkari (14), Bingöl (18), Kilis (24) ve Tunceli (26) izlemektedir.

Bu yılda, en çok derneğe sahip illerden; İzmir, Balıkesir ve Antalya'da; En az derneğe sahip illerden ise Tunceli ve Kilis'te, Eğitim derneklerinin sayısı, Dini amaçlı derneklerin sayısından fazladır.

Nüfus Büyüklükleri ve on bin kişiye düşen dernek sayılarını incelediğimizde; nüfus büyüklüğü olarak altıncı sırada olan Bursa'da nüfus başına düşen dernek sayısının

10.30'la en iyi orana sahip olduğu gör÷lmektedir. Bursa'yı Ankara ve İzmir takip etmektedir. Bu yıllarda ekonomik alanda adını duyurmaya başlayan Gaziantep'te her on bin kişiye sadece 1.92 dernek düşmektedir.

Son on ilde de çok büyük bir tezat yoksa da, bu yılda yeni kurulan ve halen kurulmamış iller olduğundan tablo tam yansımamıştır.

İller bazında dernek nevelerine göre liste **Tablo 11:** , Nüfus büyüklüğüne göre ilk on İilde her on bin kişiye düşen dernek sayısına ilişkin liste **Tablo 12** ve en çok derneğin bulunduğu ilk on İl listesi **Tablo 13** 'de verilmiştir.

Tablo 11. 1990 Yılı İl Bazında Nevilerine Göre Dernekler

	Eğitim- Öğretim/Arştırma ve Geliştirme	Sağlık Dernekleri	Hayat İşleri, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Dernekleri	Dini Hizmet Dernekleri				Hukuk,Siyaset,Sivil Haklar ve Savunu Dernekleri	Mesleki Yardımlaşma ve Dayanışma Dernekleri	Hemşehri Dernekleri	Gençlik ve Çocuk Dernekleri	Spor Dernekleri	Kültür-Sanat ve Boş Zamanları Değerlendirme Dernekleri	İmar, Kömüt, Şehirçilik, Ekonomik ve Sosyal Kalkınma ve Gelişme Dernekleri	Çevre, Ormancılık ve Doğal Hayatı Koruma Dernekleri	Sanayi, İmalat, Mad encilik Dernekleri	Tarım, Hayvancılık/Gıda ve Gıda Sağlığı Dernekleri	Uluslar arası Etkinlik Dernekleri	Diğer	TOPLAM
				Cami – Mescit Yapıtma ve Yapıtma	Yaşam Kur'an Kursu- dini hizmet amaçlıbina dernekleri Diğer Dini Hizmet Dernekleri	Toplam Dini Hizmet														
Adana	267	29	100	247	13		260	8	82	14	1	103	42	9	7	5		3	930	
Adıyaman	14	2	5	5	1		6	1	1		4	24	8	4				1	70	
Afyon	184	18	33	236	12	2	250	2	122	1	104	26	40		1	4	75	860		
Ağrı	19	6	9	19	1		20		2		23	2	3		1		3	88		
Aksaray	67	4	4	46	7		53		5	2	20	5	6		2	1	17	187		
Amasya	8	4	28	29			29		7		23	9	1		1	1	4	115		
Ankara	406	111	112	742	22	4	768	22	370	239	14	225	156	58	6	28	3	266	2797	
Antalya	346	40	24	116	9		125	10	83	19		77	51	39	4	3			821	
Artvin	28	2	11	21	5	2	28	1	1		2	14	4	3				4	98	
Aydın	140	17	27	61	19	3	83	2	26	2	2	172	29	21	8	2	5	10	546	
Balıkesir	303	54	77	177	31		208	3	77	8	3	243	45	28	2	4	10	60	1125	
Batman	34	1	2	11			11		3	1		9	1			1		9	72	
Bayburt	12	2	4	13	5		18		5			14	3	1	2				61	
Bilecik	11	4	17	30	3	1	34		5	1	45	11	1	2					131	
Bingöl	1		4	1			1				9	1						2	18	
Bitlis	21	3	5	26	1		27		4	1	19	3	1					3	87	
Bolu	131	18	47	160	15	2	177	2	30	6	4	87	18	12	1	2	2	28	565	
Burdur	64	9	14	26	4		30	1	8	1	2	35	13	4	2	2	10	10	195	
Bursa	308	40	47	399	49		448	7	93	31	8	364	49	29	3	4	10	210	1651	
Çanakkale	98	11	18	44	3	3	50	6	15		2	97	24	20	1	2	1	1	345	
Çankırı	37	4	18	75	13	3	91	1	4	2	3	21	10	4	1		29	225		
Çorum	148	24	17	130	5	2	137	1	22		3	54	25	5	2	1	32	471		
Denizli	227	24	36	198	29	1	228	1	22	4	3	101	26	18	2	6		698		
Diyarbakır	34	4	7	7	1		8		1	3		28	8	2		1		96		
Edirne	24	5	20	29	2		31	1	16	3		59	16	3	2	1	3	185		
Elazığ	15	1	10	34	8	1	43	1	9	1		34	10	2	2	1	2	131		
Erzincan	22	2	9	49	23		72	1	5	1	1	30	6	2				151		
Erzurum	142	13	23	112	17		129	1	21		2	58	20	2		3	5	422		
Eskişehir	39	12	52	185	5	1	191	4	20	1	1	67	17	2	1	3	11	421		
Gaziantep	28	3	16	66	5		71	3	24		1	50	16	1	2	1	1	2	219	
Giresun	95	10	36	46	3	4	53		11	4	1	47	19	2	1		48	327		
Gümüşhane	25	2	10	38	4		42	1	4			15	6	1			10	116		
Hakkari	2		2				0		1			8	1					14		
Hatay	223	17	57	71	8		79	5	50	9		91	15	27	9	3	44	629		
Isparta	187	25	63	94	25		119	1	16	1	3	75	26	19	3	4		542		
İstanbul	382	127	467	834	63	12	899	34	565	503	31	718	175	40	22	10	6	730	4729	
İzmir	516	67	37	457	29	13	499	26	163	37	1	355	81	44	11	5	339	2228		
K.Maraş	32	6	11	74	8		82		5	1	1	45	17	2		1		203		
Karaman	66	6	22	36	15		51		7	1		26	8	4		2	16	209		
Kars	46	10	24	56	1		57		5			22	16	3	1	2	3	189		
Kastamonu	63	17	24	88	11	8	107	3	34	2		54	34	7		13	29	387		

Tablo 11'in Devamı...

	Eğitim-Öğretim/Araştırma ve Geliştirme Dernekleri	Sağlık Dernekleri	Hayır İşleri, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Dernekleri	Dini Hizmet Dernekleri				Hukuk,Siyaset,Sivil Haklar ve Savunu Dernekleri	Mesleki Yardımlaşma ve Dayanışma Dernekleri	Hemşehri Dernekleri	Gençlik ve Çocuk Dernekleri	Spor Dernekleri	Kültür-Sanat ve Boş Zamanları Değerlendirme Dernekleri	İmar, Konut, Şehircilik, Ekonomik ve Sosyal Kalkınma ve Gelişme Dernekleri	Çevre, Ormancılık ve Doğal Hayatı Koruma Dernekleri	Sanayi, İmalat, Madencilik Dernekleri	Tarım, Hayvancılık/Gıda ve Gıda Sağlığı Dernekleri	Uluslararası Etkinlik Dernekleri	Diğer	TOPLAM
				Cami –Mescit Yapıtırma ve Yaşatma dernekleri	Kur'an Kursu-dini hizmet amaçlı bina dernekleri	Diğer Dini Hizmet Dernekleri	Toplam Dini Hizmet													
Kayseri	34	7	54	138	16	1	155	1	16	5	86	10	1		4	1	12	386		
Kırıkkale	85	5	28	89	4		93		12	13	29	17	1				12	295		
Kırklareli	56	7	24	42	3		45	2	11		84	11	5					245		
Kırşehir	83	10	6	39	5		44		3	1	33	10	8			2	20	221		
Kocaeli	49	7	100	281	34		315	4	85	32	206	33	4	1	2	3		841		
Konya	249	27	99	306	54	9	369	6	39	15	103	40	28		3	3	1	26	1019	
Kütahya	196	15	50	112	41	3	156	1	12	6	135	22	20			2	3	618		
Malatya	70	6	14	60	2		62	3	14	3	59	9	2		1	1	2	247		
Manisa	179	19	38	140	25		165		22	1	4	169	29			6	6	655		
Mardin	3	1	14	3			3		2		12	2					1	38		
Mersin	260	15	79	131	7	2	140	8	61	27	84	26	8		1	5	98	814		
Muğla	100	13	23	27	4	3	34	2	21		5	72	17	6	7		2	9	311	
Muş	40	4	7	7			7				24	2						3	87	
Nevşehir	106	15	23	73	14		87		9	1	2	58	14	8	4		2	12	341	
Niğde	22	13	41	11			11		2	1	2	16	6	2	1			1	118	
Ordu	145	28	38	140	33	12	185	1	17	4	2	50	13	26		2	3	1	75	590
Rize	76	7	23	105	49	4	158	1	6	5	69	8	7	3			41	404		
Sakarya	39	10	73	235	17	2	254	1	22	2	1	116	16	4	1	1	3	544		
Samsun	70	16	17	161	13		174	7	47	18	1	87	18	10	3	1	2	3	474	
Siirt	2	1	4	7	1		8		1		8	3							27	
Sinop	17	2	16	11			11		4		1	20	12	2			1		86	
Sivas	32	3	17	119	8		127		14	4		53	17	2		2	1	1	273	
Şanlıurfa	75	11	15	27			27	2	10		1	41	7	6			2	1	198	
Şırnak			4				0				1								5	
Tekirdağ	115	12	31	45	2		47	3	14	6	1	92	14	9	1		2	32	379	
Tokat	125	9	25	56	5	1	62		23	2	1	32	17	3		4	7	28	338	
Trabzon	194	24	51	211	53		264	6	27	9	2	119	32	20	2	2	2	71	825	
Tunceli	11	3	2				0				5	1						4	26	
Uşak	74	9	16	48	7		55	1	11		68	9	2				3	4	252	
Van	10	4	12	11	3		14		3	1	28	3							75	
Yozgat	14	1	21	41	3	1	45		4		26	6	7	1	1			24	150	
Zonguldak	186	18	105	241	24		265	2	44	11	5	139	35	49			1	8	868	
TOPLAM	7532	1076	2619	8005	902	100	8997	200	2500	1066	379	5603	1506	677	114	104	210	12	2509	35106

Kaynak : DDB e-dernek kurumsal yazılımı

Tablo 12. 1990 Yılı Nüfus/Dernek Oranına Göre İlk 10 İl

S.N.	İLLER	TOPLAM NÜFUS			ŞEHİR	KÖY	Dernek Sayısı	10.000 Kişiye Düşen Dernek Sayısı
		Toplam	Erkek	Kadın				
1	İstanbul	7.309.190	973.878	3.510.429	6.753.929	555.261	4729	6,47
2	Ankara	3.236.626	873.886	1.578.350	2.836.719	399.907	2797	8,64
3	İzmir	2.694.770	3.798.761	1.314.992	2.134.816	559.954	2228	8,27
4	Adana	1.934.907	810.923	961.029	1.350.339	584.568	930	4,81
5	Konya	1.750.303	645.244	876.417	963.128	787.175	1019	5,82
6	Bursa	1.603.137	562.066	792.214	1.157.805	445.332	1651	10,30
7	İçel	1.266.995	1.658.276	621.751	787.284	479.711	814	6,42
8	Samsun	1.158.400	1.379.778	596.334	525.305	633.095	474	4,09
9	Manisa	1.154.418	583.838	570.580	590.374	564.044	655	5,67
10	Gaziantep	1.140.594	577.881	562.713	821.127	319.467	219	1,92

Kaynak: www.tuik.gov.tr ve DDB, e-dernek kurumsal yazılımı

Tablo 13: 1990 Yılı Dernek Sayısına Göre İlk 10 İl

	Eğitim-Öğretim/Araştırma ve Geliştirme Dernekleri	Sağlık Dernekleri	Hayır İşleri, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Dernekleri	Dini Hizmet Dernekleri				Hukuk,Siyaset,Sivil Haklar ve Savunu Dernekleri	Mesleki Yardımlaşma ve Dayanışma Dernekleri	Hemşehri Dernekleri	Gençlik ve Çocuk Dernekleri	Spor Dernekleri	Kültür-Sanat ve Boş Zamanları Değerlendirme Dernekleri	İmar, Konut, Şehircilik, Ekonomik ve Sosyal Kalkınma ve Gelişme Dernekleri	Çevre, Ormancılık ve Doğal Hayatı Koruma Dernekleri	Sanayi, İmalat, Madencilik Dernekleri	Tarım, Hayvancılık/Gıda ve Gıda Sağlığı Dernekleri	Uluslar arası Etkinlik Dernekleri	Diğer	TOPLAM
				Cami –Mescit Yapıtırma ve Yaşatma dernekleri	Kur'an Kursu-dini hizmet amaçlı bina dernekleri	Diğer Dini Hizmet Dernekleri	Toplam Dini Hizmet													
İstanbul	382	127	467	834	63	12	899	34	565	503	31	718	175	40	22	20	10	6	730	4729
Ankara	406	111	112	742	22	4	768	22	370	239	14	225	156	58	6	28	13	3	266	2797
İzmir	516	67	37	457	29	13	499	26	163	37	1	355	81	44	11	5	47		339	2228
Bursa	308	40	47	399	49		448	7	93	31	8	364	49	29	3	4	10		210	1651
Balıkesir	303	54	77	177	31		208	3	77	8	3	243	45	28	2	4	10		60	1125
Konya	249	27	99	306	54	9	369	6	39	15	11	103	40	28		3	3	1	26	1019
Afyon	184	18	33	236	12	2	250	2	122	1	104	26	40			1	4		75	860
Kocaeli	49	7	100	281	34		315	4	85	32		206	33	4	1	2	3			841
Trabzon	194	24	51	211	53		264	6	27	9	2	119	32	20	2	2	2		71	825
Antalya	346	40	24	116	9		125	10	83	19		77	51	39	4		3			821

Kaynak: DDB, e-dernek kurumsal yazılımı

2.2.2.7. 1990-2000 Dönemi

1990'lı yıllar Türkiye'nin on yıllık bir aradan sonra tekrar koalisyonlarla, terörle, post modern darbe olarak tanımlansa da Askerlerin müdahalesiyle, ekonomik krizlerle karşı karşıya kaldığı yıllar olacaktır.

Altı yıldır ülkenin, beş yıldır da mahalli idarelerin çoğunun yönetiminde olan Anavatan Partisi, 1989 yılı başında; yapılan mahalli seçimleri kaybetmiş, aynı yılsonunda yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimini de düşünen CHP ve Özal'ın Cumhurbaşkanı olmasını istemeyen kesimler toplumu çeşitli nedenlerle germeye, iktidarı bir erken seçime zorlamaya çalışmışlardır. Yapılan bütün zorlamalara ve engelleme çabalarına rağmen Turgut ÖZAL, T.B.M.M. tarafından, Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. ve ilk Sivil Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde yaşananlar, muhalefet partilerinin askerlerden medet uman tavırları, bazı sendika ve sivil toplum kuruluşlarının tutumları ve özellikle de Basın-Yayın kuruluşlarının politikaları demokrasi ile bağdaştırılması zor bir şekil almıştır.

Özal sonrasında, aynı parti döneminde, iki farklı başbakan ve hükümetten dan sonra yapılan 1991 seçimleri, yapılan ittifaklar, verilen akıl almaz vaatlere rağmen herhangi bir partinin mecliste salt çoğunluğu sağlamasına imkan vermemiş ve Ülke 11 yıl sonra tekrar koalisyonla yönetilmeye başlanmıştır.DYP-SHP Koalisyon hükümeti kurulmuştur (Dursun, 2002:396).

Cumhurbaşkanı Özal'ın 17 Nisan 1993'te vefatı üzerine Süleyman Demirel, Türkiye Cumhuriyetinin 9.Cumhurbaşkanı olmuştur.

2 Temmuz 1993 tarihinde Sivas'ta Pir Sultan Abdal Şenlikleri sırasında Madımak Oteli'nin yakılması ve 35 yazar, ozan, düşünür ile iki otel çalışanının yanarak ya da dumandan boğularak hayatlarını kaybetmesi ile sonuçlanan olayları kimlerin çıkardığı halen belirmemekle beraber, basın, görünüşte olayları çıkaranlar ve ölen kişilerin kimlikleri nedeniyle suçlu olarak hep Müslüman kitleyi sorumlu tutmuş, bu olay 12 Eylül öncesi yaşanan Maraş, Çorum olaylarına benzetilmiş ve sonraki yıllarda (1997) yapılacak Demokrasiye müdahalenin önemli bir sebebi olarak kullanılacaktır.

1994'te yapılan yerel seçimlerde Refah Partisi büyük bir başarı sağlayarak, İstanbul ve Ankara başta olmak üzere pek çok il,ilçe ve belde belediye başkanlığını kazanmıştır.Bu

1980’li yıllardan buyana gelişen,değişen ve farklılaşan sermaye ve insan gücünün bir neticesi olarak değerlendirilmiştir.

İyi gitmeyen, gittikçe içine kapanan, dış açığın hızla arttığı ekonomi, terörle mücadelenin de verdiği yükü kaldıramamış ve 1994 Nisanın da ekonomik krizle karşı karşıya kalınmıştır. Buna rağmen dönemin özellikle ilk yarısında Anadolu’daki pek çok kentte ciddi yatırımlar yapılmıştır. Anadolu aslanları veya kaplanları olarak tanımlanan bu yeni sermaye grupları ekonominin ve istihdamın lokomotifliğini yapmakta, ihracat rekorları kırmaktadırlar. Oluşan yeni sermaye kendi yaşam çevresini kurmaktadır.

1995 yılı Aralık ayında yapılan erken genel seçimleri de hiçbir partiye Mecliste salt çoğunluğu oluşturma imkânı vermemiştir. Seçime katılan 12 partiden 5’i meclise girmiştir. Genel anlamda sağ politikalar güden üç parti bir birine yakın milletvekili çıkarmıştır. Sol Partiler de geri kalan sandalyeleri paylaşmışlardır (Dursun, 2002:399).

Yapılan çalışmalar sonunda kurulan hükümet uzun soluklu olamamış ve Erbakan’ın Başbakanlığında, Tansu Çiller’in Başbakan Yardımcısı olduğu Refah Partisi-Doğru Yol Partisi Koalisyonu kurulmuştur. Refah Partisinin yerel yönetimlerden sonra, Genel seçimlerde de en yüksek oyu alarak iktidara gelmesi asker-sivil, kendilerini Cumhuriyetin ve Laikliğin koruyucusu ve bekçisi olarak görenleri rahatsız etmiştir. Daha sonradan, tamamının bir senaryo olduğu iddiaları söylenen bir takım gelişmeler sonucu, 28 Şubat 1997 günü yapılan Milli Güvenlik Kurulu Toplantısında alınan kararlar ve yayınlanan bildiri sonrasında Hükümet başkanı istifa etmiş, bu dönemde demokrasinin işleyişi ve insan hakları konusunda pek çok problem yaşanmıştır. Müdahale sonrası değişik hükümetler kurulmuş ve sosyal-ekonomik istikrar tamamen kaybolmuştur.

Türk Silahlı Kuvvetleri Yargı ve Basın Mensuplarını karargâha çağırarak, bilgilendirme(!) toplantıları düzenlemişler, brifingler vermişlerdir.

Başbakanlık ta kurulan ve illerde de oluşturulan İrtica ve yıkıcı ve bölücü faaliyetlerle mücadele ve izleme kurulları pek çok insan hakları ihlaline neden olmuşlardır.

Bu dönemde; Zorunlu İlköğretimin sekiz yıla çıkarılmasıyla fiilen İmam-Hatip okullarının orta kısımları kapatılmış, Kur’an Kurslarına ilköğretimi bitirmeyenlerin alınması yasaklanmıştır. YÖK’ün aldığı bir kararla Meslek Okullarında okuyan öğrencilerin Üniversitelere devam etmeleri adeta imkânsız hale getirilmiştir. Bu karar İmam-Hatip Liselerinin boşalmasına neden olmuştur.

Üniversitelerde yaşanan “Başörtüsü-Türban” problemi tam bir kangren halini almıştır. Problem yıllardır çözümlenememiştir.

Sivil Toplum Kuruluşları, sendikalar ve basın beklendiği gibi büyük oranda askerin yanında yer almıştır. Hatta daha sonra dönemin komutanlarının gazetelerin yayın toplantılarına katıldıkları ve /veya manşetleri belirledikleri ortaya çıkmıştır.

Dönem içinde PKK terörü tam anlamıyla azmış, onlarca askerin şehit verildiği, bebeklerin katledildiği insanlık dışı sahnelere şahit olunmuştur. Ülkenin bir kesiminde akşamdan sonra sokağa çıkmak, bazı yerlerde gündüz bile seyahat etmek sorun olmuştur.

Terör olayları nedeniyle, insanlar köylerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Köylerini, kasabalarını hatta şehirlerini terk etmek durumunda kalan insanlar, ulaşabildikleri şehirlerin kenar mahallelerinde yeni dalga gecekondü bölgeleri oluşturmuşlardır. KARPAT’ın; “Türkiye ve selefi Osmanlı devleti başlangıcından beri yoğun nüfus hareketlerine maruz kalmıştır. Aslında Türkiye ve Osmanlı devleti tarihinin bir göç tarihi olduğu öne sürülebilir” (Karpat, 2003:91) cümlesiyle ifade ettiği gerçekliğe ve tecrübeye rağmen, devletin bir iskan politikası olmadığından gelişmiş güzel göç eden bu işsiz, açsız insanlar gittikleri illerde, ilçelerde zaten olmayan sosyal dokuyu iyice bozmuşlardır. Bölgede ve gittikleri yerlerde çok ciddi dramlar, trajediler yaşamışlardır.

Dönem sonunda (1999) yapılan seçimlerden de koalisyon hükümet(ler)i çıkmıştır. Seçimlerde 28 Şubat sürecinde Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan Refah Partisinin yerine kurulan Fazilet Partisi, DSP ve MHP’nin ardından üçüncü parti olmuştur. Ancak, gerekirse “bin yıl süreceği” ifade edilen 28 Şubat sürecinin etkisi devam etmektedir. Seçim sonuçları daha önce bir araya gelmeleri tahmin bile edilmeyen Demokratik Sol Parti ve Milliyetçi Hareket Partisini koalisyon kurmaya zorlamıştır. Bu seçimin en büyük özelliği ise Cumhuriyet’i kuran partinin, CHP’nin % 8.7 oy alarak seçim barajını aşamaması ve parlamento dışında kalmasıdır (Dursun, 2002:401).

Dönem sonunda yaşanan iki büyük depremde (Marmara ve Düzce), binlerce insan hayatını kaybetmiş, binlercesi yaralanmış, kentler alt üst olmuş, milyarlarca lira ekonomik kayıp olmuştur. Bu dönemde toplumda tam bir yardımlaşma ve dayanışma ortamı da oluşmuştur. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma dernek, vakıf ve oluşumları toplumun dikkatini çekmiş, takdirini kazanmıştır.

Dönem, eğitim öğretim alanında özel Üniversite ve diğer okulların yaygınlık kazanmaya başladığı, eğitime insanların daha fazla önem verdikleri, bunun için pek çok sivil toplum kuruluşunun kurulduğu bir dönemdir. Muhafazakar kitlelerin fakir ve zeki çocukları para ve yurt vaadiyle kandırdıklarını düşünen kişi ve kurumlar, onların yaptıklarını kendileri yapmaya başlamışlardır. Bu dönemde özellikle Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneğinin faaliyetleri ilgi çekicidir. Dernek düzenlediği pek çok kampanya için sponsorlar bulabilmiş ve binlerce öğrenciye ulaşmıştır. Bu yıllar, Kitle iletişim araçlarının her türünün yaygınlık kazandığı, her tarz, fikir ve görüşte insanların ilgisine hitap eden gazete, dergi, radyo ve televizyonun sayıca arttığı ve yayın alanı olarak genişlediği, İnternet'in yavaş yavaş gelişmeye başladığı bir dönemdir.

Bu dönemde dalgalı bir seyir izleyen Avrupa Birliği ile ilişkilerimiz dönem sonuna doğru tam üyeliğimizin tescili ile neticelenmiştir.

Türkiye ile AB'nin bütünleşmesi için öngörülen süreç çerçevesinde, ikili ticaretin serbestleştirilmesinin sağlanmasını müteakip Gümrük Birliği 31 Aralık 1995 itibariyle tamamlanmıştır.

10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinde tam üyeliğe adaylığımız tescil edilmiş, böylece Avrupa Birliği ile uzun bir geçmişi bulunan ilişkilerimizde yeni bir dönem başlamıştır.www.mfa.gov.tr 07.12.2009

2000 Yılında Nevilerine Göre Dernekler

Tablo 14: 2000 yılı nevilerine göre aktif dernek sayısı

	NEVİ	DERNEK SAYISI	DERNEK SAYISI
1	EĞİTİM-ÖĞRETİM/ARAŞTIRMA ve GELİŞTİRME DERNEKLERİ	10668	16,77%
2	SAĞLIK DERNEKLERİ	2546	4,00%
3	HAYIR İŞLERİ, SOSYAL YARDIMLAŞMA ve DAYANIŞMA DERNEKLERİ	5540	8,71%
4	DİNİ HİZMET DERNEKLERİ	13734	21,59%
	Cami –Mescit Yaptırma ve Yaşatma dernekleri	12494	19,64%
	Kur’an Kursu-dini hizmet amaçlı bina-tesis yapma ve yaşatma dernekleri	1091	1,72%
	Diğer Dini Hizmet Dernekleri	149	0,23%
5	HUKUK,SİYASET,SİVİL HAKLAR ve SAVUNU DERNEKLERİ	936	1,47%
6	MESLEKİ YARDIMLAŞMA ve DAYANIŞMA DERNEKLERİ	6195	9,74%
7	HEMŞEHİRİ DERNEKLERİ	6179	9,71%
8	GENÇLİK ve ÇOCUK DERNEKLERİ	223	0,35%
9	SPOR DERNEKLERİ	8972	14,10%
10	KÜLTÜR – SANAT ve BOŞ ZAMANLARI DEĞERLENDİRME DERNEKLERİ	3268	5,14%
11	İMAR,KONUT, ŞEHİRCİLİK, EKONOMİK ve SOSYAL KALKINMA ve GELİŞME DERNEKLERİ	1899	2,99%
12	ÇEVRE,ORMANCILIK VE DOĞAL HAYATI KORUMA DERNEKLERİ	500	0,79%
13	SANAYİ,İMALAT,MADENCİLİK DERNEKLERİ	279	0,44%
14	TARIM, HAYVANCILIK/GIDA ve GIDA SAĞLIĞI DERNEKLERİ	627	0,99%
15	ULUSLAR ARASI ETKİNLİK DERNEKLERİ	32	0,05%
16	DİĞER	2017	3,17%
	TOPLAM	63615	100,00%

Kaynak: DDB, e-dernek kurumsal yazılımı

2000 Yılına Geldiğimizde;

Derneklerdeki gelişmelere geçmeden önce, kişi başına düşen gayr-i safi milli hasılanın 2.965 Amerikan doları olduğunu, bu rakamın 1990’da; 2682 Amerikan Doları olduğunu ve aradaki farkın sadece 283 dolar olduğunu belirtmek gerekir. Bu rakam 2001’de ise 1990’nın da altına düşerek 2.123 dolara inecektir. www.tuik.gov.tr 07.12.2009

Yaşanan sosyal, ekonomik, siyasi, hukuki sıkıntılara, baskılara rağmen, insanlar bir araya gelmiş ve ortak bir amaç etrafında örgütlenebilmişlerdir.

On yıllık süre içinde aktif dernek sayısının neredeyse iki kat arttığını görüyoruz. Toplam olarak dernek sayısı 63.615'e ulaşmıştır ki bu, yaklaşık iki kat artış demektir. Bu oranda yüksek bir artış 1950'li yıllarda görülmüştür (Yücekök, 1971:119).

Bu yıla geldiğimizde en çok nüfusa sahip ilk on ilde on bin kişiye düşen dernek sayısı Ankara'da 14.91, Bursa'da 12.60, İzmir'de 10.77 olarak görülmektedir. Bu dönemde bu gruba giren bütün illerde on bin kişiye düşen dernek sayısı bir, bir buçuk katı artış göstermiştir. Bu yılda en az oran 1.70'le Diyarbakır'dadır. Bu dönemde yaşanan iç göç merkez illerde ciddi nüfus artışına sebep olmuştur. Bu nüfus çoğunlukla niteliksiz bir nüfustur.

1990'la karşılaştırdığımızda; En çok derneğe sahip ilk on il içine Mersin ve Adana girmiş, Afyon ve Trabzon ilk on il arasından çıkmıştır. Adana ve Mersin'in bu dönemde yoğun göç alan iller olduğu bilinmektedir.

En çok derneğe sahip ilk on İl'de nüfus/dernek kıyaslaması yaptığımızda çıkan sonuç iki il hariç , nüfus/dernek oranına uygun bir sonuç vermektedir.Şanlı Urfa ve Diyarbakır nüfuslarına göre az derneğe,ile Balıkesir ve Kocaeli ise daha fazla derneğe sahiptirler. Balıkesir'in durumu genel olarak farklılık arz etmektedir.

Yine 2000 yılında TÜİK(Türkiye İstatistik Kurumu-eski DİE)' in yaptığı Sosyo-Ekonomik gelişmişlik sıralamasında ilk on İl arasında yer alan illerde dernek sayısını incelediğimizde; Eskişehir, Tekirdağ ve Yalova'nın gelişmişlik sıralamasına göre az derneğe sahip oldukları, Konya, Balıkesir ve Mersin'in daha çok derneğin faaliyet gösterdiği İller olduğu görülmektedir

Eğitim derneklerinde üç bin civarında bir artış görülmektedir.1990 yılında 56.473.000 olan ülke nüfusu 2000 yılına gelindiğinde 63.807.000 olmuştur. Yine okuma –yazma oranı 1980'den itibaren düzenlenen kampanyalarla sürekli bir artış göstermiş, bu yıl ülke ortalaması, % 90'ı bulmuştur İller itibariyle karşılaştırdığımızda; örneğin Ankara'da,409 olan eğitim derneği sayısı, 2000 yılında 605'e yükselmiştir. Bursa 'da, 308'den 496 çıkmıştır. İstanbul'da bu sayı, 382'den 622'ye çıkmış, İzmir'de ise 516'dan,822'ye ulaşmıştır.

Dini Hizmet derneklerindeki artış yine cami derneklerinden gelmektedir. Sayı, 9.040'dan 13.734'e yükselmiştir ki aradaki fark 4.600'dür. Anakara'da sayı 768'den 1071'e ulaşmıştır. İstanbul 899'dan 1500'e çıkmıştır. Bu yıla gelindiğinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın verilerine göre; Cami Sayısı: 75.002 dir. Kur'an Kursu :3.119

dur.Görüldüğü gibi 1990'la kıyaslandığında Cami sayısında (66.674) artış, Kur'an Kursu (4.998) sayısında azalış vardır. Kur'an Kursu sayısının azalışında 28 Şubat sürecinin olduğunu söylemek mümkündür. Bununla beraber zaten öğrencisi az olan kurslar devam ettirilememiş olabilir.

Bu yılda en çok dikkati çeken kategori, Hukuk, siyaset, sivil haklar ve savunma dernekleridir. 1990'da 200 olan dernek sayısı 936'ya ulaşmıştır. Sayı Ankara'da 22'den 72'ye çıkmıştır. Bursa'da 7'den 28'e ulaşmıştır. İstanbul'da 34'den 128'e, İzmir'de 26'dan 96'ya çıkmıştır. Manisa'da 0'dan 26 derneğe ulaşılmıştır. Aynı durum 2 farkla Muğla için geçerlidir. Çok net bilgi olmamakla beraber bu artışta, 1987 yılında AİHS'nin bireysel başvuru hakkının tanınması, 1989'da AİHM'nin yargı yetkesinin tanınmasının etkisi olacağı düşünülebilir. Ayrıca kadın hakları ve artan tüketim kültürünün bir sonucu olarak oluşan tüketici hakları derneklerinin de etkisi olsa gerektir.

Mesleki Yardımlaşma ve Dayanışma Derneklerinde de önemli bir artış görülmektedir.

Hemşehri Derneklerinde de artış dikkat çekmektedir ki sayı olarak en çok artan dernek nevidir. Toplam artış; 5.115'dir. Ankara'da sayı; 239'dan 1055'e, Antalya'da 19'dan 160'a, Bursa'da 31'den 231'e, İstanbul'da 503'ten 3021'e, İzmir'de 37'den 242'ye, Mersin'de 27'den 108'e çıkmıştır. Diğer göç alan illerde de ciddi artışlar vardır. Artışlar illerin nüfusu ve göç alıp almadıkları ile doğrudan ilişkilidir.

Bir diğer dikkat çeken kategori ise; İmar, Konut, Şehircilik, Ekonomik ve Sosyal Kalkınma ve Gelişme Derneklerindedir. Sayı 727'den, 1899'a çıkmıştır.

Çevre, Ormancılık ve Doğal Hayatı Koruma Dernekleri, sayısal olarak en çok artan derneklerdendir. 114'ten 500'e ulaşmıştır sayıları. Ankara'da 6'dan 23'e, Antalya'da 4'ten 29'a, Aydın'da 8'den 23'e, Balıkesir'de 2'den 14'e, Bursa'da 3'ten 10'a, Hatay'da 9'dan 19'a, İstanbul'da 22'den 84'e, İzmir'de ise 11'den 532'e, Muğla'da 7'den 43'e ulaşmıştır. Bu derneklerin daha çok sahilde bulunan ve turizmin öne çıktığı illerde kurulduğu görülmektedir. Çevrecilik dernekleri İç Anadolu ve Rize hariç Karadeniz bölgesinde de çok görülmemektedirler.

Tarım Hayvancılık ve gıda sağlığı derneklerinde de dikkat çekici bir ilerleme vardır. Sayıları 212'den 627'ye ulaşmıştır. İstanbul hemen bütün dernek türlerinde İzmir'den gerideyken İzmir, Eğitim Öğretim dernekleri ve bu nevide İstanbul'un önündedir. Bu dönemde, İstanbul'da sayı; 10'dan 23'e, İzmir'de ise 47'den 85'e ulaşmıştır.

Uluslar arası faaliyet dernekleri yine çok az sayıdadır. Önceki bölümde de belirttiğimiz gibi belli haller dışında Uluslar arası faaliyet yasaktır.

Bu dönemde her ne kadar diğer nevilerde de artış varsa da, Hukuk, Sivil Haklar, Çevre, Gıda Sağlığı gibi daha çok hak arama temelli dernek türlerindeki artış dikkati çekmektedir ki Sivil Toplum kavramının altında biraz da bu anlayış ve yaklaşım yatmaktadır.

İller bazında dernek neyelerine göre liste **Tablo 15**, Nüfus büyüklüğüne göre ilk on İlde her on bin kişiye düşen dernek sayısı **Tablo 16** ve en çok derneğin bulunduğu ilk on İl listesi **Tablo.17**'de, İllerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik sıralaması **Tablo 18**'de ve bu sıralamadaki ilk on İl ve son 10 ve **Tablo 19 ve 20**'de verilmiştir.

Tablo 15. 2000 Yılı İl Bazında Nevilerine Göre Dernekler

	Eğitim- Öğretim/Araştırma ve Geliştirme	Sağlık Dernekleri	Hayır İşleri, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma	Dini Hizmet Dernekleri			Hukuk,Siyaset,Sivil Haklar ve Savunu Dernekleri	Mesleki Yardımlaşma ve Dayanışma	Hemşehri Dernekleri	Gençlik ve Çocuk Dernekleri	Spor Dernekleri	Kültür-Sanat ve Boş Zamanları Değerlendirme Dernekleri	İmar, Konut, Şehircilik, Ekonomik ve Sosyal Kalkınma ve Gelişme Derne.	Çevre, Ormanlık ve Doğal Hayatı Koruma Dernekleri	Sanayi, İmalat, Mad encilik Dernekleri	Tarım, Hayvancılık/Gıda ve Gıda Sağlığı	Uluslararası Etkinlik Dernekleri	Diğer	TOPLAM	
				Cami-Mescit Yapıtma ve Yaşam D.	Kur'an Kursu- dini hizmet amaçlı bina Diğer Dini	Hizmet Dernekleri														Toplam Dini Hizmet
Adana	342	103	150	297	3	1	301	21	165	57	3	157	73	17	12	3	12	1	1417	
Adıyaman	42	13	9	11	1		12	4	19	3	5	51	19	18		5			200	
Afyon	227	54	59	357	13	2	372	19	201	7		160	49	74	2	2	18	18	1262	
Ağrı	37	10	13	19	1		20	1	10	1		31	3	5	2		1	6	140	
Aksaray	37	10	13	19	1		20	1	10	1		31	3	5	2		1	6	140	
Amasya	7	9	45	53			53	4	21	5		36	22	4		2	1	1	210	
Ankara	605	244	600	1018	41	12	1071	72	718	1055	25	450	354	81	23	52	26	10	591	5977
Antalya	474	145	47	179	6		185	38	211	160	2	167	130	93			19		1700	
Ardahan	35	6	22	24			24	2	3	1		15	9	4	2	2	1		126	
Artvin	38	5	28	33	9	2	44	3	18		2	24	8	11		3	10		201	
Aydın	200	41	47	116	19	3	138	22	79	32	4	225	73	45	23	3	19	39	990	
Balıkesir	361	119	124	276	33		309	26	149	38	4	302	117	80	14	5		31	27	1706
Bartın	7	2	23	38	3	1	42	2	15	4		31	6		1	1	1	3	138	
Batman	49	8	5	12			12	2	8	3	1	31	5	4		2	1	3	134	
Bayburt	15	3	6	16		6	22	1	8			24	9	1			1		94	
Bilecik	17	9	32	61	3	1	65	3	23	11	1	62	19	11		6			259	
Bingöl	2	1	7	12			12		5			24	2	1				3	57	
Bitlis	33	4	7	32	2		34	2	11		1	26	6	4		3			131	
Bolu	95	14	60	85	12	1	98	4	54	26	2	60	18	12	3	4	2	25	477	
Burdur	86	15	21	41	5		46	3	24	10	2	46	21	14		2	21		313	
Bursa	496	107	73	669	59	1	729	28	231	194	11	489	120	57	10	14	33	1	84	2677
Çanakkale	141	20	45	111	5	3	119	16	46	8	4	145	39	40	7	1	9		640	
Çankırı	47	5	40	119	16	3	138	4	14	16	8	32	12	7		2	18		343	
Çorum	190	34	40	154	6	2	162	10	50	29	3	81	65	20	1	3	7	4	699	
Denizli	310	57	58	292	33	1	326	18	81	43	6	166	58	46	1	6	12		1188	
Diyarbakır	58	11	26	19	2		21	1	23	10	1	51	11	7	1	3	7	1	232	
Düzce	92	21	38	241	7	2	250	4	41	15	3	70	38	32	14		1	24	643	
Edirne	35	15	27	63	2		65	8	45	7		99	36	11	7	5	4	5	369	
Elazığ	18	9	18	62	12	1	75	3	30	9		46	25	5	1	2	1	8	250	
Erzincan	37	4	22	69	31	1	101	2	12	15	2	47	13	6		1	3		265	
Erzurum	198	35	34	146	17		163	11	51	9	2	84	34	8	4	7	7	4	651	
Eskişehir	43	31	88	248	7	2	257	11	52	52	1	107	30	4	4	5	4	18	707	
Gaziantep	31	15	21	115	5		120	8	75	17	1	85	34	6	5	4	1	1	429	
Giresun	146	23	91	66	3	4	73	7	44	20	2	69	33	11	4	3	49		575	
Gümüşhane	38	3	20	48	3		51	2	8	11		28	12	4		4	5		186	
Hakkari	7	3	5	2			2		3			17	2	1	1	1	1		43	
Hatay	276	44	151	83	6	1	90	15	123	32	1	132	38	65	19	6	15	19	1026	
Iğdır	31	7	10	41			41	3	9	1	1	36	3	11	4				157	
İsparta	221	48	70	128	20		148	15	29	21	2	96	32	47	8		3	1	741	
İstanbul	622	242	1123	1379	97	24	1500	128	1230	3021	40	1156	360	72	84	66	23	12	392	10071
İzmir	822	164	143	628	23	16	667	96	415	242	7	544	184	125	53	11	85	71	3629	

Tablo 15'in Devamı...

	Eğitim- Öğretim/Araştır ma ve Geliştirme Dernekleri	Sağlık Dernekleri	Hayır İşleri, Sosyal Yardımlaşma ve Cami – Mescit Yapıtırma ve Yaşatma	Dini Hizmet Dernekleri				Hukuk,Siyaset,Siv il Haklar ve Savunu	Mesleki Yardımlaşma ve Dayanışma	Hemşehri Dernekleri	Gençlik ve Çocuk Dernekleri	Spor Dernekleri	Kültür-Sanat ve Boş Zamanları Değerlendirme	İmar, Konut, Şehircilik, Ekonomik ve Sosyal Kalkınma	Çevre, Ormancılık ve Doğal Hayatı Sahay,İmarç,çiv dencilik Dernekleri	Tarım, Hayvancılık/Gıda ve Gıda Sağlığı	Uluslar arası Etkinlik	Diğer	TOPLAM	
				Kur'an Kursu- dini hizmet amaçlı bina Diğer Dini Hizmet Dernekleri	Toplam Dini Hizmet															
K.Maraş	40	11	29	132	9		141	4	29	9	2	70	30	31	5	1		1	403	
Karabük	87	17	88	127	6	1	134	4	41	9	3	45	16	16	2	5		2	469	
Karaman	81	17	31	53	13		66	17	4	20	13	1	40	10	15	2		2	302	
Kars	7	1	34	30	4	1	35	2	6	1		21	11	3	1	2		2	126	
Kastamonu	92	35	50	90	7	11	108	11	69	9	1	68	47	18	2	15		3	528	
Kayseri	48	28	141	249	18	2	269	7	71	54	1	128	13	9	2	15		15	805	
Kırıkkale	99	12	47	119	3		122	12	20	40		40	29	7		2		6	425	
Kırklareli	64	14	42	57	4		61	9	29	7		115	21	6	1	4		1	374	
Kırşehir	101	13	15	56	4	1	61	1	13	23	1	39	17	21		5		3	313	
Kilis	14		12	1			1	2	7	1	1	11	5	1		1			56	
Kocaeli	66	28	185	440	54		494	18	170	234		297	76	23	6	4	16	1	1619	
Konya	336	58	132	539	69	11	619	19	102	97	13	169	92	53	6	8	20	1	1760	
Kütahya	249	25	64	215	51	4	270	10	33	25		171	47	38		1	5	2	940	
Malatya	96	16	31	110	4		114	5	43	21	3	87	20	11	1	4	5	12	469	
Manisa	250	47	54	276	35	1	312	26	102	18	6	235	74	47	2	2	15	4	1194	
Mardin	6	4	34	7	1		8	1	7			25	5						90	
Mersin	354	63	118	197	11	3	211	24	153	108	5	182	70	33	10	3	14	177	1525	
Muğla	156	36	42	54	6	3	63	26	93	9	9	132	54	22	43		10	11	706	
Muş	42	8	14	10			10	3	6	2		34	4	2			4	1	130	
Nevşehir	120	31	37	75	14		89	7	25	2	3	67	21	25	5	5		4	441	
Niğde	36	1	17	50	14		64	3	11	6	6	27	15	7	1	2		1	197	
Ordu	179	52	110	209	38	15	262	5	57	10	2	90	32	68	4	5	10	63	950	
Osmaniye	36	8	36	79	12		91	4	32	8		36	15	6	14		7	4	297	
Rize	112	14	39	125	48	4	177	5	30	13		75	15	16	15		1	35	548	
Sakarya	64	31	134	406	21	2	429	9	62	16	1	170	45	9	4	1	7	2	984	
Samsun	108	36	25	312	17		329	28	147	66	3	143	38	55	5	3	9	1	997	
Siirt	5	2	8	12	2		14	2	6			16	3				2		58	
Sinop	25	6	23	24	1		25	4	24	4	1	37	16	7	2		3	1	178	
Sivas	41	9	37	187	16	1	204	6	26	21	2	71	30	11	1	4	2	1	466	
Şanlıurfa	138	25	16	39			39	6	47	7	3	61	10	32		1	9		394	
Şırnak	3		10	3	2		5		5		1	10	1						35	
Tekirdağ	174	22	64	65	2		67	15	41	50	1	129	26	30	4		8	42	673	
Tokat	173	19	41	129	4	2	135	6	45	21	2	51	36	18	2	5	13	62	630	
Trabzon	240	53	107	239	50	1	290	13	80	22	3	167	68	41	3	5	8	43	1143	
Tunceli	18	2	3	2			2		1			13	5	2			1	10	57	
Uşak	126	24	34	93	9		102	6	48	6		87	22	8	2	1	9	2	477	
Van	16	9	17	25	5		30	2	13	4		40	10	4			3		148	
Yalova	43	12	37	70			70	4	40	26		79	19	22	1		5		358	
Yozgat	22	1	38	79	2	2	83	4	19	4		45	14	16	1	2		10	259	
Zonguldak	167	36	88	187	18		205	10	67	39	2	140	52	80	2	1	8	1	898	
TOPLAM	10602	2539	5545	12554	1080	155	13789	936	6204	6191	223	8996	3259	1882	500	277	591	64	2017	63615

Kaynak: DDB, e-dernek kurumsal yazılımı

Tablo 16. 2000 Yılı Nüfus/Dernek Oranına Göre İlk 10 İl

S.N.	İLLER	TOPLAM			ŞEHİR	KÖY	Dernek Sayısı	10.000 Kişiyeye Düşen Dernek Sayısı
		Toplam	Erkek	Kadın				
1	İstanbul	10.018.735	5.088.535	4.930.200	9.085.599	933.136	10071	10,05
2	Ankara	4.007.860	2.027.105	1.980.755	3.540.522	467.338	5977	14,91
3	İzmir	3.370.866	1.698.819	1.672.047	2.732.669	638.197	3629	10,77
4	Konya	2.192.166	1.105.020	1.087.146	1.294.817	897.349	1760	8,03
5	Bursa	2.125.140	1.064.560	1.060.580	1.630.940	494.200	2677	12,60
6	Adana	1.849.478	920.001	929.477	1.397.853	451.625	1417	7,66
7	Antalya	1.719.751	885.826	833.925	936.240	783.511	1700	9,89
8	Mersin (İçel)	1.651.400	829.742	821.658	999.220	652.180	1525	9,23
9	Şanlıurfa	1.443.422	748.929	694.493	842.129	601.293	394	2,73
10	Diyarbakır	1.362.708	692.167	670.541	817.692	545.016	232	1,70

Kaynak: www.tuik.gov.tr ve DDB, e-dernek kurumsal yazılımı

Tablo 17. 2000 Yılı Dernek Sayılarına Göre İlk 10 İl

	Eğitim-Öğretim/Araştırma ve Geliştirme Dernekleri	Sağlık Dernekleri	Hayır İşleri, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Dernekleri	Dini Hizmet Dernekleri				Hukuk,Siyaset,Sivil Haklar ve Savunu Dernekleri	Mesleki Yardımlaşma ve Dayanışma Dernekleri	Hemşehri Dernekleri	Gençlik ve Çocuk Dernekleri	Spor Dernekleri	Kültür-Sanat ve Boş Zamanları Değerlendirme Dernekleri	İmar, Konut, Şehircilik, Ekonomik ve Sosyal Kalkınma ve Gelişme Dernekleri	Çevre, Ormancılık ve Doğal Hayatı Koruma Dernekleri	Sanayi,İmalat,Madencilik Dernekleri	Tarım, Hayvancılık/Gıda ve Gıda Sağlığı Dernekleri	Uluslar arası Etkinlik Dernekleri	Diğer	TOPLAM
				Cami –Mescit Yapıtırma ve Yaşatma dernekleri	Kur'an Kursu-dini hizmet amaçlı bina dernekleri	Diğer Dini Hizmet Dernekleri	Toplam Dini Hizmet													
İstanbul	622	242	1123	1379	97	24	1500	128	1230	3021	40	1156	360	72	84	66	23	12	392	10071
Ankara	605	244	600	1018	41	12	1071	72	718	1055	25	450	354	81	23	52	26	10	591	5977
İzmir	822	164	143	628	23	16	667	96	415	242	7	544	184	125	53	11	85		71	3629
Bursa	496	107	73	669	59	1	729	28	231	194	11	489	120	57	10	14	33	1	84	2677
Konya	336	58	132	539	69	11	619	19	102	97	13	169	92	53	6	8	20	1	35	1760
Balıkesir	361	119	124	276	33		309	26	149	38	4	302	117	80	14	5		31	27	1706
Antalya	474	145	47	179	6		185	38	211	160	2	167	130	93	29		19			1700
Kocaeli	66	28	185	440	54		494	18	170	234		297	76	23	6	4	16	1	1	1619
Mersin	354	63	118	197	11	3	211	24	153	108	5	182	70	33	10	3	14		177	1525
Adana	342	103	150	297	3	1	301	21	165	57	3	157	73	17	12	3	12		1	1417

Kaynak: DDB, e-dernek kurumsal yazılımı

Tablo 18. 2000 Yılı İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamaları

S.N.	İL	DEMOGRAFİK GÖSTERGELER				EĞİTİM GÖSTERGELERİ				MALİ GÖSTERGELER			
		Nüfusu	Sıra (81 il içinde)	Şehirleşme Oranı	Sıra (81 il içinde)	Okur Yazar Nüfus Oranı	Sıra (81 il içinde)	Üniversite Bitirenlerin Okul Bitirenlere Oranı	Liseler Okullaşma Oranı	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla İçindeki Payı	Sıra (81 il içinde)	Fert Başına Gayri Safi Milli Hasıla	Sıra (81 il içinde)
1	İstanbul	10.018.735	1	90,69	1	93,39	1	11,92	41,96	22,11	1	2.750	4
2	Ankara	4.007.860	2	88,34	2	93,26	2	16,86	59,91	8,33	2	2.588	8
3	İzmir	3.370.866	3	81,07	3	91,86	10	11,47	47,74	7,3	3	2.696	6
4	Kocaeli	1.206.085	15	59,94	20	92,04	8	7,6	39,15	4,55	4	4.696	1
5	Bursa	2.125.140	5	76,75	6	91,72	12	7,72	37,58	3,68	5	2.155	13
6	Eskişehir	706.009	31	78,9	4	92,94	4	9,39	52,09	1,2	18	2.110	16
7	Tekirdağ	623.591	36	63,4	16	93,01	3	7,42	38,62	1,07	23	2.134	15
8	Adana	1.849.478	6	75,58	7	86,88	40	7,87	46,02	3,05	6	2.057	19
9	Yalova	168.593	77	58,52	27	92,93	5	8,87	54,87	0,39	50	2.910	3
10	Antalya	1.719.751	7	54,45	42	91,86	11	11,72	40,09	2,5	8	1.813	23
11	Kırklareli	328.461	56	57,6	32	92,88	6	7,17	47,61	0,72	33	2.740	5
12	Denizli	850.029	25	48,69	57	89,57	19	7,13	36,2	1,19	19	1.743	27
13	Muğla	715.328	30	37,51	77	92,72	7	10,08	47,01	1,53	11	2.659	7
14	Bolu	270.654	62	52,72	49	89,63	18	6,82	32,43	0,78	29	3.569	2
15	Balıkesir	1.076.347	16	53,66	47	88,34	29	7,07	47,37	1,52	12	1.765	25
16	Edirne	402.606	47	57,35	34	88,89	25	8,91	44,34	0,73	32	2.271	10
17	Mersin	1.651.400	8	60,51	18	89,16	22	8,21	40,19	2,75	7	2.074	17
18	Bilecik	194.326	72	64,01	14	91,55	13	5,79	45	0,34	56	2.204	11
19	Kayseri	1.060.432	17	69,06	10	88,89	26	7,49	45,54	1,22	17	1.430	36
20	Gaziantep	1.285.249	11	78,52	5	83,78	56	5,21	35,47	1,36	16	1.318	41
21	Zonguldak	615.599	37	40,66	76	87,81	32	6,15	41,98	1,18	20	2.380	9
22	Aydın	950.757	20	51,87	53	87,44	36	7,21	38,19	1,4	15	1.838	20
23	Sakarya	756.168	28	60,81	17	90,85	14	5,75	30,66	1,11	22	1.825	21
24	Çanakkale	464.975	43	46,36	65	89,51	20	7,07	41,74	0,81	27	2.172	12
25	Manisa	1.260.169	12	56,72	35	86,27	45	4,95	37,54	2,09	10	2.062	18
26	Konya	2.192.166	4	59,07	23	90,07	15	6,39	29,77	2,49	9	1.414	38
27	Karabük	225.102	71	70,08	9	86,92	39	6,8	44,37	0,25	62	1.409	40
28	Isparta	513.681	42	58,71	25	92,01	9	8,37	33,58	0,54	41	1.318	42
29	Hatay	1.253.726	13	46,37	64	86,02	49	6,01	48,31	1,52	13	1.509	32
30	Uşak	322.313	58	56,48	36	87,54	34	5,72	38,93	0,33	58	1.282	44
31	Burdur	256.803	65	54,48	41	89,67	17	6,64	51,23	0,35	54	1.714	28
32	Samsun	1.209.137	14	52,54	50	86,21	47	6,51	39,37	1,41	14	1.452	34
33	Kırıkkale	383.508	50	74,39	8	89,12	23	6,05	39,57	0,66	38	2.140	14
34	Nevşehir	309.914	61	44,05	70	88,41	28	6,03	32,84	0,45	45	1.823	22
35	Karaman	243.210	68	57,53	33	89,72	16	5,64	33,49	0,34	57	1.752	26
36	Elazığ	569.616	39	63,95	15	82,31	65	7,57	50,01	0,65	39	1.417	37
37	Rize	365.938	52	56,09	38	87,66	33	5,8	34,46	0,45	46	1.531	30
38	Trabzon	975.137	19	49,12	56	88,49	27	8,24	32,05	0,95	25	1.208	48
39	Amasya	365.231	53	53,83	46	87,39	37	6,32	41,15	0,38	52	1.287	43
40	Kütahya	656.903	34	48,54	59	89,09	24	5,08	31,93	0,74	30	1.411	39
41	Malatya	853.658	24	58,54	26	85,35	53	7,96	44,77	0,8	28	1.163	51

Tablo18'inDevamı...

S.N.	İL	DEMOGRAFİK GÖSTERGELER				EĞİTİM GÖSTERGELERİ				MALİ GÖSTERGELER			
		Nüfusu	Sıra (81 il içinde)	Şehirleşme Oranı	Sıra (81 il içinde)	Okur Yazar Nüfus Oranı	Sıra (81 il içinde)	Üniversite Bitirenlerin Okul Bitirenlere Oranı	Liseler Okullaşma Oranı	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla İçindeki Payı	Sıra (81 il içinde)	Fert Başına Gayri Safi Milli Hasıla	Sıra (81 il içinde)
42	Kırşehir	253.239	67	58,21	31	87,52	35	6,16	41,01	0,25	63	1.212	47
43	Artvin	191.934	73	43,87	71	86,8	41	6,31	30,04	0,27	60	1.776	24
44	Afyonkarahisar	812.416	27	45,77	68	88,26	30	5,43	21,35	0,71	34	1.081	54
45	Düzce	314.266	60	41,57	74	89,44	21	5,23	26,25	0,26	61	1.025	56
46	Çorum	597.065	38	52,24	51	83,11	60	4,83	36,59	0,69	36	1.431	35
47	Osmaniye	458.782	44	68	11	86,02	50	6,73	46,14	0,36	53	983	58
48	Kahramanmaraş	1.002.384	18	53,47	48	83,42	58	5,84	34,18	0,98	24	1.215	46
49	Niğde	348.081	55	36,43	78	86,23	46	6,01	28,09	0,44	47	1.565	29
50	Giresun	523.819	41	54,09	45	83,35	59	5,56	23,67	0,49	42	1.176	50
51	Kastamonu	375.476	51	46,35	66	80,8	66	4,62	25,1	0,46	44	1.525	31
52	Tunceli	93.584	81	58,21	30	82,99	62	7,37	44,32	0,1	79	1.270	45
53	Sivas	755.091	29	55,86	39	85,4	52	6,06	30,01	0,67	37	1.098	53
54	Kilis	114.724	79	65,36	13	80,41	67	5,26	37,35	0,13	75	1.463	33
55	Bartın	184.178	75	26,06	81	84,03	55	4,76	25,3	0,13	77	855	66
56	Aksaray	396.084	48	50,55	55	86,34	44	5,18	26,23	0,29	59	900	63
57	Sinop	225.574	70	44,9	69	82,72	64	5,41	29,5	0,22	67	1.189	49
58	Erzincan	316.841	59	54,35	43	87,16	38	6,74	32,09	0,24	64	956	59
59	Çankırı	270.355	63	52,22	52	88,16	31	5,41	19,72	0,22	66	1.002	57
60	Erzurum	937.389	21	59,8	22	83,64	57	6,89	25,92	0,69	35	914	62
61	Tokat	828.027	26	48,52	60	85,67	51	5,18	26,03	0,74	31	1.107	52
62	Ordu	887.765	22	46,93	63	83,1	61	4,69	24,8	0,61	40	862	65
63	Diyarbakır	1.362.708	10	60	19	69,57	75	5,6	31,55	1,15	21	1.056	55
64	Yozgat	682.919	33	46,15	67	86,17	48	4,71	21,77	0,43	48	781	69
65	Adıyaman	623.811	35	54,33	44	79,83	68	5,27	35,78	0,39	51	780	70
66	Bayburt	97.358	80	42,48	73	86,49	42	5,09	28,24	0,06	81	825	67
67	Kars	325.016	57	43,73	72	82,94	63	5,64	29,76	0,19	68	719	72
68	Şanlıurfa	1.443.422	9	58,34	28	67,67	80	4,43	17,8	0,93	26	805	68
69	İğdır	168.634	76	48,38	61	75,46	69	5,51	38,12	0,1	78	729	71
70	Batman	456.734	45	66,6	12	70,96	73	4,67	27,6	0,35	55	949	60
71	Gümüşhane	186.953	74	41,49	75	86,4	43	5,11	15,78	0,14	73	933	61
72	Mardin	705.098	32	55,49	40	71,2	72	4,4	22,91	0,41	49	718	73
73	Siirt	263.676	64	58,22	29	68,66	77	5,16	22,4	0,19	69	880	64
74	Ardahan	133.756	78	29,7	80	84,6	54	4,42	25,05	0,07	80	671	77
75	Van	877.524	23	50,94	54	68,05	78	4,94	11,81	0,49	43	695	75
76	Bingöl	253.739	66	48,66	58	73,61	70	4,99	26,31	0,14	74	673	76
77	Hakkari	236.581	69	58,95	24	70,69	74	5,98	24,62	0,13	76	696	74
78	Şırnak	353.197	54	59,83	21	65,75	81	4,73	11,74	0,15	72	518	79
79	Bitlis	388.678	49	56,48	37	72,37	71	5,19	13,26	0,17	70	552	78
80	Ağrı	528.744	40	47,72	62	67,95	79	3,84	13,43	0,22	65	515	80
81	Muş	453.654	46	35,16	79	69,44	76	3,65	13,31	0,16	71	453	81

Kaynak: www.dpt.gov.tr

Tablo 19 : 2000 Yılı İllerin Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (İlk 10 İl)

S.N.	İL	DEMOGRAFİK GÖSTERGELER				EĞİTİM GÖSTERGELERİ				MALİ GÖSTERGELER			
		Nüfusu	Sıra (81 il içinde)	Şehirleşme Oranı	Sıra (81 il içinde)	Okur Yazar Nüfus Oranı	Sıra (81 il içinde)	Üniversite Bitirenlerin Okul Bitirenlere Oranı	Liseler Okullaşma Oranı	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla İçindeki Payı	Sıra (81 il içinde)	Fert Başına Gayri Safi Milli Hasıla	Sıra (81 il içinde)
1	İstanbul	10.018.735	1	90,69	1	93,39	1	11,92	41,96	22,11	1	2.750	4
2	Ankara	4.007.860	2	88,34	2	93,26	2	16,86	59,91	8,33	2	2.588	8
3	İzmir	3.370.866	3	81,07	3	91,86	10	11,47	47,74	7,3	3	2.696	6
4	Kocaeli	1.206.085	15	59,94	20	92,04	8	7,6	39,15	4,55	4	4.696	1
5	Bursa	2.125.140	5	76,75	6	91,72	12	7,72	37,58	3,68	5	2.155	13
6	Eskişehir	706.009	31	78,9	4	92,94	4	9,39	52,09	1,2	18	2.110	16
7	Tekirdağ	623.591	36	63,4	16	93,01	3	7,42	38,62	1,07	23	2.134	15
8	Adana	1.849.478	6	75,58	7	86,88	40	7,87	46,02	3,05	6	2.057	19
9	Yalova	168.593	77	58,52	27	92,93	5	8,87	54,87	0,39	50	2.910	3
10	Antalya	1.719.751	7	54,45	42	91,86	11	11,72	40,09	2,5	8	1.813	23

Kaynak: www.dpt.gov.tr

Tablo 20 : 2000 Yılı İllerin Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (Son 10 İl)

S.N.	İL	DEMOGRAFİK GÖSTERGELER				EĞİTİM GÖSTERGELERİ				MALİ GÖSTERGELER			
		Nüfusu	Sıra (81 il içinde)	Şehirleşme Oranı	Sıra (81 il içinde)	Okur Yazar Nüfus Oranı	Sıra (81 il içinde)	Üniversite Bitirenlerin Okul Bitirenlere Oranı	Liseler Okullaşma Oranı	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla İçindeki Payı	Sıra (81 il içinde)	Fert Başına Gayri Safi Milli Hasıla	Sıra (81 il içinde)
72	Mardin	705.098	32	55,49	40	71,2	72	4,4	22,91	0,41	49	718	73
73	Siirt	263.676	64	58,22	29	68,66	77	5,16	22,4	0,19	69	880	64
74	Ardahan	133.756	78	29,7	80	84,6	54	4,42	25,05	0,07	80	671	77
75	Van	877.524	23	50,94	54	68,05	78	4,94	11,81	0,49	43	695	75
76	Bingöl	253.739	66	48,66	58	73,61	70	4,99	26,31	0,14	74	673	76
77	Hakkari	236.581	69	58,95	24	70,69	74	5,98	24,62	0,13	76	696	74
78	Şırnak	353.197	54	59,83	21	65,75	81	4,73	11,74	0,15	72	518	79
79	Bitlis	388.678	49	56,48	37	72,37	71	5,19	13,26	0,17	70	552	78
80	Ağrı	528.744	40	47,72	62	67,95	79	3,84	13,43	0,22	65	515	80
81	Muş	453.654	46	35,16	79	69,44	76	3,65	13,31	0,16	71	453	81

Kaynak: www.dpt.gov.tr

2.2.2.8. 2000 ve Sonrası

Bu dönemin ilk iki yılı 1999 seçimlerinde oluşan parçalı parlamento yapısına bağlı olarak üçlü koalisyon hükümeti ile geçmiştir.

2000 yılının mayıs ayında görev süresi dolan Süleyman Demirel'in yerine, dönemin Anayasa Mahkemesi Başkanı, Ahmet Necdet Sezer Seçilmiştir. İlk zamanlar oldukça özgürlükçü bir yaklaşım sergileyen, ant-i demokratik bazı yasaların çıkarılmasını engelleyen Sezer, 2002 sonunda AKP'nin iktidara gelmesiyle bu tutumunu terk etmiştir.

Yaşanan büyük depremin yaralarının sarılması, ekonomiye ciddi bir yük getirmiştir. Bu dönemde daha çok bankacılık sisteminde yaşanan sıkıntılardan kaynaklanan iki ekonomik kriz geniş kitleleri derinden sarsmıştır. Pek çok banka devlete devredilmiş, bu bankaların borçlarını devlet yüklenmek zorunda kalmış, Fabrikalar kapanmış, insanlar işsiz, açsız kalmışlardır. Koalisyon hükümeti, gittikçe artan ekonomik sıkıntıları çözmeye başarılı olamamış, dışarıdan ekonomiden sorumlu olmak üzere Bakan (Kemal DERVİŞ) getirilmiştir. Bu dönemde ekonominin yapısal olarak güçlenmesini sağlamak üzere ciddi yasal düzenlemeler yapılmıştır.

Yönetim üzerinde 28 Şubat sürecinin etkileri hala devam etmektedir. Ancak bir yandan da, Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinde tam üyeliğe adaylığımız tescil edilmesinden sonra ve 2 Haziran 1993 Avrupa Birliği Konseyi Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesinde yer alan ve Kopenhag Kriterleri olarak bilinen kriterlere uyum çerçevesinde yapılması gereken yasal düzenlemelerden, dernekler kanununun da içinde olduğu ilk üç paket çıkarılmıştır. Yeni Türk Medeni Kanunu çıkarılmıştır Bu değişiklikler, daha çok özgürlük, daha çok hak, hukuk demektir.

1999 yılının başında, PKK terör örgütü liderinin Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye getirilmesinin ardından, terör olaylarında ciddi bir azalma olmuştur. İlk saldırının yapıldığı 1984 yılında doğan çocuğun gençlik çağına geldiği 15 yıldan sonra yaşanan huzur döneminde Türkiye, her türlüünden krizlerle boğuştuğu için, çatışma döneminin sona ermesinin ardından bölgede küçük çaplı yerel girişimlerden başka yaşanan sorunun çözümüne yönelik önemli sayılabilecek adımlar atıl(a)mamıştır. Büyükşehirler başta olmak üzere, Diyarbakır, Batman, Van, Şanlı Urfa, Gaziantep, Mersin, Adana hatta Antalya'ya kadar göç etmek zorunda kalan kitlelerin dertlerinin çözümüne yönelik ciddi bir eylem planı ortaya konamamıştır. İş oluruna bırakılmış, suyun yolunu bulacağı

düşünülmüştür. Bu beş yıllık dönem sonunda silahlar tekrar ateşlendiğinde terör örgütünün şehirlerde yapılandığı görülmüştür. Bu gelişmeler şu bakımdan önemli ve konumuzla doğrudan ilgilidir: Türkiye Çok partili döneme geçtiğinden beri Devlet büyüklerinin söylemiyle, hep bir hassas dönemden geçmektedir. Ne zaman toplumun önünü açacak, demokrasi ve insan haklarıyla ilgili yeni düzenlemeler gündeme gelse hep terör ve anarşi bahane edilmekte ve demokratikleşmenin önü tıkanmaya çalışılmaktadır.

Ayrıca, zaten yüksek olan nüfus artış hızına bir de göçler eklenince, şehirler ve Türkiye, Sokakta çalışan çocuklar, sokak çocukları problemi ile karşılaşmış, bu problem her geçen gün kangren halini almaktadır. Büyük şehirlerde hırsızlık ve kapkaççılık almış başını gitmiştir. Sonuçta Türkiye, terör örgütlerinin düzenlediği sokak gösterilerinde kullanılan,“Emniyet güçlerine <taş atan çocuklar> sorunuyla” karşı karşıya kalmıştır. Sorunla birkaç sivil toplum örgütü ve yerel yöneticiden başka kimse ilgilenmemekte gibi görünmektedir. 2009 yılının sonunda, Başkent Ankara’da; TBMM’ye, Başbakanlığa, İçişleri Bakanlığı’na 100 metre mesafede, Milli Eğitim Bakanlığının ve Türkiye İş Kurumu’nun tam önündeki üst geçitlerde mendil satan, eğitim çağındaki çocukları görmek mümkündür.

Bu dönemde, daha önce kapatılan Refah Partisinin yerine kurulan Fazilet Partisi de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmış, bazı yöneticilerine siyaset yasağı getirilmiştir. Fazilet Partisinin kapatılmasından sonra, yıllardır bu çizgide siyaset yapan bazı kişiler yeni kurulan Saadet Partisine katılmayarak, başka siyasi çizgilerden gelen kişilerle birlikte yeni bir siyasi oluşum içine girmişlerdir.

2.2.2.8.1. 2003-2008 Dönemi

12 Aralık 1997’de Siirt’te halka hitaben yaptığı konuşma sırasında, şiir okuduğu için hapis cezasına mahkum edilen ve 27 Mart 1994 yerel seçimlerinde seçildiği, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı görevine son verilen Recep Tayyip Erdoğan ve arkadaşlarının 14 Ağustos 2001’de kurduğu Adalet ve Kalkınma Partisi(AK Parti) 2002 yılı genel seçimlerinde parlamentoda, salt çoğunluğu fazlasıyla sağlayarak, tek başına iktidar oldu. Hakkındaki mahkeme kararı nedeniyle 3 Kasım 2002 seçimlerinde milletvekili adayı olamayan Erdoğan, yapılan yasal düzenlemeyle milletvekili adaylığının önündeki yasal engelin kalkması üzerine, 9 Mart 2003’te Siirt ili milletvekili yenileme seçimi sonucunda 22. Dönem Siirt Milletvekili olarak parlamentoya girdi. Seçim sonuçları ilginçtir;

Kurulalı yaklaşık bir yıl olan bir parti, mecliste yaklaşık üçte iki çoğunluk sağlamış, Bir önceki seçimde parlamento dışında kalan CHP, bu seçimde meclise girebilen ikinci parti olmuştur. Önceki dönem iktidar ortağı ve muhalefette olan partiler meclis dışında kalmışlardır. En ilginç sonuç da DSP açısından yaşanmıştır:1999 seçimlerinde % 22.2 oy alan parti bu seçimlerde sadece % 1.22 oy almıştır.

Seçimlerden istikrar çıkması, kamuoyunda büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Kurulan Hükümet, tarafından ekonomide iyileştirmelere gidilmiş, istikrar ve güven ortamının da etkisiyle ekonomi hızla düzelmeye başlamıştır. İktidar partisi 2004 yılında yapılan mahalli idareler seçimini de açık ara kazanmıştır.

2007 yılında yapılması gereken Cumhurbaşkanlığı seçimi, Anayasa Mahkemesinin kararıyla kaosa dönüşmüştür. Seçimlerin oylamaları sırasında Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından, İnternet sitesinde yayınlanan bir açıklama tartışmalara neden olmuştur. Bu ortamda gidilen, 22 Temmuz 2007 seçimlerinde AK Parti % 46.6 gibi büyük bir oy almış ve iktidarını sürdürmüştür. TBMM’de yapılan seçimler sonucu; seçim öncesi aday gösterilen Abdullah GÜL, 11.Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Seçim sürecinde Sivil Toplum Örgütleri açısından ilginç olaylar yaşanmıştır. Bazı sivil toplum örgütleri, “Cumhuriyet Mitingleri” adı altında, TBMM’de üçte iki çoğunluğu olan AK Parti’nin Cumhurbaşkanı seçemeyeceğini ileri sürmüşler, emekli asker kişilerin başında olduğu mitinglerde darbe imalarında bulunmuşlardır. Bu dönem, Türkiye Sivil Toplum Örgütleri açısından tam bir paradoksun yaşandığı dönem olmuştur.

Bu dönemde pek çok ekonomik ve idari, siyasi reform yapılmıştır.

Mahalli İdarelerin kanunları değiştirilmiş, yerel yönetimlere daha fazla yetki verilmiş, idari vesayet hemen hemen kaldırılmıştır. Belediyeler bünyesinde içinde sivil toplumunda yer alacağı ‘Kent Konseyleri’ kurulmuştur.

Bölünmüş Yollar, Köy alt yapısını geliştirme projesi olarak (KÖYDES), yine küçük belediyelerin alt yapı sorunlarını çözmek amacıyla (BELDES) gibi projeler uygulamaya konulmuştur. Ulaştırma, Sağlık, Sosyal Güvenlik, Enerji alanlarında atılımlar yapılmış, kısaca Türkiye büyük bir kalkınma seferberliğine sahne olmuştur. Bazı ekonomistlerin olumsuz görüşlerine rağmen, dünyada alay konusu olan Türk Lirasından altı sıfır atılmıştır. 2002 yılında, 2598 Amerikan Doları olan Kişi başına gayri safi milli hasıla, 2008 sonunda 11.000 dolara çıkmıştır. Milli gelirin bu kadar yükselmesinde bazı hesabi farklılıkların ve Nüfusun daha doğru sayılmasının etkisi varsa da Milli Gelirdeki artış

gözle görülebilir durumdadır. Bu dönemde Türkiye Sivil Toplumunun ekonominin gelişmesine katkıları gittikçe artmıştır. Önceleri daha çok devlet adamları tarafından yapılan uluslar arası iş gezileri, bu dönemde iş adamları dernekleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde yine Türk Sivil Toplum Kuruluşları eğitim ve yardım amaçlı da yurt dışında faaliyet göstermişler ve/veya faaliyetlerini artırmışlardır. Yaşanan deprem, sel vb. doğal afetlerden veya savaş-ıç çatışmalardan sonra zarar gören insanların yanında ilk yer alan ülkelerden biri Türkiye olmuştur.

Dönem içinde eğitim-öğretimde de önemli gelişmeler yaşanmış, her yıl on binlerce öğretmen ataması yapılmış, özel sektörün de gücünden yararlanılarak yeni okullar, derslikler yapılmıştır. Bu dönem de özel okulların sayısında da artış olmuştur. Dönem içinde 81 İlin tamamı Üniversiteye kavuşmuştur. Yine, Vakıf Üniversitelerinin sayısı artmıştır. Üniversitenin kanayan yarası “başörtüsü-türban” konusunun çözümü ile ilgili Anayasa değişikliği Anayasa Mahkemesinden dönmüştür.

Basın-Yayın sektöründe “farklı” yaşam tarzlarına, talebe göre yeni gazete, dergi, radyo, televizyonlar yayına başlamışlar, var olanlar etki alanlarını genişletmişlerdir. Bu dönemin medya açısından en önemli gelişmesi şüphesiz İnternet Medyası denilen bir sektörün her geçen gün güçlenmesi olmuştur. Haber, eğlence, oyun vb. içerikli yüzlerce web sayfası oluşturulmuştur. Bu gelişmeler bazı olumsuzlukları beraberinde getirirse de “Farklılıkların temsili, seslerini duyurabilmeleri ve korunmasında” çok önemli rol oynamaktadır.

2.2.2.8.2. Avrupa Birliği ve Katılım Süreci

Avrupa Birliğine üyelik Türkiye Cumhuriyeti'nin bir devlet projesidir. 1959 yılında başlayan yolculuk zaman zaman sonlanma noktasına gelmiş gibi görünse de hiç bitmemiştir.

10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinde tam üyeliğe adaylığımızın tesciliyle birlikte Avrupa Birliği ile uzun bir geçmişi bulunan ilişkilerimizde yeni bir dönem başlamıştır. Türkiye'nin adaylığının tescil edildiği 1999 Helsinki Zirvesi'nden bu yana, ülkemizde önemli siyasi reformlar gerçekleştirilmiş, insan hakları ve temel özgürlükler alanlarında hukuki ve idari reformlar yapılmış, düşünce ve ifade özgürlüğünün alanlarının genişletilmesi, gayr-ı müslim cemaat vakıflarının mal edinmeleri ve malları üzerinde tasarrufta bulunmalarının kolaylaştırılması, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel

olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın ve öğrenilmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. AB Komisyonu, Aralık 2002 Kopenhag Zirve sonuçları uyarınca hazırladığı rapor ve tavsiyeyi 6 Ekim 2004 tarihinde açıklamıştır. 17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel’de gerçekleştirilen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’nde, 1999 Helsinki ve 2002 Kopenhag Zirvelerinde alınan kararlar teyit edilmiş, Türkiye’nin reform sürecinde atmış olduğu kararlı adımların memnuniyetle karşılandığı belirtilerek, ülkemizle üyelik müzakerelerinin -Zirve Sonuç Metninin 23. maddesinde öngörülen çerçevede dahilinde- 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılması kararlaştırılmıştır. www.mfa.gov.tr 07.12.2009

Bundan sonra AB müktesebatına uyum çerçevesinde pek çok yasal ve diğer mevzuat değişiklikleri, düzenlemeleri yapılmıştır.

Avrupa Birliği ile müzakerelerin başlaması, hem başta anayasa ve yasalar olmak üzere mevzuatın demokrasinin normlarına uygun hale getirilmesinde itici güç olmuş, hem de mali fonlarla kaynak sıkıntısı çeken sivil toplumu destekleyerek güçlenmesini ve daha etkin olmasını sağlamıştır

Bu gelişmelerle birlikte Türkiye, AB Fonlarından da yararlanmaya başlamıştır. AB fonlarının kullanımı daha çok Mahalli idareler ve sivil toplum kuruluşları yoluyla olmaktadır. Konulu ve Bölgesel mali destek programlarından yeterince yararlanılamasa da AB fonları Türkiye’deki Sivil Toplum Örgütlerinin gelişip güçlenmesinde, etkinleşmesinde, üyeleri veya toplum yararına projeler geliştirme ve uygulamalarında çok önemli destek sağlamaktadır. Bu konuda 2004-2008 yıllarında, dernekler tarafından valiliklere verilen beyannameler esas alınarak oluşturulan miktarlar **Tablo 21**’de verilmiştir.

Tablo 21 : Yıllara Göre Yardım Alan Dernek Sayısı ve Yardım Miktarları

PARA BİRİMLERİ	2004	2005	2006	2007	2008	2009 KASIM	TOPLAM
Yardım Alan Dernek Sayısı	101	144	360	436	637		1.678
EURO	1.963.955	8.344.593	14.364.168	14.846.313	15.991.127	11.246.867	66.757.023
USD (ABD Doları)	3.376.596	3.187.063	7.037.932	3.759.481	8.092.896	5.600.186	31.054.154
TL	7.030	16.255	1.080.703	1.347.627	3.103.942	3.557.363	9.112.920
NOK (Norveç Kronu)				2.000	4.300		6.300
AUD (Avustralya Doları)				300	6.884	33.665	40.849
GBP (İngiliz Sterlini)	95.940	42.380	72.846	339.550	203.120	167.338	921.174
CHF (İsviçre Kronu)	87.606	331.974	12.589	44.465	69.585	70.731	616.950
SEK (İsveç Kronu)		274.520		38.095	609.959	1.174.857	2.097.431
YEN (Japon Yeni)		15.317	500.000				515.317
DKK (Danimarka Kronu)			1.300	24.707	2.000	4.918.704	4.946.711
CAD (Kanada Doları)			10.000		250.000	41.604	301.604

Kaynak: DDB, e-dernek kurumsal yazılım

2.2.2.8.3. Derneklerle ilgili Dzenlemeler

Türkiye’de dernekler ve dernekleşme açısından yine bu dönemde çok önemli reformlar yapılmıştır.

Bilindiği gibi Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan bu tarafa, örgütlenme özgürlüğü bir güvenlik- asayiş sorunu olarak algılanmış ve özellikle derneklere ilişkin iş ve işlemler 2003 yılına kadar güvenlik birimlerince (Emniyet ve Jandarma)yürütülmüştür. Gerek AB süreci, gerekse ülkemizde yaşanan hızlı toplumsal değişim, derneklere hizmet sunan kamu biriminin sivilleştirilmesi sonucunu beraberinde getirmiş, bu gerekçeyle İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü bünyesinde 2002 yılında taşra teşkilatı olan, Dernekler Dairesi Başkanlığı kurulmuştur. Dernekler Dairesi Başkanlığı, 2003 yılında İçişleri Bakanlığı Teşkilat Kanununda yapılan bir değişiklik ile bakanlığın Ana Hizmet Birimlerinden sayılmış, müstakil bir daire statüsüne kavuşturulmuştur. Böylece dernek iş ve işlemleri, İllerde; Valilikler Bünyesinde İl Dernekler Müdürlükleri, İlçelerde; Kaymakamlıklar bünyesinde ilçe dernekler büro şeflikleri tarafından yürütülmeye başlanılmıştır.

Yasal anlamda, dernekler mevzuatının AB müktesebatına uyumu çerçevesinde 22.11.2001 Tarihinden Sonraki Dönemde Türk Medeni Kanunu ve Dernekler Kanunu’nda Çeşitli Tarihlerde değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerle;

Dernek kurucusu olabilmeleri sürekli olarak yasaklananların yasaklılık süreleri iki yıla, beş yıl süreli olarak yasaklananların yasaklılık süreleri ise bir yıla indirilerek yasaklar hafifletilmiştir.

Bazı suçlardan mahkumiyetleri dolayısı ile derneklere üye olmaları ve dolayısı ile dernek organlarında görev almaları sürekli olarak veya beş yıl süre ile yasaklananların yasaklılıkları tamamen kaldırılmıştır.

Derneklerin kuruluş amaç ve faaliyetlerine yönelik bazı yasak ve kısıtlamalar kaldırılarak faaliyet alanları genişletilmiştir.

Tüzel kişilerinde dernek kurucusu ve üyesi olabilmeleri sağlanmıştır.

Derneklerin kuruluş bildirisi ve ekleri üzerinde İçişleri Bakanlığı’nca yapılacak inceleme süresi azaltılarak kuruluş işlemi süreci hızlandırılmıştır.

Derneklerin üst kuruluş oluşturmalarında kamu yararına çalışan derneklerden sayılma niteliği bulunması şartı kaldırılarak federasyon şeklindeki örgütlenmeleri kolaylaştırılmıştır.

Derneklerin şube kurucularının şubenin kurulacağı yerde altı aydır ikamet ediyor olmaları gerekliliği kaldırılarak şube kurma kolaylaştırılmıştır.

Derneklerin uluslararası faaliyette bulunmalarında Bakanlar Kurulundan izin almaları şartı kaldırılmıştır.

Yabancı derneklerin Türkiye’de faaliyette bulunabilmeleri için Bakanlar Kurulu’ndan izin almaları şartı kaldırılarak İçişleri Bakanlığı’ndan izin almaları usulü getirilmiştir.

Derneklerin yabancı dernek ve kuruluşlarla ilişkilerinde üyelerini veya temsilcilerini yurt dışına göndermeleri veya yurt dışındakileri Türkiye’ye davet etmeleri izne tabi olmaktan çıkarılmıştır.

Derneklerin bildiri yayınlatabilmelerindeki yetkili mercilere bildirimde bulunma zorunlulukları kaldırılmıştır.

Derneklerin tutacakları defterler azaltılmış ve tutma usullerine yönetmelikle açıklık getirilmiştir.

Derneklerin yıllık genel yoklama denetimi yerine kendileri tarafından doldurularak mülki amirliğe verecekleri beyanname üzerinden yapılan denetime geçilmiştir.

Derneklerle ilgili bir kısım cezalar hafifletilerek, bir kısım hapis cezaları yerine para cezası getirildiği gibi bir kısım para cezaları da idari para cezasına çevrilerek adli işlem yapılması yerine idari işlem yapılması esası getirilmiştir (DDB, 2008:42).

2.2.2.8.4. 5253 sayılı Dernekler Kanunu

Yapılan değişikliklere rağmen istenen sonuç alınamayınca yeni bir dernekler kanunu yapılmıştır. 23.11.2004 tarihli Resmi Gazete de yayımlanarak yürürlüğe giren Yeni Kanun özgürlükçü bir anlayışla hazırlanmıştır. Yeni Kanunla;

Uluslararası Çocuk Haklarına Dair Sözleşme gereğince çocukların dernek kurabilmesine imkan tanınmış,

Dernek kurma hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 11 inci maddesi paralelinde düzenlenmiş,

Yükseköğretim kurumlarına kayıtlı öğrencilerin kurduğu öğrenci dernekleri ile ilgili sınırlandırmalar kaldırılmış,

Derneklere üye olmadaki izin alınma esası veya sınırlandırılmalar kaldırılmış (Türk Silahlı Kuvvetleri ve kolluk kuvvetleri mensupları ile Devlet memurlarının özel kanunlarında belirtilen kısıtlamalar hariç),

Türkiye’de yerleşme hakkına sahip olan yabancı gerçek kişilerin derneklere üye olabilmesindeki karşılıklı olmak koşulu kaldırılmış,

Yabancı derneklerin Türkiye’de temsilcilik açabilmesi veya dernek kurucusu olabilmesine imkân tanınmış,

Derneklerin işlemlerinin basitleştirmesi ve devletle ilişkilerinde bürokrasi azaltılmış (İlan zorunluluğunun kaldırılması, dernek defterlerinin İl Dernekler Müdürlüklerince onaylanması vb.),

Sivil toplum anlayışına uygun olarak kendilerini kontrol etmesi amacıyla iç denetimin güçlendirilmesi öngörülmüş,

Bildiri yayınlanmasındaki sınırlandırılmalar kaldırılmış,

Derneklerin Valiliklerce faaliyetten alıkonulması yetkisi kaldırılmış,

Yurt dışına temsilci gönderilmesi veya yurt dışından temsilci davet edilmesinde tamamen serbestleşmeye gidilmiş,

Derneklerin taşınmaz mal edinmesindeki sınırlama kaldırılmış,

Derneklerin tüzüklerinde gösterilen amaçları gerçekleştirmek üzere yurt içinde ve yurt dışında temsilcilik açabilmesine imkan tanınmış,

Derneklerin diğer sivil toplum kuruluşları ile birlikte geçici olarak platform adı altında birliktelikler oluşturabilmesine imkan tanınmış,

Kolluk kuvvetlerinin dernekler üzerindeki yetkileri kısıtlanmış,

Kamu düzeninin korunması veya suç işlenmesinin önlenmesi nedenlerinden birine bağlı olarak usulüne göre verilmiş hakim kararı olmadıkça veya yine bu nedenlere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda mülki idare amirinin yazılı emri bulunmadıkça, kolluk kuvvetlerinin dernek ve eklentilerine girmesi, arama yapması ve buradaki eşyaya el koyması önlenmiş,

Derneklerin amaç ve faaliyetleriyle ilgili olan bakanlıklar tarafından da denetlenmesi uygulamasına son verilerek, derneklerin yalnızca İçişleri Bakanlığınca denetlenmesinin

sağlanması ile denetiminde çok başlılık kaldırılmış, (Kulüp adını alan derneklerin Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğüne denetlenmesi istisnadır.)

Dernekler ile kamu kurum ve kuruluşları arasında ortak proje uygulanabilmesi ve bu projelere kamu kurum ve kuruluşlarının, proje maliyetlerinin yüzde ellisi oranında aynı veya nakdi katkıda bulunması sağlanmış,

Genel kurul toplantılarında Kamu Gözlemcisi (Hükümet Komiseri) görevlendirilmesi uygulamasına son verilmiş,

Yurt dışından yardım alınmasında izin esası yerine bildirim şartı getirilmiş,

Engelli dernekleri tarafından kurulacak federasyon ve bu tür federasyonların kuracakları konfederasyonlar konusundaki sınırlandırmalar kaldırılmış,

Derneklerin usul ve şekil hatalarından dolayı haklarında uygulanan ve uygulamada büyük sıkıntılara yol açan cezai müeyyidelerin derneklerin yazılı olarak uyarılmasından sonra uygulanmasının sağlanarak, bu şekildeki uygulama ile derneklere hata ve eksikliklerini giderme imkanı verilmesi ve kanunlar karşısında suçlu duruma düşmeleri önlenmiş,

Derneklerin mülki amirliklere yapmak zorunda oldukları bildirimler konusunda dernek başkanlarının sorumlu olması sağlanarak, diğer yönetim kurulu üyeleri hakkında cezai işlem yapılması önlenmiş,

Derneğe ait para veya para hükmündeki evrak, senet veya sair mallarına karşı suç işlenmesi; genel kurul ve diğer dernek organlarında yapılan seçimler ve oylamalara hile karıştırılması; derneğin defter veya kayıtlarının tahrif veya yok edilmesi veya gizlenmesi; Anayasa ve kanunlarla açıkça yasaklanan amaçları veya konusu suç teşkil eden fiilleri gerçekleştirmek amacıyla dernek kurulması veya bu yasaklamaya aykırı hareket edilmesi; askerliğe, milli savunma ve genel kolluk hizmetlerine hazırlayıcı öğretim ve eğitim faaliyetlerinde bulunulması fiilleri için öngörülen hapis cezaları hariç olmak üzere, tüm hapis cezaları kaldırılmış,

Yardım toplama Kanununun uygulanması ile ilgili iş ve işlemler, kolluk kuvvetlerinden alınarak sivil birimlere devredilmiştir.,

Yapılan bu düzenlemeler AB çevreleri tarafından olumlu olarak karşılanmış AB ilerleme raporlarında bu ifade edilmiştir (DDB, 2008:43).

2.2.2.8.5. Dernek ve Vakıfların Kamu Kurum ve Kuruluşları ile ilişkileri

Özellikle 90'lı yıllarda Türkiye'de, kamu hizmeti veren hemen hemen bütün kurum ve kuruluşlar bir koruma ve yaşatma derneği ve vakfı kurmuş, normalde vergilerle yürütülmesi ve sunulması gereken hizmetler için belgeli belgesiz vatandaştan bağış adı altında adeta zorunlu yardım almaya başlamışlardı. En temel başvuru hakkı için bile yardım talep ediliyordu. Yaşanan problemlerden sonra 2004 yılında yapılan bir yasal düzenleme ile bu uygulamalara son verilmiştir. Bu düzenleme ile kurum ve kuruluşların bünyelerinde dernek ve vakıf bulunduramayacakları, yöneticilerin resmi unvanlarıyla bu derneklerde görev alamayacakları gibi hususlar hüküm altına alınmıştır.

Bu kanun çıkarıldıktan sonra çok sayıda kurum derneğinin kapatıldığı görülmüştür. Özellikle eğitim öğretim ve sağlık derneklerinin sayısında belirgin azalışlar olmuştur. Bu derneklerin bir çeşit "kurum döner sermayesi" gibi kullanılmasının önüne geçilmesi her şeyden önce sivil toplum kavramı açısından önemlidir. Burada sevindirici ve sivil toplumun geleceği açısından ümit verici asıl husus şudur: Kurum-kuruluş derneklerinin kapanmasına ve rakamların oldukça yüksek olmasına rağmen bu dönemde sekiz yıllık sürede aktif dernek sayısı 63.615'ten, 2008 sonunda 79.720'ye çıkmıştır. Tablo 27 incelendiğinde, sadece Eğitim-Öğretim derneklerinde yaklaşık yedi binlik bir düşüş görülmektedir. Yine sağlık derneklerinde belirgin bir düşüş vardır. Ancak sonuçta dönem içinde toplam dernek sayısında yaklaşık on altı bin artış vardır.

2008 yılında Nevilerine göre dernekler

Tablo 22: 2008 yılı nevilerine göre aktif dernekler

	NEVİ	DERNEK SAYISI	ORAN
1	EĞİTİM-ÖĞRETİM/ARAŞTIRMA ve GELİŞTİRME DERNEKLERİ	3637	4,56%
2	SAĞLIK DERNEKLERİ	2407	3,02%
3	HAYIR İŞLERİ, SOSYAL YARDIMLAŞMA ve DAYANIŞMA DERNEKLERİ	14351	18,00%
4	DİNİ HİZMET DERNEKLERİ	14756	18,51%
	Cami –Mescit Yaptırma ve Yaşatma dernekleri	13314	16,70%
	Kur'an Kursu-dini hizmet amaçlı bina-tesis yapma ve yaşatma dernekleri	1040	1,30%
	Diğer Dini Hizmet Dernekleri	402	0,50%
5	HUKUK,SİYASET,SİVİL HAKLAR ve SAVUNU DERNEKLERİ	1511	1,90%
6	MESLEKİ YARDIMLAŞMA ve DAYANIŞMA DERNEKLERİ	9788	12,28%
7	HEMŞEHRİ DERNEKLERİ	8696	10,91%
8	GENÇLİK ve ÇOCUK DERNEKLERİ	747	0,94%
9	SPOR DERNEKLERİ	13848	17,37%
10	KÜLTÜR – SANAT ve BOŞ ZAMANLARI DEĞERLENDİRME DERNEKLERİ	5642	7,08%
11	İMAR,KONUT, ŞEHİRCİLİK, EKONOMİK ve SOSYAL KALKINMA ve GELİŞME DERNEKLERİ	1668	2,09%
12	ÇEVRE,ORMANCILIK VE DOĞAL HAYATI KORUMA DERNEKLERİ	1259	1,58%
13	SANAYİ,İMALAT,MADENCİLİK DERNEKLERİ	408	0,51%
14	TARIM, HAYVANCILIK/GIDA ve GIDA SAĞLIĞI DERNEKLERİ	652	0,82%
15	ULUSLAR ARASI ETKİNLİK DERNEKLERİ	79	0,10%
16	DİĞER	271	0,34%
	TOPLAM	79720	100,00%

Kaynak: DDB, e-dernek kurumsal yazılımı

Bu döneme gelindiğinde toplam aktif dernek sayısı 79.720 olmuştur. Sayısal artış hızında düşme var gibi görünse de, on yıllık zaman diliminden iki yıl daha az bir dilim incelenmektedir.2009 Ağustos ayında sayı yaklaşık 83.000 civarındadır.

Neviler bazında 2000 yılıyla karşılaştığımızda; Eğitim ve Sağlık derneklerinin sayısında düşüş görülmektedir. Özellikle eğitim derneklerinin sayısında görülen bu düşüşün nedeni, 2004 yılında dernek ve vakıfların kamu kurum ve kuruluşlarıyla olan ilişkilerini düzenleyen kanunun çıkarılmış olmasıdır. Bu kanundan sonra kamu kurum ve kuruluşları bünyesindeki dernekler ya kapanmış veya amaç değişikliği yapmışlardır.

İller bazında karşılaştırdığımızda; 2000 yılında en çok dernek sayısına sahip İller arasında yer alan, Mersin İlinin yerine bu dönemde Samsun gelmiştir.

Nüfus büyüklükleri ile karşılaştırdığımızda; her on bin kişiye düşen dernek sayılarındaki artış devam etmektedir: Sayı en yüksek orana sahip Ankara'da 18.06'ya, Antalya'da 15.48, Konya'da 14.52'ye ulaşmıştır. Burada Konya ve Antalya'daki artış dikkat çekmektedir. Bütün illerde nüfusa düşen dernek sayısında artış vardır. Bu durum Grafikte de açıkça görülmektedir.

Yine bu dönemde, yeni verilere göre düzenlenmiş bir sıralama yoksa da 2000 yılı sıralamasına göre; Eskişehir, Tekirdağ ve Yalova'nın gelişmişlik sırasıyla orantılı dernek sayısına ulaşamadığı görülmektedir. Ancak Eskişehir ve Tekirdağ'ın büyük sanayi tesisleri yönüyle çok zengin olduğu, Yalova'nın nüfusunun az olduğu unutulmamalıdır.

Bu dönemde en büyük sayısal büyüme yaklaşık 9.000 dernekle Hayır işleri, Sosyal yardımlaşma ve Dayanışma derneklerindedir. Bu büyümeyi iller bazında karşılaştırdığımızda, (2000-2008 sırasıyla); Adana; (150-315), Ankara (600-1588), Batman (5-58), Bingöl (7-39), Bitlis (7-45), Denizli (58-146),Diyarbakır (26-182), Gaziantep (21-105), İstanbul (1123-4421), Kayseri (141-232), Kocaeli (185-452), Malatya (31-125), Siirt (8-59), Sivas (37-187), Şanlıurfa (16-70), Şırnak (10-38), Van (17-155) sayılarıyla arada farkın büyük olduğu İller olarak öne çıkmaktadırlar. Bu rakamlarla, milletin sosyo-ekonomik olarak zor durumda kalan, geçimini sürdürmekte güçlük çeken insanlara her hangi bir ayırım gözetmeden yardım ettiğini ve bunun için örgütlendiğini söylemek mümkündür. En çok dernek batıdaki zengin illerle Doğu-Güneydoğu'daki illerde kurulmuştur. Yine dini bayramlar başta olmak üzere pek çok işadama ve diğer gönüllülerin yardımlaşma için Doğu-Güneydoğu'ya gittiği bilinmektedir. Bu faaliyetlerin toplumsal barışın korunmasında, dolayısıyla huzurlu bir topluma ve demokrasiye hizmet ettiğinde şüphe yoktur. Toplumsal hayatta nasıl "şiddet şiddeti doğuruyorsa, huzur ve barış ortamının da yine daha huzurlu yıllara analık ettiğini söylemek mümkündür.

Bu nevi derneklerin artışında, Türkiye'de sivil toplumun görünürlüğünü ve toplum nezdinde prestijinin artmasında önemli bir tecrübe olan 1999 Marmara ve Düzce depremlerinde STK'ların gösterdiği başarının da olumlu etkisi olmuştur.

Geliri artan, zenginleşen Anadolu insanı gelirinin bir kısmını komşusu ile paylaşmak istemiş ve bunu gerçekleştirmiştir. Toplumda zenginlerin profilinin değişmesi hemen dernek nevelerine de yansımıştır.

Bu dönemde Dini Hizmet derneklerindeki artış oldukça azalmıştır.Yaklaşık bin yeni dernek eklenmiştir.Bu dönemde, Cami sayısının yaklaşık 3.000 artışla 80.053'e, Kur'an Kursu sayısının; 7.230'a çıktığı görülmektedir.Kur'an Kursu sayısındaki artışa rağmen bu konuda kurulan dernek sayısında düşüş vardır.

Hukuk, Siyaset, Sivil Haklar ve Savunu derneklerindeki artış sürmektedir.Sayı 1.511 olmuştur. (2000-2008 sırasıyla) Ankara (72-112), Batman (2-6), Bitlis (2-11), Diyarbakır (1-12), İstanbul (128-199), İzmir (96-182),Mersin (24-40), Şanlıurfa (6-16) İlleri sayısal olarak dikkat çeken İllerdir. Bu nevi derneklerin artışında toplumda, insan haklarıyla ilgili olarak oluşan bilinç artışını bir etken olarak değerlendirmek mümkündür. Ayrıca AB fonları da bu tür projeleri daha çok desteklemektedir. Bu nevi derneklerin artışı daha çok demokrasi demek olacağından daha sonraki dönemlerde yine sivil toplumun gücünün artmasına vesile olacaktırlar.

Mesleki Yardımlaşma derneklerindeki artış, azalarak sürmektedir.

Yine, Hemşehri Derneklerindeki artış, azalarak sürmektedir. Şehirleşme oranı oldukça yüksek seviyelere çıkmıştır. Artık köyden kente göç yavaşlamıştır. Zaten köylerde şehre göçecek çok kimse de kalmamıştır.

Bu dönemde, daha önceki dönemde olduğu gibi sayıları iki kata yakın artış gösteren dernek nevelerinden biri; Kültür-Sanat ve Boş zamanları değerlendirme dernekleridir. Buradaki artışı da yine, toplumsal hayattaki sosyo-ekonomik gelişmeye bağlayabiliriz. Bilindiği gibi kültürel faaliyetler çoğunlukla pahalı faaliyetlerdir ve öncelikle temel ihtiyaçlarını karşılayan insanlar zamanla alışkanlıklarını değiştirerek bu tür faaliyetlere zaman ve para ayırmaya başlarlar. Geleneksel olarak bu tür etkinliklere katılan kesimlere, yeni insanların katılmakta olduğu değerlendirilebilir.

Çevre, Ormancılık ve Doğal Hayatı Koruma derneklerindeki hızlı yükseliş devam etmekte olup sayıları 1259'a ulaşmıştır. Çevre konusu, bu sahada faaliyet gösteren STK'ların faaliyetleri ve küresel ısınma tehdidi nedeniyle gündemdedir. Bu konuyla ilgili bir diğer husus da; bu artış, hukuk, siyasal haklar gibi konularla ilgilenen derneklerde olduğu gibi artık Türk sivil toplumunun genel toplumsal problemlerle daha çok ilgilendiğini göstermektedir

Uluslar arası etkinlik dernekleri, 32'den 79'a çıkmışlardır. Bunda, Avrupa Birliği ile ilişkilerin yanı sıra ekonomik ilişkilerin gelişmesiyle, Hükümetin politikalarının da verdiği cesaretle, Türk insanının dış dünya ile daha fazla ilgilenmesinin katkısı olduğu söylenebilir.

İller bazında dernek neyelerine göre liste **Tablo:23**, Nüfus büyüklüğüne göre ilk on İlde her on bin kişiye düşen dernek sayısı listesi **Tablo 24** ve en çok derneğin bulunduğu ilk on İl listesi **Tablo 25**'de verilmiştir.

1990-2000 ve 2008 yılı karşılaştırma verileri **Tablo.26**'de verilmiştir.

1990-2000 ve 2008 yıllarında her on bin kişiye düşen dernek sayısı **Şekil 4**'de verilmiştir.

2000-2008 Arası Yıllara Göre Dernek Sayısındaki Artış **Şekil 5**'de verilmiştir.

Tablo 23. 2008 Yılı İl Bazında Nevilerine Göre Dernekler

	Eğitim- Öğretim/Araştırma ve Geliştirme Dernekleri	Sağlık Dernekleri	Hayır İşleri, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma	Dini Hizmet Dernekleri				Hukuk,Şiyaset,Şişi Haklar ve Savunu Dernekleri	Mesleki Yardımlaşma ve Dayanışma	Hemşehri Dernekleri	Gençlik ve Çocuk Dernekleri	Spor Dernekleri	Kültür-sanat ve Boş Zamanları Değerlendirme Dernekleri	İmar, Konut, Şehircilik, Ekonomik ve Sosyal Kalkınma ve Gelişme Dernekleri	Çevre, Ormanlık ve Doğal Hayatı Koruma	Sanayi,İmalat, Mad encilik Dernekleri	Tarım, Hayvancılık/Gıda ve Gıda Sağlığı Uluslar arası Etkinlik Dernekleri	Diğer	TOPLAM
				Cami – Mescit Yapıtma ve Yaşatma	Kur'an Kursu- dini hizmet amaçlı bina	Diğer Dini Hizmet	Toplam Dini Hizmet												
Adana	25	78	315	296	2	5	303	36	253	114	14	275	98	19	30	1	13	1	1575
Adıyaman	18	9	46	28		5	33	5	82	11	14	111	32	10	3	1	2	3	380
Afyon	104	15	108	377	12	3	392	21	105	8	6	175	40	73	5	1	8		1061
Ağrı	10	1	44	19	1	4	24	6	20	2	1	36	5	8	4	1	2	1	165
Aksaray	31	7	50	40	5		45	4	22	11		49	12	13	8		2		254
Amasya	9	9	97	67		1	68	5	32	13	2	58	42	13	5	1	1	1	356
Ankara	296	334	1588	1103	46	52	1201	112	1311	1036	100	900	798	72	62	76	31	24	7950
Antalya	197	83	83	169	8	3	180	63	403	227	17	341	212	81	64		20	1	1972
Ardahan	5	2	31	5			5	3	2			17	9	1	3				78
Artvin	22	7	63	41	9	2	52	8	34	3	3	60	22	20	18		4		316
Aydın	59	50	94	138	19	6	163	35	130	76	12	266	139	46	50	5	24		1149
Balıkesir	62	60	239	219	20	2	241	27	149	53	10	299	161	57	33	4	28	2	1425
Bartın	5	5	48	45	3	3	51	2	25	7		40	12	2	9	1	3		210
Batman	13	9	58	18		1	19	6	15	2	8	33	15	4	2	1	2		187
Bayburt	4	3	27	22	5	1	28	3	10			42	14	1	5	3			140
Bilecik	9	5	52	71	2	1	74	7	30	22	3	76	44	8	2		2		334
Bingöl	2	1	39	20	1	1	22	1	28	1	1	32	4	2	2	1			136
Bitlis	10	3	45	65	3		68	11	15	1	3	41	6	4	4	2	3		216
Bolu	22	7	124	91	8	1	100	6	49	29	3	83	27	10	7	3	2	12	484
Burdur	30	10	60	47	6		53	5	23	10	5	55	27	12	5	2		14	311
Bursa	154	94	181	731	65	4	800	52	356	398	35	609	242	50	30	16	33	1	3053
Çanakkale	63	28	66	118	5	4	127	30	89	22	10	180	72	51	18	2	10	1	769
Çankırı	19	6	103	102	10	6	118	6	9	19	6	52	15	4					357
Çorum	33	7	78	114	3	2	119	15	54	23	7	80	81	5	8	2	3		515
Denizli	131	44	146	319	35	7	361	29	104	76	12	225	97	42	7	5	9	1	1289
Diyarbakır	37	27	182	28	2	3	33	12	65	41	6	109	44	11	5	6	13	4	595
Düzce	10	16	101	213	4	2	219	9	65	23	7	86	46	63	18		1	1	665
Edirne	23	19	83	65	2	7	74	9	50	6	6	125	51	11	9	4	4	5	479
Elazığ	17	23	65	77	11	1	89	7	44	20	1	66	36	6	3	1			384
Erzincan	1	5	48	74	34	1	109	1	16	14	7	58	10	2	2	1	1	2	277
Erzurum	35	22	79	142	15		157	10	59	18	3	121	40	4	12	11	11		582
Eskişehir	20	38	197	262	7	7	276	12	84	68	15	155	50	3	9	9	5	14	955
Gaziantep	48	26	105	156	6	8	170	23	133	39	13	132	75	6	10	8	7	1	815
Giresun	49	11	189	67	3	9	79	10	62	21	6	93	39	10	12		6	1	588
Gümüşhane	12	1	44	41	2		43	2	11	9	1	45	5	2	6		2		183
Hakkari	10	7	14	6		2	8	5	7	5	2	48	10	1	3	1	2	3	127
Hatay	24	16	246	71	5	4	80	26	139	32	9	185	60	33	25	8	9	1	893
Iğdir	2	4	22	33	1		34	5	13			41	5	4	2	1		1	136
İsparta	73	21	104	130	14		144	19	61	37	5	126	46	46	10	1	6	1	701
İstanbul	377	374	4421	1553	119	55	1727	199	1992	4093	102	2600	706	65	168	82	34	26	16989
İzmir	168	248	257	614	16	30	660	182	625	533	39	762	350	141	112	9	104	4	4194

Tablo 23'ün Devamı...

	Eğitim- Öğretim/Araştırma ve Geliştirme Dernekleri	Sağlık Dernekleri	Hayır İşleri, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Dernekleri	Dini Hizmet Dernekleri				Hukuk,Siyaset,Sivil Haklar ve Savunu Dernekleri	Mesleki Yardımlaşma ve Dayanışma Dernekleri	Hemşehiri Dernekleri	Gençlik ve Çocuk Dernekleri	Spor Dernekleri	Kültür-Sanat ve Boş Zamanları Değerlendirme Dernekleri	İmar, Konut, Şehircilik, Ekonomik ve Sosyal Kalkınma ve Gelişme Dernekleri	Çevre, Ormancılık ve Doğal Hayatı Koruma Dernekleri	Sanayi,İmalat,Maden çilik Dernekleri	Turizm, Hayvancılık/Gıda ve Gıda Sağlığı Dernekleri	Uluslar arası Etkinlik Dernekleri	Diğer	TOPLAM
				Cami -Mescit Yapıtirma ve Yaşatma	Kur'an Kursu-dini hizmet amaçlı bina dernekleri	Diğer Dini Hizmet Dernekleri	Toplam Dini Hizmet													
Kahramanmaraş	59	16	93	166	10		176	11	67	6	12	100	53	24	21	2	4			644
Karabük	24	7	132	149	6	2	157	4	45	14	2	75	15	6	7	1	3		2	494
Karaman	4	4	50	49	8		57	4	33	8	4	62	17	7	2		1			253
Kars	1	2	71	40	4	1	45	6	15	1	2	38	16	2	5		3			207
Kastamonu	34	8	63	81	8	11	100	15	72	31	2	90	32	12	7	2	14			482
Kayseri	28	30	232	273	20	7	300	8	116	113	8	195	38	6	17	18	4		1	1114
Kırıkkale	10	5	108	121	1		122		20	30	2	85	19	2	1	1	1			406
Kırklareli	21	12	111	68	4		72	9	37	11	3	138	32	6	2	1	3		3	461
Kırşehir	21	3	37	44	4	2	50	3	13	22	1	43	23	3	3		1			223
Kilis	1		29	2		2	4	3	11		2	29	7	1	1					88
Kocaeli	70	42	452	515	68	6	589	24	203	322	6	396	108	25	22	7	21	4	21	2312
Konya	197	74	217	578	65	13	656	28	180	130	29	257	182	42	23	18	30	4		2067
Kütahya	113	22	99	243	47	4	294	13	63	30	7	184	73	45	4	1	4		1	953
Malatya	20	18	125	122	3	1	126	10	64	33	5	148	44	4	4	3	4		18	626
Manisa	82	48	138	279	30	5	314	31	147	45	12	286	118	38	20	5	13		19	1316
Mardin	5	6	85	13	1		14	6	27	7	1	39	19		5		1			215
Mersin	60	34	210	160	9	7	176	40	216	133	13	260	130	25	38	6	27	1		1369
Muğla	75	40	68	49	5	4	58	38	165	24	18	219	128	23	78	2	10		1	947
Muş	2	4	29	12		10	22	2	14		3	45	5		1					127
Nevşehir	11	9	74	61	12	1	74	7	42	3	1	61	23	6	10	1	1			323
Niğde	33	1	51	56	11	2	69	5	34	7	9	56	25	8	8		3			309
Ordu	53	12	192	184	30	23	237	11	87	14	4	123	45	24	7	2	4	1		816
Osmaniye	17	10	63	92	12		104	8	59	9	5	68	25	6	31	3	3		1	412
Rize	36	12	94	88	45	6	139	12	43	25	8	107	30	10	35	1	2	1		555
Sakarya	58	33	224	484	20	4	508	11	100	31	6	243	94	8	9	4	5		1	1335
Samsun	78	54	55	358	14	9	381	45	260	147	14	322	49	87	19	40	3	3	1	1558
Siirt	4	2	59	18	5	4	27	2	20		1	25	3	2	2		3		2	152
Sinop	13	5	63	34	1	1	36	5	40	6	6	72	22	7	8	2	2			287
Sivas	33	12	85	187	21	5	213	8	107	25	9	100	67	11	8	3	3			684
Şanlıurfa		21	70	43		6	49	16	152	25	4	89	40	18	5	1	19		3	512
Şırnak	7		38	2	3		5	2	9		2	14	4		1				3	85
Tekirdağ	22	9	157	80	3	1	84	19	87	116	6	170	40	12		13		41		796
Tokat	14	7	103	135	5	4	144	8	65	41	6	66	61	6	7		5	1		534
Trabzon	50	40	191	219	35	1	255	25	127	51	11	206	84	45	11	4	4	1		1105
Tunceli	4	1	10	3		1	4	3	6	1	1	24	11		1		1		19	86
Uşak	32	22	51	93	11		104	8	74	4	5	137	33	9	8	1	11	1		500
Van	23	12	155	79	6	4	89	7	41	11	12	69	19	4	10	4	3		9	468
Yalova	5	7	47	78	1	1	80	3	38	38	1	98	28	13	4		6		3	371
Yozgat	14	8	89	87	2	2	91	10	32	9	4	60	25	19	3	2	1		1	368
Zonguldak	46	20	189	175	16	9	200	12	81	50	4	162	56	78	6	3	6		2	915
TOPLAM	3619	2407	14351	13317	1055	402	14774	1511	9788	8696	747	13848	5642	1668	1259	408	652	79	271	79720

Kaynak: DDB, e,dernek kurumsal yazılımı

Tablo 24: 2008 Yılı Nüfus/Dernek Oranına Göre İlk 10 İl

S.N.	İLLER	TOPLAM			ŞEHİR	KÖY	Dernek Sayısı	10.000 Kişiye Düşen Dernek Sayısı
		Toplam	Erkek	Kadın				
1	İstanbul	12.569.041	6.321.264	6.247.777	128.123	12697164	16989	13,52
2	Ankara	4.395.888	2.192.094	2.203.794	153.051	4548939	7950	18,06
3	İzmir	3.450.537	1.724.245	1.726.292	345.441	3795978	4194	12,15
4	Bursa	2.204.874	1.103.185	1.101.689	303.089	2507963	3053	13,85
5	Adana	1.763.351	877.021	886.330	262.968	2026319	1575	8,93
6	Konya	1.423.546	706.893	716.653	546.322	1969868	2067	14,52
7	Antalya	1.273.940	641.778	632.162	585.335	1859275	1972	15,48
8	Gaziantep	1.410.286	710.572	699.714	201.937	1612223	815	5,78
9	Mersin	1.229.431	609.483	619.948	373.477	1602908	1369	11,14
10	Şanlıurfa	885.929	445.429	440.500	688.295	1574224	512	5,78

Kaynak: www.tuik.gov.tr ve DDB, e-dernek kurumsal yazılımı

Tablo 25: 2008 Yılı Dernek Sayısına Göre İlk 10 İl

	Eğitim-Öğretim/Araştırma ve Geliştirme Dernekleri	Sağlık Dernekleri	Hayır İşleri, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Dernekleri	Dini Hizmet Dernekleri				Hukuk,Siyaset,Sivil Haklar ve Savunma Dernekleri	Mesleki Yardımlaşma ve Dayanışma Dernekleri	Hemşehri Dernekleri	Gençlik ve Çocuk Dernekleri	Spor Dernekleri	Kültür-Sanat ve Boş Zamanları Değerlendirme Dernekleri	İmar, Konut, Şehircilik, Ekonomik ve Sosyal Kalkınma ve Gelişme Dernekleri	Çevre, Ormanlık ve Doğal Hayatı Koruma Dernekleri	Sanayi,İmalat, Madencilik Dernekleri	Tarım, Hayvancılık/Gıda ve Gıda Sağlığı Dernekleri	Uluslararası Etkinlik Dernekleri	Diğer	TOPLAM
				Cami – Mescit Yapıtırma ve Yaşatma dernekleri	Kur'an Kursu-dini hizmet amaçlı bina dernekleri	Diğer Dini Hizmet Dernekleri	Toplam Dini Hizmet													
İstanbul	377	374	4421	1553	119	55	1727	199	1992	4093	102	2600	706	65	168	82	34	26	23	16989
Ankara	296	334	1588	1103	46	52	1201	112	1311	1036	100	900	798	72	62	76	31	24	9	7950
İzmir	168	248	257	614	16	30	660	182	625	533	39	762	350	141	112	9	104	4		4194
Bursa	154	94	181	731	65	4	800	52	356	398	35	609	242	50	30	16	33	1	2	3053
Kocaeli	70	42	452	515	68	6	589	24	203	322	6	396	108	25	22	7	21	4	21	2312
Konya	197	74	217	578	65	13	656	28	180	130	29	257	182	42	23	18	30	4		2067
Antalya	197	83	83	169	8	3	180	63	403	227	17	341	212	81	64		20	1		1972
Adana	25	78	315	296	2	5	303	36	253	114	14	275	98	19	30	1	13		1	1575
Samsun	78	54	55	358	14	9	381	45	260	147	14	322	49	87	19	40	3	3	1	1558
Balıkesir	62	60	239	219	20	2	241	27	149	53	10	299	161	57	33	4	28		2	1425

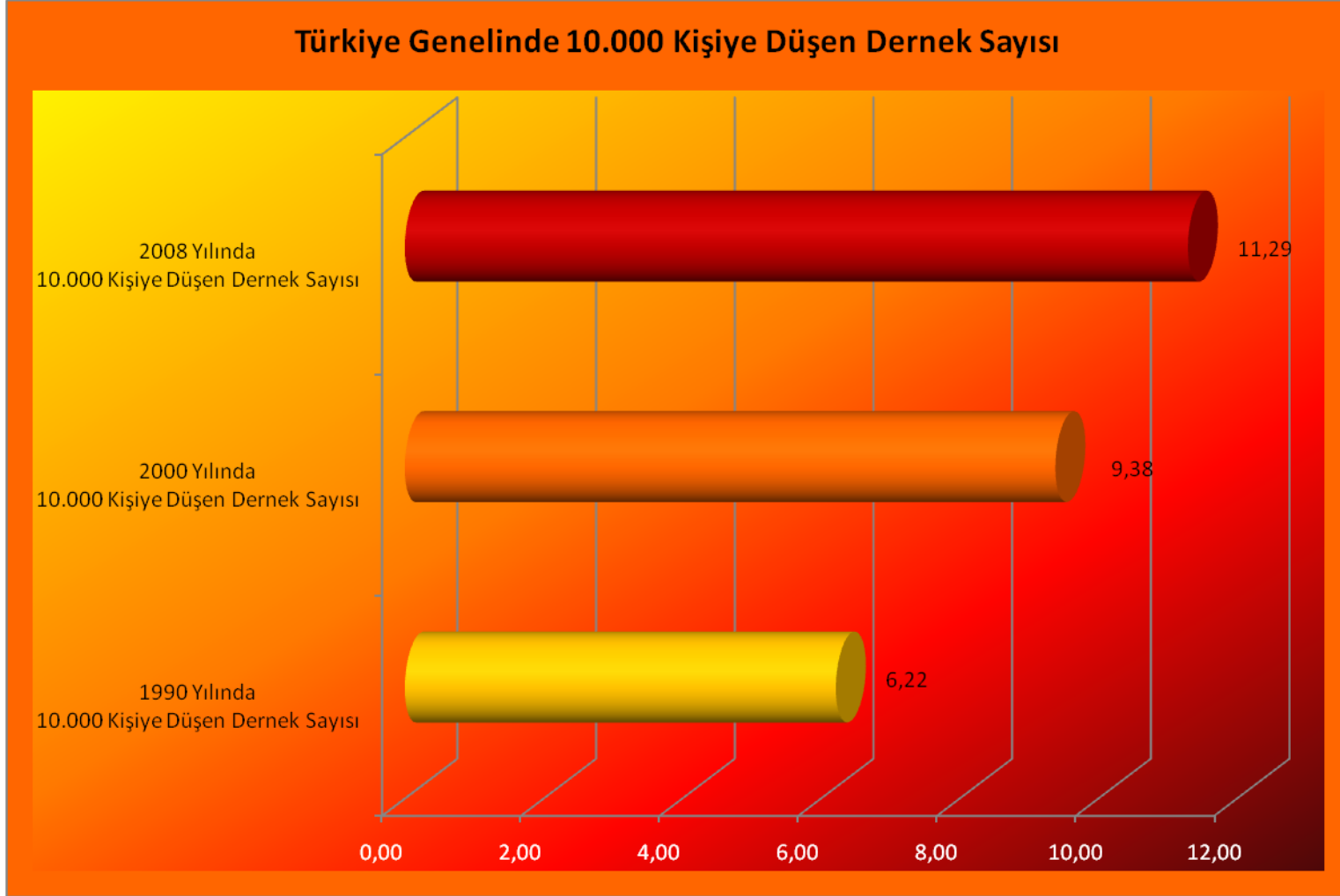
Kaynak: DDB, e-dernek kurumsal yazılımı

Tablo 26: 1990-2000-2008 Yılları Nevilerine Göre Dernek Sayıları

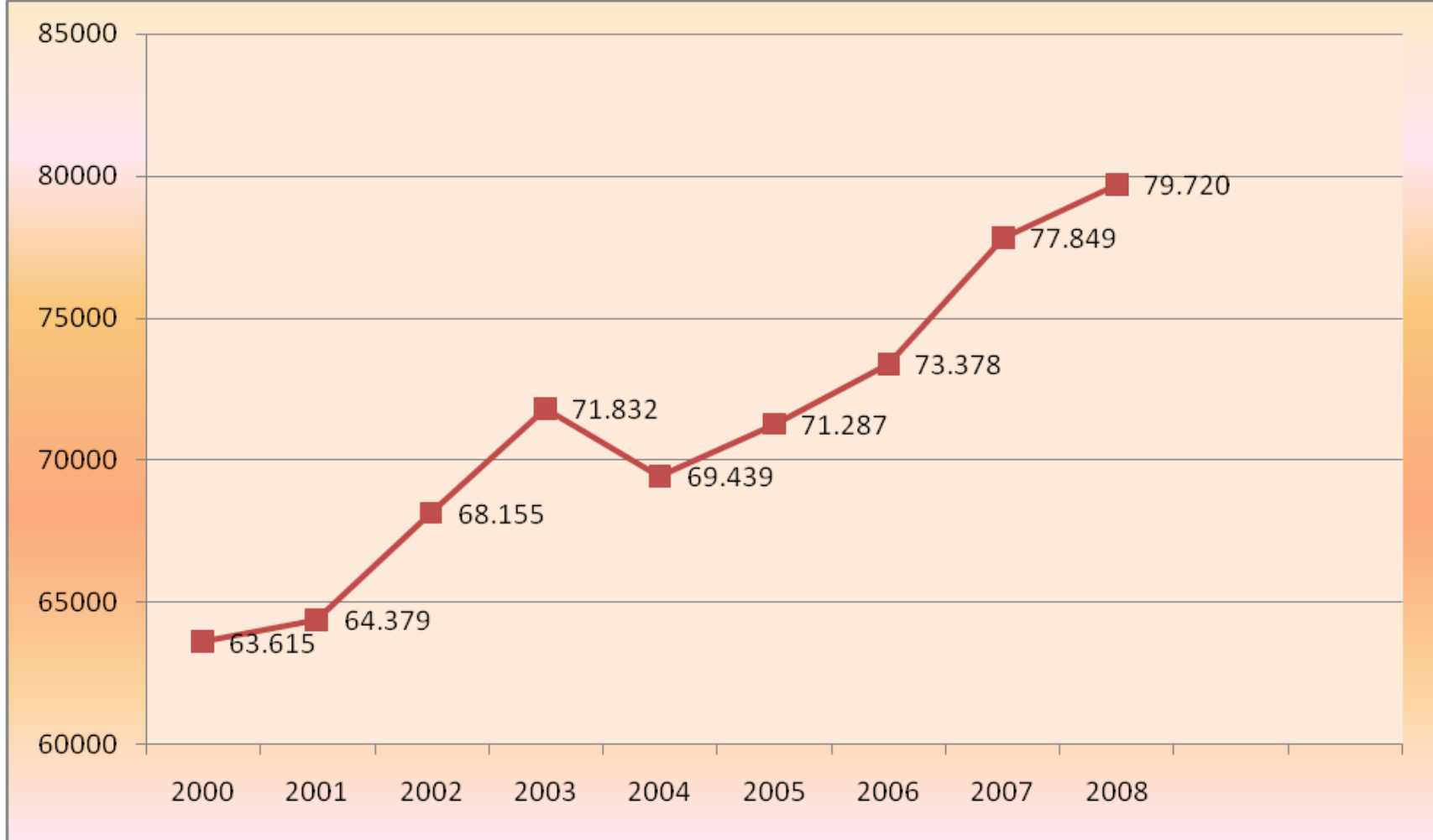
	NEVİ	1990 Dernek Sayısı	1990 Oran	2000 Dernek Sayısı	2000 Oran	2008 Dernek Sayısı	2008 Oran
1	EĞİTİM-ÖĞRETİM/ARAŞTIRMA ve GELİŞTİRME DERNEKLERİ	7532	21,46%	10668	16,77%	3637	4,56%
2	SAĞLIK DERNEKLERİ	1060	3,02%	2546	4,00%	2407	3,02%
3	HAYIR İŞLERİ, SOSYAL YARDIMLAŞMA ve DAYANIŞMA DERNEKLERİ	2592	7,38%	5540	8,71%	14351	18,00%
4	DİNİ HİZMET DERNEKLERİ	9040	25,75%	13734	21,59%	14756	18,51%
	Cami –Mescit Yaptırma ve Yaşatma dernekleri	8027	22,87%	12494	19,64%	13314	16,70%
	Kur'an Kursu-dini hizmet amaçlı bina-tesis yapma ve yaşatma dernekleri	913	2,60%	1091	1,72%	1040	1,30%
	Diğer Dini Hizmet Dernekleri	100	0,28%	149	0,23%	402	0,50%
5	HUKUK,SİYASET,SİVİL HAKLAR ve SAVUNU DERNEKLERİ	200	0,57%	936	1,47%	1511	1,90%
6	MESLEKİ YARDIMLAŞMA ve DAYANIŞMA DERNEKLERİ	2500	7,12%	6195	9,74%	9788	12,28%
7	HEMŞEHRİ DERNEKLERİ	1064	3,03%	6179	9,71%	8696	10,91%
8	GENÇLİK ve ÇOCUK DERNEKLERİ	139	0,40%	223	0,35%	747	0,94%
9	SPOR DERNEKLERİ	5789	16,49%	8972	14,10%	13848	17,37%
10	KÜLTÜR – SANAT ve BOŞ ZAMANLARI DEĞERLENDİRME DERNEKLERİ	1511	4,30%	3268	5,14%	5642	7,08%
11	İMAR,KONUT, ŞEHİRCİLİK, EKONOMİK ve SOSYAL KALKINMA ve GELİŞME DERNEKLERİ	727	2,07%	1899	2,99%	1668	2,09%
12	ÇEVRE,ORMANCILIK VE DOĞAL HAYATI KORUMA DERNEKLERİ	114	0,32%	500	0,79%	1259	1,58%
13	SANAYİ,İMALAT,MADENCİLİK DERNEKLERİ	105	0,30%	279	0,44%	408	0,51%
14	TARIM, HAYVANCILIK/GIDA ve GIDA SAĞLIĞI DERNEKLERİ	212	0,60%	627	0,99%	652	0,82%
15	ULUSLAR ARASI ETKİNLİK DERNEKLERİ	12	0,03%	32	0,05%	79	0,10%
16	DİĞER	2509	7,15%	2017	3,17%	271	0,34%
	TOPLAM	35106	100,00%	63615	100,00%	79720	100,00%

Kaynak: DDB, e-dernek kurumsal yazılımı

Şekil 4: Türkiye Genelinde 10.000 Kişiyeye Düşen Dernek Sayısı

Şekil 5: 2000-2008 Arası Yıllara Göre Dernek Sayısındaki Artış

Kaynak : www.dernekler.gov.tr

SONUÇ

Günümüzde siyaset biliminin en çok tartışılan kavramlarından biri olan Sivil Toplum: özel şahıslar tarafından kurulan/Oluşturulan, gönüllülük ve rızaya dayalı olarak, devletten bağımsız, ekonomik ilişkilerin baskısından da görece bağımsız, devletin keyfi müdahalelerine muhatap olmadan, özgürce ve serbestçe faaliyet gösterebilen, birey ile devlet arasında yer alan, etnik, dini, fikri veya Hayri nitelikte ara yapılar kompleksi olarak tanımlayabiliriz.

Sivil toplumun ete kemiğe bürünmüş, toplumsal yapıdaki görünür hali olan ve toplum yararına çalışan, bu konuda kamuoyu oluşturan, kar amacı gütmeyen, farklılıkların kabulü ve katılımcılık kültürünün gelişimine katkı sağlayan, kendi içlerinde demokratik işleyişe sahip, bürokratik donanımdan yoksun, gönüllü olarak bir araya gelen örgütlenmeler olarak tanımlayabileceğimiz sivil toplum kuruluşları: faaliyetleri açıklamaları ve tutumları ile kavramsal ve toplumsal bir gerçeklik olarak yazılı ve görsel medyada ve internet medyasında yer bulan kuruluşlardır.

Sivil toplum kavramı ilk kez antik yunan düşünürlerince kullanılmış ve tarihi süreç içinde; sivil toplum-devlet aynılığı, sivil toplum-devlet karşıtlığı ve nihayet devletten bağımsız, devletin gücüne karşı çoğulcu, kendi kendine örgütleyen yapılar şeklinde kavramsallaştırılmıştır.

Katılımcı demokrasinin ve demokratik toplum ve devletin olmazsa olmazlarından olan sivil toplumun, Türkiye de ve Türk tarihinde örgütlenme şekilleri zaman içinde farklılık göstermektedir.

Selçukluların son dönemlerinde, Ahî Evran-ı Veli “nin fikir ve faaliyetleri etrafında ortaya çıkan ve şekillenen Ahilik ve bir nevi esnaf örgütlenmesi olan Loncalar, Vakıflar, Cemaatler/ millet sistemi, din kurumu ya da tarikatlar tarihimizde yer alan; sivil toplum kuruluşları olarak tanımlayabileceğimiz veya sivil toplumun oluşumuna örtük bir şekilde kaynaklık eden kuruluşlar, kurumlardır.

Günümüz Türkiye’sin de; dernekler vakıflar, sendikalar, mesleki kuruluşlar, sivil inisiyatifler ve kooperatifler sivil toplumun örgütlenme şekilleri olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de sivil toplum denilince akla daha çok “dernekler” gelmektedir. Dernekler 2009 yılı ortaları itibari ile 83,000’e varan sayıları ile (yaklaşık 5,000

mesleki kuruluş, 5,000 vakıf, 800 civarında sendika ve kooperatif içinde) sivil toplum kuruluşlarının yaklaşık yüzde doksanını oluşturmaktadır.

1815 te kurulduğu belirlenen ve örgütlü bir yapıya kavuşmadan dağıtılan, bilimsel/kültürel amaçlı Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi tarihimizdeki ilk cemiyettir. O zamandan günümüze dernekler ve diğer sivil toplum kuruluşları toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel yapılardaki değişikliklere bağlı olarak gelişmişlerdir.

Ülkemizde sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarının gelişmesi, etkinleşmesi ve etkinliğini yitirmesi, yaşanan gelişmenin yönü ve profili, pek çok değişik sebep ve etkene bağlı olmuştur. Her şeyden önce; anayasal ve yasal çerçeve sivil toplumu doğrudan etkileyen bir unsurdur. Devletin örgütlenme özgürlüğünün sınırlarını belirlerken çizdiği çerçeve sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarının nitelik ve niceliklerini belirlemektedir. Yine siyasal kültürün çoğulculuk ve katılımcılığı teşvik edip etmemesi, demokrasi karşısındaki tutumu bu konuda belirleyici bir fonksiyon görmektedir. Sosyo-ekonomik yapılar, kültürel değerler de sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarının bir toplumdaki yerini belirleyen yapılardır.

Ülkemizde anayasal ve yasal çerçevenin sınırları zaman zaman daralmış ve sivil topluma gelişme zemini bırakmamıştır. Son dönemde bu konuda daha özgürlükçü bir yapı mevcuttur. Toplumsal yapımızda çoğulculuğa çok da sempatik bakmayan siyasal kültür, gittikçe demokratikleşmekte ve farklılıkların kabulü konusunda daha duyarlı hale gelmektedir.

Devletin ekonomideki ağırlığı ve yeri, sivil toplumu doğrudan etkileyen bir diğer unsurdur. Ekonomik kaynakların tamamına yakını kontrolü altında tutan, özel sektöre yer açmayan devlet karışında insanların farklı siyasal taleplerle ortaya çıkmaları imkânsız gibidir. Ekonomideki devlet-özel sektör ağırlığı, devlet-sivil toplum ilişkisini ve orantısını belirleyici bir fonksiyon görmektedir.

Dünyadaki gelişmelere de paralel olarak devletçi politikaların uygulandığı 1920’li ve 1930’lu yıllarda tek parti yönetiminin ve cumhuriyetin “yeni bir ulus yaratma” projesinin de etkisi ile sivil toplumun çok sönük kaldığını söylememiz mümkündür. Ekonomide ve siyasal yapıda liberalleşmenin arttığı 1950’li yıllar ve sonrasında, özellikle de 1980’ler sonrasında serbest ekonomik modelin uygulanması siyasal hayatta da özgürlüklerin, temel insan haklarının demokratikleşmenin gelişmesini olumlu yönde

etkilemiştir. Özel sektörün gelişmesi sermayenin devletin ve belirli grupların elinde toplanmasının önlenmesi, tabana yayılması, daha geniş kitlelerin sivil toplum faaliyetlerine katılmalarını sağlamaktır. 1950’li ve 1980’li yıllarda sivil toplum faaliyetlerinde ve sivil toplum kuruluşların sayılarındaki artışı bu dönemlerde sermayenin tabana yayılmış olmasına bağlamak yanlış olmayacaktır. Yine geniş kitlelerin gelir düzeyindeki düzelme, zorunlu ihtiyaçlarını karşılayan insanların kültür, sanat ve diğer etkinlik alanlarına para ve zaman ayırabilmeleri, sorunlu alanlara ve konulara ilgi duymalarını beraberinde getirmektedir. 1980’lerden sonra temel insan hakları, çocuk hakları, kadın hakları, çevre, ekoloji gibi pek çok sorunlu alanla ilgili toplumsal örgütlenmelerin artması orta sınıfın gelir düzeyinin iyileşmesine paralel gelişme göstermektedir. Yine tüketim artması bu dönemde tüketici örgütlerinin sayısal olarak artışı ve etkinleşmesi sonucunu doğurmuştur.

İnsanların hayır işlerine daha fazla para ayırabilecek duruma gelmeleri diğer belirleyici faktörlerle birlikte sosyal yardımlaşma ve dayanışma derneklerinin sayısal olarak gelişmelerinde ve hükmettikleri mali kaynak miktarında patlama meydana getirmiştir.

Şehirleşmenin artması sivil toplumu pek çok açıdan etkilemektedir. Hemşehri derneklerinin ortaya çıkışı bu durumun ilk sonuçlarından biridir. 1950’lilerden itibaren tarımda makineleşme, sanayileşme, hizmet sektörünün gelişmesi, ulaşım imkanlarındaki artış, eğitim vb. pek çok nedene bağlı yaşanan büyük iç göç dalgaları sonucu şehir nüfusunun artması sonucu şehirlerin etrafında oluşan gecekondu bölgeleri pek çok sorunu beraberinde getirmiştir. Bunların çözümü için de, insanlar “bir araya gelmişler”, formel yada informel sivil toplum kuruluşları ile sorunlarına çözüm yolları aramışlar ve bulmuşlardır. Dini hizmet dernekleri ile ibadethanelerini yaparken eğitim-öğretim dernekleri ile okullarını yapmış veya ihtiyaçların karşılamışlar, sosyal yardımlaşma ve dayanışma dernekleri ve hemşehri dernekleri ile şehir hayatındaki zorlukların üstesinden gelmeye, imkân bulurlarsa doğup büyüdükleri, özledikleri köylerini kasabalarını geliştirmeye ve güzelleştirmeye çalışmışlardır, çalışmaktadırlar.

Yine kentin daha eğitilmiş ve zengin kadınları kurdukları kadın dernekleri ile gecekondu bölgelerindeki kadınların, genç kızların yaşadıkları problemleri çözmeye, onları çağdaştırmaya yönelik projeler uygulamışlardır, uygulamaktadırlar. 1980’lerde gelişen kadın hareketi için bu bölgeler önemli bir faaliyet alanı olmuştur.

Eğitim-öğretimin yaygınlaşması herkesin en az ilköğretim mezunu olması, hiç değilse mutlaka okuma yazma öğrenmesine yönelik devlet poltikaları, özel sektör ve sivil toplumdan da destek görmüştür. Bu politikalar hem sivil toplumun en önemli unsuru olan bilinçli insan ve yurttaş yetiştirmesi ve dolayısıyla gelişmesini sağlarken bir yandan da bu amaca yönelik sivil toplum kuruluşlarının sayısının artması sonucunu getirmiştir. İlköğretim sonrası ortaöğretim ve üniversitelileşmedeki artış, yaşadığı ortamla, çevresi ile, siyasal, toplumsal, ekonomik, kültürel konularla ve problemlerle daha çok ilgilenen yurttaşların yetişmesini ve bunların yaşanan sorunlara çözümler üretebilmek için sivil toplum oluşmaları içinde yer almaları, sivil toplumun gelişmesini ve güçlenmesini sağlamıştır.

İletişim ve bilişim sektöründeki gelişmeler toplumsal yapıdaki farklılıkların temsilini ve farklı düşünce ve taleplerin dillendirilmesinin önünü açmıştır. Son yıllarda gelişen internet medyası, farklılıkların temsil edilmesi hususunda çok daha geniş bir imkan olarak ortaya çıkmıştır. 1980’li yıllarda televizyon ve radyo yayıncılığında, 1990’lı yıllardan itibaren internet yayıncılığındaki çoğulcu anlayış, demokrasinin ve sivil toplumun gelişip güçlenmesinin yanı sıra korunması konusunda da önemli bir işlev üstlenmiştir. Yine bilişim sektöründeki gelişmelere paralel olarak etkileşimin artması beraberinde e-demokrasi, e-devlet’i getirmiş buda toplumsal taleplerin siyasal temsilcilere ve bürokrasiye daha kolay, hızlı ve etkin ulaştırılmasını sağlamıştır.

1999 yılında yaşanan iki büyük depremde (Marmara ve düzce depremleri) sivil toplum örgülerinin gösterdikleri faaliyetler Türkiye’de STK’ların görünürlüğünü, bilinilirliğini artırmıştır. Bu depremlerde yaşanan maddi ve manevi kayıpların giderilmesi, acıların paylaşılarak azaltılması ve normal hayata dönülmesinde STK’lar çok önemli roller oynamışlardır. Burada yaşanan tecrübeler ve sağlanan başarıyla STK’lar mali ve insan kaynağı kapasitelerin geliştirmişler ve sonraki dönemlerde dünyada yaşanan tabii afet, savaş, iç çatışma bölgelerine ilk ulaşan, hizmet götüren kuruluşlar olarak devletimiz ve milletimiz adına çok büyük başarılarla imza atmışlardır. Bu başarılar STK’ların nicelik ve nitelik olarak daha da gelişmesini sağlamıştır.

1990’lı yılların sonlarından itibaren Avrupa Biriliği ile ilişkilerin gelişmesi ve 2000’li yıllarda katılım müzakerelerinin başlaması Türkiye de sivil toplumu iki yönden olumlu olarak etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir. Bunlardan ilki; sivil toplumun ve

STK'ların gelişip güçlenmesine zemin hazırlayacak hukuki alt yapının düzenlenmesidir. Bu dönemde; yerel yönetimlerin güçlendirilmesine yönelik yasaların çıkartılması; temel insan haklarının, örgütlenme, düşünce ve ifade özgürlüğünün önündeki anayasal ve yasal engel ve kısıtlamaların kaldırılması ve bürokrasinin bu doğrultuda yeniden teşkilatlanması hususlarında, AB ile ilişkilerin çok önemli dönüştürücü etkisi olmuştur. Her yıl yayınlanan "ilerleme raporları " bu konuda gelinen noktanın tespitini yapmakta, yaşanan ve var olan eksiklikleri belirlemektedir. İkinci olarak; Avrupa Birliği, katılım sürecinde mali kaynağın yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri kanalı ile kullanılmasını tercih etmektedir. Bu durum mali kaynak sıkıntısı çeken sivil toplum kuruluşlarının yapacakları projelerle bu problemlerini çözmelerine yardımcı olmakta, ayrıca projeler üretip bu fonlardan yararlanarak toplumsal sorunların çözümüne katkıda bulunmak isteyen insanlar tarafından yeni STK'lar kurulmaktadır.

Türkiye de sivil toplumun ve sivil toplum örgütlerinin gelişip güçlenmesini ve profilini şekillenmesini farklılıkların ifade edilmesine yönelik çeşitlerinin artmasını sağlayan olumlu etkenlerin yanında olumsuz etkenler de vardır.

Tek parti döneminde yapılan devletin mutlak üstünlüğünü esas alan yasaların etkisi hala devam etmektedir.

Ordunun siyasal sistemin savunuculuğuna soyunması, sivil siyasetteki belirleyici gücün klasik, post-modern ve e-darbe girişimi şeklinde zaman zaman yöntem değiştiren askeri darbeler ve darbe tehditleri demokrasinin ve sivil toplumun gelişip güçlenmesinin önündeki en büyük engel olarak durmaktadır. Darbeler öncesinde yaşanan ve darbenin meşruiyetini sağlamaya yönelik olduğu iddiaları bulunan gelişmeler de bu bağlamda görülebilir. Hukuka yapılan müdahaleler, insanların hukuk devletine olan inancını azaltmakta ve başıma bir şey gelirse korkusundan sivil toplum faaliyetlerinden uzak durmalarına neden olmaktadır.

Sivil toplumun otokratik/totoriter dönemlerde gelişip güçlenemediği, bu dönemlerde daha çok gizli ve yer altı örgütlenmelerinin artış gösterdiği görülmektedir.

Siyasal kültürümüzdeki devletin yüceliği, babalığı anlayışı da yine sivil toplum önünde bir engel olarak durmaktadır.

1960'ların sonlarında öğrenci hareketleri olarak başlayan, 1970'lerin sonunda sağ-sol çatışması olarak bilinen ve 1980'lerin ikinci yarısından itibaren PKK terörü şeklinde

yaşanan terör hadiseleri sivil toplumun önündeki bir diğer önemli problemidir. Yaşanan terör ve şiddet olayları, her şeyden önce mevzuatın özgürlükleri kısıtlayıcı olarak düzenlenmesine neden olmakta, diğer yandan insanlarda ve toplumda oluşturdukları korku ve tedirginlik, bireylerin sivil toplum faaliyetlerinden kaçınmaları sonucunu doğurmaktadır. Yine kamu kaynaklarının terörle mücadeleye ayrılması, sivil toplumun gelişmesini sağlayacak sosyo-ekonomik ve kültürel alanlara daha az kaynak aktarılmasına neden olmaktadır.

Mali kaynak sıkıntısı, işlerin düzgün yürümesini sağlayacak nitelikli personel eksikliği de sivil toplum kuruluşlarının yaşadıkları diğer problemlerdir.

Bütün bunların yanında Türkiye de sivil toplumun yaşadığı en büyük engellerden biri “güven problemi”dir. Toplumsal hayatta yaşanan hızlı değişim ve dönüşüm, “ahlaki değerler” dünyasında ciddi kırılmalara neden olmuştur, olmaktadır. Değerler dünyasında yaşanan bu kırılma ve savrulmalar toplumun birbirine olan güvenin ciddi olarak sarsmıştır. Devletin vatandaşa/bireye olan güvensizliği, bireyin devlete karşı “ne zaman başına ne geleceği ” bilememesi ve hukuk devleti ilkesinin işleyişine karşı duyduğu güvensizlik ve nihayet insanların birbirlerine karşı duydukları güvensizlik, sivil toplumun önünde aşılması zor bir problem olarak durmaktadır. Sivil toplum örgütlerinin şeffaflaşmaları, hesap verilebilirliği ön plana almalarıyla aşılabileceği düşünülen bu sorun çözümlendiğinde diğer problemlerin bir şekilde aşılması mümkün olabilmektedir.

Sivil toplum ve sivil toplum örgütlerinin karşı karşıya buldukları olumlu ve olumsuz faktörler göz önüne alındığında ve tarihi süreç değerlendirildiğinde sonuç olarak şunu söylemek mümkündür: her şeye rağmen ve her şeyle birlikte, Türkiye de sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları geçen zaman içinde farklılıkların temsili ve katılımcı demokrasi zemininde, nitelik ve nicelik olarak gelişmekte, genişlemekte, güçlenmekte ve etkinleşmektedirler.

KAYNAKÇA

- ABAY, Ali Rıza, Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma ve Sivil Toplum Örgütleri <http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/06-04.pdf> 10.10.2009
- AKTAY, Yasin(2005), “Sivil Toplum ve Sıkıntıları”, *Sivil Toplum: Farklı Bakışlar*, Editoryal Yayın, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- AKTEL, Mehmet (2003), *Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara
- AL, Hamza(2002), *Bilgi Toplumu ve Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi*,Ankara
- ALKAN, Mehmet.Ö.(1998a), “Sivil Toplum Kurumlarının Hukuksal Çerçevesi”, *Tanzimattan Günümüze İstanbul’da STK’lar*, Ahmet N.YÜCEKÖK ve Diğerleri, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- ALKAN, Mehmet.Ö.(1998b), “Toplumsal Örgütlenmenin Gelişimi”, *Tanzimattan Günümüze İstanbul’da STK’lar*, Ahmet N.YÜCEKÖK ve Diğerleri, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- ARMAĞAN, Mustafa (2006), *Abdülhamid’in Kurtlarla Dansı*, Ufuk Kitap, İstanbul.
- ATALAY, Beşir(2009), *İçişleri Bakanlığı Haber Dergisi*, Yıl 1,Sayı 4, Temmuz-Ağustos, s.6-11 <http://www.icisleri.gov.tr/e-icisleri/Sayi4/index.html> 03.12.2009
- ATAR Yavuz (1997), “Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum-Devlet Düalizmi” *Yeni Türkiye*, Yıl 3, Sayı 18, Kasım-Aralık, s.98-101
- BAYRAM, Mikail (2008), *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları Teşkilatı)*, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 3.baskı, İstanbul.
- BELGE, Murat (2003), *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları* no: 1 http://stk.bilgi.edu.tr/cd/01/doc/okuma_01-1.pdf 10.10.2009
- BULAÇ, Ali (2008), *Din-Kent ve Cemaat*, Ufuk Kitap,1.Baskı, İstanbul.
- CEMAL, Hasan (1999), *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, Doğan Kitapçılık, 6.Baskı, İstanbul
- ÇAHA, Ömer (2004), *Açık Toplum Yazıları*, Liberte Yayınları, Ankara.
- ÇAHA, Ömer (2005), “Sivil Toplum ve Demokrasi” (Editoryal yayın), *Sivil Toplum Üstüne*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

- ÇAYLAK, Adem (1998), *Osmanlı'da Yöneten ve Yönetilen Bir Şerif Mardin Çözümlemesi*, Vadi Yayınları, Ankara.
- ÇUKURBAYIR, M.Akif (2002), *Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi*, Çizgi Kitabevi, Konya
- DDB (Dernekler Dairesi Başkanlığı), (2008), *5.Yılında Dernekler Dairesi Başkanlığı*, DDB Yayını, Ankara.
- DEMİR, Ömer ve Mustafa Acar (1992), *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul.
- DEMİRPOLAT, Anzavur, Gürsoy AKÇA (2009), “Ahilik ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları”, *Her Yönüyle Dernekler Dergisi*, Yıl 2009, Sayı 9, s.10-15
- DOĞAN, İlyas, *Türkiye’de Çok Partili Dönemde Sivil Toplumun Gelişimi (1945-2000)*, http://www.akader.info/KHUKA/2007_eylul/1.pdf 04.08.2009
- DRUCKER, Peter F. (1994), *Gelecek İçin Yönetim*, Çev., Fikret Uçcan, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- DUMAN, Fatih (2008), “Sivil Toplum”, Editör: Mümtaz’er TÜRKÖNE, *Siyaset* Ankara.
- DURAN, Burhanettin (2008), “Sivil Toplum Kavramı Tartışmaları”, (Editoryal Yayın), *28 Şubat’ın Gölgesinde “Sivil” Toplumunu ve Siyaseti Düşünmek*, Kaknüs yayınları, İstanbul.
- DURAN, Burhanettin (2005), “Sivil Toplum: Farklı Bakışlar”, (Editoryal Yayın), *Türkiye’de Sivil Toplum Ve Siyaset*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- DURSUN, Davut (1999), *Demokratikleşemeyen Türkiye*, İşaret Yayınları, İstanbul.
- DURSUN, Davut (2000), *Ertesi gün Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar*, İşaret Yayınları, İstanbul.
- DURSUN, Davut, (2002), *Siyaset Bilimi*, Beta Yayınları, İstanbul.
- ERDOĞAN TOSUN, Gülgün (2005), “Türkiye’de Devlet-Sivil Toplum İlişkisi ve Demokrasinin Pekişmesinin Önündeki Engeller”, (Editoryal Yayın), *Sivil Toplum: Farklı Bakışlar*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- ERÖZDEN, Ozan (2005), “Sivil Toplumun Karanlık Yüzü”, (Editoryal Yayın), *Sivil Toplum: Farklı Bakışlar*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- ERSOY, Neşet (2005), *Uygulamada Dernekler Kanunu*, Türk İdareciler Derneği, Ankara.

- ERYILMAZ, Bilal (2002), *Bürokrasi ve Siyaset*, Alfa Basım-Yayım, İstanbul.
- ERYILMAZ, Bilal (2002), *Kamu Yönetimi*, İstanbul.
- GİDDENS, Anthony (2000a), *Üçüncü Yol*, Çev., Mehmet Özay, Birey Yayıncılık, İstanbul
- GİDDENS, Anthony (2000b), *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, Çev., Osman Akınhay, Alfa Basım-Yayım, İstanbul.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref (1991), *Anayasa Hukuku*, S Yayınları, Ankara.
- GÜLDİKEN, Nevzat ve Gazanfer Kaya (2004), "Türk Siyasal Katılımında Bir Parametre: 12 Eylül 1980" *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, <http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/984.pdf> 05.12.2009
- HANIOĞLU, M.Şükrü,(19??), *Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul
- HEPER, Metin (2006), *Türkiye 'de Devlet Geleneği*, Doğu Batı Yayınları, 2.Baskı.
- <http://nkg.tuik.gov.tr/goster.asp?aile=2> 07.12.2009
- http://www.belgenet.com/12eylul/12091980_09.html 05.12.2009
- <http://www.belgenet.com/12eylul/27101980.html> 05.12.2009
- http://www.google.com.tr/search?hl=tr&source=hp&q=Devlet&btnG=Google%27da+Ara&meta=lr%3Dlang_tr&aq=f&oq 10.10.2009
- <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-iliskileri.tr.mfa> 07.12.2009
- http://www.tbmm.gov.tr/kultursanat/yayinlar/yayin089/089_00_013.pdf 06.12.2009
- <http://www.dernekler.gov.tr> 07.12.2009
- <http://www.icisleri.gov.tr> 10.10.2009
- <http://www.kizilay.org.tr> 10.10.2009
- <http://www.vgm.gov.tr> 31.08.2009
- <http://tez2.yok.gov.tr/>
- <http://www.belgenet.com>

- MARDİN, Şerif(2008), *Türkiye’de Toplum ve Siyaset, Makaleler 1*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- NEZİROĞLU, İrfan (1997), “Askeri Müdahaleler ve Birey Özürlü Sivil Toplum Örgütleri”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl 3 Sayı 18, Kasım-Aralık, s.303-308
- ÖZBUDUN, Ergun (1989), *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, İstanbul.
- ÖZDEMİR, Hikmet (1997), “Vakıflar ve Sivil Toplum”, *Yeni Türkiye*, Yıl 3 Sayı 18, Kasım-Aralık, s.309-313
- PARLA, Taha (2002), *Türkiye’de Anayasalar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- RYFMAN, Philippe (2006), *Sivil Toplum Kuruluşları*, Çev.,İsmail Yerguz, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SAYAR, Ahmet Güner (1986), *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, DER Yayınları, İstanbul.
- SOYDAN, M. Rüyan (2009), “Eski Harflerle Yayınlanmış olan Hanım Muharrirlerin Eserleri”, *Kültür Dergisi*, Sayı 16, Eylül-Ekim-Kasım, s.147-161
- SOYSAL, Mümtaz (1987), *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- TANÖR, Bülent(1994), *Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu*, B D S Yayınları, 3.Baskı, İstanbul
- [TONTA, Yaşar Ahmet \(1985\), “Türk Kütüphaneciler Derneği’nin Gelişmesini Engellenen Nedenler”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara. http://tez2.yok.gov.tr/10.08.2009](http://tez2.yok.gov.tr/10.08.2009)
- TOSUN, Gülgün (1998), “Demokratikleşme Sürecinde Devlet-Sivil Toplum İlişkisi ve Türkiye Örneği”, Doktora Tezi, İzmir, <http://tez2.yok.gov.tr/03.08.2009>
- TUNAYA, Tarık Zafer (1988), *Türkiye’de Siyasal Partiler*, Cilt:1, 2.Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- TUNÇAY, Mete (1998), “Sivil Toplum Kuruluşları ile İlgili Kavramlar”, *Tanzimattan Günümüze İstanbul’da STK’lar*, Ahmet N. YÜCEKÖK ve Diğerleri, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- TURAN İlter(1996), “Türk Siyasal Hayatının Gelişim”, Editörler: KALAYCIOĞLU Ersin ve Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu*, , Beta Basım Yayım, İstanbul.

- TÜRKÖNE, Mümtaz'er (1997), "Sivil Toplum Tanrısı Öldü mü?", *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl 3, Sayı 18, Kasım-Aralık, s.22-24
- YAYLA, Atilla (2005), *Siyasi Düşünce Sözlüğü*, 4. Baskı, Adres yayınları, Ankara.
- YILDIRIM, Murat (2003), "Sivil Toplum ve Devlet", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 27, No 2, Aralık, s.229
- YILMAZ, Aytekin (2001), *Çağdaş Siyasal Akımlar*, Vadi Yayınları, Ankara.
- YILMAZ, Murat (1997), "Sivil Toplumun Kısa Tarihi ve Aktüel Bazı Meseleleri", *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl 3, Sayı 18, Kasım-Aralık, s.368-372
- YÜCEKÖK, Ahmet N.(1971), *Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo –Ekonomik Tabanı*, A.Ü.SBF Yayınları, No:323, Ankara.
- YÜCEKÖK, Ahmet N. (1998), "Türk Hukukunda Tüzel Kişilik", *Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar*, Ahmet N.YÜCEKÖK ve diğerleri, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- YÜCEKÖK, Ahmet N.(1972), *Türkiye'de Dernek Gelişimleri*, A.Ü.SBF Yayınları, No:335, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

Şaban ACAR, 1967 yılında Zonguldak, Karadeniz Ereğli’de doğdu. 1987 yılında girdiği İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünden 1991 yılında mezun oldu. Aynı yıl girdiği Kaymakam Adaylığı sınavını kazanarak 1992 yılında Kırklareli Kaymakam Adayı olarak Mülki İdare Amirliği sınıfında Kamu Hizmetine başladı.

Adaylık sürecinde 9 ay süreyle İngiltere’de dil ve İngiliz Yönetim Sistemi ile ilgili eğitim aldı. Değişik ilçelerde Kaymakam Vekilliği ve Kaymakamlık, Muş ve Batman’da Vali Yardımcılığı yaptı. Halen Dernekler Dairesi Başkanlığı’nda Şube Müdürü olarak görev yapmaktadır.

Evli ve 2 çocuk babasıdır.